ЗНТШ

1912, том 109.

Т. CIX. Р. 1912, кн. III. Рік XXI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. CIX. 1912, III B. XXI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка.

Закінчено 30/VI с. с. 1912.

Зміст CIX тому.

Inhalt des CIX Bandes.

Причинки до пізнання культу предків на Україні.[1]

Написав *Хр. Ящуржинський.*

Покійник на Україні уважаєть ся не за труп, предмет бездушний, а за істоту, котра усе відчуває, розуміє і може брати участь в горю і радощах сімі. За-для сього й пішла поведінка, що по покійниках плачуть і висловлюють своє горе в жалібних голосіннях, в котрих звертають ся до помершого, як до живої істоти. Голосно і прилюдно виявляти свою тугу — се обовязок кожного сімянина, і хто не голосить, той ображає відходячого на той світ родича.

Тому що народ наш вірить, що небіжчик усе бачить і відчуває, то і установив ся звичай, щоб дочка-дівчина провожала покійних родичів в розпущеними косами, се-б-то вбрана як на своїм весілю. Родителї, в останні години свого пробування на землї, ніби бачать свою найкращу потїху — дочку в убраню молодухи. Як умирає дівчина, то її убирають як до шлюбу; збирають дружок, старостів, бояр і сваху, всїх отсих поїзжан буває стілько, як і на весілю. Отут їм роздають і ті подарунки, які звичайно роздають ся на весілю. Мати покійницї кличе дружок і ридаючи примовляє до них: „Не привів мене Бог слухати веселі ваші пісні, не дожила моя дочка свого весїля. Проведіте-ж її, дружечки, до темної могили. Нема у нас ні короваю, замість хусток даю вам, дружечки, воскові свічки в ру-

---

Принято на засїданю історичної секції дня 6 червня 1912.

[1]) Статя ся була, як реферат, прочитана на археолог. зїзді в Новгороді, в кінці липня 1911 р.

ченьки, запаліть ви їх і проведіть мою донечку"[1]). По де-котрих місцях один із парубків вбирається за молодого (жениха); йому причіплюють квітку до шапки, і він так іде за труною ніби молодої (**княгині**). Се нагадує нам старовинний звичай, який описано у Ібн-Фадлана, в похороні Русина, де ми бачимо, що коло покійника заколено дівчину, як його молоду[2]).

Нежонатого парубка, як він умре, теж убирають, як молодого (як на весіля). Сестра так звертаєть ся до брата в голосінню:

„Яке-ж наше весілля,
Братїку, не веселеє!
Де-ж твоя пара?!
Де світилки з дружечками?
Пошли стежки промітати,
А ми будем братїка
Під руки випроважати!
У якую дороженьку?
Чи до чистого поля?
Чи до синього моря?
Чи до червоної калини?
Чи до чорної могили?[3])

Народ на Україні вірить, що душа небіщика ще три дні пробуває в тім домі, де жив померший, і може вернути ся в тіло. Для душі покійника ставляють звичайно на вікні воду в шклянці, а иноді горілку, щоб, прилитївши, душа могла напитись. По тій-же народній вірі, душа чоловіка відвідує давнійшу свою земну оселю на 9-й, 40-й день після смерти і на роковини смерти. Являєть ся душа в постатї метелика, пташки, мухи, сивої миші, маленької дитини з крильцями[4]).

В честь покійників у нас справляють обіди з церковним помином, а частїйше й без нього. Звичайно, як частують, то приказують: „нехай Господь поставить страву (чи на́пій) перед душею небіжчика". Майже всюди на Україні розповсюджена віра в те, що мерцї, особливо зараз по смерти **ходять**, відвідують свою стару оселю; дуже зворушливі оповідання переказують ся про те, як мати відвідує своїх дїток-сиріток, обмиває й розчісує їх[5]).

Поминальні обіди в честь небіжчиків справляють ся переважно в осени, особливо в Дмитрову суботу. Обрядові страви тепер подають ся такі: коливо, за́куска (капуста з салом і свининою), локшина, вареники з сиром та сметаною і неодмінна потрава — гречана каша з салом. Церковні помини бувають

[1]) Труды Этн. Статист. Эксп. IV, 708—709.
[2]) Сказанія мусульманск. писателей А. Я. Гаркави 96—101.
[3]) Труд. Этногр. Эксп. IV, 703.
[4]) Ibid. I. 149. [5]) Ibid. IV, 712.

в суботу серед Зеленими Святками, в суботу перед мясницею, в суботу Великого посту і в Чистий четвер. У Великий піст на мисочку (принос у церкву) кладуть калачі, мід і віск на свічку.

На Різдво, на богату кутю, оставляють трошки куті в мисках для покійників, котрі в сей вечір ніби-то одвідують родичів. В нашім народї й досї істнує така віра, що на Різдво випускають з того світу душі покійників, про се навіть співають в щедрівці:

„Ой сів Христос, вечеряти.
Щедрий вечір! Святий вечір!
(Приспів після кожного віршу).
Прийшла до Його та Божая Мати:
— Оддай, Сину, та райськії ключі
Одімкнути рай і пекло,
Випускати грішні души;
Тілько не випускати одної души,
Що отця й матір та налаяла,
Не налаяла, а подумала“.
(С. Молодецьке, Уманьськ. пов.).

Дуже урочисто обходять память покійників на Паску. На Святім (великоднім) тижні шкаралупи від крашанок кидають на річку й кажуть: як вони допливують до рахманів, тодї вони справляють свій рахманський, навський, або русальний Великдень[1]). На Паску, коли празнуєть ся воскресеннє з мертвих, воскресеннє усеї природи, народ вірить, що й небіщики зявляють ся на нашім світї і гостюють на землї аж до провідної недїлї. В четвер на Святім тижнї, як кажуть, небіщиків випускають з того світу, і вони уряджують свій навський (мертвецький) великдень. Покійники веселять ся на землї аж до Хоминої недїлї, а опісля їх проводять на той світ, від чого й свято це називаєть ся „Проводи“.

У Хомину недїлю, або в понедїлок, народ збираєть ся у церкву і після служби Божої відправляє парастас по покійниках. На мисочку кладуть тепер калачі й цукор, а давнїйше приносили книші, яйця, жарених курей, вареники з сиром і сало. Покінчивши службу в церкві, йдуть на кладовище й там служать парастас, а потім сїдають за спільний обід. На обід виносять паски, холодець, свинину, крашанки й горілку. Після обіду кождий хазяїн йде до своєї родової могили й служить панахиду. Могилу застеляють скатертою і кладуть три, або чотири яйця. Після панахиди господар розбиває яйця об могильний хрест і віддає їх старцеви з такими словами:

„Помолись, дїдуню,
За умершого татуня,
За умершую матуню
І за сеструню“.

[1]) Аѳанастьевъ, Поэтич. воззр. сл. на пр. III, 278.

Рідня сідає навколо могили. Господар викидає на могилу шкаралупи від крашанок і виливає чарку горілки, примовляючи:

„Їжте, пийте, виривайте (ся?)
І нас грішних споминайте!“

Після сього кожний із сїмї наливає чарку і говорить: „Дай нам, Боже, добре проживати сей рік і на пришлий в добрім щастю панувати, а умершим царства божого дочекати“!

Поминають ще й так: христосують ся з небіщиками; кладуть на могилу крашанки й говорять: „Святиї родителї, ходіте до нас хліба й соли їсти“! Потім сїдають ся на могилї і споживають, що Бог послав. Після закуски примовляють до померших родичів: „Наші рідняки, не поминайте лихом! Чим хата богата, тим рада“ [1]).

На Проводах де-які так добре уконтентують ся, що тут-же, на могилках остають ся й ночувати. Кажуть потім, що ніби-то їм в ночи являють ся родителї.

На Проводах заводять ся теж ігрища й танки (хороводи), в котрих бере участь не молодь, але старі жінки; сї ігрища так і назвивають ся „бабськими проводами“ [2]). Як бачимо, сї поминки, пири, та ігрища зближають наші Проводи з староруською тризною.

На поминальні обіди у нас, на Україні, народ дивить ся, як на угощуваннє покійних родичів. Вірять, що коли кормлять нищих і взагалї приходячий люд, то тим самим кормлять предків, котрі приходять і прилїтають на обід і живлять ся парою від страв. Хазяйка повинна поводитись дуже чемно, опорядити гарно хату, держати усяку посуду в чистотї, як для таких поважних і, так-би мовити, святих гостей. Се нам пояснить отсе оповіданє, котре менї недавно довело ся чути на Київщинї. „Піймав, каже, чоловік морську жінку, і вона нїчого не говорила, а як баба на обідї взяла горшки нечистою ганчіркою, то всї мертві душі повтїкали через вікно, а вона й засміялась. Чоловік питає її, чого вона засміялась, а вона й каже: одвези мене туди, де ти взяв, тодї скажу. Він пообіцяв, жінка й сказала, що нечиста ганчірка так образила родичів, що вони повтїкали, а ткач застряг з клубками у вікнї, — тому вона й засміялась“ (С. Молодецьке, Уманського повіту). В основі сього оповідання лежить звісна казка Андерсена про „Морську русалку“, котру треба уважати за мандрівну саґу.

---

[1]) Труд. Этногр. Эксп. III, 28, 29. [2]) Ibidem, 29.

В нашій пошані до покійників напевно одбиваєть ся старинна дохристіяньська віра в те, що предки були домашнїми богами[1]). В горах Галичини говорять про дїдьків, котрі сидять на припічку, що се домовники, котрі беруть участь в хазяйстві. Чехи до XIV століття під назвою дěду, дěдку розуміли домашних богів[2]).

Де-які оповідання свідчать, що народ вірить, нїби предки й тепер живуть під припічком, у домашнього огнища. Одна дївчинка розказувала, що вона почула, як щось стогне під припічком. Домашні навчили її спитати, хто се такий. Дівчинка запитала: „душа покутующа, чого ти хочеш і хто ти така?“ — „Я бабка твоєї бабки, одповіла вона: більш сто лїт, як я тут покутую; кидають на мене дрова, метуть на мене сміття“. Вона попросила, щоб дївчинка помогла їй тільки від праці своїх рук. Як дївчинка заробила грошей і відправила панахиду, з'явилась стара жінка і сказала: „Bóg zapłać“! Промовивши се, зникла з очей[3]).

Усї отсї поминальні обіди, пири, поетичні оповідання і взагалї пошана до небіщиків свідчать, що на Українї збереглось ще почитаннє предків, в котрім одбилось старинне почитаннє предків, яко домашних богів. Празники в честь покійників показують, що на Українї істнує ще й досї культ предків.

---

1) Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. сл. на пр. III, 76. 2) Ibidem.
3) Труды Этногр. Эксп. I, 148—9.

З культурного житя України XVII—XVIII вв.

Подав **Михайло Возняк.**[1])

VIII.

На основі опублікованого доси матеріялу та праць і заміток до історії „Богогласника“, його авторів і хронольоґію, беручи до помочи також співаник Пашковського, можна вже дещо певнійшого сказати про хронольоґію пісень „Богогласника“, ніж се міг зробити Мирович. При означуванню сеї хронольоґії важну прислугу роблять отсї рукописні чи друковані збірки нашої віршевої творчости: 1) Збірник псальм (рукопись Ундольського ч. 897), писаний при самім кінці 17 в. (80—90 рр.), можливо навіть до 1710 р., описаний проф. Перетцом[2]); 2) Зарваницький співаник 1710—1718 р., опублікований проф. М. Грушевським; 3) Збірник псальм і кантів 1729—1730 р. в бібліотецї Імпер. Академії Наук, описаний проф. В. Перетцом в другій части I т. „Историко-литературныхъ изслѣдованій и матеріаловъ“; 4) Камянський Богогласник із 1734 р., описаний дром Франком; 5) „Naczatki“; 6) Збірник Виленської Публичної

---

[1]) Див. Записки, т. CVIII.

В сім томі треба справити друкарські похибки: На стор. 93, 1 стр. з гори зам. (та) має бути (!ша), а на стор. 96, стр. 11 з долу зам. Медзицкий чи Ме(годицький) має бути: Медзицкий (чи Медицький).

[2]) В. Н. Перетц, Новые труды по источниковѣдѣнію древнерусской литературы и палеографіи (Київські „Унивеp. Извѣстія“, 1911, кн. 11).

бібліотеки першої половини 40 рр. 18 в., описаний проф. В. Перетцом, як висше; 7) кілька співаників, описаних дром Свенціцким і проф. В. Перетцом із виразно вказаними датами, що походять найдальше з половини 18 в.; вкінці 8) співаник Пашковського. При піснях певний тільки terminus, ad quem мусіли повстати.

В той спосіб можна утворити таких 8 ґруп, що менше-більше подають приблизні дати повстання пісень:

I. З кінця 17 в., найдалі вперед 1710 р.

1. Пісня на Різдво Христа (ч. 17):
   Поч. Предвѣчный, родилъ ся подъ лѣти,
   Хотячи землю просвѣтити.
2. Пісня на Сострадание Богородиці (ч. 102):
   Поч. Ѽ Дѣвице всечестная!
   Мати благословенная!
3. Молитовна пісня до Богородиці (ч. 139):
   Поч. Богородице Царице,
   Пречистая Владычице.[1])

II. З часу до 1718 р. походять отсї піснї Богогласника:

4. Пісня на Різдво Христа (ч. 4):
   Поч. Не плачь, Рахили,
   Зря чада цѣли.
5. Также (ч. 5):
   Поч. Небо и земля нынѣ торъжествуютъ,
   Аггели людемъ весело спразднуютъ.
6. Пісня на Богоявление (ч. 28):
   Поч. Іѡрданъ Рѣко ѹготовися,
   Се бо приходитъ Богъ креститися.
7. Также (ч. 29):
   Поч. Троице свтая, Бже ласкавый,
   Просвѣти сердца ꙗкѡ Бгъ правый.
8. Пісня про Христові терпіння на першу великопісну неділю (ч. 39):
   Поч. Царю Христѣ Незлобивый,
   Агнче долготерпеливый!

---

[1]) Та сама пісня є також у збірничку кінця 17 в. Московського Публичного Музею.

9. Такаж на третю неділю (ч. 41):
Поч. Оу҆жѐ де́кретъ подписꙋ́етъ,
Пїла́тъ сꙋдїѧ̀ всказꙋ́етъ.
10. Пісня на Введенне Богородиці (ч. 93):
Поч. Патрїа́рси, торжествꙋ́йте,
Ѻ҆трокови́цы бо́дрствꙋйте.
11. Пісня на Благовіщенне Богородиці (ч. 100):
Поч. Ликꙋ́й дне́сь, Сїѡ́не, Возигра́йте гѡ́ри,
Возгласи́те в' трꙋ́бы, А҆́ггелстїи Хо́ри.
12. Такаж (ч. 103):
Поч. Бо́гомъ и҆збра́нна Ма́ти и҆ Па́нна
Благода́ть всѣм' дае́тъ ѡ҆би́лнѡ.
13. Молитовна пісня до Богородиці (ч. 141):
Поч. Бо́гомъ и҆збра́ннаѧ Ма́ти Ѻ҆трокови́це,
Дѣ́вствꙋ похвала̀, пречи́стаѧ Влады́чице.
14. Пісня на Різдво св. Івана Хрестителя (ч. 198):
Поч. И҆ска́пайте, го́ри, дне́с' сла́дость,
И҆ хо́лми, взыгра́йте в' ѡ҆́бщꙋю ра́дость.
15. Пісня св. Ілії (ч. 201):
Поч. И҆спо́лненнїй благода́ти,
Ѡ И҆лїѐ, в' не́бо взѧ́тый.
16. Пісня на Усікновенне (ч. 205):
Поч. Возрыда́й, кра́снаѧ пꙋсты́ни,
Родѧ́ща безъ болѣ́зни сы́ны.
17. Пісня про смерть (ч. 232):
Поч. Помы́сли, человѣ́че, прегóркїй ча́съ сме́рти,
Же не на вѣ́ки жи́ти, Но тре́ба оу҆ме́рти.
18. Пісня вітхання до Іс. Христа (ч. 243):
Поч. Ї҆и҃се мо́й пресла́дкїй и҆ Тво́рче свѣ́та,
Є҆щѐ хо́чъ ма́лѡ моегѡ̀ пожди̑ ѿ свѣ́та.

III. Зперед 1730 р.:

19. Пісня на Різдво Христа (ч. 10):
Поч. Не́бо и҆ землѧ̀ ны́нѣ ликовствꙋ́етъ,
Проро́ческїй ли́къ кꙋ́пнѡ торжествꙋ́етъ.
20. Такаж (ч. 12):
Поч. Стра́ни всегѡ̀ свѣ́та, слы́шите,
Вси́ лю́дїе, внемлите.

21. Також (ч. 20):
Поч. Ѡ превѣчный Боже!
Кто изрещи може.
22. Також (ч. 22):
Поч. Нова радость стала, Яка не бывала,
Над' вертепомъ ѕвѣзда ясна свѣтлѡ возсїяла.
23. Також (ч. 23):
Поч. Рцы намъ, ѡ Марїе,
Что есть чꙋдо сїе?
24. Пісня на неділю о блуднім сині (ч. 33):
Поч. Ѡ горе мнѣ грѣшникꙋ сꙋщꙋ!
Горе благихъ дѣлъ не имꙋщꙋ!
25. Пісня про Христові терпіння на другу великопісну неділю (ч. 40):
Поч. Хрїсте Царю справедливый,
Такжесь велми терпеливый!
26. Пісня на Цвітну неділю (ч. 44):
Поч. Радꙋй ся зѣлѡ, дщи сїѡня,
Се Царь твой возсѣдый на коня.
27. Пісня на Великдень (ч. 52):
Поч. Изыйдѣте, Аггелѡвъ лики,
Во срѣтенїе Владики.
28. Також (ч. 53):
Поч. Соторжествꙋйте всй кꙋпнѡ нынѣ,
Хрїстосъ воскресе з'гробной яскинѣ.
29. Пісня на Переображеннє (ч. 70):
Поч. На горѣ преѡбразися Хрстосъ славнѡ,
Со Пророки бесѣдова видимѡ и явнѡ.
30. Пісня на Різдво Богородиці (ч. 83):
Поч. Радость велїя явися,
Богоматерь днесь родися.
31. Пісня на Сострадання Богородиці (ч. 101):
Поч. Насъ дѣля Распятаго Марїа видящи,
Ахъ, ꙋвы мнѣ чадо мое, вопїетъ слезящи.
32. Пісня св. Козмі і Дамянови (ч. 155):
Поч. Днесь созиваетъ всю вселеннꙋю
Божїя церковъ на пѣснь похвалнꙋю.
33. Пісня св. Ів. Золотоустому (ч. 160):
Поч. Златокованнꙋ Трꙋбꙋ
Восхвалимъ всй свѣрѣлъ Пастирскꙋю.

34. Пісня св. Василієви Великому (ч. 181):
Поч. Йзлїѧсѧ ѿ оу҆стъ твои҆хъ, ѻ҆тче блаженне,
Васїлїе преподобне, небо ѧвленне.

35. Пісня на Усїкновенне (ч. 206):
Поч. Памѧть твоѧ̀, Крестителю, є҆сть со похвалами,
Нѣсть болшаго кромѣ тебѐ в'рожденных женами.

36. Пісня вязня у темниці й оковах (ч. 226):
Поч. Владыко мой и҆ Боже мой!
Печаленъ а҆зъ ѕѣлѡ̀ рабъ твой.

IV. Зперед 1734 р.:

37. Пісня про страшний суд (ч. 37):
Поч. Плачи, дꙋшѐ, слезъ и҆злїй море,
Помнѧщи сꙋдищное море.

38. Пісня на Благовіщенне (ч. 98):
Поч. Да прїйдетъ всемꙋ̀ мїрꙋ радость,
Ѿ небесъ чрезъ Назаретъ в'сладость.

39. Пісня Новосамбірській Богородиці (ч. 133):
Поч. Дивна твоѧ̀ Тайна, Чистаѧ, ꙗ҆висѧ,
Новосамборскаѧ Церковь чꙋдесъ и҆сполнисѧ.

40. Пісня Підкаменецькій Богородиці (ч. 134):
Поч. Пречистаѧ Дѣво, Мати Рꙋскагѡ краю,
На небесѝ и҆ на землѝ Тѧ̀ величаю.

41. Такаж (ч. 142):
Ѿ Пресвѧтаѧ Царице, Помощнице моѧ̀,
Помагай намъ в'оу҆трапленѧх, всегда милость твоѧ̀.

42. Пісня св. Варварі (ч. 165):
Поч. Ѿ Варваро Мꙋченице!
В' наглой смерти помощнице!

43. Пісня про смерть (ч. 235):
Поч. Є҆гда̀ дꙋша̀ ѿ тѣла разлꙋчаетъ сѧ,
Страхъ великїй видѧщи, оу҆жасаетъ сѧ.

V. Зперед виходу „Naczatk-ів“:

44. Пісня Почаївській Богородиці (ч. 111):
Поч. Вселенныѧ всѧ̀ страны̀, землѧне,
Совокꙋплшесѧ всѝ Хрїстїане.

45. Пісня св. Онуфрієви (ч. 193):
Поч. Помощника кто̀ и҆щеши, и҆маши вскорѣ,
Ꙗ҆ще токмѡ рꙋцѣ твои вознесешъ горѣ.

46. Пісня про любов до Бога (ч. 222):
Поч. Бо́же, люблю̀ тѧ̀,
Цѣлымъ се́рдцемъ люблю̀ тѧ̀.

VI. Зперед і з 1740 рр.:

47. Пісня на Рівдво Христа (ч. 7):
Поч. Цвѣтъ мы́сленнїй дне́сь сѧ ро́дитъ,
Бг҃ъ ѿ Небе́съ здѐ прихо́дитъ.
48. Також (ч. 18):
Поч. Да́ръ ны́нѣ пребога́тый ѿ небе́съ прїйде,
Ꙗкѡ ка́плѧ ка́плющаѧ на зе́млю сни́де.
49. Також (ч. 19):
Поч. Но́ваѧ ра́дость свѣтꙋ сѧ з'ꙗви́ла,
Пречи́ста Па́нна Сы́на породила̀.
50. Пісня на Великдень (ч. 48):
Поч. І҆исꙋсъ дне́сь ѿ гро́ба вста́етъ,
Ча́съ го́ркїй в'ра́дость премѣнѧ́етъ.
51. Також (ч. 49):
Поч. І҆ерꙋсали́ме, свѣ́телъ надъ звѣ́зды дне́сь бꙋ́ди,
Се̑ бо Ца́ръ тво́й спа́слъ е҆́сть ѿ а҆́да всѧ̀ лю́ди.
52. Пісня на Зелені свята (ч. 61):
Поч. Йсто́чникъ дꙋхо́вный,
Ра́дости вино́вный.
53. Також (ч. 62):
Поч. Оу҆тѣ́шителю мі́рꙋ,
Храни́ на́шꙋ вѣ́рꙋ.
54. Пісня на Рівдво Богородиці (ч. 79):
Поч. Рождество̀ сла́вно при́снѡ Дѣ́выѧ
Восхва́лимъ всѝ дне́сь во гла́сѣх пѣ́нїѧ.
55. Пісня на Введенне Богородиці (ч. 92):
Поч. Востръꙋбите, воскликни́те,
Ма́терь Царе́вꙋ прославите.
56. Пісня на Успенне Богородиці (ч. 105):
Поч. Тро́не вы́шный, дне́сь двигни́сѧ,
Ро́де земны́й, ѹ҆сꙋмни́сѧ.
57. Також (ч. 106):
Поч. Ра́дꙋйтесѧ, А҆́ггелѡ̀въ ли́ки,
Граде́тъ до ва́съ Ма́теръ Влады́ки.
58. Пісня Почаївській Богородиці (ч. 112):
Поч. Ве́село спѣва́йте, чело́мъ ѹ҆дарѧ́йте,
Пред' Ма́ткою Хрїсто́вою Гла́сы возвыша́йте.

59. Пісня св. Йосафатови (ч. 145):
Поч. Златꙋ трꙋбꙋ, словесъ гꙋбꙋ,
Свѣрѣлъ Дꙋха божественнꙋю.
60. Пісня св. Варварі (ч. 163):
Поч. Предстателницꙋ Варварꙋ святꙋю сꙋщимъ во смерт-[ной годинѣ,
Юнꙋ Дѣвицꙋ, ѿбразъ всѣмъ житїя въ пѣснехъ вос-[хвалимъ вси нынѣ.
61. Пісня св. Миколаєви (ч. 175):
Поч. Ѽ свяѣйшїй ѻ҃че, святителемъ славо!
Нїколае чꙋдотворче, священная главо.
62. Пісня св. Іванови Богослову (ч. 190):
Поч. Іѡанна Богослова
Й Ритора сладкомова.
63. Пісня св. Онуфрієви (ч. 192):
Поч. Се бѣгая ѹдалися, вселися в' пꙋстыни,
Оѹдаливъ ся ѿ палаты, чая благостыни.
64. Пісня про вибір стану (ч. 224):
Поч. Доколѣ, оѹме пернатый,
Доколѣ бꙋдешъ лѣтати?

VII. Зперед і з половини 18 в.:

65. Пісня на Рівдво Христа (ч. 16):
Поч. Дивная новина. Нынѣ Панна Сына
Породила в' Вифлеемѣ Марія єдина.
66. Пісня на неділю о блуднім сині (ч. 34):
Поч. На рѣкахъ сѣдохомъ горка вавилѡна,
Внегда помянꙋти прекрасна Сїѡна.
67. Пісня в Велику Пятницю (ч. 45):
Поч. Вижꙋ Тя на крестѣ Распята, Іисꙋсе висяща,
Кая Тя сердца, ахъ, мой Боже, не восплачꙋтъ ся [зряща.
68. Пісня на Воздвиження чесного Хреста (ч. 73):
Поч. Йстинна радость Крестъ Хр҇та,
Йже носилъ Бг҃а йста.
69. Пісня Барській Богородиці (ч. 129):
Поч. Ѽ Всепѣтая Мати,
Ѽ Мати благодати!
70. Пісня Бучнівській Богородиці (ч. 132):
Поч. Ахъ, ѹдивися, зряще, ѹжаснися, человѣче.
Еже Богъ йзволи, содѣла в' юдоли.

71. Пісня св. Миколаеви (ч. 173):
Поч. Бо́льша нѣсть земны́мъ о̂боро́на,
Є̑гда̀ кто̀ себѣ̀ за Патро́на.
72. Пісня св. Онуфрієви (ч. 191):
Поч. Ѡ҆ преподо́бне и҆ треблаже́нне,
О҆ну́фріе свѧ́те Богоѧвле́нне!
73. Покаянна пісня (ч. 214):
Поч. Лакну́щій свѣ́те, чемъ на грѣшники та́къ ѕѣлѡ̀ [чату́ешъ?
И҆ в'мѣсто жизны, вѣчной дѣди́зны, ѿхла́нь и҆мъ [готу́ешъ?
74. Пісня вітання до Ісуса Христа (ч. 242):
Поч. І҆ису́се прелю́безный, серцу̀ сла́досте,
Є̑ди́на в'ско́рбехъ ѹ҆тѣ́ха, моѧ̀ ра́досте!

VIII. Зперед середини 60 рр.:

75. Пісня на Різдво Христа (ч. 3):
Поч. Ве́села свѣту новина,
Г҆дѝ Па́нна повила Сы́на.
76. Такаж (ч. 6):
Поч. Ви́дѣ Бо́гъ, ви́дѣ Створи́тель, же ве́сь мі́ръ поги- [ба́етъ.
А҆рха́ггела Гаврі́ила въ Назаре́тъ посила́етъ.
77. Такаж (ч. 9):
Поч. Вселе́ннаѧ, весели́сѧ,
Бо́гъ ѿ Дѣ́вы дне́сь роди́сѧ.
78. Такаж (ч. 13):
Поч. Ста́нь, Даві́де, з'гу́слами,
Брѧца́й пѣ́сни со на́ми.
79. Такаж (ч. 24):
Поч. Ны́нѣ, А҆да́ме, возвесели́сѧ,
Є̑ва Прама́ти, ѿ сле́зъ ѡ҆три́сѧ.
80. Пісня на Богоявлення (ч. 26):
Поч. Глаго́лъ Господе́нь на вода́хъ глаша́етъ,
Проро́къ Владычню верху̀ сѧ каса́етъ.
81. Пісня на Боже Тіло (ч. 66):
Поч. Твоѧ̀ че́сть, сла́ва вѣкѡ́въ, Г҃ди,
Да не преста́нетъ в' вѣ́чныѧ Ро́ди.
82. Пісня Зарваницькому Ісусови (ч. 76):
Поч. Неизглаголанна Та́йна во мі́рѣ ѧ҆ви́сѧ,
На кре́стномъ Тро́нѣ Ца́рь сла́вы всю́ду просла́- [ви́сѧ.

83. Пісня про боже провидїннє (ч. 78):
Поч. Кто́ тилкѡ знаетъ, же Господь на небѣ,
Нехайся не жꙋритъ ѡ своей потребѣ.
84. Пісня на Різдво Богородицї (ч. 80):
Поч. Играйте, Царіє, во Праздник' Маріи,
Воспойте, Пророцы и Ѻцы свѧтыи.
85. Пісня на Покрову Богородицї (ч. 84):
Поч. Воспойте согласнѡ
Пѣснь новꙋ прекраснѡ.
86. Також (ч. 85):
Поч. Благовѣствꙋимъ днесь радость всемꙋ мірꙋ,
Дѣва Пречистаѧ во горнемъ ємпірꙋ.
87. Пісня на Положеннє ризи Богородицї (ч. 104):
Поч. Ѿ всеѧ страни
Вся хрїстїани.
88. Пісня на Успеннє Богородицї (ч. 109):
Поч. Чꙋдо преславно,
Мірови ѩвно.
89. Пісня Бердичівській Богородицї (ч. 127):
Поч. Божїѧ Матерь сїѧетъ,
Людїе,градѣте.
90. Молитовна пісня до Богородицї (ч. 135):
Поч. Источнице благодати,
Пречистаѧ Дѣво Мати.
91. Пісня св. Миколаєви (ч. 169):
Поч. Изливаеши чꙋдеса мірꙋ,
Архїерею, кто крѣпкꙋю вѣрꙋ.
92. Також (ч. 172):
Поч. Три крати блаженъ, Пастырю, предѧвленный с' небеси,
Ты бесѣдовалъ со Богомъ, гдѣ Лїтꙋргїсалъ єси.
93. Також (ч. 174):
Поч. Дивный во дѣлѣхъ свѧтитель великїй,
Ѩвися мірꙋ предстатель толикїй.
94. Пісня Западинецькому Миколаєви (ч. 176):
Поч. Море тѧ чꙋдесы
Господь сый небеси.
95. Пісня Божому чоловікови Алексїєви (ч. 185):
Поч. Коханаго сѧ ѡстала
Мати сына и рыдала.

А що в співанику Пашковського маємо духовні вірші з акростихами Івана Вольського, Евстафія, Івана Мастибор-

ського, Івана Моравського й Теодора, до VII ґрупи дадуть ся причислити й отсї тексти:

96. Пісня на Богоявленнє (ч. 27):
Поч. Іѡрдáне, ѹготóвися,
Іѡáнне, скóрѡ спѣши́ся.

97. Пісня про Христові терпіння на пяту великопісну неділю (ч. 43):
Поч. И ктóжъ тáкъ запаматáлїй,
Ктóжъ твердѣйшїй надъ всѣ скáли?

98. Пісня на Великдень (ч. 50):
Поч. Иґрáй, Іерѹсали́ме нóвый,
Пѣснь Воскрéсшемѹ поѧ Хрїстóвы.

99. Такаж (ч. 55):
Поч. Іерѹсали́ме, днéсь прáзднѹй рáдость вéлїю,
Совокѹ́пнѡ спѣвáйте, всѝ нарóди, пѣснь сїю.

100. Пісня на Вознесїннє (ч. 58):
Поч. Єлеѡ́нъ Горà нн́нѣ свѣтитса,
Же Бгъ ѿ неѧ̀ вйспръ возносится.

101. Пісня Зборівському Ісусови (ч. 75):
Поч. Милосéрднѣйшїй Бгъ пресвѧтѣйшїй в' Превѣчномъ [Слóвѣ.
Всѝ прибѣгáйте, главы̀ склонѧ́йте в' грáдѣ Зборóвѣ.

102. Пісня на Воведеннє (ч. 90):
Поч. Трїлѣтнѹю Юницѹ,
Нескверннѹю Агницѹ.

103. Пісня Струмиловокамінецькій Богородиці (ч. 131):
Поч. Исполнися небо, землѧ̀ чѹдéсъ твоихъ Царице,
Избрáнная ıакѡ лѹнà, ıáкъ сóлнце свѣтлà сице.

Крім того дві пісні із акростихом Василія:

104. Пісня св. Михайлови (ч. 158):
Поч. Вóинства небéснагѡ силы, Мїхаилъ свѧтый Воевóда,
Чрез' негò во дéмонской брáни совершенна стáлася [згóда.

105. Пісня св. Василію (ч. 180):
Поч. Васíлїа Велйкаго,
Пáстыря Кесарíйскаго.

Що останні два тексти повстали в часї, визначенім співаником Пашковського, доказом сього отсей переклад звісної польської коляди з того співаника:

Въ ꙗслехъ[1]) лежи(т), ктожъ побѣ-
Спѣвати маленькомꙋ [жи(т)[2])
Исꙋ(с) Христꙋ, Богꙋ истꙋ,
З' дѣви нарож'ден'номꙋ.[3])
Пастирѣе, прибѣгѧ̏те,
Емꙋ в'дꙗчне[4]) приграваѧ̏те
Ꙗко Панꙋ своемꙋ.[5]) в̃.

А иосиф в рꙋкахъ носи(т)
Пилюшки[6]) мале(н)комꙋ.
Люлꙗ̏, люлꙗ̏, приспѣвꙋе(т)
Новонарожде(н)номꙋ.
Во(л) и осе(л) приклꙗкае(т)[7])
И ꙋстами загрѣвае(т)[8])
Своего створителꙗ. в̃.

Собралисꙗ, склонилисꙗ[9])
Дитꙗ(т)кꙋ мале(н)комꙋ,
Трѣе цари нисꙋ(т)[10]) дари
Новонарож'д[е](н)номꙋ.
А в'вѣз'да ихъ провождае(т),
На(д)[11]) ве(р)тепо(м) про(с)вѣ-
[щае(т)[12])
Ꙗко Панꙋ своемꙋ. в̃.

И агг(е)ли, ар'ханъгг(е)ли
В небѣ пѣсни спѣваю(т),[13])
Голосами со трꙋбами
В'дꙗчне мꙋ приграваю(т),[14])
Над' вертепо(м) Ви(ѳ)леомѣ,[15])
В' давидово(м) новомъ домѣ
Христꙋ нарож'де(н)номꙋ.[16])

Людие в'си,[17]) патрѣꙗ(р)си,
Го̏несꙗ[18]) оутѣшѧ̏те,
И о(т)роки со н'ророки,
С радо(с)тию спѣвайте.[19])
С(о)л(н)це, мѣс(ꙗ)ць со з'вѣ-
[з'дами
И ти, Ево и[20]) адаме,
Нинѣ воз'веселисꙗ.[21]) в̃.

И ви, гори и вси[22]) холми,
Дне(с)сꙗ вси возигрѧ̏те,
И ви птици со гор'лици,
С радос'тю слѣтѧ̏те,[23])
Жесꙗ рачил' народити
И с'[24]) причисто̏ воплотити
Присно Дѣви Марѣи. в̃.

И ви нинѣ вси людие,
На колѣна в'падѧ̏те,
Рож'де(н)номꙋ, бес'ме(р)тномꙋ
Нив'косꙗ мꙋ кланꙗ̏те,[25])
Которомꙋ чес(т) и хвала,
А на[26]) вѣки вѣковъ слава
На горнемъ в' небѣ тро-
нѣ.[27]) в̃.

Між рукописями археольоґічного музея при київській академії найшов Мирович один збірник з 1741 р., в якім є сім Богогласникових текстів. А що збірник (N. 3) датований 1741 р.,

---

Відміни в порівнанню із текстом у „Богогласнику“ 1850 р. (львівськім). [1]) яслѣхъ. [2]) всякъ да бѣжитъ. [3]) Новонарожденному. [4]) вдячно. [5]) нашому. [6]) Пелени. [7]) приклякаютъ. [8]) парою загрѣваютъ. [9]) кланятися. [10]) несутъ. [11]) И надъ. [12]) сіяетъ. [13]) вси выкрикуютъ. [14]) Вдячно му приспѣвуютъ. [15]) въ Веѳлеемѣ. [16]) Яко Пану нашому. [17]) и. [18]) Всы ся днесь.

[19]) А пророки со отроки
Радостно воспѣвайте.

[20]) И ти съ Евою. [21]) ся утѣшайте. [22]) вы.

[23]) Всы ся днесь величайте,
Всяки птици и пернати,
Радостно воспѣвайте.

[24]) Отъ. [25]) И мы нынѣ въ той годинѣ
Вси ся вразъ утѣшаймо;
Рожденнаго, безсмертнаго:
Вдячно вси выславляймо.

[26]) И во. [27]) Яко Пану нашому.

зперед того року походять пісні під чч. 70 (N. 129), 78 (N. 9), 88 (N. 104).[1]) Пісня під ч. 238 в „Богогласнику“ (нумерація після першого видання) приходить під назвою канту як взірець віршевого твору в рукописній поетиці Кониського, а в рукописи його траґедокомедії закінчує ся пісня перший акт. В обох разах названий вірш твором Кониського [2]). Траґедокомедія Кониського походить із 1746 р. й означує час згаданої пісні.

106. Пісня о воскресїнню умерлих (ч. 238):

Поч. Двà рáзи слѣ́пъ, ктò вопредъ на смéрть не взы-[рáетъ,

Двà рáзи глупъ, ктò по смéрти встáти не чáетъ.

Нема в співанику Пашковського пісень із акростихами пізнїйших авторів Дмитра Левковського, Дуйковського, Мишковського, Василя Тарнавського, Якимовича, Василя Пашковського та Стефана Дяченка, яких акростихові вірші найшов А. Петрушевич в співанику „Начало съ Богомъ“, що його списав Дмитро Левковський 1777 р.[3]) Свідчило би се, що се все автори, які виступили по списанню співаника Пашковського. Можливо, що ся обставина, що автори, яких акростихові вірші подибуємо в співанику Пашковського, не жили вже в часї редаґовання „Богогласника“, осмілила редакторів позволити собі на більші і менші зміни в текстах їх пісень, хоч нарушити самих акростихів не важили ся, нї акростиха Бардинського, нї Вольського, нї Ґешицького, нї Мастиборського, нї Моравського.

Матеріял співаника Пашковського пригодить ся дуже при збірнім виданню українських духовних вірш. Колиж „Богогласник“ цікавий для Великороса як „Энциклопедія всего двухвѣковаго книжнаго творчества Стиховъ и Псальмъ, Бѣлой и Малой Руси, драгоцѣнная сколько своимъ содержаніемъ, столько же языкомъ, пріемами, сохранившимися именами слагателей, а преимущественно уцѣлѣвшими древними напѣвами“, коли без нього не може він вияснити собі достаточно, „что отсюда, съ Юго-Запада, пересажено было на Великую Русь, и въ какомъ видѣ, и какимъ путемъ“[4]), о скілько більше він важний для

[1]) Н. Мировичь, Библіографическое и историко-литературное изслѣдованіе о Богогласникѣ, Вильна, 1876, ст. 82—83.

[2]) ibidem, ст. 58.

[3]) А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1700 до конца Авг. 1772 г., Львів, 1887, ст. 211.

[4]) П. Безсоновъ, Калѣки перехожіе, Москва, 1864, ст. III.

Українця. Вірші „Богогласника“ й инші, не обхоплені тим зводом, розширені не тілько широко по українських землях, навіть православних, як показують записи в „Трудах“ Чубінського, але й по білоруських і великоруських; їх можна стрінути також у сербській „Катавасії“ на доказ, що й туди зайшла наша духовна вірша. Духовна вірша пособляла також популяризації апокрифічних мотивів, хоч загалом інтерес народу до апокрифічної літератури глубший і більше захоплюючий, а до духовної вірші непорівнано ширший, але й плитший і більше формальний. Тексти вірш співаника Пашковського подають заразом богатий і важний матеріял для дослідів над редакційною роботою укладчиків „Богогласника“; їм треба приписати також, що церковно-славянщини значно більше в піснях „Богогласника“, ніж в анальоґічних рукописних текстах.

IX.

Переглядаючи старі співаники, приходить ся до цікавого самозрозумілого спостереження. Чим більше світський, вільний, далекий від церковних справ зміст, тим сильнійша течія народньої мови вдирає ть ся у віршу, тим красша її мова; нехай же вірша має оспівати якогось святого або звеличити Богородицю, так мова її стає штучною і дістає більшу чи меншу примішку церковно-славянщини, наче народньою мовою не можна би було висловити релиґійних почувань. З віршописців того роду можна вказати хочби на Некрашевича. До таких авторів належав і колишній властитель співаника — Пашковський. Ось його:

Pieśń swiatowa, wydana Año Dni 1764-to.

Покижъ дꙋмати, Б(о)же, дай знати,
Где дрꙋга моего маю взꙗти,
  Бимъ моглъ згодне жити
  Та Б(о)га хвалити,
  Бо ґди в жалꙗхъ тꙗжкихъ
  Вѣкъ пенджу. в̃.

Ахъ, намъ сиротамъ, бѣднимъ голо-
[тамъ,
Трꙋдно в свѣтѣ милости изнайти.
  Тилко насъ изводꙗтъ,
  А инишихъ знаходꙗть,
  Краснѣйшихъ, богатшихъ
  Над нами. в̃.

Шкода намъ богатихъ шꙋкати,
Нѣст' вразъ со панами ровнꙗти.
  Панъ пановъ кохаетъ,
  Оубогихъ вминаетъ,
  Кажъди то признаетъ
  Человѣкъ. в̃.

Колижъ насъ оубогихъ вминаютъ,
Нехайже впередъ знати даютъ.
  А когда часъ приде
  И миласꙗ знайде,
  Бодай небогата,
  Би в' чэс'тꙗмъ. в̃.

Ѡ когдаби ѧ моглъ добре знати,
В ѧкомъ станѣ маю зоставати.
В' законъ мнѧ мис'л' тиснетъ,
Коли серце вѧнетъ,
Дивлѧчи на квѣти
Младие. ҂҃в.

Виростаетъ квѣтъ, а вжеж то той [вѣкъ
В доврѣломъ томъ квѣтѣ маю знайти,
Если Б(о)гъ позволитъ,
Ваша милост' згодитъ
И ку собѣ мнѧ вразъ
Привернетъ. ҂҃в.

Сладкие мови, чо(р)ние брови
В' моемъ серцꙋ рани Ѿвираютъ.
Ахъ, Б(о)же, створилес'
И комужъ судилес'
Тꙋ дѣвчинꙋ краснꙋ
Ѿнѧти.[1]) ҂҃в.

Коли бимъ в Б(о)га бꙋвъ счасливимъ,
Твоимъ бимъ слуго[ю] бувъ[2]) жичливимъ.
Ахъ, нѣхто не знаетъ,
Ѩкъ мисл' тая вближаетъ,
Прилиню ку тобѣ,
Милаѧ. ҂҃в.

І хтож ми на тое Ѿповѣсть,
Подобно тил'ко [еденъ] Б(о)гъ вѣст'.
Ти, Б(о)же, кируешъ
И[3]) милость спра[вꙋешъ].
Ѿ тебе всѧ данна
Мнѣ буде. Амѣнь.

Здаєть ся, що ся вірша світського змісту не одинока є продуктом літературної праці Івана Пашковського, противно найдеть ся більше поміж текстами, які на закінченнє своїх заміток друкую. Бодай можна сказати, що вірші такого змісту, як ч. 1 з акростихом МАРОУСИ, ч. 4 з акростихом ТВОЙ і ч. 14 з акростихом ОЛЕНИ як акростихами, так і настроєм близькі до повисшої вірші Пашковського. В той спосіб в співанику Пашковського дістає наша література з глухих часів і нові тексти й нових авторів. Межи ними висуваєть ся на передове місце сам властитель співаника Пашковський, що позволяє ствердити цікаве явище, як одні і ті самі люди були авторами не тільки духовних віршів, але й укладали світські вірші.

Що до текстів замічую, що поділ на стихи й строфи в більшости мій, бо в рукописи часто писаний текст in extenso. Тексти видаю без змін; як де впала в очи похибка, се зазначено на своїм місці. Надстрічні букви вніс я в стрічки, титли розвязую і їх, як і зайві повторення, даю в круглі скобки; здогадані місця (затерті і т. п.) і конечні доповнення для зрозуміння тексту даю в гранчасті скобки [ ]. Чого не в силї був перечитати, хоч скопіованнє стояло мене богацько труду, се визначую точками.

1. Пѣсн' свѣцка.

Мꙋсиш ти сѧ признати,
Аби щире кохати,
Аби мене не зводити
И лѣтъ моихъ не тра[тити],
Коханѧ мое. ҂҃в.

А ѧжъ тебе не звождꙋ,
Маю в Бозѣ на[деждꙋ].
Єслиби(м) тебе изводила,
То би ѧ иншаго любила
Милаго себѣ. ҂҃в.

---

[1]) В рукоп. Ѿната. [2]) Над „бувъ" стоїть „врав".

Радос'ти мнѣ едина,
Прекрасная дрȣжина,
Рад(ос)ти мнѣ и потѣха,
Я(к) забȣдȣ всего лиха,
Якъ ты вѡбачȣ.

Оурodою хороша,
Хочъ не маю и гроша,
Ȣродою е(ст) прекрасна,
А ȣ щастю есть нещасна
Черезъ вороги. ѣ.

Слȣхай мене нещаснȣю,
Хочъ на вродȣ п[р]екраснȣю,
Б(о)гъ ѡ(те)цъ мнѣ и потѣха,
Я(к) забȣдȣ всего лиха,
В немȣ надеждȣ. ѣ.

Я на Б(о)га все здаю,
На ѡбмовȣ не дбаю.
[Бо] хто кого ѡбмовляе,
То самъ тѣмъ пребȣвае
В' великой бѣдѣ. ѣ.

Не ȣважай, що(м) ȣбога,[1])
Абимъ бȣла хандога,
Бо хто богатося мае,
То ще болше зажерае,
В'се то загине. ѣ.

Я ѡ тое не дбаю,
Тилко тобѣ повѣдаю,
Абись мене шановала,
Колись мнѣ присѧгала
[З] щираго с(е)р(д)ца. ѣ.

Не тȣрбȣйся за тое,
Бȣдетъ добрѣ, ѡбое
Бȣдемо си добре жити,
Бȣде Б(о)гъ б(ла)г(о)словити
Тебе и мене. ѣ.

2. Пѣснь свѣцка.

Гей не тѣштеся, вороженки, не тѣштеся,
Не ворогуйте на мене, ѣ.
Прошȣ я васъ, змилȣйтеся.

Оутѣшила васъ моя невина пригода;
Нещасная моя доле, ѣ,
Смȣтнажъ мѣнѣ нагорода.

Ѿ Бога маю, Ѿ Б(о)га то все примаю;
Нехайже южъ вороженки
Бол'шъ на мене не ворогȣю(т). ѣ.

Ге͛, Ти Боже, в'шелкие дѣла и забави,
Ти ȣзнаешъ мои кривди
И в'шелкие мои справи.

Ге͛, любив'же я да три лѣти дѣвчинойкȣ,
Матижъ мѣнѣ не казала,
Не бери ей, мой синон'кȣ.

Ге͛, не такъ мати, якъ и сыя родино(н)ка;
Не бери е͛, мо͛ с(ы)нкȣ,
Бо оубога дѣвчино(н)ка. ѣ.

Ге͛, ȣмеръ ѡ(те)цъ, когдаби оумерла и мати;
Боже(ш) мѣнѣ доможи ѣ
Тȣю дѣвчинойкȣ в'зяти.

Гей, пойдȣжъ бо я да в зеленȣ дȣбровонку,
А чейже я та(м) положȣ ѣ
Свою бѣднȣ голово(н)ку — ѣ

[1]) Від сеї строфи се, як здаєть ся, кінець иншої пісні.

3. Пѣсн' свѣцка.

Смȣтна на с(е)р(д)цȣ хвиля настȣпае(т),
Що моя дѣвчина мене покидае(т).
Що я чинити теперъ бѣдний маю,
Коли милѫю в ѡчȣ пострадаю?
А и[н]шой не маю.

Бѣдна пташина и та парȣ мае(т);
Покѣ ей не знаˇ(д)етъ, поти ей шȣкае(т).
А я нещасливий все то оуважаю,
Що в'_своеˇ милости користи не маю.
А и[н]шой не маю.

Риба з рибою и тася злȣчае(т),
Моя слѣчна дама мене покѣдае(т).
Вода з водою из Божаго сȣда
Злȣчат(и)ся мȣситъ для иннаго трȣда.
А я терпѣти мȣшȣ — є҃.

И ви, ѡрлята, соколята милѣ,
[Поз]ичте скріде(л) полетѣти мѣнѣ.
Нехай лечȣ в скали, яскинѣ глȣбокѣ(е),
Нехай мои слези наполня(т) потокѣ
При нещасной годинѣ — є҃.

Ѡй тамже мѣнѣ пребивае(т) жити,
В нещасной долѣ горкѣ слези лити.
Там моя розмова [з] звѣратами буде,
Поки мое с(е)р(д)це любшѣ не забȣде.
Лȣчше било не знати — є҃.

Гей, бȣдъ ласкава, не чи(н) с(е)р(д)цȣ тȣги,
Бо я то знаю, що не бȣде дрȣги
Над мене щиршій, Б(о)гȣ присягаю,
Нехай я твою давнȣ ласкȣ маю,
Твоимъ слȣгою зостанȣ.

Отсей текст у порівнанню із текстом, надрукованим проф. Перетцом у 2 части I т. „Историко-литературныхъ изслѣдованій и матеріаловъ“ (ст. 169), поправнійший.

4. Пѣснь свѣцка.

Тяшкая ричъ любити
И до тебе ходити.
Скажȣ правдȣ ненароко(м),
Годинася стане(т) роко(м),
Терпяще в'здиханя,
Же свого коханя
не виджȣ — є҃.

Власъне якъ би(м) звязаній,
Ѡд дѣвчини в'коханій,
Бо ѡна мня зневолила,
Що ѡна мнѣ такъ мовіла:
Я тебе кохаю,
Я тобѣ сприяю
вѣрнейко — є҃.

Ѡй, колиби я тое зналъ,
Кохания бимъ занехалъ.
Але не помыарковался,
Що в' дѣвчинѣ закохался.
Трудно перестати,
Ни исти ни пити
не можу — в҃.

Ахъ, волѣлъ би(м) в'мерати,
Нижли такѡ страдати.
Котораѧ жичливаѧ,
Нехаи будетъ в'здоровая.
Боже, оувеличай,
Мене з нею вѣнчаи
вѣчнейко — в҃.

Текст сеї пісні декуди відмінний від тексту Хоценського співаника Левицьких, надрукованого В. Гнатюком у „Записках" т. XCI, ст. 117.

5. Пѣсн' свѣцка.

Ѡ я[к] тяжко, хто кохае,
На д[о]легливост' нарѣкае.
Нѣзасщо судѣ
Мили бесѣди
его — в҃.

Куди гляну, не зобачу,
Тил'ко часомъ собѣ заплачу,
Бо кого любити,
З тимъся натѣшити
мило — в҃.

Заразъ люде оуважаютъ,
Ѡченками погля[даютъ].
Я на то не дбаю,
Бо щире кохаю
его — в҃.

Якъ ѡкомъ гляну,
Заразъ сер(д)цемъ своимъ звяну.
Щожъ коли близенко
Мовити миленко
трудно — в҃.

Заразъ мене бѣдну судятъ.
Єнужъ мене велми гудятъ.
А вжежъ бо то тая
Заздрост' проклята[я]
чинит — в҃.

Нехъ нароком руку стисне
Албо жартомъ слово писне:
То заразъ ѡбмова
Людская готов[а]
будет' — в҃.

Якъся еще ниско кланяетъ,
То говоратъ, з нимъся знает'.
Щожъ кому до того,
Що маю я свого
друга — в҃.

Хто не любитъ, то гадае,
То якъ жонка язикъ мае.
Мудри не завидит',
Дурни хочай видит',
не дбае — в҃.

Будетъ такимъ Богъ платити,
За нещирос(т) ихъ судити.
Южъ имъ ѿпущаю,
Злости не гадаю
ѿ Б(о)га — в҃.

Мнѣ еднакъ гаравдъ буде,
Хоч говоратъ ѡ мнѣ люде.
Я Б(о)га бла[га]ю,
Єму хвалу даю
за ласку — в҃.

6. Пѣ(с)н' свѣцка.

Ѡхъ, мнѣ жалъ велики, тужу непреста(н)не,
Тяженко вздихаю, якъ мнѣ д(е)нъ настанетъ.
Сидячи в' хатѣ, думаю,
Же при(я)теля не маю,
Жалъ сер(д)цу моему,
Жиючи самому.

[Г]дибимъ в' пущи сидѣлъ, и жалю бимъ не малъ,
Тобимъ пред собою никого не видѣлъ.
Але в' свѣтѣ жиючи,
Що д(е)нь на люде глѧдѧчи,
Нераз и заплачу,
Же [такъ] лѣта трачу [1]) — к.

Пришли, Б(о)же, д(е)нъ, ча(с), годино(н)ку тую,
Ачейбимъ де знайшолъ дѣвчино(н)ку свою.
Щоб южъ б(ол)ше не тужити,
Головонки не сушити,
Молодихъ лѣтъ своихъ,
Марне не губити — к.

А щожъ ѧ оучиню, напишу листо(н)ки,
На всѣ страни свѣта розошлю посло(н)ки.
[Чи] где жие(т), пребивае,
Нехай мнѣ вѣдомостъ дае.
Нехай буду знати,
Где еи шукати — к.

Пишу ѧ листонки, на всходъ посилаю
Сивѣ голубо(н)ки, нехай мнѣ шукаютъ
Молодои дѣвчино(н)ки,
В' котрои чорнѣ ѡченки,
Ходу тихенкаго,
Личка спанѧлаго — к.

На западнꙋ страну по(с)лалемъ го(р)лици,
А на югъ и сѣверъ ѡрли, ластовици.
Идѣтъ, в пилности шукайте,
А мнѣ вѣдомостъ да[вайте]
О еи мешканю
И моемъ коханю — к.

Минаетъ д(е)нъ, другий, вѣдомости нема,
Подобножто моѧ фатиga естъ дарма.
Прилѣтаютъ голубонки,
Кажутъ, що нема дѣвонки
Ведлугъ мисли твои,
Тобѣ подобнои — к.

Поглѧну на запад, ажъ летѧтъ горлици,
Мовлѧтъ: не знайшлисмо токмо двѣ дѣвици.
Але велми естъ прекрасни,
Ти(л)ко в свѣтѣ ес(т) нещасни,
Єдна визоѡка,
Друга сиво[о]ка — к.

Ѡрли, трети посли, вѣдомостъ принесли.
З чорними ѡчима дѣвчинонку знайшли.

---

[1]) В рукоп. трѣча.

Личко красне и румяне,
Тилко на ноги не станетъ,
До того нѣмая,
Ще трохи глухая — в.

Летятъ ластовици з сѣверския страни,
Мовлятъ: не знайшлисмо кромъ едния панни,
Котра вчерася вродила,
А дзѣс' ѹже якъ кобила,
До здибаня с тобою
Буде говорила — в.

Щожъ вамъ, посли, вчиню за такие вѣсти?
[Кажу со]колови васъ живцемъ поисти.
А самъ коня ѡсѣдлаю
И поѣду край Дунаю,
Буду полювати,[1]
Милои шукати — в.

Ѡ Б(о)же, мой Б(о)же, Б(о)же милостивій,
Даруйже мнѣ д(е)нь той на влови щасливій.
Буду сѣти закидати,
Буду дѣвчини шукати
По лѣсахъ, дубровах,
В' долинахъ и горахъ — в.

Приижду над' Дунай, моя мила стоитъ
Меже двома лвами, самася не боитъ.
Б(о)же, дай д(е)нь добри тобѣ,
Ѡна руки даетъ ѡбѣ.
Миле мя прiмаетъ,
Здоровямъ витаетъ — в.

Слава тебѣ, Х(ри)сте, и на вѣки хвала,
Жеся дѣвчинонка мнѣ красна достала.
Просимо тя милостиво,
Посли на(м) вѣкъ сей щасливи,
А по смерти в н(е)бѣ
[Хвалу] дати тебѣ — Амѣнь.

Варіянт проф. Перетца (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ, 1907, кн. 1, ст. 171—172) має усього 9 строф. Повисший текст згідний змістом і числом строф з текстом, надрукованим Вацлавом Залеским в збірці „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ (ст. 307—310), а відмінний у мові, яка ріжниця випливає звідти, що надрукований отсе текст значно старший і, здаєть ся, мало що відбіг від свойого первісного виду.

---

[1]) В рукоп. половати.

7. Пѣсн' свѣцка.

Ахъ, ꙗкъ с(е)рдцу не нудѣти.[1]
Кого люблю, не видѣти.
Кого моꙗ мислъ кохаетъ,
С(е)рдце во мнѣ ꙋ(м)лѣваетъ. к.

Великаꙗ с(е)рдцꙋ туга,
Єди не вижду свого друга.
Радаб ꙗ з нимъ говорити,
Будутъ лꙋде насъ сꙋдити. к.

Ѡчи видꙗтъ и пасꙋтсꙗ,
Не встидꙗт'сꙗ, не срамлютсꙗ.
Ахъ, горе, горе, болѣзнъ моꙗ,
Проливаю слези своꙗ. к.

Лучше било не знатисꙗ,
Нѣжъ, любивши, ростатисꙗ.
Лучше било не счинꙗти,
Нѣж, любивши, перестати. к.

Течетъ вода по долинѣ,
Широки листъ на ꙗлинѣ.
С ким люблюсꙗ, ѡбимусꙗ,
Є миленкому притулюсꙗ. к.

И ꙋ милому, ꙋ миленкому,
Є его личку румꙗному,
Запрагайте конѣ в санки,
Поидемо до коханки. к.

[Прии]хали пред ворота,
Вишла мила крашша злота.
[Приих]али пред ꙗблони,
Вишла мила длꙗ[2]) розмови. к.

А где жиешъ, пребуваешъ,
Мене молодую споминаешъ?
А ꙗ жию край Дунаю,
Тебе, с(е)рдце, споминаю. к.

За водами, за рѣками
Пиетъ мой мили с к[оза]ками,
Ѡй, пиетъ же ѡн', подпиваетъ,
Мене молодꙋю споминаетъ. к.

Спамꙗтавши ꙗ ѡ тобѣ,
Заплакати мушу собѣ.
Тогди ꙗ с(е)рдце ꙋгамую,
Ꙗ(к) с тобою пожартую. к.

Повисший текст о дві кінцеві строфи довший від найдовшого звісного доси варіянту д. Гнатюка (Записки, XCI, ст. 110).

8. Пѣсн' свѣцка.

Вимовити мѣнѣ трꙋдно, що тꙗ люблю,
Але сер(д)цꙋ мемꙋ нꙋдно, що сꙗ згꙋблꙋ.
Що тꙗ люблю ꙗкъ свою дꙋшꙋ,
Самъ тобѣ правдꙋ да признати мꙋшꙋ.

А ти мене ци не любишъ ци не знаешъ,
Що на вѣки мене згꙋбишъ, если знаешъ,
Що длꙗ тебе, ахъ, мѣнѣ горе,
Самъ втоплюсꙗ да в черное море. к҃.

Не завдавай с(е)р(д)цꙋ тꙋги, дѣвчинойко,
Не допꙋскай умирати, голꙋбо(н)ко.
Дай мѣнѣ мѣсце, с(е)р(д)це, в себе, т ꙗкъ мене люби,
Ꙗко и ꙗ тебе. к҃.

Бойсꙗ Б(о)га, глꙗнь на мене ѡче(н)ками,
Розвесели с(е)р(д)це мое розмовами.
Дай рꙋче(н)кꙋ, нехай бачатъ люде,
Що дѣвчино(н)ка та моꙗ бꙋде. к҃.

---

[1]) н дуже невиразне, майже л. [2]) В рукоп. дла.

А ѩкъ же ти моѩ бȣдешъ, бȣдешъ знати
И на вѣкѣ мою щеро(с)ть памѩтати.
Дай намъ, Б(о)же, вѣкъ щасливій,
Просимо в тебе, Пане милостивій. к҃.

Я. Головацький (Народныя пѣсни, I, ст. 368—369) передрукував текст отсеї пісні зі збірника Вацлава з Олеська (ст. 340), але він згідний тілько в головній основі з текстом співаника о. Пашковського.

9. Пѣснь свѣцка.

Нехай пагородѩтъ н(е)ба твои трȣди
И тѩжкаго[1]) с(е)р(д)ца в(з)диханѩ,
Котори длѩ мене поноситъ завшегди
Щирои милости коханѩ.
Ѩ тобѣ вѣрне сер(д)цем сприѩла,
Покимъ в свободѣ своей гȣлѩла
И дрȣга вѣрнаго не мала. к҃.

А теперъ, ѩкъ милос'ть на(м) рȣки звѩзала
Черезъ поприсѩги, то трȣдно,
Томȣ, которомȣ вѣрне слюбовала,
В парѣ провадити вѣкъ любимий.
Не знаю, чи(м) би тобѣ платити,
Хѣбай вдѩчностю[2]) нагородити
За твое прихилное коханѩ. к҃.

Нехайже за тое Г(оспо)дь свои дари,
Зливаетъ з небесе з високости,[3])
Щоби могла по милостной пари
Повѣ[н]шовати взае(м)ности,
Заки[4]) то б(о)жа сȣдила волѩ
Чилѣ тожъ то моѩ така долѩ,
Що тебе моѩ приѩзнь[5]) минȣла. к҃.

Бо то естъ ѡбраза и присѩгши Б(о)гȣ,
А и(н)шого щере кохати,
Бо то за тое на страшно(м) судѣ
Треба Б(о)гȣ ѿвѣтъ дати.
Б(о)гъ бȣде сȣдилъ, ѩкъся справовалъ,
Бимъ[6]) за тое пекла недосталъ
На вѣки вѣчне.

Повнійший текст зі шістьох строф надрукував д. Гнатюк у „Записках“ т. XCI (ст. 117—118); недостає там тілько останньої строфи тексту співаника о. Пашковського

[1]) В рукоп. тажкаго. [2]) В рукоп. вчѩчноśtiu. [3]) В рукоп. лисокости. [4]) В рукоп. знаки. [5]) В рукоп. приѩзне. [6]) В рукоп. билъ.

10. Пѣснь свѣцка.

Летѣлъ чорній жѹкъ, ѣ,
Над рѣче(н)кѹ пѹкъ, пукъ. ѣ.
Прилетѣла его м(а)ти,
Стала жѹчка ратовати.
Ахъ, мій милій си(н)кѹ жѹчкѹ,
Подаѝ же ми рѹчкѹ. ѣ.

Ѩ бѣднаѧ м(а)ти,
Пошла в' поле жати,
Свого синка жѹчка
Зоставила в' хатѣ.
А ти, син'кѹ, барзо дѹфалъ
Та оу бистрѹ рѣчкѹ ѹпавъ.
Ахъ, мо̀ милій синкѹ жѹчкѹ,
Подай же ми рѹчкѹ. ѣ.

Ци ѧ тобѣ, си(н)кѹ жѹчкѹ,
Що зле оучинила,
Ци ѧ тобѣ, си(н)кѹ жѹчкѹ,
Ци не говорила:
Не лѣта̀, не бѹѧй,
По водонцѣ не плавай.
Ахъ, мой милий си(н)кѹ жѹчкѹ,
Подай же ми рѹчкѹ. ѣ.

А вжежъ рибки плинѹтъ,
Ближше припливають,[1])
Мого синка жучка
Пожерти желають.
Ахъ, жрѹтъ, ахъ, скѹбѹтъ,
Пориваю(т), помикають
Мого синка жѹчка.
Не зостала и рѹчка. ѣ.

Ѩ бѣднаѧ мати,
Що маю дѣлати,
Коли свого си(н)ка жѹчка
Не бѹду видати?
Ахъ у(с)кочѹ,[2]) оутоплюсѧ
И ѡ каменъ розбиюсѧ.
Нехай мой жаль знаетъ,
М(а)ткѹ споминаетъ. ѣ.

Зі збірника, датованого 1713 роком, якого одначе більшу частину списано правдоподібно вже з кінцем 17 в., надрукував проф. Перетц досї звісний найповнїйший варіант у статї „Замѣтки и матеріалы для исторіи пѣсни въ Россіи“ (Извѣстія отд. р. яз. и сл. Имп. Ак. Н., 1901, кн. 2, ст. 90—92). З двох варіянтів Головацького (II, ст. 504—505, III, ст. 498—500) останнїй передрукований з II т. збірки Жеґоти Павлї „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (ст. 94—95).

11. Пѣснь свѣцка.

Постоѧ(н)но, че(ст)но
Жить в любви нелестно
З драгою милою,
В' радости ѡбою
Всегда бить,
В вѣ(р)ности жить;
Два с(е)р(д)ца, ѡлинъ д(у)хъ,
Двѣ мовлѣ, ѡдинъ слу(х).
Взглѧди милие,
Мисли здравие,
Любовъ дражайша
И жи(з)нѣ сладчайша
Всегда бѹди. ѣ.

Ѩ сама то знаю,
Вѣрна бить желаю,
Что с(е)р(д)цѹ твоемѹ,
И(з)вѣстно моемѹ,
Какъ вѣрить вамъ,
Разсѹди са(м).
Хочъ живу бе(з)латна,
Ѡднакожъ ѡпа(с)на.
И ѧзики лъживи
И клеве[т]ливи
В то̀ ча(с) ѡбнесѹтъ
И ѡбои[3]) понесу(т)
Ѡбоихъ на(с). ѣ.

---

[1]) В рукоп. априваютъ. [2]) В рукоп. и(с)кочѹ.
[3]) На верху написано нерозбірно: и... па...

Ктожто не впревмитѸ,
То поустъ позавитѸ
МеждѸ нами бѸди,
Что на зли люди.
Но ти да ꙗ
Знаймо двоꙗ:
СлѸчай снискать [1]) можна,
Гдѣ с(е)р(д)ца неложна
Пре(д)ставить вѣрность,
Ко любви ревно(ст),
Но тꙗготи бремꙗ,
СлѸчай мое времꙗ
Премѣнитло (sic). в҃.

Нелби (sic) чт[о] тайно,
Не било то ꙗвно.
Да с(е)р(д)це сокрѸши,
ДрѸгъ дрѸга загрѣши,
Не(л)жа то бить,
Ч(о)гожъ утаить,
Нѣначто,
Хочъ бѸдетъ сто.
Пренебрегаю,
С(е)р(д)це врѸчаю,
ТѸтъ все завидꙗтъ,
НашѸ любовъ видаютъ
На досадѸ. в҃.

12. Пѣснь свѣц[к]а.

Да тихаꙗ водо(н)ка, да береги зноситъ,
Козакъ молоде(н)кій Гетманасꙗ проситъ.

Да пустиж мене, Гетманъ, Гетмане, до домоу,
Зоставивъ ꙗ дѣвчинонкѸ, самъ не знаю, комоу.

Ѽй да(м) тобѣ, дамъ, в, конꙗ вороного,
Да пѸстижъ мене до дѣвчини козака молодого.

Ѽй да(м) тобѣ, дамъ, в, соболѣ и рисѣ,
Да пѸстижъ мене до дѣвчини, до моей Марисѣ.[2]) в҃.

Ѽй у лѣсѣ, в' лѣсѣ, в лѣсѣ на калинѣ,
Заплакала дѣвчино(н)ка в коморѣ на перинѣ.

Мои мили перино(н)кѣ, немашъ з кимъ качати,
Моего лица [3]) рѸмꙗнаго немашъ комѸ поцѣловати.

Моꙗ мѣла чорнобрива та ꙗкъ сꙗ мнѣ маешъ,
Чи ти мене с(е)рцемъ любишъ, чи мꙗ споминае(ш)?

Еслиж мене споминае(ш), а е̂сли [4]) не маешъ,
Тобѣ Б(о)гъ дасть все(х)могѸщій,[5]) що в Бога жадаешъ.

13. Пѣснь свѣцка.

Че(м) ти горда, дѣвчинойко, нащожъ ти дѸфаешъ,
Ци на бродѸ, ци на вродѸ, ци станъ пе(н)кний мае(ш)?
Не дѸфай на бродѸ, бо не соболови,
Нѣ станъ статечни, бо не бардзо ґречній,
Нѣ врода хороша. в҃.

Годѣжъ [6]) мене з'водити такъ часъ немалій,
Не бѸдѸ ꙗ терпѣти неви(н)ной слави.
Коли мене любишъ, не пѸскай и(н)шого,

[1]) в рукоп. снискоть. [2]) в рукоп. Марирѣ. [3]) в рукоп. лича. [4]) в рукоп. ешли. [5]) в рукоп. все^х гмогѸщій. [6]) в рукоп. Гобѣжъ.

Бо ꙗ присѣгала лишъ тобѣ ѡдномꙋ,
Мой милій с(е)р(де)чній. в̃.

Ѡ зрадливое коханꙗ, щожесь учинило?
За того ꙗ мушꙋ пойти, що с(е)р(д)цꙋ не мило.
Доле нещаслива, щожъ оучинила,
Хочъ ꙗ сꙗдꙋ исти, вечера не мила.
Мꙋшꙋ перестати. в̃.

И то жалю тꙗжкаго, мой дрꙋже миленкий,
Зришъ предивне ѡче(н)ками, ꙗкъ соколъ мил(ен)кий.
Завше поглꙗдаю на твою хорошꙋю вродꙋ,
Самъ еси хорошій и честнаго родꙋ.
Тꙋгꙋ с(е)р(д)цꙋ задаешъ. в̃.

Роступисꙗ, земле, не[хай] ꙗ пойдꙋ,
Бо ꙗ плачꙋ без престани, ѡ с(е)р(ден)ко,
Кꙋдій пове(р)ну(с), не маю радости,
Толко висо(х), слези, а с(е)р(д)цꙋ жа(ло)сти.
Мꙋшꙋ, мꙋшꙋ завше плакати. в̃.

14. Пѣснь свѣцка.

Ѡхъ мнѣ жалъ не помалꙋ,
Що не подостанꙋ,
Немашъ мого миленкаго,
Трꙋдно мнѣ прожити,
Тꙗжко без него прожити.

Лютие то вороги
Запинꙗютъ намъ дороги
Чарами своими злими.
Трꙋдно мнѣ прожити з ними,
Мнѣ бѣдной.

Если не даютъ прожити,
Треба ихъ просити,
До помощи Пана Б(о)га,
Аби про(с)таꙗ дорога
Миломꙋ ко мнѣ. в̃.

Не оуважай, миленки,
Хоцъ то жалъ тꙗже(н)ки,
Потлуми(т) то Б(о)гъ вороги,
А на(м) поспѣшитъ дороги
До житꙗ. в̃.

Але его хвалити,
Аби далъ прожити
Оу семъ свѣтѣ нещасливомъ,
Во вѣкъ вѣки нещасливомъ
Прожити.

Зоставайсꙗ здорова,
Дѣвчино(н)ко чорнобрива,
Теперъ тебе покидаю,
В рꙋцѣ Б(о)га порꙋчаю
Справи мои.

15. Пѣс(н) свѣцка.

Бꙋла в'дово(н)ка оубога в̃
Малаж бо ѡна пꙗт' дочокъ. в̃.
А вона лиш ка(ж)да ли(ш) ли(ш) [ки(н)да
сикири(н)да трада рада ратада.[1]) в̃.

Пе(р)шꙋю дала до тꙋрокъ. в̃
И тѣ дала сѣ(м) кꙋро(к).

Дрꙋгꙋю дала в козаки. в̃
И тѣ дала два раки.

Третꙋю дала в' Волохи. в̃
И тѣ дала в'сѣ блохи.

Четве(р)тꙋю дала до Москви в̃
И тѣ дала всѣ плю[ск]ви.

---

1) Повторюєть ся по кождій строфі.

Пıaтȣю дала в коцюб[ѣ] є҃
И тѣ дала двѣ шȣбѣ.

15. Народня пісня.

Стоитъ ве(р)ба над водою,
Хитаетъ собою,
Ей, хто воз'метъ дѣвча вдови,
Зостанет' бѣдо(ю).

Та оу той вдов[о]сенки,
Що на розѣ хата;
Хорошое дѣвча мае
И сама богата.

А оу тои вдовосенки
Славнѣ вечерницѣ;
Стоıaтъ чари завıaзани
В го(р)шкȣ на полици.

Жȣриласıa ȣдово(н)ка,
На медȣ пѣтпивши,
Щожъ ıa бȣдȣ в зимѣ исти,
Влѣтѣ не роби(в)ши.

Жȣриласıa, жȣрила,
А тепе(р) не бȣдȣ,
Кȣплю собѣ коновъ медȣ,
Ѡ бѣдѣ забȣдȣ.

16. Пѣсн' свѣцка.

Єще сло(н)це не заходитъ, добраноцъ не мовлю,
Та нехай таıa ѡдевветсıa, що се(р)де(н)ко(м) зовȣ. є҃.

Ѡдезвисıa, дѣвчино(н)ко, є҃ ѡдезвижъ, золото,
Ща[с]тıa мое в твоє҆ долѣ, слонечна красото. є҃.

Колибис' знала, дѣвчино(н)ко є҃ в' се(р)цȣ моемъ ми(с)ли,
Оутонȣлаби(с) є҃ ти в рѣченцѣ бистрѣ. є҃.

Вийди, є҃, дѣвчино(н)ко є҃ оу гай по телıaта,
Iaкъ оу тебе, такъ оу мене чо(р)нѣ ѡченıaта. є҃.

Нащожъ мѣнѣ є҃ собаки перимати,
Сȣтъ оу мене такѣ люде, що бȣдȣтъ брехати.

Нехай брешȣтъ є҃, добрешȣтсıa лиха,
Ми з собою, мое се(р)це, любѣмосıa з тиха. є҃.

Любилисıa, кохалисıa, ıaкъ риба з водою,
Тепе(р) треба ростатисıa намъ, се(р)це, з собою.

Ви[й]ди, є҃, се(р)це мое, бȣдешъ гостѣ мати,
Та скажижъ мѣнѣ, моıa голȣбо(н)ко, чимъ бȣде(ш) примати.

Пойдȣж бо ıa в' гȣстѣ лѣси, в глȣбокие скали,
Ачейже[1]) южъ вороже(н)ки не бȣдȣтъ брехали.

17. Пѣсн' свѣцка.

Ѡй, по сѣмъ боцѣ Дȣнаю є҃
Вѣвча(р) вѣвцѣ займае(т),
Тадѣ рѣдѣ тутъ є҃, т. д. р. т.[2])
Вѣвча(р) вѣвцѣ займаетъ є҃
На ба(н)дȣ(р)кȣ играетъ, та

---

[1]) В рукоп. Ачеиже.

[2]) Повторюють ся по кождій строфі.

На ба(н)дў(р)кў играетъ, ѥ
На моло(д)цѣ гўкаетъ, та

Ѡй, молодцѣ, ѥ
Та скажѣтъ мои дѣво(н)цѣ, та

Що ꙗ вѣвча(р) молоди" ѥ
Та до того оубогій, та

Що ꙗ вѣвча(р) оубогій, ѥ
Сѣмъ сотъ ѡвецъ в ѡборѣ, та

Сѣмъ сотъ ѡвецъ в' ѡбори, ѥ,
Стадо волѣвъ въ коша[рѣ].

Пливникў без лѣкў, ѥ
Стадо коній в че(р)нику, та

Ѡй, маюжъ ꙗ тай жўпанъ, ѥ
Люде кажўтъ, що ꙗ панъ.

Ѡй, маюжъ ꙗ чоботи
Да тўрецкой роботи.

Че(р)вонии холꙗвки, ѥ
Та срѣбнѣ пѣткѣвки.

Ѡй, маюж ꙗ тай ковпакъ, ѥ
Перекривлю еще ꙗкъ.

18. Пѣсн свѣцка.

Гей, вчера в Ґнѣстрў била,
Ґнѣстрўвўю водў пила. ѥ.

Над береженкомъ стоꙗла,
Тонкій фа(р)тўшокъ собѣ замачала.

Повѣій, вѣтре, бўйнесенкій,
Висўшъ фа(р)тўшок той тонесе(н)кій.

Ей, ти Лꙗше чо(р)нобрівій,
Се(р)дцў моемў бў(д) милостивій.

Не садисꙗ близко мене,
Бо скажўтъ люде, що ти любишъ мене.

Если любишъ, любижъ мене крѣпко,
Ежели не любишъ, бере тебе дѣтко.

Не хочў ꙗ медў анѣ пива,
Тилко дѣвчини, котра чо(р)нобрива. ѥ

Не хочў ꙗ медў солодкого,
Тилко Лꙗшенка чо(р)нобривого. ѥ.

Не хочў ꙗ пива нѣ горѣлки,
Тилко дѣвчини, хорошой жѣнки. ѥ.

19. Пѣсн ва(н)дрового лꙗха з ва(р)шави.

Да йшовъ Лꙗшокъ из ва(р)шави,
На нѣмъ бўти, соукнѣ шарѣ.
Мамъ при бокў ка(н)чука,
Не боюсꙗ мўжика. ѥ.

Мўжикъ его привитавъ,
За чўпринў вихита(в).
Ѿ такъ, лꙗшкў, добре знай,
Помагай Бог давай.

Да йшовъ Лꙗшокъ мановикомъ,
Надибавъ жѣнкў с человѣкомъ.
Помагайбо не давъ
И шапочки не здо(н)нꙗвъ.

Да пѣшовъ лꙗшокъ пона(д) Бўгомъ,
Ажъ тамъ ѡре мўжикъ плўгомъ.
Ѡй, ставъ лꙗшокъ гадати,
Щоби емў сказати.

Да гадавъ лѧшокъ [1]) до пѣвднѧ,
Прійшовъ нішко(м) до плѹга.
Бодай здоровъ, лѧшкѹ, бѹвъ,
Помагай Б(о)гъ чемъ забѹвъ? к̃.

Да подай, хлопче, батога,
Бѹдѹ вчити лѧшка ѧ
Помагай Богъ давати
И шапочкѹ знимати. к̃.

Да бѣда лѧшка спокѹсила,
Прійшовъ лѧшокъ до рѹсина.
Помагай Б(о)гъ не давъ
И шапочки не здо(н)нѧвъ. к̃.

И той его привитавъ,
За чѹпринѹ вихита(в).
Познавъ рѹсинъ, що лѧшокъ,
Бо по(д) носомъ порошокъ. к̃.

Гей, пѣшовъ лѧшокъ дорогою,
Надибавъ бѣлѹ гѹс' на(д) водою.
Помагайбо, бѣла гѹс',
Навчила мене таѧ Рѹс'. к̃.

Ле(ч) ос' идетъ медвѣ(д) кѹсий,
А вѣн мови(т), що й то Рѹси(н).
И знѧвъ шапкѹ хѹтне(н)ко,
Оуклонивъсѧ низе(н)ко. к̃.

Медвѣд' мовитъ: що, лѧх, грати?
Почавъ з лѧ(ш)ко(м) жа(р)товати.
Ме(д)вѣдь з лѧхомъ попѣгравъ
И чѹпринѹ ѡбѣдравъ. к̃.

Варіянти сеї пісні перестудіював др. Франко в „Студіях над народніми піснями“ (Записки, т. LXXVIII, ст. 126—137). Повисший текст пісні „вандрового Ляха із Варшави“ найстарший. Має в собі одну подробицю, яка позволяє означити місце повстання пісні. На основі слів „Да пѣшовъ лѧшокъ понад Бѹгомъ“ можна з великою правдоподібністю привязати терен її повстання до нинїшньої північно-східньої Галичини або примежних околиць Росії.

20. Pieśń światowa.

Ach ty mni, bida mni, 2.
Mołodomu w tuzi zyty,
Koho lublu, ne wydity
Ach ty mni, bida mni.

Ach ty mni, bida mni, 2.
Szczo po szczaściu, szczo po doły,
Koły zyty po newoły,
Ach ty mni, bida mni.

Ach ty mni, bida mni, 2.
Wsiuda baczu ludy mnoho,[2])
Ne utiszat serdca moho,
Ach ty mni, bida mni.

Ach ty mni, bida mni, 2.
Wsiuda pary ludy baczu,
A ia bidny z tycha płaczu,
Ach ty mni, bida mni.

Ach ty mni, bida mni, 2.
Rozłuczyły paru myłu,[3])
Szczob hladity na mohyłu,
Ach ty mni, bida mni.

Варіянт Я. Головацького повнїйший (т. III, ст. 353—354).

21. P. swiecka.

Oweczeczka kosmatoczka,
A chtoz cie napasi, moia małeczka.

Maty stara, sestra mała,
A ia mołodeńka krosna tkała.

---

[1]) В рукоп. лѧшвъ. [2]) В рукоп. mnoго. [3]) В рукоп. mału.

Krosna tkutsia, mitky rwutsia,
A za mnoiu mołodoiu dworaky biutsia.

Ey byitesia, ey ne byitesia,
A za mnoiu mołodoiu pohoditesia.

Ey wnyt 2. cy w berdeczku
Prybyway, moie serdeczko.

Ey skoczu ia po kolina w wodu,
Dywlaczy sia na swołu wrodu.

Lub 5 lub mene hoze,
Koły mene ne lubysz, skaryz tebe, Boze.

22. Пѣснь свецка.

Hoy pozwol sercu choc momęt, godziny,
Abym nie cierpiał na sercu roiny. 2.
Ꙗкъ же ꙗ тобѣ позволити маю,
Колисꙗ на то(м) бинаймнѣ не знаю. к҃.

Nie dopuść ginonć, przyczyny uznania,
Y to przez litosć żaley niespania (nia). 2.
Трѹднож' то мѣнѣ тое ѹтолити,
Коли сама мѹшѹ тежъ терпѣти. к҃.

Sam się pod respekt serca twego daię,
Iudykuy, iak chcesz, wolności uznaiesz. 2.
За що ѹзнаешъ ви(н)нѹю безъвинѹ,
Ꙉди не знайдѹешъ жадной причини. к҃.

Mozesz rozumieć przyczyny, uznania,
O ktorey mowa pierwsza do kochania. 2.
Южъ розѹмѣю, заразъ ѹважаю,
Лечъсꙗ причиню теперъ, що ꙗ знаю. к҃.

Iest twa pryczyna uroda piękności,
Sliczneż oczy y w kazdey wdzięczności.
Б(о)гъ тое сѹди(т) и всѣмъ дириꙉѹетъ
И слѣчносцъ люде(м) длꙗ людей дарѹе(т). к҃.

Ieszczeż przychodzisz[1]) w stanie twey młodości,
Rumięcem twarzy, mowa stateczności. 2.
Ѡ то(м) далеце не треба мовити,
С(е)рце(м) жичливи(м) в' любости на(м) жити.

Ale[2]) się przyznam, żem bardzo zraniony
Iestem w tym sercu y w siłach zemdlony.
Тожъ тосꙗ ꙗ в ти(м) не знаю ничого,
Тилко сꙗ здаю на Б(о)га е(дн)[о]го.

---

[1]) В рукоп. przychoczisz. [2]) В рукоп. Cale.

23. Pieśń swiecka.

1. Jedzie Maciek przez wieś drogą,
   Za nim Kaśka cik mik nogą.
   Macku, stoy 2.
   Poczekay, nie miiay
   Domek moy.

2. Hey poiechał y pominoł.
   Ta boday 2. nogę wywichnoł.

3. Mackowa się rozgniewała,
   Dzieci oknem powyrucała
   Łopatą 2.
   Tam do kata
   Za tatom.

4. Macko z drogi iak powrocił,
   Dzieci z błota powywłuczył.
   A to co 2.
   Ach dla Boga,
   Batoga.

5. Macku miły, pelechaty,
   Zliz z kobyły, idz do chaty.
   Przeciez iuz 2.
   Przeciez daty [1] juz nie szaty [(? staty),
   Staryś juz.

Отсей варіянт і в дечім відмінний і о одну строфу повнійший від варіянту д. В. Гнатюка (Зап. XCI, ст. 124).

[1] невиразно.

З житя українського духовенства Львівської епархії

в другій половині XVIII в.[1])

Подала *Мелянія Бордун.*

В українських землях під панованем Польщі духовенство світське було дуже численне. В Галичині спеціяльно далеко численнійше ніж нині. По селах в Галичині, де люстратори нотували священиків православних з фіскальних мотивів для стяганя податків, бачимо майже в кождім селі, навіть найменшім, священика, а нераз і двох. Парохії були дуже малолюдні, але за то було їх богато, і від XVI в. число їх чим раз більше зростає. Хоч правительство, як і місцева адміністрація, неприхильні православю, уважали повстане кождої нової парохії за конечне зло, то однак церков тоді була такою потребою села, що хоч не хоч мусіли годити ся на фундоване її. А нераз там, де не вистарчала одна церков, треба було будувати другу і старати ся за священика до неї. Дідичі часто мотивували заложене нової церкви заведенем ліпшого порядку в селі, отже священики сповняли рід поліцийного уряду. А найчастійше робив то дідич для власної користи, бо церков несла йому значні доходи, а нераз не коштувала майже нічого, бо навіть ґрунту їй не надавав. Фундація церкви була обовязком дідича або державця, але коли сей не виповнив сього обовязку, сповняла його ціла громада. Будовано церков і випрошувано ґрунт до неї від дідича, або

Прийнято на засіданню історичної секції 22 мая 1912 р.

[1]) З історичного семінара проф. Грушевського в львівськім університеті.

надавано зі своїх громадських ґрунтів[1]), чого найлучшим доказом є до нинї парохіяльні ґрунти в горах розкинені малими парцелями серед ґрунтів селянських.

Часто також хтось з власного інтересу заходив ся коло будови церкви, а були то найчастїйше поповичі, що не мали надії одержати парохії по батькови. Нераз цїлі священичі родини займали ся будовою і вивінованем церкви, щоби посадити при нїй одного зі своїх членів. А також війти будували церкви в новоснованих селах, за що ті війти-попи одержували звичайно значні полекші, як нагороду за труди понесені коло будови церкви і вивінуваня її[2]). Ґрунт парохіяльний в королївщинах виносив звичайно оден лан з відповідною скількостию лук і городів, з вільним мливом і з вільним вирубом в лїсї. Податок від сього лану був оден золотий. Часом сього ґрунту було меньше нїж оден лан, часом більше, пр. 2 лани. В маєтностях приватних панувала в тій справі велика ріжнородність і нерівномірність. Про додержане якогось правила в надаваню ґрунтів тут не можна й говорити; все те залежало від богацтва і жертволюбивости колятора. Один обдаровує церков великими ланами поля на 100 днїв ораня, луками на 100 косарів, другий дає лишень ланок на 5 днїв ораня і маленьку луку на одного або двох косарів, а часом і зовсїм не дає нїчого. Одначе такі випадки в XVIII в. належать вже до рідкостей, бо єпископи не позволяли будувати нових церков доти, доки колятори не дали відповідної ерекції до них. Але зміна в тім напрямі не наступила нагло, і приклади дані в актах ілюструють найлїпше ріжнородність, яка панувала в тім іще і в XVIII в. Так напр. в Бодачівцях виділювано священикови ґрунт щорічно (1747, 31)[3]). В Олієві свідок каже: „Pola ornego i sianożeńci własney z dawien dawna niema, tylko u nas taki zwyczay, gdzie gromada dzieli tam pole, y kapłanowi tak dla orania, jako y siana robienia na wołów cztery wydziela“ (1750, 38). А ось ілюстрація з східнїх границь епархії: В Камінцї, повіту уманського свідки кажуть таке: „Gruntu, na co i mówić — jest dostatek, jak pola tak i sianożeńci, ktoby ich miał dzielić, stepu okiem ciężko zapatrzyć, y do dnia sądnego niezorzą go ludzie“. В Гали-

---

[1]) Див. Історію України-Руси проф. М. Грушевського т. V, ст. 269 і 270.

[2]) Шараневич, Черты изъ исторіи церковныхъ бенефіцій и мірского духовенства въ Галицкой Руси, ст. 50.

[3]) Цифрою при датї року означаю документи музея ім. ґр. А. Шептицкого — нумер, під котрим вони вписані в катальоґ під даним роком.

чині, де ґрунту було менше, певно ніде не зіставляли такої вільности священикови в його уживаню.

Нераз колятор надає ґрунт лишень до житя якомусь симпатичному собі священикови. Часом знова громада, щоби увільнити ся раз на все від даваня ріжних датків, виділює зі своїх ґрунтів часть священикови. Напр. в Красноселї громада місто проскурного і плаченя за хрестини надала свому парохови ґрунту на десять день ораня (1749, 27), вправдї се стало ся не у нас, але на нинїшнім российськім Поділю, однак і в Галичинї не брак таких випадків. А лучає ся ще в другій половинї XVIII в. і таке, що деінде нема зовсім ерекціонального ґрунту, а священики уживають свого власного. Напр. в Чернятинї що йно 1750 р. дідич надає ґрунт до церкви, а перед тим священик сидів на своїм власнім ґрунтї і поносив усї підданські тягарі, і не мав презенти. В Підвисокім „Grunt ten, jaki do cerkwi należał był własnością I. P. P. Nehrebeckich y oni kapłanami bywali“ (1762, 1).

Часто парох або його родина надуживали свого права до ґрунту ерекціонального, бо не лишень заставляли, але навіть продавали, так що по смерти неодного пароха двір і громада не мало мусїли положити труду, щоб повідбирати ґрунти парохіяльні, позаставлювані або у арендарів за горівку, або у лихварів за довги. Напр. парох Городища позаставляв ґрунти парохіяльні у Жидів за горівку, у сусїдів за довги (1755, 12). Іван Ормезовський, парох Волощар подавав донькам в посаг ґрунт ерекціональний (1752, 18). В Мізуню про ґрунт парохіяльний кажуть сьвідки таке: Jedni parochowie po trochu gruntu przykupywali, a inni przypijali, a inne zaś od familii kapłańskiey przywłaszczone, aż do przeszłoroczney wizyty generalney nieoddawane były cerkwi. Teraz zaś my gromada te pomienione grunta powykupowawszy i z zastawy wyswobodziwszy, nietylko one, ale y inne przydać y zapisać cerkwi umyśliliśmy (1763, 38). Нераз поповичі не хотять уступити ся з парохіяльного ґрунту і уживають його дальше, як сьвіцькі люди, пр. в Сїманівцї родина Росїнських (1755, 8).

Часом і двір безправно відбирає церкві давнїйше наданий ґрунт. Нпр. п. Лось, дідич Волкова, відбирає луку і часть парохіяльного ґрунту (1754, 36). В Бродках вів ся спір між двором і священиком за ґрунт парохіяльний, і при зізнаню оден зі свідків сказав до комісара: „Cóż, dobrodzieju, już Wam teraz nie powiem, którędy bywały grunta cerkiewne, ale jak teraz są, bo mamy zakaz od pana, y boimy się go“ (1750, 3).

За се, що колятор надавав парохови ґрунт і опікував ся церквою, мав він ріжні права до церкви, а передо всім — право презентованя.

В значнійших королівських добрах право презентації король задержував при собі, в меньше значних надавали презенти старости і державці, для котрих се право презентації було одним з досить значних жерел доходу. Чи презенту надавав король, чи продавав староста, надане звичайно було дідичним, т. з. ставало якби власністю сього даного священика, котрий міг відказати парохію своїм синам, зятям або дальшим кревним. Сума купна парохії в королівщинах була менша ніж в добрах приватних, але за се і та дідичність тревала коротше, бо нераз лише 2 поколїня. В маетностях приватних сума була значно більша, але за те дана парохія часом цїлі столїтя позіставала в руках одної родини. Священик зіставляв її своїм синам, давав донькам в посаг[1]). Коли мав більше синів, а всї не могли отримати окремих парохій, осаджував їх при своїй церкві, дїлячи між них ґрунт церковний, меньше здібних осаджував при тійже церкві як дяків і паламарів; вільно було також священикови осаджувати на ґрунтї церковнім своїх підданих, котрі робили для нього панщину. Коли священик не мав кому своєї парохії зіставити, продавав її другому; але не мав права більше за неї жадати, як сам заплатив, тому що колятор, коли хотів, міг парохію викупити за зворотом суми продажі. Лишень тоді вільно було священикови піднести цїну, коли побудував будинки, або завів які улїпшеня в ґаздівстві. Часто також в грамотах презентаційних, а властиво в контрактах продажних стрічаемо такі обмеженя що до дідичности, що дана парохія може лише тоді позіставати в володїню потомків, коли ті будуть здібними до стану духовного; дальше забороняе ся поділу ґрунтів парохіяльних — ґрунт парохіяльний мае в цїлости переходити з рук до рук. Право спадщини часто виразно забезпечувало ся в грамотах, але часто також розуміло ся само собою як загально принятий принціп. Взагалї церковні уряди трактовано з більше світського становища, подібно як війтівства, або державн. Дїдич-колятор продавав, так говорило ся, право на побиране певних доходів від своїх підданих, але властиво продавав церков, бож без церкви тих доходів нїхто не міг би брати[2]).

---

[1]) Історія України-Руси проф. М. Грушевського, том V, ст. 285, 286.
[2]) Ibid. ст. 284.

Доходи, які мали право побирати священики від своїх парохіян, не всюди були однакові, так як і обовязки священиків що до дідича були ріжні. Головним з доходів була т. з. скіпчина, себто певна скількість збіжа давана снопами просто з поля, далї — мешне, збіже вимолочене, котре складали священикови перед рiздвом, крiм сього данина хлїбна, певна скількість яєць, курей, прядива і грошей, давані коли священик ходив з благословенєм по хатах, дальше оплата від шлюбів, похоронів, хрестин і т. д.[1]). Загородники, які давали менше збіжа і хлїбів від кметів, були обовязані один день в році працювати для пароха. Коли купував парохію шляхтич, він дїставав ріжні полекші і признавано йому більші права. Нпр. обовязок роботизни на користь дїдича заміняв ся грошевим чиншом, кождий господар мав обовязок працювати один або більше днів в році для такого шляхтича-попа, коли в инших випадках обовязок працї на попа мали лишень загородники, а кметї були від нього вільні. Обовязки священиків що до двора не були всюди рівні. В королївщинах мали священики значні полекші і свободи, але розуміє ся, лишень о стільки, о скільки то подобало ся ріжним панам старостам і державцям. В королївщинах був священик вільний від всіх тягарів на користь двора, мав лишень платити невеликий чинш грошевий, т. з. поклон. Але нераз крім сього поклону жадано ще менших поклонів, як певної скількости сира, масла, меду, курей і т. д., понад то старости і державцї потягають безправно священиків до поношеня ріжних тягарів, а з грамот і привілеїв, наданих священикам королями не богато собі роблять. Поза тим грошевим чиншом священик і його родина, не лишень в добрах королївських, але на основі канонїчних устав і численних королївських постанов також у всіх инших мали бути вільні від всіх підданьских тягарів — тимчасом всюда дїє ся противне. Соймова конституція з 1659 р. постановляє, що духовеньство руське має бути вільне у всіх землях королївських, світських і духовних, від всякого підданьства; дальше — в грамоті короля Михайла 1671 р. перемиському духовенству признає ся, що воно має бути вільне від всіх десятин, худоби, пчіл, свиней і т. д. Подібні звільненя читаємо в богатьох инших грамотах, але власне таке часте повторюване, як зазначує проф. Грушевський, показує, що в практицї було инакше[2]).

[1]) Історія України-Руси проф. М. Грушевського, том V, ст. 277.
[2]) Ibid. ст. 281.

В селах, де парохія була получена з вийтівством, священик був також свобідний від ріжних підданських тягарів. Але инакше було в маєтностях приватних, значних панів і шляхти. Там часто лучало ся, що дідич одного зі своїх підданих казав висвячувати, щоби мати свого власного попа, і такого попа звичайно, не увільнювано з підданства, але трактовано дальше як кріпака. Коли такий піп без відома і дозволу дідича покинув село, його спроваджувано силою назад, як кождого иншого підданого.

Але не лише священиків тої катеґорії трактовано тим способом — і священик з вільного стану, котрий за парохію платив значну грошеву суму, мусів зобовязати ся до поношеня ріжних тягарів на користь двора. Часто споминає ся в грамотах презентацийних про сї повинности, нпр. священик має обовязок висилати свого чоловіка до двора на закіс, зажинки, до вязаня снопів, громадженя сїна, їхати з підводами, носити листи і т. д. Коли священик не мав наймита, або підданого, якого осадив на попівщинї, то всї ті обовязки виконував особисто. Крім сього мав іще складати ріжні дарунки до двора, нпр. колачі, мід, сир, масло і т. д. А навіть колиб видавав доньку до чужого села, мав давати до двора дві куницї. Коли був від котрогось з сих обовязків вільний, то се бувало ясно означене в презентацийній грамоті[1]).

Серед таких обставин нїчого дивного, що люди інтелїґентнїйші не дуже радо ставали попами. Попи виходили в тих часах звичайно з синів священичих, з дрібних міщан і селян, а рідше з дрібної шляхти. Не могло тому у більшости духовеньства бути також мови про якусь вартість і висшість моральну, а тим меньше про освіту. Тому що уряд священичий був звичайно дідичний, батько приготовляв сина практично до його будучого званя. Попович зачинав від низших послуг церковних, був паламарем, дяком, аж вкінцї був висвячений на священика. А трафляло ся часто, що задля нездібности позіставав ціле житє на низших урядах церковних. Поведенє священиків бувало рівнож не дуже відповідне їх пастирському станови, бо часто говорило ся в сих часах „не знати де більше перебуває піп, в коршмі чи в церкві“. Вкінци доходило до того, що чоловік себе шануючий уважав для себе за понижаюче стати священиком. А серед шляхти битє і збиткованє над попами стало

---

[1]) Історія України-Руси проф. М. Грушевського, том V, ст. 282.

чись так звичайним і розповсюдненим, що вкінци нікого не дивувало.

З гори не можна було надіяти ся на ніяку поправу анї користний вплив в сїй сфері, бо і на епископських катедрах сиділи лишень „їдці хлібів духовних“, яких епархія і її справи не займали. Одержавши епископства від короля за свої заслуги військові або політичні, а часто лише за протекцією солоно оплаченою панам сенаторам і дворянам короля, старали ся тягнути як найбільші зиски зі своїх бенефіцій. Поведене духовеньства сільського їх не цікавило, треба їм було тільки дістати від попів як найбільші данини, часом зовсім їм неналежні. А коли священики відмовляли сих данин, то епископи старали ся змусити їх до сього ріжними способами, бійкою і замиканем в монастир, або в вежу. Про якусь лучність в орґанїзації церкви не було мови. Не тільки епископ, але кождий священик, о скілько то подобало ся його коляторови, був своїм самовільним паном. Та дезорґанізація церкви і деморалїзація руського клеру були причиною, що богато православних, передовсїм з висших кругів переходили на латиньство.

Деяку зміну на лучше одначе можна запримітити вже від XVII в. На епископських катедрах засідають чим раз частїйше люди, котрим добро церкви лежить на серци, заходять ся вони коло упорядкованя відносин церковних, відповідного образованя руського духовеньства, і стремлять до зрівнаня його прав з правами латинського клиру. Одначе ся зміна на лучше ішла дуже повільно, а навіть і унія принесла зміни більше теоретичні, а в практицї позістало майже все так само як і перед унією, і поправляло ся дуже поволї. Польські маґнати і шляхта, які перед тим були православними, а пізнійше перейшли на латинство, для успішного розповсюдненя унії фундують нові церкви уніятські, до істнуючих дають нові або побільшають давні дотації, а формулу презентаційних грамот старають ся приноровити до польських, де головно клав ся натиск на відповідні прикмети клеру[1]). Тягарі привязані до парафії, уступають обовязкам душпастирсько-моральним, але і ся переміна настає не без трудностей — з початку в королївщинах і маєтностях маґнатів, пізнійше в маєтках меньших властителїв. Нпр. дідич села Затварницї доперва 1749 р. увільнив пароха від плаченя чиншу 6 зл.[2]). В Лисківцях ще 1755 р. давав священик пчільну де-

[1]) Шараневич, Черты, ст. 163 і 164. [2]) Ibid. ст. 173.

сятину, в Вихрові ще 1756, в Чабанівцї 1759, а в Бодачівцях 1749 р. давав парох пчільну десятину не лише до двора, але і до аренди. Трафляєть ся в пізнїйших часах, що замість всяких данин дідич вимагає від пароха щомісячного посвяченя двора і правленя богослуженя за здоровлє його і його родини. В Данильчицях 1773 р. „żadnego datku, ani dziesięciny dwór nie wymaga z gruntu cerkiewnego, tylko niby za powinność rości sobie, żeby parochowie nietylko danielczecki, ale i inni w dobrach własnych zostający, więcey kaplicy dworskiey podczas niedziel y świąt uroczystych z nabożeństwem pilnowali, niże cerkwi swoich“.

В боротьбі за освободженє сільського духовеньства від підданських тягарів вищі духовні власти показали в XVIII в. богато енерґії. Владики кидали інтердикти на села, в яких колятори потягали священиків до поношеня яких небудь підданських тягарів. Нпр. в Бірках, де колятор брав десятину від парохів, епископ заборонив правити богослуженя і сповняти треби духовні, і двір був змушений заперестати сього надужитя. Але й самі дідичі мусїли числити ся з релїґійними почуванями своїх підданих, бо лучало ся нераз, що люди позбавлені богослуженя, кидали свої оселї і переносили ся в инші, де легше знаходили заспокоєнє своїх релїґійних потреб. Головна ініціятива до реформи парохіяльного духовенства, яка переходила майже ціле вісїмнайцяте століте, все таки належала епископам. На підставі декретів і привілєїв видаваних давнїйше або поодиноким парохам, або цїлим дієцезіям, почались тепер ревізії давних фундацій і презент. Почавши від р. 1706 відбувають ся ціле XVIII століте з дорученя епископів візитації, получені з комісарськими судами. Візитаторами і комісарами іменували звичайно епископи своїх офіціялів і деканів, а до тих комісій духовних прилучав ся звичайно ще світський комісар. Зїздили вони на ґрунт даної парохії і справджували на підставі документів, грамот ерекціональних і місцевої практики стан посіданя ґрунтів парохіяльних. Дальше на підставі зізнань парохіян справджувало ся моральне поведенє і знанє пароха і на підставі сього видавав ся т. з. decretum reformationis, в якім часто напоминано священиків до поповненя свого знаня[1]).

Так представляють ся загальні відносини серед українського сільського духовеньства в Галичинї на основі дотеперіш-

[1]) Шараневич, Черты, ст. 176 і 177.

нїх студий. На підставі приступних нам актів капітульної реґістратури з літ 1747—1790 Музею ім. ґр. Шептицького хочемо доповнити сей загальний образ деякими подробицями з житя-бутя нашого сільського духовеньства. Переглядаючи ті метрики уроджень, свідоцтва шкільні і службові, листи поручаючі, просьби кандидатів на священиків до епископів, резиґнациї старих, немічних священиків з парохій, порученя і розпоряджеия епископів, інквізиції, дальше скарги і суплїки громад на своїх душпастирів, священиків на своїх неслухняних парохіян, немилосердних зверхників, або лихих товаришів по званю, протоколи і вироки судів духовних, а навіть тестаменти, можемо прослїдити жите тодїшнього священика від хвилї його уродженя аж до часу, коли він проживши свої лїта, зазнавши горя і радости, бачив близький конець і писав завіщане в присутности приятелїв і розпоряджав своїм майном.

На широкій полїтичній і культурній аренї в тих часах українське парохіяльне духовеньство не відгравало жадної ролї: сього не позволяло йому його національно-суспільне положенє і темнота. Але через се житє зображене в актах не перестає бути дуже інтересним; варто познайомити ся з сим житем і відносинами, які панували раньше серед тої верстви, з якої згодом витворила ся галицько-українська інтелїґенція. При тім уже й декотрі акта писані таким живим і характерним стилем, що се одно вже робить їх дуже інтересними.

Уряд священичий був звичайно дідичний, тож найчастїйше син по батькови обіймав парохію. Але будучий „wielebny xiądz paroch“ (назва найчастїйше уживана в актах) не все родив ся в священичій сїмії і попівській „резіденциї“, яка зрештою дуже мало, або зовсім нїчим не ріжнила ся від хати селянина. Часто узрів він світло дня в низькій лїпянцї кріпака. Мрією батька бачити сина попом; він служить вірно дворови, щоби одержати в нагороду ласку пана — вільність для своєї дитини. Дослужив ся — за заслуги батька син діставав лїбертацію і міг стати священиком (Низше між матеріялами наведена одна сього рода лїбертація, ч. 12). Хлопцїв, призначених до стану духовного, учили з початку в дома „ruszczyzny“, уживали до послуг в церкві і заправляли практично до сповнюваня треб духовних[1]).

[1]) Raczyński, Obraz Polski i Polaków, том XI. Ks. Hugo Kołłątaj, Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750—1764), ст. 90. Pospolity sposób usposobienia ich do stanu duchownego był takowy: młodzież przy cerkwi nauczywszy się czytać i pi-

Потім богатші родичі віддавали сина до шкіл латинських; едукація біднійших кінчила ся на домашнім вихованю, тому часто такий aspirant do stanu duchownego умів заледви читати й писати. Маємо нпр. просьбу Івана Недільського з 1775 р. до еп. Льва Шептицького, написану страшно невправним письмом на поліньованім олівцем папері. До сього був бідачиско видно так перенятий своїм тяжким ділом, що забув віддерти взорець до просьби, написаний йому на другій половині аркуша, чоловіком більше вправленім в штуці письма. На се митрополит позваляє кандидатови старати ся о парохію, тому що вона дуже невеличка, але сумніває ся про його покликане до стану духовного. „Znać, że nieprawdziwa applikującego do stanu duchownego była wokacya, kiedy się do tego nie edukował należycie, uważając jednak szczupłość beneficium słobodeckiego, odsyła się na egzamin, żeby ściśle odprawił, jeżeli pokaże się być zdolnym otrzyma konsens" (1775, 168).

Взагалї освіта сїльського духовеньства була дуже невистарчаюча. Одною з головних причин був брак українських духовних семінарий за часів польського правлїня[1]). Вправдї образованем клеру галицького займали ся епископи львівський і перемиський вже від другої половини XVII в.[2]), але з причини браку матеріяльних засобів не могли допровадити до заснованя української духовної семінарії. Йосиф Шумлянський в метриці виданій 1687 р. до парохів поручає їм учити своїх синів не тільки славянського, але також і латинського язика. Радить висилати їх синів до шкіл, а перед усїм до київської семінарії, заложеної Петром Могилою; тим котрі будуть учити ся в тих школах, обіцює свою особливу опіку[3]). Собор в Замостю 1720 р. кладучи велику вагу на образоване руського клиру, постановляв, щоб при кождім монастирі, де є 12 монахів, були заведені школи, в котрих могли би учити ся так будучі монахи, як і світські священики. Деякі галицькі епископи позіставляли ле-

sać posługując popowi i śpiewając wprawiała się w obrządki kościelne. Kto z nich był już syn popa mógł przecie być w szkołach pospolitych i tam coś kolwiek oświecić się, jeżeli nie był w szkołach uważać go należy jak człowieka w niczym nieróżniącego się od swoich rówienników wsi.

[1]) Ks. Hugo Kołłątay, Stan oświecenia w Polsce za Augusta III 1750—1764, tom XI, cr. 90. Brak starania o wychowanie księży ze strony biskupów, którzy zwykle byli Bazylianie, dlatego trudno opisać, jaka ciemnota panowała między księżą świecką ruskiego obrządku.

[2]) Шараневич, Черти, ст. 209 і 210. [3]) Ibid. ст. 208.

їати на удержуванє кількох питомців в театинській колеґії у Львові, а навіть за границею учили ся сини заможнійших українських священиків[1]). Одначе таких було мало, були се спорадичні випадки, і вони гинули зовсім серед величезної більшости недоуків, які вдоволяли ся відомостями подаваними їм батьками, а в найкращім разї ходили до початкових латинських шкіл, які призначені були для людей світських і не могли відповісти навіть в части потребам і вимогам духовного стану. Тож нічого дивного, коли 1750 р. (43) оскаржено Кавецького, пароха Шомина о се, що він не уміє по-руськи і держить собі дяка, котрий учить його. А коли наука дяка показала ся недостаточною, забрав церковні книги і поїхав до Золочева учити ся. Брацтво обурене на нього найбільше за се, що він понищивши при науцї книги, дав їх відновити на кошт брацтва.

Др. Свєнціцкий в своїй розвідцї „Шкільна осьвіта духовних кандидатів в 1758—1788 р.“ вказує як на місця вихованя будучих кандидатів на священиків на єзуітські школи в Самборі, Станиславові, Барі, Каменци подільськім, Львові, Винници, піярській в Золочеві, бернадинській в Збаражи, в василиянських в Кременци, Володимирі, Шаргородї, Гошові, Бучачи. Можемо додати до сього ще такуж школу в Терноподи[2]).

Богатші позіставали в школах довше, біднїйші або меньше здібні не тратили там богато часу, побувши рік два, уважали своє образованє за зовсім вистарчаюче до сповнюваня свого будучого званя. В польських школах приходило ся нераз ученикам Русинам зносити насьмішки від товаришів Поляків, а від професорів терпіти глузованя і несправедливість, тож нічого дивного, коли нераз доведені до крайности, не могучи знести довше переслїдувань, непокінчивши науки покидали школу, як нпр. зробили вихованцї школи піярів в Золочеві[3]). Коли Галичина

---

[1]) Шараневич, Черты, ст. 216.

[2]) М. С. Свѣнцицкій, Описаніе иноязичныхъ и новѣйшихъ карпаторусскихъ рукописей библіотеки „Народного Дома“ во Львовѣ, ст. 666. Catalogus syntacticorum 1743—1744. Tarnopoli sub rectore collegii R. P. Andreo Łączyński, praefecto scholarum P. Iosepho Kower, professore magistro Francisko Leśniewski. Між 139 учениками є 32 ritus graeci, між иншими Петро Білянський.

[3]) R. Ioannes Rudnicki, coadiutor ecclesiae przegnoioviensis: będąc w szkołach złoczowskich Imci XX. Pijarów do retoryki mniey zważałem, co się prześladowania cierpiało od studentów R. L., ze wzgardą obrządków naszych. W retoryce zaś będąc pod profesorem nazwiskiem Dwernicki roku 1750 nie mało od niego obelgi y urągania się wraz

перейшла під панованє Австрії, правительство заняло ся піднесенем просвіти і фахового образованя руського духовенства, але в часах, до котрих відносять ся наші акта, все ще було по старому. Не можемо брати в рахубу тих 12 питомцїв, які 1775 р. вперве поїхали до Відня до Барбареум — число українського духовенства доходило в Галичинї до 2000. А ґенеральна духовна семінарія заложена Йосифом II у Львові 1784 р. що йно розпочинала свою діяльність, і в наших актах не стрічаемо ся ще з її вихованцями. Натомісць стрічаємо вже між кандидатами до стану духовного учеників академічної ґімназії і слухачів новоснованого львівського унїверситету. Іван Данчевський 1782 р. предкладає консисторії свідоцтво з академічної ґімназії (М. 5), Антоній Кліч 1781 р. залучує до своєї просьби о висвяченє свідоцтво унїверситетське (М. 6).

Покінчивши своє образованє в школї, а немаючи ще приписаних літ до висвяченя, будучий кандидат до стану духовного шукав якого небудь тимчасового занятя. Найчастїйше ставав дідаскалом, бакаларем, або педаґоґом, себто учителем в церковній шкілцї на селї, або якім місточку. Часом ставав дяком і заправляв ся практично до свого будучого уряду. Коли зближав ся час його висвяченя, службодавець, яким часто була цїла громада, видавав свідоцтво, в якім найбільшу вагу клало ся на його поведенє. Свідоцтва ті предкладали кандидати зверхности духовній.

На підставі актів можна прослїдити цїлу досить довгу процедуру при старанях і одержуваню парохії. Найважнїйшою при тім річею була презента. До часів замойського собору кандидат одержавши презенту удавав ся до епископа за висвяченем і інстальованем, запасши ся для того ще свідоцтвом моральности

---

z innemi Rusinami ucierpieliśmy, który rzadko kiedy po przezwisku w szkole studenta ruskiego wołał, tylko „Hospody pomyłuj". Kiedy się choćby naylepiey popisał pracą szkolną Rusin, przecie go tymi słowy chwalił przed drugimi „widzicie ten Hawryło, jak dobrze popisał się, y ten Hryć dobrze, y ten Chomut nieźle". Kiedy mu według rozkazu jego, studenci Praecepta Rhetorices prezentowali, z między których student nazwiskiem Kononowski, Rusin pięknym charakterem wypisane „Z" wymalowanym tytułem prezentował mu. On nie mając coby ganił, wziąwszy u niego z urąganiem się chodząc po szkole ten tytuł prezentował, y mówiąc patrzcie „carskie wrata". A po tym do niego powróciwszy mówił „pociułujże carski wrata, tay schoway", y inni urągania z prześladowaniem wycierpić niemogąc za kondycyę y za szkoły sześciu retorów R. G. w wielkim poście podziękowało.

від свого сповідника. По реформі перепровадженій собором замойським, а головно постановами митрополита Льва Шептицького, який на своїх епархіяльних соборах перепровадив правило, що лиш той, хто має посвідчене від духовної власти про свої здібности до стану духовного, може старати ся о презенту, справа ся улягла зміні. Не запускаючи ся в обговорене постанов замойського собору[1]), постараю ся на підставі „inquizycyj", епископських поручень і других даних представити процедуру, яку мусїв перейти кождий кандидат на парохію. Свої стараня о висвячене „aspirant do stanu duchownego" зачинав візитою у отця декана і просив рекомендації до епископа. „Przy rekomendacyi imci xiędza dziekana mieysca" можна було робити дальші заходи над висвяченем. Сміливійші відносили ся просто до владики, висилаючи в формі просьби, supliki, як то звичайно називало ся, письмо адресоване на імя епископа, в котрім старали ся запевнити адресата в своїм покликаню до стану духовного, захвалити свої здібности і знаня, та єднати собі ласку „jaśnie wielmożnego arcypasterza y nayłaskawszego dobrodzieja" (суплїк таких стрічаємо найбільше писаних до Льва Шептицького). На відворотній стороні такої суплїки митрополит або його секретар писав відповідь, в якій обіцювано сповнити прошене, але під певними умовами — нпр. коли слїдство переведене в справі кандидата дасть корисний для нього вислїд, коли при іспиті викаже кандидат відповідне знане і т. д. (Щоб дати понятє, як виглядала така суплїка — наводжу в нотках одну в цїлости)[2]).

---

[1]) Див. у Пелеша „Geschichte der Union" в другім томі главу про собор і його реформи.

[2]) Jaśnie Wielmożny Archipasterzu Naymiłościwszy Panie! Będąc przez tak długie czasy wakujące beneficium, y zostając bez żadnego plebana, a pasterza owieczek wsi Mikuliniec, na które ja starając się y żądając dostąpić stanu zamierzonego udaję się pod nayosobliwsze wszystkych sierot zostających opiekuna. Gdyż albowiem względem JW. Pana nayszacownieyszey, wyświadczoney łaski, żaden nigdy omylonym nie został. Dlatego ja ażebym łatwy miał przystęp, od JW. starosty śniatyńskiego, wyznaczony na nayłaskawszą od JW. Archypasterza wyświadczone sierotom opiekę, stawię się moią nayniegodnieyszą literą, żeł rząc szczegolnie w pierwszym moim początku stanu żądanego, do tegoż JW. starosty śniatyńskiego o konsens odebranego prawa, za ktorym odebrałszy skutek żądań moich zostaję Jaśnie Wielmożnego Archipasterza y Nayłaskawszego opiekuna nayniższym podnóżkiem Stefan Magasiewicz. Резолюція: Magasiewicz suplikuiący ma pozwolenie starać się o prezentę do cerkwi mikulinieckiey, z tym jednak obowiązkiem, aby się dobrze ćwiczył w teologii moralney po rusku wydrukowaney,

Іспит відбував ся перед заприсяглими комісарями в епископських резиденціях. Кандидат мав виказати вправу в сповнюваню треб духовних і знане „casusów“. Побут кандидатів при консисторіях тревав звичайно шість тижнїв. В тім часї старали ся приготовити їх практично, а в части і теоретично до будучого священичого званя. Між актами стрічаємо також кілька задач екзамінацийних. Дві задачі з теольоґії пасторальної подаємо низше між матеріалами; одна з них писана по польськи (м. 1), друга славяноруським язиком (м. 2). В них говорить ся про обовязки священика, яко душпастиря. Задачі писані видно на основі викладів, яким прислухували ся їх автори, або після підручників, з яких учили ся.

По зложеню іспиту епископ видавав кандидатови позволене старати ся о презенту. (В нотках наводжу одно таке позволене в цїлости)[1]. Позволене се часто було адресоване просто до колятора, у котрого кандидат хотїв старати ся, а властиво мав обіцяну парохію. Тепер кандидат, якого по зложеню іспиту називали звичайно „akolita“, удавав ся до колятора за презентою. В тій виправі по золоте руно товаришило йому звичайно кількох визначнїйших господарів, і вони вставляли ся за ним у дїдича, а нераз і у владики. Стрічаємо нпр. такі слова: „Wszyscy podpisaliśmy się za nim do Jegomości Arcypasterza naszego, y daliśmy mu dobre słowa u Pana“, говорять сьвідки про Івана Лукашевича, презентованого до парохії в Гологорах (1755, 49). З Димитрієм Цїховським, презентованим до парохії в Снятинї, ходили до колятора бурмістри (1755, 44). Іван Калинович дістав презенту до Попівець „za staraniem całey gromady“ (1754, 40).

Коли кандидат був попович, або такий, що близько стояв двора, тодї розуміє ся громада мала дуже малий вплив на його презентоване. Але все таки майже кождий кандидат удає ся до

---

y w pisaniu po rusku z czego przed przypuszczeniem swoim do tego stanu ma dać próbę w kancellaryi. dat. w Lwowie. Leo Biskup.

[1]) Leo na Szeptycach Szeptycki. Czyniemy wiadomo, komu o tym wiedzieć należy, iż do pobożney intencyi Mikołaja Kuczyńskiego w stanie duchownym Bogu służyć pragnącego, iako y suppliki pokornie nam zaniesioney, przychylając się, maiąc wzgląd, że się do tego stanu w szkołach edukował y od examinatorów pro capaci z nauki jest uznanym, ażeby do wakującey cerkwi parafialney wsi Strzałki diecezyi naszey lwowskiey, gdzie należy o prezentę mógł konkurować, y godziwie sobie konferowaną otrzymać, na to mu zalecenie zdolności dajemy per praesentes. In quorum fidem etc. Datum w Lwowie d. 16 Julii 1775. Leo Biskup (1775, 120).

дідича в асистенції поважнійших парохіян, приятелів або кревних. Видно так наказували приписи доброго тону тодішних часів.

За презенту давав кандидат дідичеви т. з. „pokłon", себто дарунок. Поклон сей найчастійше давано в грошах, 2 тал., кілька чер. зл. і т. д. Приятелї і кревняки конкурента ідучи з ним до колятора по презенту, несли йому звичайно в дарунку голову цукру, лиса, гуси, телята, чвертку волового мяса, мід, а навіть обарінками не гордив пан дідич.

Крім сього мусів кандидат оплатити ся цілій зграї панських урядників і заушників. Ріжні pp. komisarze, pisarze i podstarości дістають по кілька зл. від кандидата. Одні za danie dobrego słowa u pana, другі od napisania prezenty. Антоній Копровский дає коляторови за презенту 1 чер. зол. і індика (1754, 27). Павло Величкович, презентований до парохії в Голохолїнї za pisanie prezenty dał kilka tynfów Panu Marszałkowi (1754, 41). Василь Семинович дав коляторови за презенту 2 чер. зл. поклону, писареви 1 чер. зл. (1750, 9). Александер Алексїєвич, попович з Гвіздця дав за презенту два лиси в дарунку дідичеви (1755, 40). Йосиф Максимович дав дідичеви зобовязане, що коли зістане парохом, буде давати десятину, а тесть його нераз говорив перед сусїдами: „Ani 6 ani 10 zł. kosztowało mię to, by córka moja popadią była. Значить коштувала його та честь значно більше (1755, 32). Яркевич, презентований до парохії в Соколові oprócz honoraryum zwykłego, jakoto cukru głowy, pary kapłonów i cieleńcia małego na kuchnie niedał i szeląga jednego za prezentę (1760, 28). Отець Івана Соханевича перед смертию заплатив за презенту сина 3 чер. зл. Іван Домінський, презентований до Вербок, дає за презенту на коадюторію 1 чер. зл., 2 фляшки меду і обарінків (1755, 4). Матвій Дроздовський дає писареви за написане презенти 13 тинфів, комісареви за вставлене за ним у колятора дає 2 чер. зол. (1754, 23). Михаїл Бобовський za prezentę kollatorowi nic niedał, ani deklarował się dać na przyszłość prócz honoraryum proporcyonalnego (1748, 8). В інквізиції про Петра Кошицького, презентованого до парохії в Лятавцях, свідок каже таке: Słyszałem, że za prezentę miał dać 5 cz. zł., ale mi się zdaje, że mu dał więcey, bo u tego pana ciężko darmo wziąć prezentę, starym kapłanom kazał płacić y woły pozabierał za prezentę.

Р. 1756 оден зі свідків, зізнаючий в справі Гавриїла Кішчинського, презентованого до парохії в Пісках каже: Powiadają że prezenty darmo wziąć nie można. Однак коли колято-

ром є знатний пан, або чоловік, якому chwała Pana Boga лежить на серци, то не вимагає сього поклону, а коли бере, то віддає на прикрашенє церкви. Нпр. в селї Волощина, презентований Іван Ковальський od prezenty dał pokłonu czer. zł. 4, ale y te IP. Kasztelanowa oddała na reparacye cerkiewne. В шляхоцьких селах і вільних містах, де патроном була цїла громада, не можливо було обдарувати гідно кождого колятора. В таких случаях кандидат справляв що небудь до церкви. Нпр. в Камінци подільскім Panowie raycowie, jako Ruś wymagali od niego 5 czer. zł. na światło do cerkwi. В Лятичівцї зобовязує ся батько презентованого справити до церкви чашу (1750—3). Часом видавав кандидат до парохії громадї т. з. асекурацію, себто зобовязанє що до ріжних умов поставлених йому громадою. Найбільше розповсюднені такі умови між священиками були на лївобережній Українї, в вільних козацьких селах[1]). Між нашими актами стрічаємо також пару таких асекурацій, одначе вони видані громадам за домаганєм дідича. Низше між матеріялами маємо дві такі асекурації. Одна видана громадї шрубківській Іваном Гладкевичем, в котрій він робить ріжні зобовязаня на річ громади, але нїчого не згадує ся в нїй за обовязки громади що до нього (м. 15). Друга асекурація видана громадї желехівській Андрієм Рибчинським на бажанє колятора. В нїй говорить ся не лиш про обовязки пароха, але також про його права і вільности, нпр. вільно йому на свята варити власну горівку, коли бере напитки у арендаря, арендар має йому давати дешевше нїж селянам і т. д. (м. 16).

Духовна власть, яка в теорії забороняла всяку платню за презенти, в практицї до поклонів як бачимо з inquizycyj відносила ся дуже толерантно. Поклони, щоб так сказати, мали право горожаньства, але треба було заховати міру. Коли кандидат prócz honorarium proporcyonalnego nic niedał za prezentę, нїхто і не думав закидати йому сімонїю. Але коли в поклонї дав нпр. пару волів, або значну грошеву суму, тодї вже справа могла скінчити ся для нього фатально, як бачимо се зі скарг на так званих сімоняків, — про се буде мова низше.

По одержаню презенти, яку нераз здобував з великим трудом і значним пожертвованєм гроша, удавав ся кандидат до

[1]) Кіевская Старина т. 43, рік 1893, ст. 325: „Договоръ сьвященника съ прихожанами 100 лѣт навадъ“, т. 53, рік 1896, ст. 2: Договоръ прихожанъ, т. 72, рік 1901, ст. 115: Договоры прихожанъ съ священниками въ старой Малороссіи (р. 1789).

епископа за висвяченем. Епископ видавав тодї поручене[1]) дотичному деканови з'їхати на ґрунт даної парохії, або у місце перебуваня кандидата і зі свідків достойних віри і заприсяглих перепровадити інквізицію про уроджене, знане, жите і моральність кандидата (відповідно до постанови замойського собору), та про ґрунти парохіяльні, стан церкви, доходи і число парохіян.

Inquizycye ведені все після певного шабльону. Питаня ставлять ся все майже однакові, як: jakiego urodzenia jest ten akolita, czy nie poddany, czy syn kanonnych rodziców? czy nie bigamus? czy nie symoniak? Дальше czy ma ta cerkiew dostateczną erekcyę? Низше між матеріялами наведені дві інквізиції в цїлости. Одна відносить ся до справи Стефана Кохановського, презентованого на коадюторію в Ляшках (М. 16). Друга відносить ся до справи Волковіньского, презентованого до парохії в шляхоцькім селї Галузинцях) (М. 17). Митрополит Лев Шептицький, як загально відомо, зводив з патронами завзяту боротьбу за ерекції. В inquizycyach за Льва Шептицького найбільший натиск кладе ся на ґрунти парохіяльні. В селах, в котрих не було писаних ерекцій — декан, який переводив inquizycy-ю, старав ся вивідати як найточнїйше про границї і подробицї ґрунтів парохіяльних, а то тому, щоб пізнїйше дїдич не відобрав якої части.

Як бачимо з inquizycyj, то знесена в теорії дїдичність парохій (на соборі замойским 1720) в практицї зіставала ся майже правилом. На питане комісаря czyj syn jest ten akolita? найчастїйше стрічаємо таку відповідь: syn nieboszczyka parocha,

---

[1]) Leo na Szeptycach Szeptycki. Przewielebnemu xiędzu Stefanowi Kowleskiemu, kanonikowi katedralnemu lwowskiemu, dziekanowi foralnemu bobreckiemu, nam w Chrystusie miłemu pokoy w Panu. Ponieważ o stanie cerkwi strzałeckiey y o życia obyczajach Mikolaja Kuczyńskiego do stanu duchownego aspiranta, y do teyże cerkwi prezentowanego, nie mamy informacyi, ieżeli temuż aspirantowi do promocyi non obstet jakowa przeszkoda. A chcąc dowodnie o tym mieć upewnienie, Przewielebności Twoiey zlecamy per praesentes, abyś z świadków wiary godnych, nieinteresowanych jednak, ani przeciwnych promocyi aspiranta, na zwyczayne in similibus pytania indagacyę uczynił. Stan cerkwi y iey funduszu, jeżeli to być może w attendencyi dworu (o co ma być uczyniona rekwizycya) opisał y nas o wszystkiem wiernie (w czym sumienie, Przewielebności Twojey mocno obowiązujemy) informował, na te per praesentes zupełną moc y pozwolenie dajemy. In quorum fidem etc. Datum we Lwowie dnia 21 marca 1776. Simeon Żołtowski, kancelaryi Lwo. audit. (1776, 120).

або oyciec dla niego z parochii rezygnował. В презентах на коадюторів, або сотрудників зазначує ся z przyszłą sukcesyą. Попадя по смерти мужа кілька років, в часї малолїтности дїтей завідує парохією, до котрої держить сотрудника. Jan Mogilnicki, popowicz komarowski 1754 р. старає ся заразом o wdowę i o beneficium Rzepne. X. Jan Pomarzański, paroch nuszczański, рівнож просить о позволенє видати другий раз замуж свою доньку, вдову по сотрудникови, щоби знов мати поміч з зятя[1]). Раз стрічаємо навіть такий факт, що позісталі женщини резиґнують зі своїх прав до парохії на річ постороннного чоловіка, як се мало місце в Камінцї 1754 р., де правні сукцесорки зрікли ся своїх прав на річ якогось Дудкевича.

А що не лиш світські власти признавали право дїдичности, але також власть духовна, яка в теорії строго виступала проти сього, бачимо се найлучше з резиґнацій[2]) і вироків судів

[1]) Jaśnie Wielmożny, Miłościwy Pasterzu y Dobrodzieju! Po zmarłym moim xiędzu koadiutorze, we wsi Nuszcze zwaney, kollacyi j. w. imci pana Łowczego koronnego poważam się, ile w sędziwości moiey y głębokiey życia porze zostający tego mieysca paroch, suplikować JW. Panu y Dobrodziejowi o drugiego. Wydałbym za studenta szkół złoczowskich córę moją, pozostałą wdowę, gdyby mnie w tym klemencya Pasterska, łaskawie zmocnić y od bigamii konkurującego despensować raczyła, o tę dobroczynność nayniższe zanoszę prośby, z obowiązkiem odsługiwania u ołtarza póki żyje. J. W. Miłościwego Pana y Dob. nayniższy podnóżek x. Jan Pomarzański. 1764. Резолюція: Jeżeli trafi się ze szkół łacińskich student, przynaymniey filozof dobry jaki, wypróbowany w zdolności swoiey może być przyjęty, podług prośby supplikującego. Datt. we Lwowie. Leo Biskup. Aspirantes ad consensum: Bazyli Uhnicki, filozof, Nuszcze. Theodorus Strzelbicki, Phil., Olejów. Joannes Paszkowski, Rhetor, Chylczyce. Theodorus Czarkiewicz, Poeta, Zielona. Joannes Czaykowski, Poeta, Biała (1764, 75).

[2]) Jaśnie Wielmożny Archipasterzu Panie y Nayłaskawszy Dobrodzieju! Będąc zwątlony ruźnemi przypadkami y upadły na siłach przy moiey starości, do czynienia zadosyć obligacyi moiey kapłańskiey niesposobnym, a maiąc syna, lubo nie edukowanego dobrze w łacińskich szkołach dla mego ubóstwa y niedostatku, iednakże podług obrządkow ruskich w ruszczyźnie od lat dziecinnych dobrze ćwiczonego, teraz poważam się suplikować do klemencyi y respektu Pańskiego, abym temuż miał pozwolenie zapisać koadiutorię na parochię moią, bardzo szczupłą, w którey znayduje się parochian 24, grątow na trzydzieści dni orania, sianożęci na kosarzow 20, za co powinien będę odsługiwać przy ołtarzu do zgonu życia moiego, błagaiąc maiestat Boski za szczęsliwe panowanie y długoletne życie Waszey Archipasterskiey Mości. Jaśnie Wielmożnego Pana Pana Miłościwego nayniższy sługa y bogomolca dozgonny M. Krasicki, paroch litowiecki. Резолюція: Pozwala się suplikującemu, aby podług żądania swego zapisał koadiutoryę. Datt. 15 Jan. 1765. Leo Biskup (1765, 3).

духовних, в справах вдів по священиках. В вироках тих часто признає ся вдовам, а властиво їх синам або зятям право до парохії. В справі Маґдалени з Стшелевских Григоровичевої проти декотрих коляторів села Поповець, декрет виданий консисторською канцеляріею, признає право до парохії її зятеви (1748, 13). Маємо також скарги писані до епископів правими наслїдниками на інтрузів, які хотять вдерти ся в чужі парохії (М. 21). Дальше маємо просьбу одного священика до епископа, аби позволив перепровадити ся зі свого лихого місця на лучшу парохію, записану тестем. Епископ просьбу узгляднює. То діє ся в 1760 роках. W. X. Bazyli Dronicki, paroch antoniowski, wstępując po śmierci żony — jaka mu żadnych dzieci nie zostawiła, do klasztoru, na swoje mieysce naznacza urod. Teodora Podhoreckiego (1764, 44). Іванови Делявському, презентованому до парохії в Соколові, тесть місто посагу відступив парохію (1755, 14). В селї Дранконицях по смерти пароха Андрея Бончарського, в часї малолїтности синів, вдова завідує парохією і держить сотрудника. Хорий парох Постолівки, Іван Матеневський дає позволенє деканови скалатському старати ся о Постолівку для свого зятя (деканового) Михаїла Лукашевича.

Як власть духовна толєрантно відносила ся до справи дїдичности, а навіть попирала її, бачимо найлучше з листу Івана Кусневича до митрополита Льва Шептицького. От що пише Кусневич: Po zmarłym xiędzu Mikołaju Nestorowiczu, parochu nowosielskim, w dekanacie bilczeckim diecezyi kamienieckiey, pozostało sierot sześcioro, które iuż bliskiemi byli poddaństwa. Lecz prześwietny konsystorz kamieniecki pamiętnym będąc na zasługi nieboszczyka oyca tych sierot, mnie potenczas kazusów uczącemu się rozkazał starać się na też beneficium nowosielskie y z tych sierot jedną poiąć za małżonkę. Взагалї на підставі даних в актах тяжко погодити ся з поглядом дра Шараневича, що по реформі вправдї дістає ще не раз син парохію по батькови, але не з права дїдичности, лише для своїх особистих заслуг[1]). З актів бачимо, що лиш рідко коли не дістає син парохії по батьку, заслуги кандидата майже нікого не інтересують, вагу мають скорше прислуги віддані коляторови. Такі факти, щоб кандидат для своїх особистих заслуг дістав презенту, належать до рідкостей. Якийсь Алєксандер Андрешко з Лоївки за своє примірне житє зістав увільнений з підданства і за вставленєм офіціяла дістав презенту.

---

[1]) Шараневич, Черты, ст. 163—170.

Про Стефана Кохановського, презентованого до парохії в Ляшках, свідки говорять: Stefan popowicz jest życia pobożnego, bo gdyż nie tylko sam czyni dobrze, ale i innych pobudza. Jakoto niedawno przywiódł do tego, że się postarali o artykuły na bractwo, z czego cerkiew sw. jakiś kolwiek ma porządek (1748, 19).

Все инше, що говорить ся про кандидатів, се лише шабльонові відповіди на питаня комісарів сього рода, як czy nie jest poddany, czy nie jest bigamus, czy nie jest piiak? Jakiego jest życia y jakiey nauki? Czy nie był w jakim publicznym excesie notowany? А декотрі комісарі питають ся ще: Czy nie jest chimeryk, lub czy niema zawrotu głowy, або Jako swiadek wie, jeżeli w sztuce jakiey, rzemiośle iakim mniey przystoynym, czy nie jest uczony, lub nim bawiący się? Нераз свідки на ті питаня дають досить гумористичні відповіди. І так: za występki i złości niebył karany wiem dobrze, nim zaś wyuczył się pisma, musieli go nieraz trzepać. Часом довідуємо ся також про відносини кандидата до латинського віроісповіданя. В inquizycyi про Прокопа Глашинського, сина вільного хлопа, каже оден свідок таке: Bardzo przychylny obrządkowi rzymskiemu, bo podczas nabożeństwa więcey bawi się książkami łacińskimi, jak greckimi. Можливо, що се bawienie się książkami łacińskimi дїдич почитав за велику заслугу і за се обдарував презентою.

Часом, коли до якоїсь парохії не було, щоб так сказати, правного претендента, діставав парохію чоловік посторонний. А лучало ся се тодї, коли рід вимер, або коли пароха за ріжні провини відсуджено від парохії, або коли через піянство полишив парохію. Випадки такі зовсім не належали до великих рідкостей: Нпр. в Бистрици р. 1755 pierwszy duchowny był piiak wielki y wiele o sobie rozumiał, a potem przez piiaństwo y z parochii poszedł, bo się niemiał czego trzymać, wszystko poprzepiiał.

Або знова, коли вакувала новозаснована парохія, — а церков збудованих de nova radice, стрічаємо в р. 1747—1780 дуже богато, — тодї колятор давав презенту чоловікови, який віддав певні услуги дворови, або потім міг бути пожиточний. Оден кандидат ożenił się z panną służebną żony I. P. Starosty. Другий z piorem chodził do dworu, третого батько służył w lekkiey chorągwi JW. Pana Wojewody. Инший należy do kunsztu malarskiego, więc przyda się do malowania nowego pałacu. Одному кандидатови za to pan dał prezentę, że na drodze znalazł czapkę pańską y oddał panu (1766, 13). Никола Несторович дістає презенту

за се, що оженив ся з вихованкою колятора (1747, 12). Яків Леонтович дістав презенту до Студениції задля заслуг свого батька (1747, 25). Тимотей Качоровський дістав презенту до Балина також задля заслуг батька (1754, 12). Симеон Скотинський дістав за се презенту, що тесть його переписав акти дідичеви (1753, 12). Василь Зарицький дістав презенту до Угринова, бо оженив ся зі служницею дідички (1754, 12). Panu Dormańskiemu darował Pan Poniatowski prezentę, podczas okazyi swoich imienin, z aplikacyi i śpiewania dobrego. Рідше стрічаємо такі випадки, які дають нам доказ про істноване лучших почувань у панів дідичів. Нпр. pp. Skrzetuscy z Mogilnicy вставляють ся у батька за Іваном Левковичем, сином селянина, який ходив разом з ними в Золочеві до школи. I. P. Stadnicki дає презенту Іванови Германовському з поминенем других кандидатів, які обіцювали за презенту значну платню: Стадніцкий любив батька Германовського і для памяти померщого вітця оказує свою ласку синови. Іван Крохоцький, ожененний з сиротою по священнику дістає презенту до Мукші за вставленем ся шваґра колятора, який тим способом хотів позісталим сиротам запевнити удержане (1750, 41).

Коли особа кандидата була коляторови нецікавою, вибір позіставляв громаді (коли не був хапчивий на гріш і не продавав презенти). В Бернашівці запрезентував дідич Михайла Нагірняка, бо з поміж численних кандидатів він найлучше подобав ся громаді (1755, 57). Між актами стрічаємо досить богато прошень від громад до епископа о висвячене, або інстальоване любого їм кандидата. Правда, що прошень таких найбільше вплинуло з вільних місточок і сіл — де право презентованя було в руках брацтв церковних, або рад громадських, але трапляють ся також такі просьби від звичайних, підданих громад. В просьбах тих парохіяни відносять ся нераз з правдивим привязанем і любовію до своїх вибранців. Сердечно захвалюють його здібности і чесноти і просять владику ноставити його, а не кого другого їх душпастирем (М. 11, 19, 20, 21).

Коли доля була для кандидата так не ласкава, що він не родив ся поповичем, не віддав ніяких прислуг двореви, не зумів зеднати собі прихильности громади, — презента коштувала його не мало. А коли на свою біду він був також підданим, то не мало труду і гроша коштувала його лібертація. І коли завважимо тут ще претенсії родини попередника, якій треба було звернути кошти за будову „резіденції“, господарських будинків

і ріжні уліпшеня, то не дивним видасть ся нам, коли такий aspirant do stanu duchownego продавав і заставляв не лише ціле своє майно, але навіть позбавляв жінку і себе святочних одягів (М. 22), щоби здобути гріш на покрите всїх видатків, які треба було поносити при стараню ся о парохію. Про всї закулїсові справи, які водили ся при тім, дізнаємо ся зі скарг на simoniaków, так звичайно називають ся в актах ті, що поповнили святокупство. Авторами сих скарг були звичайно невдатні конкуренти. Василя Алексевича оскаржено, що заплатив за презенту 50 тал. і пару волів (1754, 7). Іван Павликевич, презентований до парохії в Барцї Березівській, оскаржений завідателем тогож села, що стараючи ся о презенту ходив до дїдича з жидом арендарем, який позичав йому гроші на заплату дїдичеви (1764, 4). Стрийко Алек. Ступницького заручив за нього у колятора, що він заплатить за презенту, а коли Алексій не додержав приреченя, забрано до двора воли його стрия (1761, 4).

Владики і суди духовні не привязували великої ваги до сих доносів, видно уважали їх за виплив зависти. Більше віри давали доносам приватних, нї в чім неінтересованих і достовірних осіб. Найважнїйші оскарженя о сімонїю цїлих громад. Лучає ся, що громада оскаржує свого пароха, що він, аби здобути гроші на заплачене презенти для сина, заставляє всї книги і ризи церковні, і тепер нема анї на чім, анї в чім правити богослуженя. Що парох гроші заплачені за презенту хоче собі відбити на громадї і немилосердно здирає за треби духовні. Карою за сімонїю було відсуджене від парохії. Згадати ще, що лучає ся нераз, що громада платить за презенту симпатичного собі кандидата.

Дїдич Лосятина і богатьох других сіл по смерти своєї жінки присилає свому комісареви блянкети на презенти до всїх вакуючих парохій в його добрах, які комісар має роздати кандидатам даром, щоби молили ся за душу небіжки жінки. Однак несовісний комісар не виповняє точно приказу свого пана і від кождої презенти бере по пару зл.

Взагалї, дуже ріжні були способи здобуваня і заслугуваня презенти. Читаючи ті акти, дивуєш ся наївности тих людей, які за душі усопших жертвували роздачу презент, або забирали з церкви внесені там дари, коли зводлива надія не виповнила їх мрій і той, на чию інтенцію зроблені були пожертвованя — не став попом. Вуйки Госьценьского в Струсові, коли їх се-

стрінець не дістав презенти і не був висвячений, забирають з церкви подаровані там перед тим книжки, з дзвініциї здіймають дзвін.

Поруч inquizycyj цінне джерело становлять акти судів духовних, а що перед тими судами полагоджувано всякі можливі справи, в яких грали яку небудь ролю священики, тож з них можемо пізнати майже цілість сього житя: відносини священиків між собою, до висшої духовної власти, до двора і громади, а також найбільше інтимні і приватні справи — навіть про сердечні почуваня і малі налоги панотця. Недіскретні зізнаня свідків відкривають широко перед очима чужих людий нутро попівської хати. В церкві і на ярмарку строго слїдять вони за його поведенем і доносять про все деканови і владицї.

Суди духовні уніятські були уряджені на взір латиньских. Поступоване судове було таке: Громада — чи хто инший вносив скаргу до духовного суду. Часто вношено скаргу в формі supliki до самого епископа. Обі сторони діставали позви, коли мають явити ся на суд. Доручене позвів поручувано або якому священикови, а найчастїйше бакалареви, чого маємо докази в актах. Обі сторони, позиваюча і запізвана подавали свої punkta до interrogatorii і представляли своїх свідків. Часто для кращого пізнаня справи треба було інтерроґаторію переводити на місци замешканя aktora i pozwanego, для того іменовано комісарів з поміж сусїдних деканів і парохів, які зїжджали на ґрунт даної місцевости і переводили слїдство.

Страшно низким був уровень культурности і моральности сїльського духовенста — се бачимо найлучше з численних скарг громад на своїх парохів. Громади оскаржували парохів властиво о два роди кривд, о кривди так сказатиб моральні і матеріяльні. Моральні — коли оскаржують пароха за гіршаче поведене і занедбуване обовязків, матеріяльні — за здирства і побої. В тім часї від священика не вимагало ся нїчого незвичайного, і коли він по цілодневній піятицї в коршмі ішов до дому переспати ся, а не валяв ся під жидівськими лавами, невибагливі парохіяни готові були почитати йому за заслугу, як нпр. парохіяне Кукізова хвалять свого пароха że podpiwszy sobie zaraz do domu ucieka. Одначе видно зі скарг, що і ті люди хотїли бачити в своїм пароху здійснене свого дуже скромного і примітивного ідеалу душпастиря. Тож нїчо дивного, що обурювало їх

до живого, коли парох не виповнив навіть сих маленьких надій, покладуваних на нього.

Розуміеть ся не все, що говорить ся в скаргах, правдиве: дещо є лише злобною видумкою, а деякі скарги інспіровані двором, і в таких випадках не тяжко викрити фальш, бо все знайде ся якийсь наївний свідок, котрий — забувши про всї інструкції дані вище — стане зізнавати так, як сам бачив і чув, або скаже просто, що правди говорити не може, „що нам з двору кажуть, то чинити мусимо, бо лучше образити пана небесного, як земного", як сказали деканови свідки на його зазив, щоби говорили правду і жили в згоді з парохом (1753, 17). Але в сумі зізнаня ті всеж дають нам справдї застрашаючий образ темноти і деморалїзації, яка панувала серед галицько-українського сільського духовенства в XVIII в. Налогове піянство, бійки, неморальне житє, віра в забобони і чари, немилосердні здирства, а до сього ще і крадїжи — то річи, які в XVIII в. часто лучають ся між священиками.

Парох своєю інтелїґенцією і положенем товариським дуже мало ріжнив ся від селянина. Крім душпастирських обовязків, сила спільних інтересів лучила його з парохіянами. Часто мав між ними кревних і сватів[1]). Разом працював з ними в полї[2]), разом вечером ішов до коршми, разом пив і бив ся, разом гуляв на весїлях, разом сумував на похоронах (хоч се не перешкаджало йому здирати їх немилосердно). Так бив жінку і так утїкала попадя, як кожда иньша сільська баба по чужих хатах перед пяним мужом. У жінки був такий же чепець, пояс і коралї, як у селянки. Коли попадя була яка шляхтянка, тодї розуміє ся, носила стрій инший, колиж донька мельника, або богатого хлопа зістала попадею, нїчого дивного, що не закидала одягу, який носила її мати і сестри. І стрій священика, а принайменше домашний много позіставляв до бажаня. Про одного пароха кажуть його парохіяне: Wielebny ksiądz paroch do lasu bez czapki, boso, w jedney koszuli jeździ, y po inszych miejscach pomiędzy ludzi boso, albo w trzewikach bez pończoch prezentuje się. Одначе таким занедбанем своєї тоалєти через пароха дуже гіршила ся громада, — бачимо то найлучше з сього, що подано то в скаргах, яко одну з головних провин пароха.

Епископи видавали священикам розпорядженя, як повинні

[1]) Женили ся з доньками хлопів, або були хлопські сини.

[2]) Pelesz, Geschichte der Union, т. II. Лев Шептицький доносить папі, що уніятські священики самі мусять працювати в поли.

одягати ся і заховувати чистоту тїла і суконь — такі накази Йосифа Шумлянського[1]. **Роблено також заходи, щоби стрій нашого духовенства уподібнити до польської реверенди і запровадити уживанє ковнїрцїв. Кітович каже про стрій руського священика в XVIII в.:** suknie popów krojem podobne do żupana i kontusza, przeciw zimnu kożuchy, popi nieżonaci starali się swój strój upodobnić do stroju księży łacińskich[2]. **Бідний піп бачучи згіршенє і невдоволенє громади, слухаючи упімнень епископа, старав ся по своїм силам відповісти як найлучше вимогам моди католицького духовенства. Але не подобала ся така переміна строю польським ксьондзам, які часто любили повтаряти:** Pan Bóg stworzył kapłana dla pana, a popa dla chłopa. **Глузували вони з сеї елеґанції бідних попів. Нпр. якийсь польський парох з жидачівського говорив:** Kiedy kowal konia tureckiego kuje, a żaba sobie nogę nastawuje, tak też popi biorą wzór do kownirzyków. **Були і Русини, яким та переміна не конечно припала до смаку.** I. Pan Hołozub gubernator nadwórniański (**говорить про нього декан Іван Ортинський, оскаржуючи його о симпатії для православя**), kapłanów naszych ruskich w poszanowaniu niema, osobliwie tych, którzy w kołnierzykach chodzą. Żarty sobie stroi y zamiast kołnierzyków mówi, by fartuchy białogłowskie przypinali. **За те** x. Bazyli Łuszczyński, paroch gliniański, **не лиш під зглядом одягу хоче зрівнати ся з польськими ксьондзами, гнїває ся він сильно, коли хто назве його попом:** Słyszałem sam od xiędza, że uderzył u siebie stróża pańskiego za to, że go popem nazwał, bo on tego nie lubi bardzo, każe się księdzem nazywać, że żonki niema, ale mu dał zaraz 6 gr. na gorzałki. A to tak się stało stróż przyszedł do sieni, y pyta się — a je pip doma — a on się rozgniewał y zaraz go zaciął. Ale ten stróż po tem niechorował; owszem chwalił się, żem zarobił 6 groszy, a mòy brat powiedział — tyby toho y druhyj raz chtiw (1776, 147).

Піянство було найбільше розповсюдненою вадою сїльського нашого духовенства. Начитавши ся тих скарг, легко представити собі тодїшнього панотця з фляшкою і чаркою в руках, сидячого за корчемним столом, або ідучого сїльською улицею з шапкою збитою на бік: руки шукають опори в плотї, часто тратить рівновагу і падає в порох, або в болото дороги. В дома товче шиби, виганяє перелякану жінку і дїти. В церкві

---

[1]) Др. Шараневич, Митрополит Йосиф Шумлянський. Збірник фільоз. іст. секції, т. V. Др. Франко, Метрика Шумлянського.

[2]) Raczyński, Obraz Polski i Polaków, т. X, ст. 180.

затачує ся перед олтарем і бє хрестом, або євангелієм людей, які неосторожно за близько підійшли до нього.

Розуміють ся, не можна сього узагальнювати, бо були і лїпші священики, які по змозї своїх сил і знаня старали ся як найкраще відповісти своїм душпастирським обовязкам, але в актах виступають лише провинивші ся. I так про отця Василя Угніцкого, пароха Нуща свідок каже таке: Prawda, że często napijał się ksiądz Bazyli i napija, w sobotę kwietną i niedzielę byłem na mszy, kiedy komunikanty porozsypywał, sanguine Christi i oliwą oblał ziemię, na co my idący do komunii dziwowali się, bydła tego roku czworu arędarz za gorzałkę wziął. **А декан пише про нього до епископа:** Nie czekając terminu x. nuszczańskiego, by nie zemknął troche trzeźwieyszego posyłam z asystencyą, poprawy jego niespodziewam się (1774, 76).

Парох Жорнищ обруси і ключі церковні переховує у жида (1753, 84). W. X. Alexy Stupnicki przez pijaństwo chudobę swoją niszczy, y powagi takiey, jaką miewają inni kapłani między ludźmi niema. I ja sam (**каже свідок**) będąc wtedy pałamarzem z rozkazu x. dziekana brałem z gospod szynkownych pomienionego x. Alexego piianego y do karceru razy kilka zaprowadzałem (1761, 4).

X. Lewczański w święta wielkanocne zajechawszy na koniu piiany do karczmy, kazał żonie swojej na stole karczemnym chlib drobić dla konia, koń jadł chlib na stole, a on na nim siedząc pił gorzałkę — **за се відсуджено його від парохії, парохію віддано його зятеви, половину доходів призначено на удержанє його молодшої доньки, яку віддано на вихованє до монастиру жовківського, а батька призначено там на капеляна. Парох Завалова пє в церкві на Різдво горівку дзвінком (1761, 29).**

W. X. Komarzyński, paroch żydiatycki od lat kilku pijaństwem zbytecznym bawiąc się po drogach i ulicach walał się, y gdy nie miał za co pić suknie z siebie przepił w karczmie. Jednego czasu przed umarłym w aparatach ludzie go prowadzili, a w cerkwi gdy go puścili, rozumiejąc, że pogrzeb będzie prawił, poszedł przed ołtarz y w aparatach układł się spać, ludzie z narzekaniem poszli do domów swoich, a żona poszła aparaty zdjęła y do izby zawlekła.

Про пароха Івана Терлецького читаємо в актах з 1758 р. таке: Rok temu minął, jak go ludzie bili. Było gęsto w karczmie, kapłan napiiał się cały dzień, a potem w wieczór duchowny sobie w taniec chciał puść, a parobcy sobie, mówiąc y prosząc go — **отче ідїте до дому** — a gdy się koniecznie upierał, żeby on

w taniec poszedł, muzyka grać przestał. On porwawszy skrzypce pierwiey w głowę, a potem o stół skrzypcami uderzył, wtedy muzyka porwawszy się przewrócił go y stłukł.

Про пароха Петра Протонашевича один зі свідків оповідає: Raz tylko w domu moim był szynk podczas świąt żydowskich, gdzie zszedszy się Jan Bohaczuk z x. Piotrem nasamprzòd w dobrey konfindencyi napiiali się, y ia w tem wyszedłem z chaty na tok, aż wkrótce żona moja do mnie wybiegła, y zawołała, abym szedł, bo się kapłan z Bohaczukiem bije. Wbiegłem ja do izby i obaczyłem, że przez stół Jan Bohaczuk stusami okładał x. Piotra. Katarzyna żona Bohaczuka za brodę go ciągnęła. W tym ia przyskoczywszy Bohaczuka precz odtrącił, a z rąk żony Bohaczuka brodę x. Piotra uratowałem.

Про W. X. Fastowskiego **дізнаємо ся про таке:** Raz u brata mego wesele było, na ten czas daley, jak do północy u siebie młodę y muzykantów trzymał, nareszcie młoda uciekła. Ludzie, gdy sprzykrzyli sobie, y rozchodzili się od brata mego z wesela, że muzyki nie było, ja z bratem moim poszedłem po muzykę, y przyszedszy mówiliśmy — „Dobrodzieju puście nam muzyki“ — a dobrodziey porwawszy się uderzył brata mego pieścią w gębę, y bił póki mu się podobało. Trafiało się, że nietylko wtenczas, ale i inszych czasów ze swoimi tańcował kucharkami, y ia przy tem bywałem.

W. X. Fastowski, zapiwszy się ludzi krwawemi znakami ranił nieraz, żona jego jako też y córka przez chimerę jego po różnych mieyscach, to jest po dzwonicach, po bzach, po chlewach nocowała, a to z tey przyczyny nocowała, że ich zabijał, a ponoś żona wyż wyrażonego xiędza z przyczyny jego, y w rzekę skoczyły, aż ludzie ratować musieli. Diaka y pałamarza ciężko przy cerkwi utrzymać, bo ich zabija.

Про пароха тулуківського, Димитрія Тарнавецкого каже свідок слідуюче: W. X. Dymytry będąc w Lincach na weselu, u Szymoty przysiężnego różne żarty niepotrzebne odprawiał, a po tem wziąwszy szorc prosty białogłowski, to jest obhortkę, zamiast aparatu, zapaskę czerwoną zamiast stuły uwiązał do szyi, kufel za kielich, na kształt mszy odprawował, dzwonek wziąwszy ze ściany, co kozie na szyję bywał, y dał go Anastazyi Kostyna żonie diaka, y kazał sobie assystować y dzwonić, a sam kazał ludziom uklęknąć, y niby komunię dawał.

Так весело забавляли ся отці духовні зі своїми парохіянами і на їх кошт. Нераз однак попавши в наліг, пропивали

ціле своє майно. Нпр. Василь Богданович, парох Западина стратив на горівку ціле своє добро. Оглянув ся по невчасї, що біда, тодї став ходити від ворожбита до ворожбита, щоби вказали йому місце, де закопаний скарб. Наймудрійший ворожбит вказав таке місце за церквою. Богданович відправив службу божу і зачав копати землю. Скарбу не знайшов, а коли завела його та надія, тодї забрав ся до більше інтратного ремесла. В спілцї з наймитом арендаря украв в дворі воли. Але переслідувало його нещастє. Крадїж викрито. Рішенєм суду духовного відсуджено його від парохії. Решту майна, якого ще не пропив і не роздав ворожбитам, віддано дворови — титулом відшкодованя. Самого провинника засуджено ще на чотиро тижневі реколекції під арештом і на дисціплїну з чужої руки.

Парох Стрептова Левицький вічно сидить в коршмі, так що парохіяне маючи орудку до свого пароха, місто іти до його дому, або до церкви, ідуть шукати його в коршмі. Вкінци доходить до того, що стає він зовсім залежним від арендаря. Править він похорон і хоронить тїло, а корову даровану йому небіщиком за труд, забирає жид.

Приміри наведені тут і низше в матеріялах, далеко не вичерпують великого числа скарг за піянство, які находять ся між актами. Але не лиш у парохіян і по сільських арендах забавляли ся священики, бо також майже нї оден ярмарок в поблизьких місточках не обійшов ся без їх присутности. Ярмарки часто бували в неділї і свята, тож нїчого дивного, коли за таке ярмарковане парохіяни, позбавлені богослуженя, скаржать пароха до декана і епископа. А при тій нагодї довідуємо ся також про сварнї і бійки парохів по ярмарках. Одному трафило ся навіть побити ся з Циганами.

Але не лишень з причини ярмаркованя була позбавлена громада богослуженя, бо часто панотцї шукали собі якого побічного занятя, на чім не мало терпіли їх душпастирські обовязки. О. Василь Воронюк, парох Луки, мало коли має час відправити богослужене в своїй парохії, бо вічно ходить по чужих селах ворожити з требника. Парох Залятичова Андрей Горошкевич ходить по доохресних і дальших місцевостях збирати милостиню, нїби то на церков, але тих зібраних грошей в церкві нїхто не бачить, бо всї они опинять ся в руках жидів за горівку. А видно отець парох богато потребує сього напитку, бо тих зібраних грошей невистарчає і бідака мусить запозичати ся

в церковній скарбоні, або заставляти чи то книги, чи ризи церковні (1750, 2).

В селї Марківцях не було богослуженя цїлу зиму по тій простій причинї, що отець парох Іван Балацький зложив в церкві свої улиї з пчолами (1757, 5).

Часто бувало також, що самі парохіяне добровільно резиґнували з богослуженя і розходили ся домів, коли побачили нетверезий стан свого душпастиря. В селї Велика Горожанна в цвітну неділю відбирають старші братя ключ церковний від пяного пароха, щоби недопустити до зневаги божого дому і таїньства. Колиж нещастє хотїло, що нїхто не пізнав ся на тверезости панотця, або парохіяни були вже так жадні богослуженя, що не зважали на се і пяний парох став правити, тодї не мало прийшло ся людям витерпіти від нього в церкві в часї богослуженя. Парох Гаїв видирає одному парохіянинови образ з рук і бє його по голові, кидає книжками і т. д. Шавадинський, парох Скіпча, побачивши підчас служби божої свого ворога стоячого в церкві, перестав відправляти, побіг поміж людий, викинув його з церкви, вирвав йому з голови цїлу пригорщ волося, потім вернув до вівтаря і преспокійно докінчив богослуженя; вирване волосє положив на вівтари (1758, 15). О. Гавриїл Росинський посварившп ся в церкві з одним чоловіком, зі злости замкнув всїх присутних в церкві на ключ; замкнені мусїли поставити рештованє, не знати чи з лавок, чи з чого иншого, і вилазити отвором в горі: на їх щастє церков не була докінчена, бо гроші зложені на її докінченє пропали в кишени отця пароха. Трафляло ся знов і таке, що підчас богослуженя парохови забагло ся горівки, тодї скидав ризи і йшов до коршми — а зібрані богомольцї нераз досить довго мусїли чекати, нїм священослужитель угасив свою спрагу.

Не лучше дїяло ся також з иншими функціями церковними. Лучало ся, що пяний священик при сповіди місто звичайної кінцевої формули, нагло на превелике згіршенє вірних виголосив: Biorę sobie ciebie za małżonkę, як то трафило ся Ленкевичеви, пароxови Ляцкого (1759, 12). Парох Волоща видно був чоловіком дуже нетерпеливим, бо сповідав на раз по шестеро людей (1758, 5). Часто зовсїм не хочуть священики сповідати, а нераз ставлять за сповідь так високу цїну, що бідному чоловікови немислимо здобути ся на неї. Часом було навіть небезпечно іти до сповіди, бо за покуту ще перед сповідею можна

було попасти в куни. Нпр. Димитрій Суліжовський, парох берташівський практикує часто замикане в куни своїх парохіян, які приходять сповідати ся до нього (1762, 4).

Найбільших здирств допускали ся пароxи при похоронах. В скарзї на пароха Добрусина читаємо слїдуюче: W. X. Stefan wziąwszy znaczną kwotę pieniężną za pogrzeb, ani parastasu, ani służby bożey za duszę zmarłego nie miewa, za to tylko samo, że grzeszne ciało ziemi odda po kilkanaście zł. wyciąga, a ktoby nie miał czem zapłacić ostatnią krowę, albo y łachmany z ukrzewdzeniem sierot pozostałych zabiera (1752, 8).

Про пароха Зашкова каже знова свідок: Zaniosłem duchownemu zł. 8 legowanych od nieboszki, ale się mocno o drugie upominał, a przynajmiey, żeby mu co z bielizny dać, y tak po niemałym czasie ułagodziwszy się poszedł po ciało, y wziął peremitkę valoris zł. 2, za którą to peremitką pozostałe sieroty poczęły bardziey płakać, jak za matką. Ja to mówiłem Boga się nie boicie dobrodzieju, że sieroty gołocicie, a x. Stefan począł kijem wywijać i znieważać mię (1759, 14). Оден парох каже старому господареви платити за похорон жінки 50 зл., по числу лїт, які прожив з нею. Другий жадає коня, і то конче з уздочкою. Про пароха з Завалова читаємо таке: Teodozyi syn umarł z porządkiem jak się należy, którego to duchowny niechciał chować, ale się upierał, aby mu dali parę wołów, któremu niechcieli dać woły, ale pieniędzmi płacono, dawali 14 tynfów. Widząc duchowny, że niemoże nic wskórać niechciał tych pieniędzy brać, tylko się upierał, aby przynaymiey krowe wziął, y zaklął się że niebędzie ciało póty chować, póki krowe nie dadzą mu, co musieli uczynić, którą krowę przed ciałem pędzono. Тойже парох на хрестинах у одного селянина забрав книші і печену курку і післав попадї. Господар обіцював дати живу курку, щоби лише зіставив печену для зібраних гостей. Однак просьба нїчого не помогла. Гостї ображені тим учинком попа розійшли ся (1761, 29).

Були випадки, що за похорони торгували ся пароxи так завзято, що нераз по кілька, а навіть кільканайцять днів лежали нехоронені тїла. А біда тому, хто не заплатив пароxови бажаної суми і не дав з біля, або товару сього, що подобало ся панотцеви, бо тоді чекала його пімста зі сторони обидженого священика, як проклін в церкві, палене на нього свічок до долу, як то робив W. X. Jakub, paroch sieniawski (1761, 2) і т. д. А навіть перед зневаженем гробу не відступив завзятий піп. Парох Луки Василь Воронюк казав викопати з гробу тїло померщої жінки під

претекстом, що вона опириця. Нагнав тим великого страху цілій громаді. Потім показало ся, що була то пімста за се, що син покійної не дав за похорон матери корови, яку хотів взяти парох.

Майно церковне також не було вільне від хапчивости лихих парохів. Одні річи обертали на свою потребу, другі, найчастійше книги заставляли у жидів за горівку. Лучало ся, що брацтво мусіло просити рабіна, щоби наказав арендарям видачу тих церковних річий, які у них позаставляв душпастир даної громади, нпр. в Скалаті парох Яков Сінгалевич (1783, 1). Брацтво обовязувало ся за се звернути арендарям гроші. Декотрі парохи зі стихарів кажуть собі шити сорочки, заслони від образів дають на спідниці своїм жінкам, в коралї з образу Матери Божої строять свої дочки. Парох Милятина Іван Левицький заставляв книги церковні (1756, 6). Парох Рівного Алексій Рижановський рівнож позаставляв за горівку у арендаря церковні книги (1755, 15). Парох Тулакивець дерево звезене на церков, лучше продав, гірше спалив (1754, 24). Парох Студениці Семен Газва каже з фелона ушити собі жупан, в якім не лише він, але і його мати парадує на сходинах в коршмі. Лучає ся, що дерево звезене на будову або направу церкви парох забирає, або вибирає, що ліпше, і ставить для себе будинки. А що до грошей церковних то декотрі парохи уважають їх просто за свою власність. Жертви зроблені на церков, тонуть часто в попівських кишенях. Стефан Рудковський, парох Добрусина забирає зі скарбони церковні гроші (1752, 8). Димитрий Тарнавецький, парох Тулукова присвоює собі гроші зложені на будову церкви (1750, 6), свідок каже про нього: Cerkiew z okazyi duchownego zgniła y upadła, bo niedopuścił gromady do budowania, y gromadzkich 30 ciwek grubych zginęło, y zboże zebrane od gromady dla cieślów u duchownego przepadło. Ґрунт церковний, призначений на удержанє і окрасу церкви, часто парох старає ся обернути на свою користь: про се часто стрічаємо скарги брацтв, бо ті ґрунти і гроші належали властиво до розпорядимости брацтв і брацтва мали ними завідувати. Ґрунт призначений на удержанє дяка і доходи належні дякови також часто забирає і присвоює собі парох. Парох Дмитрович Гавриїл Росинський забрав поле призначене для дяка, о що оскаржує його громада (1771, 77). Іван Вишнївський, парох Волкова, також забрав ґрунт яківський (1754, 51). Парох Зашкова забирає всї доходи призначені для дяка і через се жаден

дяк не хоче удержати ся (1762, 55). А парох Добрусина W. X. Stefan Rudkowski diaka dla swojey potrzeby trzyma, żeby mu w polu robił, a gromadzie po kilka zł. każe płacić (1752, 8).

Коли говорить ся про здирства і горяче бажане священиків побільшити за всяку цїну свої доходи, не від річи буде згадати тут про творене чудотворних ікон. Часто можна почути анекдоту про бідного попа і дяка, які щоби поліпшити своє матеріяльне положене, рішили зробити чудо. Видно в другій половині XVIII в. таких бідних попів мусїло бути дуже богато, бо між актами стрічаємо значне число inquizycyj з приводу новообявлених чудотворних ікон.

В чудотворність таких плачучих образів (бо майже все чудотворність образу зачинала ся від появи вохких плям на образї: плями ті чи росу принимано за слези) вірив не лише темний нарід, але також отцї instygatory i oficyały.

Для офіціяльного признаня чудотворности якогось образу зїзджала на ґрунт даної місцевости комісія, зложена з деканів і инших священиків, і переслухувано свідків, які бачили слези або криваві плями на образї і дізнали на собі ласки чудотворної ікони. Перше питане при тім було звичайно сього рода: jako świadek wie, widział lub słyszał, że obraz нпр. Nayświetszey Panny obficie płakał, або jako obraz Pana Jezusa mienił się. По відповіди на се головне питане ішли оповіданя про чудесні уздоровленя і т. д., нпр.: Ja sam na sobie doznałem będąc nawiedzony złą chorobą lat temu siedem. Jak tylko mię przyprowadzono przed obraz Matki Boskiey Nayświetszey, a kapłan nad głową wodę uświęcił, zaraz mię szatan opuścił, a u X. Kołpaczkiewicza wół zdechł (1757, 7).

На образї Христа в Скнилові показали ся криваві плями, принято се за чудо. Дяк видав потім тайну, що криваві плями походять від мишей, убитих пугачами. О. Твердохліб, парох Рожнова положив на цимбринї керницї серед поля образ Матери Божої. Розголошено, що зявила ся Матер Божа. Селяни з радостю повірили тій новинї. Духовним властям однак було вже сього за много, щоби Матер Божа скидала свої портрети з неба на землю. Отця пароха покликано до відвічальности.

На жаль трапляло ся, що і проти семої заповіди не уміли бути повздержливими деякі священики. Случаї крадїжи між духовенством лучали ся досить часто. Активну ролю в них грали або самі отцї духовні, або давали порученя своїм синам. Оден парох ворожить з требника, як поведе ся крадїж овець його синови,

инший стає сам на чолї банди злодіїв. Тут наводжу кілька примірів.

Imci X. Alexy Orobko, paroch siemakowski u żyda jazłowieckiego Moszka Mordkowego kradzionym sposobem sakwi z ubiorem żydowskim, y kwitem na pułtora tysiąca zł. polskich do skarbu cesarskiego zapłaconych dostawszy, napędzony na noclegu od tegoż żyda za wytrząsieniem tych rzeczy ciężko był pobitym i policzkowanym. Także niedawno wracając z jarmarku piany od kobity daliszewskiey przy trakcie spiącey, torbę y dwie doynic wziąwszy, w karczmie za 12 gr. przepił. A gdy taż kobita ocknąwszy się, y pozwanego w teyże karczmie dopędziwszy, doynice przepite poznała, y o oddanie tychże domagała się, nogą ią potrącił (1774, 71). **Пізнїйше одначе, як то кажуть притиснений до муру і в страху перед судом, не лише віддає забрані річи, але ще і додає дарунки.**

Василь Богданович, парох Западина забрав з образу Матери Божої коралї і заслони. Про крадїж волів було вище.

Івана Ринкевича, пароха Озерян, оскаржив був селянин Микола Борко за крадїж торби. Микола полагодивши свої орудки на ярмарку зайшов з жінкою до господи, щоби покріпити ся, там застав отця пароха. Коли Ринкевич спостеріг торбу Борка лежачу осторонь, забрав її і став виходити з комнати, на його нещастє побачив сей цїлий маневр Борко і упімнув ся о свою власність. Розлючений Ринкевич побив Борка, а вкінци цїла справа оперла ся в суді[1]).

[1]) Mikoła tak powiada, że ten duchowny był na ten czas w kramnicy, kiedy Mikoła sukno brał, a gdy z żoną swoią przyszedł do gospody zastał tam o. Jana u stołu siedzącego z człowiekiem, y wódkę piiącego, Mikoła z żoną w drugim końcu stoła położył torbę na stole, y rzekł do żony „dayno chleba popoidzmy, y gdybyśmy się obrachowali z pieniądzami, ieszcze trzeba żelaza kupić“, począwszy się obrachiwać poyrzy torby na stole niema, rzuci oczyma po izbie, duchowny iuż z torbą u drzwi, krzyknie rozumieiąc, że żyd, „szatanie! wróć się na coś to wzioł“, y gdy się obrócił twarzą duchowny, a Mikoła się do niego zbliżył rzekł „o oycze, co takowego czynisz, tyś powinien nas nauczać, a sam źle robisz, iednakże ponieważ nazwałem cię żydem y szatanem, przeproszę cię, każę dać kwartę wodki, day mi rękę pocałować“. R. duchowny „diabła ci dam nie rękę“. A chłop, który pił z duchownym wódkę, odzywa się „a co to mci oycze“, a duchowny mówi „ot iakiś hultay nazywa mię złodzieiem, biy sk-go syna“, a ten Mikołę w gębę, a Mikoła zapytawszy się jego „a zkąd ty“, a on rzekł „z Petlikowiec“. A Duchowny zkąd? z Jezierzan. A za cóż ty mię pogański synu biiesz, kiedy ia tobie nic niewinien, na co ty się mieszasz? Bo

В селї Водяницї родина пароха зробила правдивий нічний напад на полишену хату якогось ткача, забрано всї річи, що представляли яку небудь вартість (М. 31). W. X. Stefan Łaba, paroch Iwankowski дає свому синови позволенє на розбитє скарбони церковної і синок знаменито вивязує ся зі своєї місії; часто

---

mi ten duchowny oyca y matkę pochował. A Mikoła rzekł: toś podobno nie miał czym zapłacić jemu, ta mię za to biiesz, y Mikoła w ten czas iego uderzył, y zczepiwszy się z nim do bitwy pomógł go Mikoła. Widząc duchowny nie przelewki, krzyknoł na drugich „biycie sk-go syna", w ten czas iezierzańscy ludzie bili Mikołę w izbie, a po tym wywlekszy do sieni, gdzie gdyby był żyd gospodarz Mikołę nie odiął, y do komorki niewtrącił, to by byli zabili.

А от слїдство в Подїля:

ad 1-mum sikira zginęła od cieslow robiących koło cerkwi na cudo S. Michała fest, roku 1749, prosili x. Stefana czy nie pożartował, abo czy nie naszedł, żeby ją oddał odpowiedział „daycie mi pokoy, niemam y niewiem siekyry, aby u mnie były, a gdy mieli go pozywać do imx. dziekana, że on sikiry spłoszył, dowiedziawszy się sekretnie od nieboszczyka Tracza, y niechciał kryjąc ią dobrze u siebie oddać, koło Pilipowki publice X. Stefan oddał siekiere cieślom obawiając się, aby przed imc. x. dziekanem nie był publikowany.

2-do. Po wielkiey nocy 1750 r., kiedy skarbonie cerkiewne wykradziono, dużo pił. Piiaństwem się bawił X. Stefan, y w niego klucze byli, y kiedy querendowano o wyłamanie skarboni, X. Stefan niechciał się pokazać, a kiedy przyszedł y mówiono mu o szkodzie, to jako glina zbladł y nie mógł słowa mówić, y tegoż dnia służby bożey nie maiąc, za przestołem na czasach święto ludziom zakazywał, stydząc się na ludzi patrzeć.

Testis Andrzey Michałowicz. ad 1-mum Ledwo nie wszyscy ludzie świnianscy słyszeli, jak dziewczyną maiąca lat z pietnaście w żyda służąca publicznie mówiła, że X. Stefan stycharz przepił na ten czas, kiedy całe noc pił z malarzem Bohdańskim. Ja sam, kiedy mówiłem X. Stefanowi, na co waszeć przepił zasłonę z obraza, taił się, ale kiedy mu dowodnie mówiłem, że iuż y spodniczke dziecku żydowka poszyła, a on powiedzial, a bodayże djabła zjadła, na co ona tak prętko popsowała, iabym był wykupił.

ad 2-dum. Słyszałem od Rabinowey Michałpolskiey te formalia, wasz kapłan u mnie kubek kryształowy ukradł, y na mieście publicznie wytrząsłam u niego, y to słyszałem, że Jacenty mieszczanin michałpolski publicznie wytrząsł w X. Stefana źwierciadło na rynku, które w domu jego ukradł.

ad 4-tum Publicznie wrócił X. Stefan Jungierowi sol, y po trochy czosnyku i cybuli ukradszy, ato jego hospoża wydała mówiąc „coś się stało moiemu hospodynowi co soli y cybuli y czosnku kupił, y z tego dowiedzieli się o kradzioney u Jungiera soli. Ten Matwiy Jungier stracił dwa talary bite, pozywając niewinnie człowieka w Płoskirowie, napastując, że mu sól ukradł, a nie domyślił się prętko, y niedowiedział, że X. Stefan ukradł.

разом з ним робить він виправи на хлопські курники, забірають звідтам кури і гуси, з яких потім попадя варить їм смачні обіди; на тім не кінчить ся ще труд отця пароха, бо коли жінка ріже і скубе чужу гуску, мусить він стояти в сінях на сторожі, щоби не прийшов який непожаданий гість (1760, 2). Крадіжи священиків не обмежують ся лише на тім, поповняють вони сей блуд також взглядом більших і значнїйших річей. Маємо і таке, що священик не лише краде, але входить в формальний союз з заводовими злодіями і стає неначе їх провідником, як Демянович, парох Янкова[1]). Часто люди знахо-

Testis Seńko, Ostapów zięć. U mnie to samego ukradł w Michałpolu sirak X. Stefan po kilka razy prosiłem go czy nie pożartował, a on kloł się, że nie brał, potym mnie białogłowa, Hopyczowa corka, sekretnie powiedziała, że oyciec Stefan wział, y pod swoie hospoźi w sanki włożył, aże hospodynowa X. Stefana iuż była z miasta pojechała, ja ją z ludźmi na polu nagnałem, y pytałem się o sirak, ona kleła się że siraka nie mam, a nim go ja, ani moy hospodyn niebrał, a gdy ją z sanek wytrąciłem, zaraz pod nią sierak swoy wytrząsłem przy ludziach, a żem go zaraz niebrał nazajutrz X. Stefan publice mi go oddał.

[1]) Przy mnie to się działo, że złodzieje łukawieccy, Józef Szwiec i Iwan Kapitan, stawieni przed x. dziekanem dla mówienia sobie oko w oko z W. X. Demianowiczem. Temu zadawali formalia, że on z nimi dawno ma znajomość i ligę, to w przedawaniu, to w kupowaniu, to zamienianiu koni kradzionych i innego bydła. Po dwa razy sam przychodził do nich do Łukawicy z podmową, ażeby do Jankowa do niego przyszli do upatrzenia kradzieckiey zdobyczy.. Zadawali to w. x. Demianowiczowi złodzieje, że sollicytowani od niego przed zaczętym nowym rokiem 1751 przenocowawszy obiad u niego jedli, chociaż w cerkwi dla uniknienia oka luckiego nie byli i służby bożey nie słuchali. Przyznał x. Demianowicz, że u niego nocowali y obiad jedli złodzieje przed ukradzeniem krowy w Bubniszkach. Zadawali y to w. x. Demianowiczowi, jako po obiedzie niedzielnym do Bubniszcz na opatrzone kradzieży wyszli, lubo nierazem z x. Demianowiczem, jednak zszedszy się wszyscy trzey w lasku Perenyz nazwanym ogień sobie nakładli i tiutiun wszyscy trzey kurzyli. Potem także nie razem, z tego mieysca do karczmy bubniańskiey zeszli się. Gdzie w. x. D. udawał ignoranta pytał złodziei „skąd wy ludzie“ y nie konwersował z niemi. Tandem gdy spostrzegł żyd arędarz frantowstwo migami z sobą, a nie usty narabiające, subordynował człowieka iankowskiego Wasyla Pawliszynego, ażeby w. x. Demianowicza z karczmy wywołał ze sobą do domu. Ale x. D. zmyśliwszy się być pianym, z mieysca ruszyć się non posse udawał. Interim człowiek ten odszedł. A x. Demianowicz pozostawszy, wkrótce powstawszy na nogi, na toż samo mieysce, zwane Perenyz do ognia rozłożonego i kurzenia przy nim wrócił się. I tam czekali, aż zgaśnie ogień y światło u Wasyla Sadzuna, którego okraść zabierali się. A za tem po takowey ekspetatywie wyprowadziwszy krowę od Wa-

дили свої вівцї, а навіть конї поховані в стайнях Демяновича (1753, 27). О такі і тім подібні провини оскаржують селяне своїх парохів.

Сумне світло кидають судові акти також на родинні відносини духовенства.

Не раз стрічаємо в актах скарги на попадї. Жінки священиків часто брали участь в піятиках і бійках своїх мужів. Найбільше войовничою вдачею відзначали ся панї деканові. Нераз мішали ся вони до справ, зовсім до них неналежних. Дуже радо виручували своїх мужів в сипаню моралів священикам по ярмарках і арендах. Нїчо дивного, коли пяний „господин" доведений до послїдної лютости словами також не дуже тверезої деканової, забував про всяку чемність належну дамам, і як сильнїйший набив деканову — як нпр. попало ся панї декановій з Устя. Свідки говорять: wszystko to z dziekanowey, że często po szynkach włuczy się y hałasy wyprawia[1]).

Не всім попадям жило ся так солодко, як висше згаданій декановій і немногим подібним її. Инші hospodynowe, у яких мужі були пяницї, заздрісні і скупарі, не мало мусїли перенести побоїв, неодну ніч переночувати в чужій хатї, не мало натерпіти ся недостатку, не мало страданя і горя зазнати на своїм віку.

Часто стрічаємо в скаргах на священиків слова: żonę bije, zabija, z domu wygania.

Нпр. о. Онуфрій Бояновський, упивши ся, побив жінку, та утїкла до сусїдів, він побіг за нею. Не міг відшукати її, тодї цїлу свою лютість звернув на свого сусїда Котамонюка, якого

syla Sadzuna, chciał x. Demianowicz, aby była w lesie zarżnięta, ale złodziei ostrożnieysi obiecawszy mu dać z tey krowy ćwierć mięsa, skurę albo 10 zł. Krowę z pod Iwankowa do Łukawicy zajęli, którzy nazaiutrz Wasyl Sadzun śladem iuż zarzniętey dociekł.

[1]) 1-mus testis w. x. Bazyli, paroch stołeczney cerkwi uścieckiey, post praestitum iuramentum depossit. Idąc ja z kapłanami y z księdzem troieckim (Serwatą) zdybaliśmy się z xiędzem dziekanem na podsieniu y zaprosiwszy się obopolnie weszliśmy wraz w gospode, y siadszy u stołu jako się poła kapłanowi troickiemu odwinęła, czegom ia nieuważał, postrzegszy to żona xiędza dziekana mówiła „jak wystawiasz te lisy, a lepi oddać za rewizyje, coś winien. Y gdy mu poczęła przykrzyć się o te rewizome traktując go nieuczciwemi słowy ten ią laską po zawoiu uderzył, co obaczywszy synowie Jan y Grzegorz księdza dziekana z parobkiem służącym skoczyli do księdza troieckiego y porwawszy go ku ziemi rzucili. (1781, 59).

підозрівав в перехованю жінки. Вирвав з плота кіл і сильно побив ним Котамонюка. Зіньковський, парох куликівський часто бив свою жінку, підозріваючи, що вона мала любовні звязи з дяком. Доводить він своїм брутальним поступованєм до сього, що жінка вносить на нього скаргу. Свідки, по більшій части жінки, відносять ся з великою симпатією до Зіньковської. Відносини її до молодого дяка Олександра сього рода, що не можуть ні в кім викликати згіршеня. Олександер приходить до попаді, щоби з нею поговорити, бо скучно йому самому сидїти в пустій шкілці. Вправдї Олександер нераз цілував Зіньковску в руки і в губи, але все при других, самі ніколи не сходили ся. Дяк частував часто попадю горівкою і медом. Зіньковська принимала радо ті дяківські почастунки, а то тому, що скупий муж не дав її ніколи анї шеляга, щоби вона могла повеселити ся і забавити. Навіть на домашні потреби отець парох так скупо удїляв гроша, що часто приходило ся його жінцї терпіти недостаток, і ходити по сусїдах випрошувати соли. Не дивно, коли нещаслива часто жалує ся на матїр, що запропастила її світ, видавши за Зіньковського, за другим чоловіком, хоч би і ремісником, могла би бути щасливійшою[1]).

[1]) Ad 1-mum Znam to, bom była przytomną, y widziałam, że nieraz Alexander przychodził do domu X. Zienkowskiego pod niebytność jego, y po wódkę posyłał, a gdy go żona X. Zieńkowskiego tymi słowy odprawiała, co ja sama słyszała „idż sobie z Bogiem czego ty tu chodzisz“ on odpowiadał „nie mam z kim w-szkole siedzieć, miło mi z wami pogadać, ia nie dla złych rzeczy tu chodzę“ y pod takową bytność częstował żonę x. Zieńkowskiego wódką y nas wszystkich, tudzież przy moiem widzeniu y innych całował żonę X. Zieńkowskiego w ręce, y w gębę, ale go zawsze od siebie odprawiała. Żeby się sam na sam z sobą schodzili tego niewidziałem.

ad 2-dum Bywało czcsem, co sama widziała y słyszała, yż żona x. Zieńkowskiego posyłała po Alexandra mówiąc „pódż mi po Alexandra, on iak przyjdzie to nam wódki kupi“, z racyi że czasem przez skąpstwo x. Zieńkowskiego nie miała pieniędży dla expensy domowey, y tę wódkę diakowską piiała.

ad 4-tum. Tom słyszała od Mojsia, że przyszła do niego w iednym trzewiku pani Zienkowska, y od niego tyłem przepuszczona do Demka Tkacza, od którego Tkacza, Zanko Iwan wzioł ią do siebie, y u niego schowała się na piec, ale y tam boiąc się nocować, bo się onią dowiedziała babusia, którey niedufała, żeby o niey mężowi niepowiedziała, w sieraku od Jana Zanka do mnie w cztery godzin w noc była przyprowadzona, y u mnie nocując całą noc płakała, y mnie spać nie dała boiąc się męża swego, aby ią nie bił, albo wiem na swoie oczy widziałem, że x. Zinkowski po wulicy chodził, po gospodach iey szukaiąc. (1751, 14).

В немалій біді мусїла бути попадя, коли її провинившого ся мужа засуджено і покликано на реколекції. Тяжко було одній ходити коло хозяйства і хати, пильнувати дїтей. Про клопоти попадї підчас таких примусових реколекцій мужа, дізнаємо ся найлучше з просьби Маріянни Водзиньскої, жени пароха куликівського. Просить вона Nayłaskawszego Archipasterza дарувати решту кари мужеви і позволити йому вернути ся домів. Підчас жнив в його неприсутности все марно згине, і збіже пропаде в поли — а цїла родина не буде мала з чого цїлий рік жити (М. 41).

По смерти парохів ріжно дїяло ся з їх вдовами. В місцевостях, де родина священика потрафила собі зєднати любов і прихильність громади і двора, вдова спокійно уживала парохіяльного ґрунту, і за час, нім виріс син, який міг би заняти місце батька, держала сотрудника. Коли зістала ся молода вдова, старала ся вийти замуж за чоловіка здібного до стану духовного, який міг би бути парохом на місце її першого мужа. Нпр. Анастазія Крилошанська, вдова по пароху страдецькім, просить у епископа позволеня вийти другий раз за муж za jakiego zdolnego człowieka, ktoreby na tamtym mieyscu był kapłanem, y ia z dziećmi w ostatnią nie poszła poniewierkę, z natrząsaniem się żydowstwa ze mnie. Вона була вихрестка.

Гірше дїяло ся з попадею, яка за житя мужа поводила ся ворожо з громадою і двором, і заслужила на їх неприязнь. І так в селї Ораві умираючий дїдич наказує своїм приближеним не дати попадї вдові презенти на т. з. попадївство, себто на користуванє ся ґрунтами парохіяльними по смерти мужа. Видно добре мусїла надоїсти йому попадя, бо грозить завізванєм на суд божий того, хто поступив би проти його волї. По смерти дїдича шукає попадя ласки у його вдови, але одержує відмову. По тій відмові коляторка скоро умирає — не брак підозрінь, розуміє ся зовсїм безосновних, що попадя своїми чарами спричинила смерть дїдички.

Громада волоського Болехова пише просьбу до Білянського, щоби попадї вдові не позволив позіставати дальше на її парохії. Робила вона много зла людям за житя свого мужа, не мало натерпіли ся вони через неї, zaczym tedy, chociażby ona sobie jakiego przyjaciela dostała, by u nas na parafii nie zostawała supplikujemy (М. 20).

Коли позіставала бездїтна вдова і не могла знайти собі przyjaciela, і парохію дістав чужий чоловік, часто приходило

до непорозумінь між новим парохом і попадею вдовою. Вдова дивила ся на нього, як на узурпатора її майна, як на інтруза, що вдирає ся в її посілість. Новий парох мав звернути родині попередника кошта будови резиденції і господарських будинків і найчастійше за се приходило до непорозумінь. Вдова жадала за много, парох давав за мало. Обвинюють себе взаїмно о всякі можливі і неможливі провини і ворогують завзято. Нпр. uczciwa Anna, popadia hlibowicka оскаржує Стефана Кохановського, який став парохом в Гліїбовичах по смерти її мужа за цілий ряд провин: всьому він винен, навіть сему, що жінка двірського кухара всадила її в диби за довги.

Олександер Орловський, дяк турківський, оскаржує попадю турківську Недільську, молоду вдову, за піяньство, чари, неморальне житє і т. д., а все за то, що вона перешкаджувала йому зістати попом в Турції. Вигадує на неї несотворені річи, або почитає за вину се, чого ніяк не можна за вину признати. Нпр. na sw. Eliasza upiwszy się na konia wsiadszy spadła, potym chłop ią wziął na wóz, y z wozu spadła y w wodzie mało nie utonęła. A do tego przywiozszy wudki na obiad zaduszny z gór, wypiła z matką tylko, kapłanów nieczęstowawszy, z których jedni mieli mszy za dusze nieboszczykowskie, a drudzy poiechali, y nie słuchała sama żadney mszy. Obiadu dla kapłanów sproszonych nie dawała y inne inkowenniencye poczyniła. Дальше оскаржує Недільську о чари, о любовні зносини з якимсь Imci P. Smulskim. Все показало ся неправдою, за се Orłowski ma w cerkwi ze świecą stać y honor p. Niedzielskiey przywrócić.

Тут ще треба би дещо додати про відносини священиків до своїх господинь. Нераз тішила ся господиня більшим привязанєм і любовію, ніж законна жінка. Часто була вона повною панею в домі вдівця священика, який жертвував для неї навіть любовю своїх дітей, і обдирав дочки з майна, яке позіставила їм мати, щоби догоцити своїй любовници. Нпр. оден парох в коралї і пояси небіжки жінки строїть господиню і висилає парадно на празник, posadziwszy na wózek jak jaką popadię.

О. Красноставський, парох Лисинич під Львовом, записує коадюторію тому, хто оженить ся з його господинею, і старає ся вишукати гідного кандидата до коадюторії і руки своєї господинї. Оден зі свідків розказує: Na Zniesieniu na prażniku będąc słyszałem od ludzi gadających, jakoby xiądz Krasnostawski y przed tym był tey pretensyi, aby gospodynię swoją wydać za

tego, ktőryby był kapłanem w Lisienicach. Парох вже був старий і тим способом хотів забезпечити господиню на случай своєї смерти. Оден зі знайомих рекомендує йому Imci Pana Mokrzyckiego. Старий парох радий, що його Евуня буде мати мужом człowieka uczonego. Евуня (у якої був майже дорослий внук), опроваджує свого молодого жениха по цілім господарстві і показує всї достатки, які записав її бездітний Красноставський. Манить молодого хлопця посїданем тих скарбів, за се жадає його любови. „Щобись мене кохав", повтаряє часто. Мокрицький годив ся і обіцював все, але коли відїхав, не вернув ся більше. Оженив ся з молодою дївчиною. Отець Красноставський тяжко заведений в своїх надїях і мріях про будучність своєї Евунї, поїхав до епископа і відкликав запис коадюторії на імя Мокрицького, при тім повидумував на нього ріжні провини, бо niechby był p. Mokrzycki tak sobie postępował, jak będąc z panem Krzyżanowskim obiecał mnie wziąć, a teraz, kiedy się gdzieindziej ożenił, niechże tam y parochię ma, a mőy stary jego niechce, żeby był mnie wziął toby był, так говорила господиня.

Але не у всїх священиків були жінки, дїти, господинї. Не всїм на старости лїт треба було журити ся судьбою дорогих людей і земською суєтою. Були щасливі, свобідні одиницї, у яких не було таких обовязків. Були вони вповнї панами свого положеня і майна. І так отець Комарницький відправляє ся в подорож до Риму, сповняючи своє горяче бажанє ще з молодих лїт (ч. 42). О. Буцньовський, здає ся крилошанин, робить в своїм тестаментї богаті записи на річ капітули галицької і львівської, леґати за душі родичів і свою; розпоряджує, як має відбути ся його похорон, кілько запросити священиків і що їм дати за труд; не забуває також о своїй родинї і слугах і винагороджує їм їх вірну службу (М. 43).

Коли загалом судові акти представляють, з самої природи своєї, тодїшнє духовенство в самім незавиднім світлї, то є певні катеґорії справи, які навпаки, представляючи трудне становище священиків малюють їх в світлї далеко користнїйшім, а часом навіть дуже симпатичнім. Такі передусїм скарги двора на священика: тут маємо найчастїйше до дїла з неслушними скаргами, бо дїдич хотячи доїсти, або зовсїм позбути ся невигідного пароха, закидував йому непоповнені провини. І так колятор Доброводи Тома Поморський обвинувачує пароха в занедбуваню ка-

техизації для дітей, невідправленю ювилею, правленю лише тихої служби божої в неділї і свята. Всі свідки зізнають на користь пароха. Виповняє він совісно свої обовязки, а править тиху службу божу тому, що не хоче співати з дяком, якого накинув йому двір (1752, 17).

Дідич Сороків Imci Pan Zielonka оскаржує пароха Стефана Лазаркевича за побите селянина, присвоєне собі дяківського ґрунту, здирства, а навіть се, що він не уміє приборкати войовничої вдачі своєї жінки, яка його часто побиває. Одначе й тут свідки заперечують безпідставним видумкам патрона. Селянина побив за перекошене луки церковної, ґрунт дяківський не парох, але дідич забрав, лише що до лицарської вдачі попадї свідки годять ся вповні з поглядом дідича, бо неодному з них прийшло ся також нераз потерпіти від неї.

Парох Марковець о. Балацький, оскаржений дідичем о ріжні надужитя, як несповідане хорих, бійки з циганами і залицяне до сільських жінок. З дальшого ходу справи бачимо, що скарга була помстою за се, що Балацький замикав церков перед двірським капеляном і не позваляв йому в ній самовільно управляти ся.

Оден колятор оскаржує пароха, що не чекає його з богослуженем і не править тодї, коли сього захочеть ся пану патронови. Найгірше діє ся парохам там, де селом рядять ріжні посесори і підпанки. Посесор Піднїстрянський розганяє слуги пароха Стефана Сохановича, не позваляє нікому іти на роботу до священика, так що збіже марнує ся в поли. На власний будинок о. Сохановича накладає ціну 6 зл. і змушує за се продати. В парохіяльнім городї вирубує дерева, з поля забирає снопи і т. д.

Скарга Левицького, декана скалатського ілюструє відносини в епископських добрах під рядами ріжних pp. komisarzy, ekonomów i podstarościch. Левицький наводить в своїй жалобі цілий ряд кривд, яких дізнав від о. Матвія Гронкевича, комісаря консисторського, P. Michała Dańkowskiego, ekonoma i P. Kochanowicza, podstarościego. Ціла кампанїя зачала ся від сього, що о. Левицький заборонив одному селянинови Семенову мешкати з чужою жінкою. Семенів знайшов собі протектора в особі пана Даньковского, а той зєднав для сеї справи також о. Гронкевича. З початку старали ся оба в мирній дорозї просьбами і обіцянками перемінити постанову Левицького, але коли сей стояв твердо при своїм рішеню і на жадні уступки не годив ся, розпочали з ним війну. Даньковский побив на ярмарку о. Ле-

вицького, забрав його коні і віз. По тім вступі розвиває свою діяльність на чим раз більшу скалю. Нападає зі шляхтою на дім пароха, забирає його воли і оре ними цілу весну. Забирає парохіяльний ґрунт і став, палить стайню і т. д. Пан Кохановичь, гідний помічник свого принципала, забирає збіже з парохіяльного ґрунту, убиває свиню і не пускає людей до Левицького на роботу. А отець комісар обмежує свою діяльність до вимушуваня, як найбільше грошей від бідного, вже і так покривдженого Левицького. При кінци жалоби додає ся, що всім священикам в епископських маєтностях скалатського округа не лучше ся діє і сильно приходить ся їм терпіти від ріжних посесорів і економів.

Часто трапляли ся непорозуміня між двором і парохом за ґрунти ерекціональні, за підвожене людям горівки з чужих аренд, бране за похорони, або инші треби духовні живого товару. Дідичі в таких случаях поводять ся досить самовільно, їх слуги обходять ся зі священиками без найменьшої пошани. І так двірський слуга Андрій Пахолок вириває з рук пароха задвірецького о. Василя Левицького фляшку з горівкою, якою він частував своїх робітників в полї, при тім зневажає пароха обидливими словами, а навіть потручує (М. 33). Висланці двора кукизівського ведуть якби під сторожею о. Івана Пясецького перед гнївного дідича, який самовільно не оглядаючи ся на суд духовний, полагоджує справу з парохом, і парох відкликує ся до духовної власти (М. 34). Але сміливійші священики не позволили собі зробити кривди навіть могутному дворови, і так оден поривае ся до оружя і відбирає шаблю синкови дідича, який самовільно вдер ся в його хату. Инший парох їдучи попід двір, кричить до пана: Wychodź ze mną bić się, kiedyś dobry pachołek. Священик сей певно був шляхтич.

Але нераз виступає священик і як оборонець своїх парохіян перед насильствами двора. Нпр. о. Іван Сидоровський, сотрудник Куткора з нараженем своїх власних інтересів заступає ся за громадою перед дідичем, який казав Русинам робити панщину в поли в неділї і урочисті свята[1]).

[1]) R-dus Joannes Sidorowski, coadiutor Kutkorensis зізнає: Wielmożny Imci Pan Antoni Łączyński, cześnik bracławski, dziedzic kutkorski od lat cztyrech, tak w święta uroczyste ruskie y dnie niedzielne, iak w dni powszedne Rusi robić przekazuje, w zimie częstokroć do lasu pędzi y dęby wielkiego ciężaru rąbać y do domu wozić każe. W lecie zaś Rusi pańszczyzny robić, czyli we święta, czyli w niedziele

Між скаргами о непорозуміня між священиками і двором за часів австрийських теж стрічаємо такі, які, так сказати-б, являють ся регабілітацією священиків: се скарги о підбурюванє громад проти двора і писаня суплїк. Розуміє ся, що жадного такого підбурюваня не було, і цїла вина священика полягала в тім, що він написав громадї скаргу до окружного уряду на здирства і надужитя ріжних панів і підпанків. Австрийське правительство позволило громадам вносити зажаленя на надужитя двірської зверхности. Епископ заказав духовенству мішати ся в ті справи і писати суплїки, але тимбільша заслуга, що воно незважаючи на шкідливі для себе наслідки ішло з помочею своїм парохіянам і боронило справедливої справи. Неподобало ся се панам дїдичам, а ще більше їх економам і иншим заушникам, від яких посипали ся скарги на неслухняних священиків до епископа. Нпр. кількох парохів з кутського округа оскаржено о писанє суплїк. Суплїки залучені до скарги, і на кождій означено, яким парохом написана. О. Свидзїньський, парох цунївський, оскаржений також о таку провину (м. 35).

Тут треба ще дещо сказати про відносини між польськими і українськими священиками. Непорозуміня між ними відносили ся найчастїйше до так званої крадїжи душ. Polski pleban дивив ся з гори на бідних, українських попів, часто не числив ся зовсїм з їх правами, мішав ся в справи їх парохій і вже дорослих парохіян просьбою і грозьбою переводив в латинський обряд. Діяло ся се найчастїйше тодї, коли українського хлопа взяли на службу до двора, або коли Українець або Українка вступали в супружество з людиною польської народности і латинського обряду. Про се часто стрічаємо скарги українських священиків (М. 36 і 37).

Дальше оскаржують українські парохи польських, що вони підмовляють дїдичів до змушуваня українських підданих до тяжких робіт в урочисті свята і неділї. На перекір українським

---

przykazuje w polu około roli. Chodziłem przyszłego lata do niego samego do dworu, y rekwirowałem, ieśli się to z jego wiadomością y rozkazem dzieje, odpowiedział mi: wolno mi iak chcieć swemi poddanymi rządzić. A po tym do Szymona Gumiennego rzekł: te te te przyszedł mnie pop strofować z roboty polney; Rusin a pies — to jedno". Potym mnie lżył nazywając „popem", „chłopem". Jeżeli (mówił mi) nie będziesz trunku w arędarza kutkorowskiego bierał y we młynie z oddaniem miarki meł, to ci nie tylko lasu na opał, ale y pastwiska y wody zabronię.

священикам, котрі заказували людям служити у жидів, намавляють їх до того. Дідичів наклонюють до браня десятини від українського духовенства (1758, 9). Оден польський сотрудник з Журавна, просить дідича для втїхи і забави дати попадї 100 київ (1758, 9). Глузують і насьміхають ся з руського обряду і духовенства.

Але не можна сказати, щоб і українські попи супроти łacińskich plebanów були знова дуже невинними агнцями. Платили вони часто pięknem za nadobne, а коли ще руський піп був шляхтичом, то бідному плєбанови, котрий на своє нещастє міг бути człowiekiem z niskiey kondycyi, теж бувало не солодко. Нпр. парох Скіпча, Томашівський, шляхтич, вінчає, хрестить і хоронить латинників, а вкінци навіть самого орґанїсту намавляє перейти на грецький обряд (1752, 6). Инший український парох каже кинути в воду служницю польського ксьондза за се, що в руське свято важила ся прати на ріцї близько церкви (1753, 32). А попередник Стефана Кохановського, пароха Ляшковець, розгнїваний претенсіями польського, щоб давав йому десятину, так став бити x. plebana, що перестрашені парохіяне, не могучи розірвати заїлих в злости отців духовних, стали дзвонити в великий дзвін, як на трівогу (1752, 19).

На підставі даних в актах можна також дещо сказати про відносини священиків до Жидів, головно до арендарів. Священики заказували своїм вірним служити у Жидів, неслухняних не хотїли сповідати. Жидам-службодавцям видно хотїло ся дуже, щоби їх слуги були посповідані, бо нераз приходить за відмову сповіди до сильних непорозумінь межи Жидами і священиками, а навіть спір кінчить ся бійкою, як се стало ся в Тростянци, де парох Стефан Кровецький і арендар Іцко побили ся завзято[1]).

---

[1]) Testis Hryńko Hałuszka iwanowski incola. W moiey to chałupie działo się, ato tak: Przyszła żydówka arędarka iwaczowska y żàłowała się na kapłana, czemu on niespowiadał iey parobka, a kapłan trościanecki odpowiedział, nie moia to w tym wola, ale starszych naszych, dopiero słowo po słowie począł się kapłan trościaniecki z arędarką o iakowąś kulbakę umawiać, za którą kulbakę arędarka lazła w oczy kapłanowi trościanieckiemu, (a arędarz natenczas był w karczmie) kapłan trościaniecki trącił ią od siebie mówiąc te słowa poydź smetyia ode mnie, ta poszedszy dała znać Ickowi mężowi swoiemu, on przyszedszy do domu moiego, y rzekszy kilka słów przeciwnych, zaraz kapłana trościanieckiego w gębę uderzył raz, więcey nie dałem się bić, lubo potem y kapłan do żyda, y żyd do kapłana porywał się. Potym

Другою причиною непорозумінь межи арендарями і парохами було піянство тих послїдних і некорисні наслїдки того піяньства для арендарів. В однім селї дідич заказав арендареви давати горівку парохови, налоговому піякови. Парох на силу домагає ся горівки, а коли арендар сповняючи приказ двора відмовляє йому, розлючений піп вибиває шиби в коршмі, а стару матїр арендаря побиває. Священики попадають досить часто в довги у арендарів за горівку. Нераз може арендар хоче використати положенє священика і домагає ся гроший, які вже йому віддано[1].

Тепер скажемо ще про відносини священиків між собою, до низших священослужителїв і до висшої духовної власти.

Сотрудник був звичайно сином, або зятем пароха. То

---

co się z nimi działo niewidziałem, bo niewychodziłem za niemi, dlatego, że miałem gości innych, którzy byli podczas poświęcenia chałupy moiej. To prawda słyszałem także, że żydówka w domu moiem wołała na męża swego Icka, byi popa dobre w pysok y postoronkom zwiazawszy zawezy do dwora, do Kabarowec.

Дальші зізнаня двох свідків дають нам маленький образок відносин двора до українського попа. Testis Małanka Hałamayka, obywatelka iwaczowska ad 5-tum: byłam przy tem, kiedy p. Tradyński bił Martyna Hałuszkę, że świadczył za x. Stefanem y meni sto rizok napysaw, małoby sia szczo staty żydowy, y całey gromadzie powiedział, że każdy będzie karany, który za popem będzie świadczył. Testis Piotr Hałuszka, obywatel iwaszkowski. ad 5 tum. Słyszałem od ludzi, że Martyna za to pan Tradyński pobił, że świdczył za x. Stefanem. Y ia boiu sia, szczoby mene ne byw, iak sia dowidaie, że prawdu każu.

[1]) В вироцї суду духовного в справі W. X. Daniela Głoszewskiego (1764—68) читаємо слїдуюче: „Co się zaś tyczy długu pretendowanego przez arędarza, ponieważ arędarz goło tylko allegował, a kwitów y regestrów nie produkował. Przeto ad comprobationem veritatis, jako niezapłaconych jeszcze zł. czterysta przed porachowaniem się y w czasie porachowania y po porachowaniu, ani pieniężney kwoty, ani miodu za długi W. X. Daniela Głoszewskiego nie brał, w szkole na rotule w śmiertelney koszuli trzymając przykazania boskie w ręku, z dwoma mieszczanami, których w. pozwany wybierze w przytomności y assestencyi tyle rzeczonego pozwanego na tę następującą rotę iurament wykona = Ja niewierny Szymon, przysięgam P. Bogu, twórca Sw. nieba y ziemi, iako ia żadnego szeląga, ani miodu za trunki na zł. 400 borgowanego od w. x. Daniela, nieodbierałem, a ieżeli odebrałem, y niesprawiedliwie przysięgam, niech mię ziemia jak Dathona y Abirona pożre. Ogień jak Sodome y Gomore spali. Woda wytopi, y w pierwszem pokoleniu aż do dziewiątego Bóg sprawiedliwie wygłodzi. Szatan miasto Anioła po prawicy stanie, y dusze na wieczne potępienie odbierze. По тїй присязї має о. Глошевский віддати арендареви довг в 4 ратах.

близьке свояцтво не перешкаджало їм однак бути в вічній незгоді і боротьбі з собою, робити собі взаїмно ріжні пакости, а навіть бувало, що зять поривав ся бити тестя, або діяло ся се на відворот.

Ішли до деканів скарги за скаргами від парохів і сотрудників, в яких взаїмно оскаржувано ся о ріжні провини.

W. x. Zinkowski оскаржує w. x. Fastowskiego за піянство, побиванє і зневаженє людей, занедбуванє своїх обовязків. Жінка і донька Фастовського, як говорить ся в скарзї, часто мусїли утїкати перед пяним мужом і батьком і ночувати по чужих хатах, а навіть в бзах або хлївах -переводити безсонні ночи. Фастовська з розпуки хотїла скочити в воду, і ледви люди задержали її.

О. Лазаркевич, парох Сороків оскаржує о. Пясецького, свого коадютора, що він напивши ся в корчмі, перебрав ся по хлопськи і напав в ночи на сина пароха, який пас конї, і побив його, syn zaś miał się sposobem broniącym. Дальше грозив парохови стрільбою, коли той прийшов до його хати по ключ церковний. Тяжко побиває свою жінку, а доньку пароха, та много инших поповняє провин (м. 38).

Іван Ференцевич, бувший дяк городиський, оскаржує пароха городиського w. x. Eliasza Baranowskiego о забиранє церковних річей на свій ужиток, нпр. масло з ламп, побитє rewizora od tabaki, валянє під чужими плотами, а головно о напад на шкілку, який зробив отець парох з кількома собі відданими людьми. Іван Ференцевич, як видно з актів, великий заушник двора; можливо, що в тім лежить причина його незгоди з парохом, який знова не відчуває великої симпатії до своїх патронів, і часто замикає церков перед домінїканином, їх капеляном. Отець капелян не завагав ся розбити церков силою, коли парох відмовив йому ключів від неї.

Нераз взагалї цїла скарга буває лиш злобною вигадкою обвинителя. Так нпр. exparoch Филипович оскаржує старенького пароха спаського Лускомоновича за ріжні непоповнені ним провини (як бачимо з зізнань свідків). Свідки видно добре пізнали гідні наміри отця Филиповича, і цїль, в якій він вносив скаргу, бо часто говорять про його охоту дістати ся на спаську парохію: w. x. Filipowicz nasadza się sam bydź w Spasie parochem. Такі скарги лучають ся досить часто.

Причиною незгоди між парохами і деканами були звичайно

здирства останних, але не можна сього узагальнювати, часто грали тут ролю і инші мотиви.

Декан силою свого уряду мав наглядати над усім, що діяло ся в його деканаті, і складати відомости епископови (між актами стрічаємо пару таких деканських реляцій і дезідерій цілих деканатів).

Обовязком декана було слідити за поведенєм, моральностию і здібностями парохів і припильнувати, щоби кождий явив ся на іспит, який силою постанов замойського собору мали щорічно відбувати парохи перед своїми деканами, а яких цілею було запобігти несвідомости духовенства в потребах і вимогах свого душпастирського званя. Коли священик не добре заховував ся, вів неморальне житє і занедбував являти ся на іспитах і т. з. конвокаціях деканських, декан мав доносити про се консисторії і тоді інстиґатор судів духовних виступав в роли обвинителя. Декани часто надуживали своєї власти: робили доноси на людей невинних, а на проступки тих, від котрих діставали дарунки, дивили ся через пальці.

Нпр. kiedy w. x. Stefanowi Mokrzyckiemu, dziekanowi obroszyńskiemu który z kapłanów przyjechawszy, a przywiezie gorzałki, ryb lub owsa, po roku, lub też y po dwa na egzaminach niebywa.

О. Козелковський, декан коломийський, немилосердно при кождій нагоді здирав парохів свого деканату. За похорони парохів, за шлюби священичих доньок і синів, за рекомендації кандидатів до стану духовного казав собі солоно платити. І так u w. x. parocha nyszyńskiego wziął pięć czer. zł. y lisa za rekomendacyę, gdy się starał o kapłaństwo, u parocha kluczowskiego Zachariasiewicza wziął 12 talarów, dywan, za któren dał (Zachariasiewicz) trzy talary bite, safian za talara, kunice, płutna moskiewskiego kilkanaście arszynów za rekomendacyę. Крім сих двох прикладів наведений цілий довгий ряд подвигів отця декана в погони за зиском. Кождий парох мусить йому дати пару пнів пчіл, зимувати його товар і т. д. Доводить се до послідної лютости парохів, бо отець декан nas obdziera, a cudzym żonom pieniędzy daje. Отець декан також дуже невідповідно карає своїх підчинених священиків. Imci X. Dziekan zadaje nam kare takowe, jakowe się nie przynależą kapłanowi, w iame wsadza y łańcuchem za szyję przykowuje do słupa y karze nas bez sadu.

О. Висоцький, київський офіціял, дав священикам до вибору, albo cztery tygodni wieży, albo 6 zł.

Як вище згадано, обовязком декана було доносити висшій духовній власти про все, що діяло ся в його деканаті. Де обявила ся чудотворна ікона, де згоріла церков, де побудовано нову і таке инше. Головнож мав він слідити за поведенєм священиків свого деканату. На підставі деканських доносів інстиґатор судів духовних формулував скаргу і завивав провинників перед суд. Скарги ті нераз були випливом ворожнечі декана до обвиненого. Нпр. отець Малиновський, парох цуцилівський, обвинений о цілий ряд провин, котрих він або зовсім не поповнив, або які представлено в значнім побільшеню. Між иншим оскаржувано його також о се, що він poddaństwo cucyłowskie buntuje. З зізнань наочних свідків бачимо, що ставав він лише в обороні своїх гноблених парохіян і заступав ся за них перед двором. Виміг у економа, щоби той не гнав людей далеко по сіль в самі жнива. Дальше raz x. Malinowski widząc człeka dworskiego, bijącego pewnego poddanego, za to że niechciał iść na pańszczyznę, sprzyczał się z tymże bijącym, y nie bez tego żeby w passyi, jaki raz nie uderzył x. Malinowski tegoż, ponieważ nóż odebrał od niego y warkocz nienaturalny przywiązany tylko urwał.

Про пароха малополянського Івана Стопченського доносить декан, що він пе, бє ся, їздить до ворожбитів, одним словом приносить ганьбу всьому українському духовенству. Свою скаргу закінчує декан словами: On tylko siebie tuczyć, a nie dusze ludzkie swych owieczek zwykł paść. Słowem w tym kapłanie hardość przeklęta, gnuśnosc w chwaleniu P. Boga żółwia, passya niepohamowana, występki odszczepieńskie (М. 39).

За такі то і тим подібні провини оскаржувано священиків. Кари були відповідні до провин. Коли парох образив свого парохіянина, мав його прилюдно перепросити і дати якусь жертву до церкви, коли побив — платив пошкодованому за біль і також давав жертву до церкви. За піянство, бійки, неморальне житє і здирства карано звичайно реколекціями, а властиво арештом. Реколекції такі були звичайно получені з примусовим постом, часто лише о воді і сухарах і з дисціплїною з своєї, або чужої руки. Коли когось засуджено на дисціплїну з власної руки, додавано застереженє jeżeli to czynić będzie szczerze, в противнім разї треба було піддати ся чужим побоям. При битю мало ся співати якийсь псалом. За більші провини карано часовою суспензією. А коли засуджуваний був непоправний в своїх лихих ділах і уперто тревав в них — відсуджувано його на

все від парохії. Розуміє ся, що засуджений мав також поносити нераз досить значні кошти процесу.

Тож нїчо дивного, коли священики ріжними способами старали ся увільнити ся від кари. Одні, які мали серед інстиґаторів і комісарів кревняків або приятелїв, не потрібували нїчого бояти ся, бо ті виказували в їх справах велику совісність і старали ся нібито всесторонно пізнати цїлу справу. Тож тягнули ся такі справи цїлими лїтами. Між актами стрічаємо такий випадок, що парохіяне допроваджені до розпуки, звертають ся просто до епископа і грозять покинути свої оселї, коли не дочекають ся виміру справедливости на свого лихого пароха.

Нераз за засудженим заступає ся дідич і просить епископа о знесенє або злагодженє кари.

Не обходило ся тут певно також і без підкупства, отцї комісарі не були святими і золото мало все свою силу. Підкупство водило ся дуже часто в польських духовних судах, так щож дивного, коли би перейшло воно до українських, які були уладжені зовсім на спосіб польських[1]).

Немало страху наїв ся перед судом бідака, який не мав анї можних протекторів, анї ще можнїйшого золота. Такий переляканий панотець часто шукає помочи у чарівниць, які за міданий гріш і бохонець хлїба варили цїлющі бальзами і давали ріжні спасенні ради. Нпр. Шавадинський, парох Скіпча, заки ставить ся на суд, держить довго у себе бабу чарівницю, яка варить зїлє і обливає його виваром, щоби суд йому не шкодив, а навіть старає ся покропити ним свідків, щоби забули говорити то, що знали лихого про Шавадинського[2]). Нераз ра-

---

[1]) Raczyński, Obraz Polski i Polaków; Kitowicz, Pamiętniki, глава про суди.

[2]) Laboriosus Leśko, syn Skalczuka, incola Skip. Przed komissem przeszłorocznym, tak się rzecz działa: przyszła żona w. x. Jana Szawadyńskiego, duchownego naszego do moiey matki, imieniem Naśti Denysowey dońki, y mówiła do niey „zmiłujcie się daycie rady“, a to dla sprawy przed komissem przeszłorocznem. Matka z początku niechciała, y hospodynowa poszła, a potym sam nasz duchowny zaprosił matkę do Rogi starszego y obiecał zapłacić talar bity, y przyobiecała matka dopomódz mu, o czym mi sama matka czyniła relacyę, bo ia u Rogi niebyłem na ten czas, iakoż będąc wyperswadowana od x. Jana, że ten grzych na siebie bierze, ugotowawszy ziele u nas, w domu, przymawiając nożem na krzyż żegnała, wspominając przy tym światoho Ili, Juroho y Nykołaja, przy czym byłem y swoiemi uszami słyszałem, y to co nagotowała matka wziąwszy poszła z Rożychą na górę do kapłana, co się tam działo, matka mi nie czyniła relacyi. Te gotowanie ziela,

дить чарівниця обкручувати ся в церкві з горіючою свічкою в руцї, або втирати лице хусточкою від чаши.

Але не лише зі страху перед справедливістю суду послугували ся священики чарами, бо і в многих инших разах звертали ся вони до сього, на їх думку спасенного способу. Украдено у кого грошi, або конї, захорувала дитина, не раз шукано ради у ворожбитів. Парох тулуківський, Димитрій Тарнавецький, радить свому парохіянинови, у якого захорувала дитина удати ся за радою до ворожбита Івана Смока. Ворожбит хвалить ся перед батьком хорої дитини, що нераз ставав в пригодї отцю пароховй, і своїми чарами увільнив його від судової кари[1]).

przymawianie, y nożem żegnanie było po kilka razy, y tyle razy to się działo, ile razy komiss być miał. Sam zaś przeszłey zimy, gdzieś o połnocy, z rozkazu matki woziłem ią do duchownego z takim że zielem, sam się matki pytał, na co wy to ziele wozicie, ona czyniła relacyę, że tym obmywam kapłana, aby na niego byli łaskawi starsi, iakoż, gdy przyjechał z Kamieńca po tych czarach, y matka była u niego, czyniła mi po tym w domu relacyę, że nasz duchowny weselszy teraz, że na niego łaskawi starsi. Taż matka mówiła mi, że duchowny ile razy, czyli do starszych iechać, czyli na komis stawać ma, aby świece z prestoła około siebie obwodził, po trzy razy, y na doł schyliwszy kapaniem wosku świecy gasił, obrazy chustką, a po tym siebie obcierał, y przy sobie u boku nosił. Po tym przez Rożychę tę kłódkę, którą się cerkiew zamyka przysłano od duchownego do moiey matki, działo się to po kilka razy, y matka moia sam byłem przy tem, iak do tey kłódki przymawiała, którą kłódkę sam odnosiłem kapłanowi, a on odebrawszy tąż zaraz cerkiew zamknoł, tę zaś kłódkę, którą była tym czasem cerkiew zamkniona odiał. Jak zaś dwór się o tym dowiedział, mnie kapłan przed karczmą mówił: „przez miłość Pana Boga uciekaycie, ia się tego odeprę“. Jakoż moia matka zaszła była do Ponycza, więcey niewiem, y nie midziałem y nie słyszałem. Moia matka zdawna, jeszcze w Kumikach za Żółkwią o trzy mile mieszkała iak pamiętam z małych lat moich, to się bawiła obmawianiem i przymawianiem, przez co Chrześciian y żydów ratowała, y to w Skipczu Mykytychu y Skrypniczku obmywała na wodzie y przymawiała, y zleczyła Mykytychę, Skrypniczkę zaś tylko zaczęła leczyć zaraz uszła. I to mi matka powiadała, że ią duchowny prosił, aby Nyczysze iak poydzie do sprawy iey gębę zamknęła, ale tego nie uczyniła, bo się bała grzychu. (1757, 8).

[1]) Dziecie mi zachorowało na złą chorobę, gdym się udał do w. x. Dymitrego, on przyszedszy do domu moiego oświęcił wodę, a nareszcie dodał mi rady — idź ty do Iwana Smuka na Wołoszczyznę, y uday się do niego, ten ci da ratunku. A gdym sprowadził tego człeka do domu swego, ten moie dziecie uliczył. Potym tedy z dyskursu począł mi mówić, że wasz hospodyn tułukowski dawno już przegrałby, gdyby się do mnie nie udawał, y tegoż czasu x. Dymitry przyszedszy do domu mego tegoż Iwana Smoka do siebie zaprosił. I to słyszałem od ludzi, że do pasiecznika wróżbity z żoną swoją często chodził.

Парох Луки, отець Воронецький сам займає ся ворожбитством, ходить з требником по селах читати над хорими і замавляє хороби. При помочи ворожбитства старає ся дізнати, хто украв в нього гроші і т. д.[1]).

Свято вірили в силу чарів. Петро Проташевич, парох Ілавча оскаржує свого ворога, Михайла Замойського, що той радив дякови вирвати підчас голеня пару волосків з бороди пароха, пересилити їх жабі через очи і кинути її в воду. Кидаючи приговорювати: jak ta żaba świata nie zobaczy, tak też x. paroch, żeby świata nie obaczył. Через се парох осліпне і забере ся з парохії. Дяк був на щасте вірний і про все доніс парохови[2]).

О. Балацький, парох Марковець, мріє про се, щоби дістати в свої руки книжку, яка є власностю його тестя, а в якій на-

---

[1]) Парох Луки, Воронецький po cudzych parochiach włóczy się y nad choryml czyta, a naybardziey na nowiu miesiąca. Nabożeństwa, kiedy w domu siedzi to miewa, a iak tylko, aby go na drugą wieś zawołali to y mszę św. porzuci, a na wieś bieży z trebnikiem, na którym czasu pewnego, kiedy świecę w cerkwi poderznięto wróżył takowym sposobem: naprzód popisał wszystkich parochian imiona, y włożywszy w klucz zawiązał go w trebniku paskiem tym, którym się opasywał do mszy, y nam kazał ów klucz z książką trzymać na palcach y coś czytał, a na którego człeka skręcił się człek z trebnikiem na tego miał suspicyę. Także, kiedy mu żona jego własna dwa czer. zł. potajemnie wzieła, y poszedszy do miasta z cyganami piła y tańcowała toż samo robił, y wróżył, mając suspicyę na gromadzkie żony, które na proskury przynosiły.

[2]) Pomieniony Michał Zamoyski po nabożeństwie prosząc diaka na imie Pawła, brata Bohaczukowego do siebie na obiad, zkączywszy obiad, prosi jego z sobą do stodoły. Siadłszy na okłotach z nim mowi pomienionemu Pawłowi diakowi: czy golisz ty hospodyna? odpowiedział iemu: zawsze golę dobrodzieja swego, a pomieniony Michał Zamoyski: nie wiesz ty co kiedy ty jego golisz ma kto inny chleb ieść wolimy my, uczyń ty tak urzni(j) jego włosów goląc, y złapay nad stawem żabę, y przewlecz jego włosami bez igłę, y żabie przez oczy przewlecz, y puść ją w staw, y tak mów — jak ta żaba świata niebędzie widziała tak y oyciec Piotr Protaszewicz żeby świata już więcey nie widział, a jego ślepego ze wsi wyżeniemy, a ja dam córkę za ciebie na imie Ewdokią, dam ci talarów 50, y wołów parę, y koni parę, y insze drobiazgi z chudoby. Na co y zjechał przewielebny x. dziekan skałacki, a temu niemogł nic poradzić, bo pomieniony Michał Zamoyski przez czary, y korrupcyę dworską, y ieszcze winnym uznali pomienionego diaka na imie Pawła, a Paweł diak, iako przy ludziach mówił, y sumienie swoje P. Bogu ofiarował, że choć na śmierć niech mię zaraz wezmą, a co mówiłem, to do życia swego będę mówił.

ходять ся ріжні ради, що робити, як чарувати, щоби не боліли зуби, любили ся супруги, щоби уникнути засуду і кари[1]).

Не лише прості попи вірили в чари, бо навіть оден офіціял доносить епископови, що в якімсь селї два вороги пароха тамошнього перемінюють ся в чорних псів і під тою зміненою постатею наносять йому ріжні шкоди.

(Докінчення слїдує).

[1]) Przedemną mówił hospodyn, iż ia wiem taką książkę, u mego teścia znaydującą się, którą albo ukraść, albo przepisać muszę. A ta zowie się kronik, a w niey pisze się, kiedy pobiorą się, a niekochają się małżeństwa, to trzeba z żywey jaskołki wyjąć serce i rozetrzeć, i dać im pić, to będzie kochanie, y znowu żeby prawo komu nieszkodziło, choćby też na gardło siedział, trzeba z żywey kury oko wyjąć i przy sobie nosić. Żeby zaś zęby nie bolały, trzeba topke soli przed piecem postawić i na tey książce czytać, a zaraz ból ustanie. (1757, 5).

Григорій Ількевич як етнограф.

Написав ***Андрій Франко.*** [1])

I.

Один із перших галицько-руських етноґрафів, Григорій Ількевич, уродив ся дня 13 жовтня 1803 р. в Новім Селі жовківського округа. Батько його, Стефан Ількевич, служив приватним офіціялістом при панськім дворі, осівши там правдоподібно ще за польських часів. Copia Literae Baptismatis Ількевича, з якої виймаю сї дати, а яку знайшов між паперами бібліотеки „Народного Дому" у Львові д. М. Возняк, подає рівно-ж імя матери Григорія: Маріянна de Silkiewicz. На семім році житя 1810 р. післав батько Григорія до трівіяльної школи в Жовкві, яка істнувала там уже від р. 1785; там-же скінчив Григорій Ількевич і чотироклясову нормальну школу 1820 р. і став приготовляти ся до учительського іспиту. Правдоподібно коло того року вступив Ількевич до т. зв. учительської препаранди, а зложивши 1822 р. учительський іспит дістав посаду народнього вчителя при трівіяльній школї в Коломиї, з разу в характері заступника, Supplent-Lehrer, а далї став звичайним учителем при тій же школї з титулом Trivial-Lehrer.

Учителюючи в Коломиї познайомив ся Григорій Ількевич у 20-их роках із директором головної окружної школи (Kreishaupt-Schule) там-же, Миколою Верещинським, першим галицько-руським меценасом лїтературного руху, який мав не малий вплив на підвладних собі вчителїв, а спеціяльно на Григорія Ільке-

[1]) Читано на фільольоґічнім семинари проф. Студинського.
Принято на засїданю фільольоґічної секциї д. 28 грудня 1911.

вича. Правдоподібно Верещинський і заохотив його до збираня етноґрафічних матеріялів, до чого становище народнього вчителя давало добру нагоду. Вже зі школи виніс Ількевич докладне знане німецької, латинської та польської мови, крім руської, яку в нормальних та трівіяльних тодішнїх школах учили дві години на тиждень уже від р. 1792[1]). Як довго був Григорій Ількевич на посадї народнього, трівіяльного вчителя в Коломиї, на певно не відомо. Правдоподібно його вчителюване в тім містї припадає на роки 1824—1835. Менше більше на той час треба покласти його женячку з Юлїянною Дашовською, донькою Якова й Францїшки Дашовських, про яку буде мова далї. Другий період його вчительської та етноґрафічної діяльности сягає від р. 1836 до 1841, значить обіймає часи його пробуваня та вчителюваня в Городенцї, куди був перенесений мб. на власну просьбу коло 1835 р., і де пробув аж до смерти 1841 р.

Походячи з руської родини греко-католицького обряду, Ількевич почував себе Русином, хоч і кінчив нїмецькі школи. Та се ще не могло розбудити в нім руського патріотизму та національної свідомости. Значний вплив на Ількевича в тім напрямі мусів мати його шкільний зверхник і визначний протектор лїтературного руху між галицькими Русинами, Микола Верещинський, який здаєть ся не лишив ся без впливу ідей кружка Маркіяна Шашкевича. Під його впливом уже в 20-их роках минулого столїтя почав Ількевич записувати етноґрафічні матеріяли, до чого не мало причинила ся його вчительська діяльність та близькі зносини з народом. Додам тут, що вже 1820 р. Ількевич робив подорожі в етноґрафічних цїлях, і на Волини, недалеко ріки Буга, був свідком одного весільного звичаю-забобону, який 1836 р. описав у розвідцї „Zabobony istniejące między ludem prostym w Galicyi“, в уступі п. з. „Zabobon na weselu“. Як бачимо з того, вже за молоду Ількевич із самої цікавости придивляв ся звичаям та прислухував ся віруваням руського народа, і се треба вважати першим імпульсом до його пізнїйшої, досить плідної та енерґічної етноґрафічної діяльности. Пізнати та переняти ся ідеями Маркіянового кружка поміг Ількевичеви Яків Головацкий, який 1834 р., в часї своєї першої етноґрафічної екскурзії по Галичинї, познайомив ся з Ількевичем у Коломиї, і познайомив його близше зі змаганями

---

[1]) Омелянъ Огоновскій, Исторія литературы рускои, часть II, відділ 1. Львôвъ 1889, ст. 100.

Шашкевича та його товаришів до культурного відродженя Галицької Руси. Чи Ількевич по за тим близше стикав ся з Маркіяновим кружком, а особливо з самим М. Шашкевичем, напевно годі сказати. На досить близькі зносини вказує хиба те, що подав у своїх споминах про Маркіяна Шашкевича та Івана Вагилевича Я. Головацкий[1]). Читаємо там, що[2]) „Шашкевич згуртував кружок таких, що сприяли його ідеям, і вони умовили ся, що всякий, хто вступав до нашого руського кружка, повинен подати руку і заявити чесним словом, що обіцяє все житє працювати в користь і для добра народа і відродженя руської народньої словесности. Аби освятити те приреченє, члени кружка приняли славянські імена: Шашкевич — Руслана, Вагилевич — Далибора, я (себ-то Головацкий) Ярослава. За тими явили ся Велемір — Лопатинський, Мирослав — Ількевич, Богдан — брат Я. Головацкого Іван, Ростислав — Бульвинський (умер молодо); явили ся Всеволоди, Мстислави, Володарі“. Далї оповівши про те, що Шашкевич зложив альбом, у якім підписували ся ті, що бажали приступити до кружка, зі своїми віршами або девізами, каже Головацкий про себе, що підписав ся з иншими при словах: „Γνῶϑι σεαυτὸν, пізнай себе, буде в тебе“. Шашкевич привів із пісень Максимовича: „Світи, зоре, на все поле, закіль місяць зійде“. Острожинський написав: „Час уже Ляхам перестати, а нам Русинам начинати“. Вписали ся фільософи та богослови: Покинський, Урицький, Мінчакевич, Кульчицький, Охримович, Гадзинський, Білинський і инші“. Із сього оповіданя Я. Головацкого цікаве для нас особливо імя Ількевича з його славянською назвою Мирослав. Фактично сим іменем підписував ся він під деякими своїми польськими працями, та се ще не доказує, що він уже 1831 р. належав до Маркіянового кружка, бо-ж славянське імя Мирослав міг приняти посередно під впливом Якова Головацкого, а до духової злуки з кружком Шашкевича почувати ся вже в Коломиї. За Головацким подали др. В. Коцовський[3]) та М. Павлик[4]) відомість, що Ількевич на-

[1]) Див. Воспоминаніе о Маркіанѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ, друковане Б. А. Дїдицьким у часописї „Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-русскою Матицею“, 1885 г. Выпускъ I, ст. 11—12.

[2]) Подаю в перекладі з „язичія“ на народню мову.

[3]) И. Онишкевича Руска библіотека. Томъ III-ій, выданий „Академичнымъ Братствомъ“. У Львовѣ, 1884. Передне слово, ст. XXIII.

[4]) М. Павлик, Про русько-українські народні читальні. Частина перша. Львів 1887, ст. 8.

лежав справді до Маркіянового кружка, опираючи ся головно на реляції, поданій висше. Наведу тут іще коротке свідоцтво про той кружок М. Павлика, цікаве тим, що виразно підчеркує належність Ількевича до кружка Маркіянового. Ось воно (op. cit. ст. 8): „Найсмілійший із них Шашкевич зорґанізував незабаром (1831 р.) із фільософів та семінаристів більше товариство, до котрого належали: Лопатинський, Ількевич, Іван Головацький, Бульвинський, Острожинський, Покинський, Урицький, Мінчакевич, Кульчицький, Охримович, Гадзинський, Білинський, Козанович і инші". З сего виходило би, що Ількевич був фактично членом Маркіянового кружка. Та се не правда, бо Головацкий виразно не зазначив сего ніде, далї тому, що комунікація в тих часах була дуже утруднена із за браку зелїзниць, а третє тому, що діяльність „руської трійці" зосереджувала ся передовсїм у Львові, а Ількевич занятий учительською роботою не міг рушити ся з Коломиї. Впрочім свідоцтвам В. Коцовського, а особливо М. Павлика суперечить признанє самого Я. Головацкого, захованє в його записках п. з. „Пережитое и перестраданное", а опублїковане Богданом А. Дідицьким між „Матеріалами для исторіи галицко-русской словесности"[1]), де читаємо між иншим: „Мнѣ сказали еще во Львовѣ, что въ Коломыѣ есть учитель Григорій Илькевичъ, который собираетъ русскіи народныи пѣсни". Ті слова Головацкого показують, що він довідав ся про Ількевича ще у Львові (перед 1834 р.), та про його учительську та етноґрафічну діяльність знав від якогось постороннього чоловіка, а тим самим не бачив його між членами Маркіянового кружка.

Коли приймемо, що Ількевич не належав до Маркіянового кружка, а тільки від Головацкого знав про його членів та їх діяльність, і спочуваючи ідеям Шашкевича приняв славянську назву Мирослав, переконаємо ся, що понад се нема ніякого доказу на те, що Шашкевич знав Ількевича особисто. Можна сказати те саме і про другого члена „руської трійці" Івана Вагилевича. Що він знав про приповідки, зібрані Ількевичем, про які писав зі Львова в листї до Поґодіна з 30 січня 1838 р., що „Г. Илькевичь виготовивъ до цензуры пословицы народніи"[2]),

[1]) Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-русскою Матицею, подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого. 1886 г. Выпускъ I. Во Львовѣ 1886, ст. 93.

[2]) И. Онишкевича, Руска библіотека. Томъ III-ій. У Львовѣ 1884, ст. 169.

се ще не доказує, що Вагилевич знав особисто Ількевича, бо про його етноґрафічну роботу та її плоди міг дізнати ся і від Головацкого.

Не мало інтересу представляє для нас питанє, як підписував ся Ількевич на своїх збірниках та писанях, а як підписували його инші видавці. Крім офіціяльного його підпису Григорій Ількевич, який бачимо на віденськім виданю його приповідок, знаходимо ще такі: Myrosław Ilkiewicz, на збірнику пісень Ількевича, якого рукопис містить ся в бібліотеці Народного Дому у Львові[1]), далї на рукописнім збірнику приповідок, що переховують ся також у Народнім Домі, знаходимо в титулї власноручний підпис автора: Gregor Mirosław Ilkiewicz, а під німецькою передмовою до тогож збірника скорочений Gr. Mir. Ilkiewicz. Перший із тих трьох підписів походить із часу, коли Ількевич учителював у Коломиї, а два инші з часу його побуту в Городенції, а власне перший із 1 вересня 1838 р., а другий із 1839 р. Крім того на збірнику приповідок знаходять ся два підписи, один урядовий Triviallehrer, а другий літературний Sammler. Що до автентичности тих підписів не може бути ніякого сумнїву. Натомісь деякий сумнїв можна мати що до автентичности підпису „Mirosław“, який знаходимо під його статею „Zabobony istnące między ludem prostym w Galicyi“, якої рукопис не заховав ся, а яка датована „Pisałem w Horodence 1836“ і появила ся друком у львівськім часописї „Rozmaitości“ в числї 27 із д. 2 липня 1836 р. Неповний підпис Ількевича знаходить ся також під його розвідкою, писаною по польськи, а друкованою в альманаху „Sławianin“ п. з. „O mitologii ruskiej według podania ludu“, яка має дату: Pisałem w Horodence w Maju r. 1837 і підпис Mirosław I.....cz. Усї ті підписи нашого етноґрафа без сумнїву автентичні та походять із часу його пробуваня на посадї трівіяльного вчителя в Городенції (1836—1841 р.).

Цікаве само собою питанє про автентичність псевдонїму Ількевича Mirosław z Horodenki. Як знаємо, Ількевич не був родом із Городенки, а про те можна сумнївати ся, чи в загалї коли будь Ількевич уживав такого псевдонїму. Між автентичними підписами його не знаходимо, а стрічаємо його тілько два

[1]) Імя Ількевича стоїть там в genetiv-і попереджене приіменником „czrez“.

рази: раз у Жеготи Павлї[1]), а другий раз у польськім часописї „Lwowianin"[2]), і то оба рази в такій формі, в якій ледви чи могли вони вийти з під пера Григорія Ількевича. Перший підпис, ужитий у genetiv-i, рішучо неавтентичний, а скомбінований Жеготою Павлї; про нього зрештою буде мова далї. Не богато варт і підпис нашого автора під коротенькою заміткою „Zwyczaj ludu na Wołyniu", друкованого в часописї „Lwowianin" без нїякої дати, яку треба вважати тільки передруком одного уступу з довшої статї Ількевича, поміщеної у львівських „Rozmaitościach", де, як зазначено вже висше, нема зовсїм додатку „z Horodenki"[3]). Правдоподібно оба сї підписи повстали через комбінацію з двох підписів нашого автора, захованих у рукописї приповідок та під передмовою до того збірника, писаною по німецьки.

Певне свідоцтво про те, що Ількевич почав свою вчительську карієру в Коломиї, маємо по перше в споминах Якова Головацкого, який у тім містї відвідав нашого автора в часї першої своєї етноґрафічної мандрівки по Галичинї та Угорщинї, а по друге і в тім, що визначний письменник Йосиф Левицький, що ще 1834 р. видав у Перемишлї свою „Грамматику языка рѹсского въ Галиціи", у списї передплатників на ту граматику подав також імя і прозвище нашого етноґрафа в такій формі: Ilkiewicz Gregor, suppl. Lehrer in Kolomea. Трівіяльним учителем у Коломиї був Ількевич що найменше від р. 1824 до 1834, а опісля переніс ся до Городенки, де вчителював та займав ся етноґрафією принаймнї до р. 1840, коли не до смерти (1841 р.). Дату смерти Ількевича знаємо з книжки Йосифа Шуйського „Die Polen und Ruthenen in Galizien" (Wien und Teschen 1882), ст. 276, де оповівши про початки лїтературного руху між галицькими Русинами автор пише: „Der Anfang der literarischen Bewegung in Galizien ging harmlos mit der romantischen Tendenz der Polen, Volkslieder und Volksmärchen zu sammeln, zusammen: Marcian

---

[1]) Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego w Galicyi. Lwów 1839. Tom pierwszy, ст. 150.

[2]) Lwowianin, przeznaczony krajowym i użytecznym wiadomościom, wydany w połączeniu prac miłośników nauk przez Ludwika Zielińskiego. 1840, zeszyt 2, ст. 48.

[3]) В такім разї одиноким доказом автентичности висше наведеного псевдонїму Ількевича лишаєть ся далї наведений уступ із російської передмови О. Бодянського до пісень Головацкого.

Saszkiewicz († 1843), Ilkiewicz († 1841) schlossen sich an den Ton und Sprache des rothruthenischen Volkes an"[1]).

Для ілюстрації того становища, яке займала галицько-руська критика в справі вияснення псевдоніму Ількевича „Мирослав з Городенки“, вважаю потрібним навести тут оповіданє Жеґоти Павлї (op. cit. ст. 150) та освітлити становище, яке заняв у тій справі др. Іван Франко. І так у кінцевих увагах до думи про „Odsiecz Wiednia i bitwę pod Parkanami“, яку очевидно взято зі збірника пісень Григорія Ількевича, подав Жеґота Павлї відомість, що „Duma zaś niniejsza opisująca owe wojenne zdarzenia, znalezioną została w starym rękopisie z r. 1690, w obwodzie kołomyjskim przez gorliwego badacza starożytności narodowych Mirosława z Horodenki. Z wyrażonych w niej skarg kozaków zadnieprskich, zostających wtedy pod władzą moskiewską i utyskujących na to, że nie mogą towarzyszyć Polakom w późniejszej wyprawie wołoskiej, widać, że utworzoną została około roku 1686“. Навівши отсї слова Павлього в своїй місцелянейцї п. з. „Вірша епископа Й. Шумлянського про події 1683—1686 рр.“[2]), ще 1901 р., І. Франко поставив питанє: „Хто був той Мирослав із Городенки, де він знайшов рукопис, із якого відписано сю віршу, як виглядав рукопис і що стало ся з ним потому, нічого не знаємо“. Нинї (1911 р.) можемо сю справу порішити так, що Мирослав із Городенки, се Григорій Ількевич, а що до рукопису, про який тут мова, доси нема нїякої близшої відомости.

Вияснивши ось так питанє про те, хто був Мирослав із Городенки, наведу тут іще твердженє, з яким виступив д. М. Возняк у статї „Маркіян Шашкевич як фольклорист“, друкованій у „Звітї дирекції ц. к. академічної ґімназиї у Львові за шкільний рік 1910/1911“, що „Ількевич, будучи учителем в Городенцї, займав ся збиранем пісень в Коломийщинї“. Се твердженє правдиве хиба о стілько, що в тих часах (30-их роках) Городенка належала ще до полїтичного округа коломийського; та з другого боку треба мати на увазї, що Ількевич принаймнї до р. 1835 був народнїм учителем у Коломиї, де під впливом Верещинського міг збирати етноґрафічні матеріяли[3]).

---

[1]) Жерелом, із якого д. Шуйський зачерпнув дату смерти нашого етноґрафа, було на мою думку „Предисловіе“ О. Бодянського до пісень Головацкого.

[2]) Записки Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, т. XXXIX, Miscellanea, ст. 3.

[3]) Пор. про се: Йосифа Левицького, Грамматика языка рус-

Врешті для сконстатованя дати смерти Ількевича наведу тут одно місце з листу Івана Головацкого до брата Якова, писаного в початку 1844 р. Правда, з праці проф. Йосифа Шуйського знаємо вже й так, що Ількевич помер 1841 р., та се ще не перечить тому, що читаємо в тім листї, а овшім потверджує його правдивість, бо читаємо там: „И так зôвяли нам Холаковскій, Илькевич, Лучкай, Вагилевич, Петрович, а може и Шашкевичеви не много ся дивит?“[1]). Як показує ужите тут perfectum „зôвяли“, Головацкий згадує про смерть Ількевича як про щось минуле, про довершений факт; біда тільки в тім, що не подає докладно року, і можна би думати, що Ількевич дожив до 1843 р. Одиноким контр-арґументом проти такого здогаду є поки що тільки дата, захована у Шуйського та Бодянського. Крім того тон листів (27 і 29) Івана Головацкого до брата Якова вказує недвозначно на те, що Ількевич помер у мартї або маю 1841 р. Инакше годї собі пояснити, для чого І. Головацкий подаючи в тих листах широкі відомости про стан друку „Приповідок“, нї разу не згадує про того, хто їх збирав і записував, Григорія Ількевича.

Не зайвим буде тут сказати ще кілька слів про родину Ількевича, для ілюстрації тої суспільної верстви, серед якої жив і працював сей народнїй діяч. Батько його був економом (офіціялїстом) при дворі пана Ромашкана в Городенцї. Обік Григорія мав він сина молодшого від нього, який жив іще 1848 р. і був кондуктором при почтї. Деяке непорозумінє могла би викликати відомість про Матвія Ількевича (ур. 1818 р.), що був шевським челядником у Львові, та мабуть помер пострілений кулею в часї бомбардованя Львова 2 падолиста 1848 р., маючи 30 літ, яку знайшов я в однім польськім рукописнім реєстрі вбитих та ранених при тім бомбардованю між паперами дра І. Франка. Можна би догадувати ся, що сей Матвій був молодшим братом Григорія Ількевича. Се непорозумінє усуває

ского въ Галиціи, Перемишль 1834 (Verzeichnis der Hr. Hr. Pränumeranten), Литературный Сборникъ, издаваемый галицко русскою Матицею под редакцією Богдана А. Дѣдицкого, 1886 г. Вып. I, ст. 93, і цитовану вже „Кореспонденцію Я. Головацького в лїтах 1835—1849“.

[1]) Др. Кирило Студинський, Кореспонденція Якова Головацького в лїтах 1835—1849, ст. 112 (Збірник фільольоґічної секції Наукового товариства імени Шевченка), т. XI і XII). Недокладність сеї звістки виявляєть ся ще й у тім, що між померших зачислено також Вагилевича, який умер аж 1860 р.

другий рукописний реєстр убитих та смертельно ранених підчас бомбардованя Львова, що містить ся в рукописї 1780 рукописної збірки бібліотеки ім. Оссолиньских, із якого бачимо, що сей Матвій Ількевич був родом із Рудок самбірського округа, і належав до латинського обряду. Про „кондуктора" Ількевича знаємо, що д. 3 серпня 1839 р. він був кумом при хрещеню наймолодшого сина Григорієвого Корнила в Городенції, а д. 26 мая 1848 р. був у Заболотові і бачив ся тут із Иосифом Левицьким, автором руської граматики. Ось що писав про нього Йосиф Левицький із Заболотова в листі з д. 27 мая 1848 р. до Якова Головацкого[1]: „Въ коротцѣ вспѣмну, же вчора кондукторъ[2]) Ількієвичь, братъ нашого ȣсопшого Издателѧ приповѣстей рȣскихъ, казавъ минѣ, що помѧнȣтій Соборъ в Празѣ на 7-го Червца отложеній". От і все, що можна сказати про родину Ількевичів.

Уже висше зазначено, що Григорій Ількевич оженив ся, правдоподібно коло р. 1832 в Коломиї з Юліянною, дочкою Якова та Францішки Дашовських, з котрою мав трьох синів: Юліяна[3]), Еміліяна[4]) та Корнилія[5]). Далї в нотках подаю свідоцтва хрещеня, удїлені менї ласкаво теперішнїм парохом Го-

[1]) Кореспонденція Якова Головацкого в лїтах 1835 - 1849, ст. 250.

[2]) При возовій почтї, яка перевозила листи, пакунки та людий кіньми з міста до міста.

[3]) Tomus XI, p. 88. Die 3-a Julii 1836. Julianus cath. puer thori legit. baptisatus et confirmatus. Obstetrix aprobata Anna Krupińska. Pater Gregorius Ilkiewicz, professor scholae trivialis Horodencensis, et Julianna nata Jacobo Daszowski. Compatres: Andreas Streng, Wagmeister, Kajetanna Głuchowska, kupcowa. Baptizavit et confirmavit Jacobus Czestyński, parochus Horodencensis.

[4]) Tomus XI, p. 123. Die 29 Julii 1838. Emilianus cath. puer thori legit. baptizatus et confirmatus. Obstetrix approbata Anna Krupińska. Pater Gregorius Ilkiewicz, professor scholae trivialis Horodencensis, et Julianna v. Francisca Jacobi Daszowski filia. Compatres: Andreas Streng, praefectus viarum, Elisabetha Zahajkiewiczowa Decani Horodencensis uxor. Baptisavit et confirmavit Nicolaus Zahajkiewicz, decanus foraneus Horodencensis, praepositus curatus in Serafince.

[5]) Tomus XI, p. 141. Die 3-a Augusti 1839. Cornelius cath. puer thori legit. baptisatus et confirmatus. Obstetrix approbata Anna Karpińska. Pater Gregorius Ilkiewicz, professor scholae trivialis Horodencensis et Julianna Jacobi et Franciscae Daszowski filia. Compatres: Andreas Streng, Wegmeister, Anna Lewicka, sacerdotis filia, Julianus Ilkiewicz, conductor, Cajetana Głuchowska, mercatoris uxor. Baptizavit et confirmavit Jacobus Gierowski, Doctor Ste Theologiae et professor studii biblici N. T. in Universitate Leopolitana.

роденки, о. Николою Котлярчуком, якому отсим складаю прилюдну подяку. Варто додати, що по смерти Григорія Ількевича († 1841 р.) вдова по нім, Юліянна Дашовська, вийшла в друге замуж за Йоанна Киричинського, що правдоподібно по смерти Ількевича став народнім учителем у Городенції, та мала з ним одного сина Ісидора[1]), якого метрику, уділену мені рівнож о. Котлярчуком, подаю далї в нотції. Годї сказати щось певнїйшого про його вчительованє. Можна піднести тільки його енергію та замилуванє до працї, що відбила ся між иншим і на обох його збірниках (приповідок і пісень). Особливо трудолюбність Ількевича підносить автор „Предслівя“ до „Русалки Днѣстровоі“[2]) (Головацький), звертаючи ся до Русалки з таким жаданєм: „Поклони ся, Русалко наша, низко честному Сподареви Николѣ Верещинскому, що тобе (sic!) звелѣв родити ся, и всѣм, що тя пристроѣли пѣснями народними и стариною; именно: Трудолюбивому Мирославови Илькевичови, потом Православови Каўбкови, Ивану Бѣлѣньскому, Маркеллу Кульчицкому, Мѣнчакевичу и иншим; честь им най буде и слава, а в руских дѣтех найусерднѣйша подяка!“ Інтерпретацію тої апострофи дав Я. Головацкий у статї, писаній по російськи „Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, напечатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы за 1885 и 1886 годы“ (Вильна 1888), ст. 54.

Що Ількевич був, як на ті часи, високо освіченим чоловіком, може доказувати його знанє польської та німецької мови й лїтератури, як і руської та російської. Аби не бути голословним, наведу ось які свідоцтва: в статї „O mitologii ruskiej według podania ludu“ цитує він Длуґоша, Кромера, Бельского, Меховіту, Стрийковського; зрештою і дві його польські розвідки доказують знанє польської мови. Надто знав Ількевич такі твори, як Łukasz Gołębiowski, Lud polski, jego zwyczaje, zabobony. Warszawa 1833 і Йосифа Лозинського, Ruskoje wesile. Przemyśl 1835. Певно се ще не цїлий реєстр книжок і творів, відомих Ількевичеви, який, як знаємо, пильно займав

---

[1]) T. XII, p. 94. Die 10 Maji 1847. Isidorus. cath. puer thori legit. baptisatus et confirmatus. Obstetrix non examinata Maria Bryndyk. Pater Joannes Kyryczyński, professor scholae trivialis Horodencensis et Julianna Jacobi et Franciscae Daszowski filia. Compatres: Grzegorz Axentowicz, apothecarius, Wilhelmina Streng, viarum praefecti filia. Die 10 Maji 1847 baptizavit et confirmavit Jacobus Czestyński parochus Horodencensis.

[2]) Див. ст. V—VI. Цитую дословно.

ся специяльно етноґрафією та віруванями простого народа. Маємо деякі сліди, що він знав навіть латинську та грецьку мову. Також і німецьку мову та літературу знавІлькевич дуже добре; доказує се не тільки німецька передмова до приповідок та німецькі паралелї, але й цитований ним „Versuch einer slavischen Mythologie“ (Göttingen 1804). Се й не диво, бо-ж німецька мова була тодї звичайною розговірною мовою в батьківськім доміІлькевича, а також викладовою у всїх школах, не тілько міських нормальних, починаючи від другої кляси, але її вчили також у другім і третїм роцї сїльських т. зв. тривіяльних шкіл. Врештї і з російських авторів знав він Глинку та Попова.

II.

Етноґрафічну діяльність ГригоріяІлькевича характеризує Кольберґ, подаючи, що він збирав „pieśni, przysłowia, zabobony z Pokucia“ [1]). Ся його діяльність сягає своїми початками ще 20-их років минулого столїтя, правдоподібно 1824 р. Виходить се із власних слівІлькевича, висказаних ним у маю 1837 р., що він „od lat kilkunastu“ посвятив ся збираню „starożytnych zabytków narodu ruskiego“ [2]). З деяких оглядів цїкава також звістка Я. Головацкого, поміщена в його записках п. з. „Пережитое и перестраданное“, а опублїкована Богданом Дідицьким у „Литературномъ Сборнику“ галицко-русскої Матицї, в другім випуску за р. 1886 у „Матеріалахъ для Исторіи галицко-русской словесности“ (VII, ст. 92), де читаємо: „Мнѣ сказали еще во Львовѣ, что въ Коломыѣ есть учитель Григорій Илькевичъ, который собираетъ русскій народныи пѣсни. Тамъ же находится ревностный Русинъ, директоръ уѣзднаго училища (Kreishauptschuldirector), Николай Верещинскій. Я пошолъ къ Илькевичу, который сейчас-же повелъ мене къ своему директору“. Головацкий, як виходить із сеї звістки, в 1834 р. знав тілько збірник пісеньІлькевича, писаний латинськими буквами, а натомісь не знав нїчого певного про приповідки, які, як відомо, 1838 р. були вже готові до цензури.

Лїтературна та етноґрафічна спадщина поІлькевичу досить богата та ріжнородна і має не малу наукову вартість. Крім нї-

---

1) Oskar Kolberg, Pokucie. Obraz etnograficzny. Tom I. Kraków 1882, ст. VI (у передмові).

2) Альманах „Sławianin“, t. II. Lwów 1838, ст. 91 і часопис „Rozmaitości“, за рік 1836, ч. 27, ст. 217.

мецької передмови до приповідок, яка має літературне значіне, всї инші працї Ількевича належать до етноґрафії та мітольоґії. Ось їх реєстр:

А) в обсягу етноґрафії:

1) Sobranyje Piseń ruskich historycznych czrez Myrosława Ilkiewicza. Сей рукописний збірник, використаний уже ріжними видавцями пісень, переховуєть ся в бібліотецї Народного Дому у Львові під знаком III, 2. Сей рукопис має формат 8-ки, а писаний, як уже й титул показує, латинкою, складаєть ся (в теперішнїм дефектнїм станї) з 54 карток (разом з окладинкою) сїрого, канцелярійного паперу. Його зміст подам далї. Одинока дата, яку в нїм знаходимо, се рік 1833.

2) Sprichwörter der Ruthenier oder Rußinen in Galizien von Gr. Mir. Ilkiewicz, Triviallehrer 1839. Як попереднїй, так і сей рукопис[1]) у форматї 8-ки, знаходить ся тепер у бібліотецї Народного Дому під ч. 311. Давнїйше, як показує печатка, належав до музея А. С. Петрушевича (1257), який перенесено до Народного Дому. Писаний на сїрім канцелярійнім папері рукою Ількевича, як і попереднїй, зшитий, у пестрій, зеленій, цяткованій окладинцї, має 80 карток, записаних по обох сторонах (або 160 сторін). Руські приповідки писані латинкою, а їх нїмецькі паралелї нїмецькими острокінчастими буквами. На другій картцї в горі містить ся другий титул: Prykazki iły prypowysty Ruskyj. Приповідки впорядковані по початковим буквам польського альфабету без означеня тих букв на початку кождої ґрупи[2]). Як відомо, сей рукописний збірник положено в основу віденьського виданя руськими буквами та правописом першої части „Вѣнка“[3]), якого повний титул такий: „Галицкіи приповѣдки и за-

[1]) Сей рукопис передав Ількевич Якову Головацкому мабуть іще в вереснї 1839 р.

[2]) Инший рукопис збірки приповідок Ількевича, також з нїмецькою передмовою, бачив др. Іван Франко у пок. Костя Горбаля, тодї учителя ґімназії в Стрию в поч. 80-их років мин. віку.

[3]) Пор. Лїтературно-Науковий Вістник, т. XXI, ст. 132, де Іван Франко у некрольоґу Костя Горбаля пише: „Пригадую між иншим Ількевичів автоґраф його збірки приповідок з нїмецькою передмовою, рукопис, який потім незабаром згорів при пожежі, що захопила Горбалеве помешкане і знищила часть його бібліотеки“. Пізнїйше довідав ся др. Іван Франко, що рукопис мабуть не згорів і бібліотека Горбаля при тій пожежі не потерпіла нічого.

гадки зôбраніи Григорим Илькевичом. У Вѣдни. Напечатано черенками оо. Мехитаристôв“, 1841, мала 8-ка, ст. 124+VI. „Предисловіе“ займає стор. III—VI. Німецька передмова, „Vorrede“, в рукописї приповідок вставлена там окремо як картка 2, того самого формату, що й збірник, писана по нїмецьки, має ось який піднис із датою: „Geschrieben in Horodenka in Galizien den 1-ten September 1838. Gregor Mirosław Ilkiewicz, Sammler“. Текст сеї передмови подаю низше в нїмецькім оріґіналї.

Б) з обсягу мітольоґії й етнольоґії:

1) Zabobony istniejące między ludem prostym w Galicyi. Розвідка, друкована в львівськім часописї „Rozmaitości“, з р. 1836, ч. 27 із д. 2 липня, ст. 217—218, датована: Pisałem w Horodence 1836, а підписана „Mirosław —“. Один уривок із сеї статї подав Л. Зелїнський в часописї „Lwowianin“ з р. 1840, зошит 2, ст. 48, п. з. „Zwyczaj ludu na Wołyniu“, а другий уступ 3. „Kąpanie się w wielki Czwartek“ Оскар Кольберґ у першім томі „Pokucie“, ст. 146.

2) O mitologii ruskiej według podania ludu. Статя, друкована[1]) в альманаху Станїслава Яшовского „Słowianin“ за р. 1839, ст. 91—95, датована: Pisałem w Horodence w Maju r. 1837 і підписана Mirosław I......cz.

Оба етноґрафічні збірники Ількевича писані латинкою; особливо рукопис пісень писаний виключно сим письмом; що-ж до рукопису приповідок, то в нїм руський текст писаний також латинкою, а титул, передмова та нїмецькі паралєлї писані нїмецькою мовою та нїмецьким письмом. Инші його писаня писані польською мовою. Поясненє сього явища знаходимо в цитованій уже висше „Кореспонденції Якова Головацкого в лїтах 1835—49“, в листї Івана Головацкого до брата Якова[2]), яке наведу далї.

Відповідно до того реєстру праць Ількевича випадало би обговорити тут та подати зміст збірника пісень, зібраних Ількевичем, і то з огляду на хронольоґію. Відступаючи від того порядку представлю поперед усього справу цензурованя та друку[3]) приповідок. Ось що пише про сю справу др. Кирило

---

[1]) Без відома автора. [2]) Op cit. ст. 40.

[3]) Справою друку приповідок Ількевича заняв ся близше та обговорив її докладнїйше 1911 р. в Записках Наукового Товариства імени Шевченка у Львові д. М. Возняк у місцелянейцї п. з. „До історії видання Ількевичевих приповідок“.

Студинський у „Передмові“ до „Кореспонденції Якова Головацкого в літах 1835—49“ (ст. LVIII—LXI)[1]: „На його руки (себто брата Івана) переслав Яков Головацкий у початку 1840 р. „Галицкіи приповѣдки“ Григорія Ількевича, які він доповнив майже в третину і приладив до друку, додавши на кінци загадки, зібрані Іваном Бірецьким (ур. 1815, а вмер 12 липня 1883 р. на становищи пароха в Угнові і угнівського декана). Іван Головацкий передав прислану рукопись віденській цензурі ще в цвітни 1840 р., одначе дізнав ся від Копітара, що він не скорше візьме ся до рецензії приповідок, як за два місяці, коли прийде на них черга, бо тоді нагромадило ся чимало славянських творів у цензурі. Не знаємо на певно, чи мав Копітар приповідки в рецензії, бо в половині червня 1840 р. віділслав ґр. Седльницький рукопись приповідок до львівської цензури з порученем, щоб оцінив її руський цензор, тому що книжка ширила би ся головно в Галичині, а руський цензор умів би найліпше оцінити її та пояснити, чи місцеві відносини на се дозволяють“.

„Ось так проти інтенції Якова Головацкого рукопись приповідок опинила ся всеж таки в руках Венедикта Левицького, який передержав її у себе поверх пів року. Президія львівської ґубернії віділслала рукопись враз із ореченем Вен. Левицького доперва дня 16 лютого 1841 р. з внеском „admittitur ad imprimendum deletis delendis“[2]). Сих „deleta“ було много, як каже Кріґ („nach Beanständung mehrerer Stellen“); а про те, які приповідки видавці в друку мусіли пропустити, дізнаємо ся з листу Івана Головацкого до родини з д. 2 марта 1841 р., сконфіскованого старостом у Золочеві, в якім між иншим читаємо про приповідки Ількевича (подаю той уступ дословно, транскрібуючи тілько латинські букви на наші): „Так тоді розгадуючи навинула ми ся гадка о „Prypowidkach“, котрі мені Ярослав (Яків Головацкий) ще вторішного року до печатаня прислав, так що о них безмаль і надія утратила ся. Добре! Пішов-ем до Цензури, і як на щастє видали ми сей рукопис, а на нім: Imprimatur omit. del. cor. cor. etc. 13 (25) Lutnia 841. — Дуже-м ся розвеселив про те, що той час, жеби-м

---

[1]) Подаю сї замітки дра Студинського про цензуроване „Приповідок“ дословно, зміняючи тільки подекуди правопис.

[2]) Дотичні два документи опублікував М. Тершаковець, Українсько-руський Архив, т. III, ст. 143—4 і Галицко-руске літературне відродженє. У Львові 1908, ст. 138.

мало не сказавши даремнісінько змарновав, принаймі на ізданіє того діла ужити можна. Але ті, Ярославе, кажу, той навіджений цензор львівский (Венедикт Левицький) поперемазував всї приповідки, де но було слово: „Лях, піп або Німець“ — всїх таких разом 67 приповідок, — а по найбільшій части самі добрі і складнії, що аж жаль за груди стискає — а Ляхи тутейші дуже с того раді (демократи, народолюбцї ся зовут) — загадок також 5 вимазав — лише на Жидів і Москалїв то позіставляв. — Най же єму такая слава буде!“

Як бачимо з сего донесеня, Венедикт Левицький хотїв бути льояльним супроти Ляхів, попів та Німцїв, хоч приповідки, які до них відносили ся, нї в чім не були обидними. Деякі з них переслав Я. Головацкий в листї до Срезневського[1]). Здаєть ся, руський цензор не хотїв дозволити на ширенє приповідок, що з одної сторони вірно з'ображували нужду вдів по руських священниках, а з другої кепкували з Поляків та Німцїв.

„Та впрочім і за се треба бути вдячним руському цензорови, без якого корисної опінії ледви чи приповідки були би вийшли друком. Остаточно їх видано в світ коштом Николи Верещинського. Коректу перевів Іван Головацкий, який бажав, щоби книжка вийшла латинськими черенками, бо „через букви латинскі наші книжки борше полїзут до чужини, будут приступнїйші для неї — а так пізнавши нас, будут і на чужих всеучилищах нашого (словенского) язика учитись“[2]). Але на се не згодив ся в першім рядї Яков Головацкий, який на бажанє Івана мусїв йому вияснювати, що склонило його до уживаня гражданки (див. тамже листи ч. 20 і 32), а в другім рядї Верещинський, який в листї (див. тамже лист ч. 21) до Якова Головацкого зазначив, що Русини не зискають нїчого уживаючи латинських букв, і через те годї їх приняти, хоч пишуть ними й друкують Чехи та Ілїрійцї.

Подаю тут іще деякі цїкаві подробицї про друк приповідокІлькевича. Друкували ся вони в друкарнї оо. Мехитаристів у Віднї, де Іван Головацкий слухав тодї викладів медицини. Цїлий наклад обіймав 500 примірників, та розійшов ся досить скоро: в самім Віднї продано 30 книжок, а даровано 10;

---

[1]) И. С. Свѣнцицкій, Матеріялы по исторіи возрожденія карпатской Руси, Львів 1906, ст. 172—3.

[2]) Пор. Збірник фільольоґічної секції Наукового товариства імени Шевченка, т. XI і XII, ст. 40, де сей цитат находить ся в листї, писанім чеським правописом.

Прага закупила 10 кн., а дістала даром 4; до Загребу продано 5 кн., а даровано 1; врешті до Пресбурґа продано 8 кн., а до цензури віддано 3 книжки. Що до решти примірників, то чотириста їх вислав І. Головацкий до Львова, а решту (29) лишив поки що у себе в Відні. Кошти друку виносили всего 102 фльоринів к. м. За приповідки дякували видавцеви між иншими Коляр, Павлович і Попович (Студ. op. cit., ст. 5).

Хоч приповідки Ількевича були що до змісту книжкою наскрізь льояльною і невинною, яка могла лежати спокійно на столї в хатї кождого церковного достойника, то одначе в духовних сферах принято їх нерадо. Яков Головацкий оповідає, що коли приніс друкований примірник до духовної семінарії у Львові, а префект Михайло Малиновський показав його ректорови Яхимовичеви, пізнїйшому владицї і митрополитови, він книжку переглянув, де-що з неї прочитав, але купити не хотів, кажучи: „Nie mogę i nie mogę, dlatego nie mogę, bo nie chcę“ [1]). Натомісь радо повитали „Приповідки“ Ількевича Словак [2]) Коляр і Серби Павлович та Попович, обік инших учених, взагалї полудневі Славяни. Натомісь Поляки приняли їх апатично або й нерадо. Не зайвим буде зазначити, як віднесла ся до приповідок Ількевича тогочасна лїтературна критика. Ось кілька примірів. Бібліоґрафічну оповістку помістив у XVI річнику „Časopis-у českého Museum“ (1842 р.) Франц Яхім п. з. „Maloruska literatura“ (див. Swazek III). Досить прихильну замітку на збірку поезій Рудольфа Моха „Мотиль“ (що вийшла 1841 р.) та на приповідки Ількевича, помістили львівські „Rozmaitości“ в числї із 7 серпня 1841 р., яка звучить: „Zalecamy oba te dziełka miłośnikom literatury słowiańskiej“. Натомісь більше місця присвятив оцїнцї „Галицких приповѣдок“ Ількевича російський „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“ за р. 1842 та 1843. В 33 части того журналу за 1842 р. виступив якийсь „обозрѣватель“ Б. Ф. ось із якими критичними увагами [3]): „Під таким заголовком (Галицкіи приповѣдки и загадки) напечатана у Вѣнѣ (Відни), і дуже гарно книга руськими буквами на Галицькім нарічю. Воно близьке до нашого і, здаєть ся, ще більше зрозуміле для нас, як малоро-

---

[1]) И. Е. Левицкій, Галицко-руская библіографія, т. I, чч. 172, 173, 190, 198 і 208. [2]) Не Словінець, як подає проф. Студ.

[3]) Подаю їх в перекладї на нашу мову; оріґінальний текст див. И. С. Свѣнцицкій, Матеріялы по исторіи возрожденія карпатской Руси, I, Львовъ, 1905/6, ст. 20.

сійське, а книжечка писана ним представляє живий доказ споріднення славянських племен, розділених часом, простором, судьбою, які одначе заховали в душі теплоту любви, однодушність, симпатію до всього рідного. Простота старинного побуту Руси і любов до рідного зворушливо („трогательно“) знаходять свій вираз у „Галицких приповѣдках“. Далї наводить той сам рецензент „предисловіе Ількевича“ (яке, як відомо, на підставі нїмецького первовзору написав Я. Головацкий), дає численні цитати, порівнує галицькі приповідки з великоруськими та дає їх загальну характеристику, а врештї заявляє: „Галицкія приповѣдки и загадки принадлежатъ къ нашей словесности“. Очевидно рецензент переконав сам себе, що південна і північна Русь, се все одно.

Справедливійшу оцїнку приповідок Ількевича дав у 37-ій части тогож „Журналу“ за 1843 р. Ізмаїл Срезневський, в якій підніс, що „по множеству матеріаловъ собраніе превосходное; но къ сожалѣнію расположено все азбучнымъ порядкомъ“. Для повноти подаю тут іще два прихильні відзиви про Ількевичеві приповідки, які появили ся 1844 та 1846 р. в нїмецькім письменстві. В другім річнику Йорданових „Jahrbücher“[1]) знаходимо анонїмну довшу статю п. з. „Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur“, в якій між иншим читаємо: „Gregor Ilkiewicz sammelte galizische Sprichwörter und Rätsel; 1841 in Wien mit schöner Schrift gedruckt“. Значно лїпшу рецензію на приповідки Ількевича дав два роки пізнїйше у тихже „Jahrbücher“ инший „Anonymus“, відповідаючи на попередню статю в окремій розправі „Erwiderung auf die Bemerkungen über den Artikel: Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur“ (ст. 185). Він повідає між иншим, що „die Apologie für den Łoziński aus Veranlassung der Einführung der polnischen Buchstaben in die russische Sprache gereicht ihm zu keinem Vortheile, weil er selbst den Fehler eingesehen, der kirillischen Schrift sich bedient und keine Nachahmer im Volke gefunden hat; dass aber durchgehends die gallizisch-russischen Bücher profanen Inhaltes mit kirillischen Schriften alten Schnitts gedruckt werden, ist falsch, weil die „Галицкіи Приповѣдки и загадки, зôбрани Гр. Илькевичом у Вѣдни“ 1841 und viele Gelegenheitsgedichte mit den kirillischen Schriften neuen Schnitts oder Civil-Schrift gedruckt worden sind“.

---

[1]) Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft. Redigirt von Dr. I. P. Jordan. Vierter Jahrgang. Leipzig 1844, ст. 208.

В додатку до сих подробиць подаю ще тут порівнане рукописного збірника з друкованим для представленя, які і як численні та значні зміни та доповненя позволив собі поробити редактор друкованого збірника. Ось як представляєть ся чисельне відношенє приповідок, поміщених у тих обох збірниках (рукописнім і друкованім):

РУКОПИС		ДРУК		РУКОПИС		ДРУК	
БУКВА	ЧИСЛО	БУКВА	ЧИСЛО	БУКВА	ЧИСЛО	БУКВА	ЧИСЛО
A	29	А	50	P	156	О	34
B	107	Б	144	R	35	П	199
C	173	В	169	S	221	Р	45
D	146	Г	103	T	107	С	174
G	2	Д	211	U	32	Т	128
H	71	Є	44	F	1	У	67
I	118	Ж	26	W	106	Х	161
K	147	З	112	Z	76	Ц	17
L	9	И	52			Ч	69
Ł	33	К	181			Ш	20
M	48	Л	71			Щ	60
N	272	М	69			Ѣ	9
O	67	Н	406			Я	198

Під кождою азбучною ґрупою зазначено число приповідок, поміщених у ній, хоч ґрупи не відділені від себе окремими буквами.

На перший погляд могло би здавати ся, що в рукописї бракує цїлком кількох букв, які знаходять ся в друкованім текстї, як ось: Є, Х, Ч, Ш, Щ, Ѣ і Я. Та се тільки на позір. Бо по короткій застанові побачить кождий, що сї зложені букви руські належить на перед розложити на відповідні латинські, і аж тодї шукати їх у рукописї. І так ось приповідки, друковані під „Є, Ѣ та Я“ (розуміеть ся, крім додатків Головацкого) можна знайти в рукописї під I; Х і Ч під лат. C, а Ш і Щ під лат. S. Додам іще, що в рукописї знаходить ся одна приповідка на букву F, якої в друку нема. В загалї сума приповідок, записаних Ількевичем, виносить 2255, а друкованих (отже автен-

тичних і не-автентичних) 2819. Бачимо з сего, що ріжниця виносить 564. Та на тім не конець. Головацкий редагуючи приповідки Ількевича мусів очевидно числити ся з ореченем цензора і пропустити ті приповідки, які вичеркнув В. Левицький. Крім того порівнюючи рукописний збірник із віденським виданем, знайшов я в рукописі богато приповідок, що не війшли до того виданя, хоч вони нічим нікого не ображають (може переочив їх редактор при транскрипції з латинки на гражданку?). В загалі-ж треба зазначити, що до збірки Ількевича додав Головацкий із своїх записів що найменше 1079 приповідок. Із першого листу Вагилевича до Погодіна, писаного 1836 р., довідуємо ся між иншим, що Головацкий мав уже того року гарний збірничок 1500 приповідок[1]. Часть того збірничка війшла правдоподібно до віденського виданя приповідок Ількевича; далї 69 приповідок (на які мабуть зложили ся деякі цензурою пропущені приповідки Ількевича та записи Головацкого), як „дополненіе къ собранію приповѣдокъ Григор. Илькевича" появила ся друком аж 1851 р. у виданій Мікльошічем у Відні „Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte", erster Band, ст. 264—266. Для характеристики того „Дополненія" наведу тут примітку, поміщену там-же (ст. 266) під текстом: „Якъ кождый человѣкъ, такъ и цѣлыи народы пользуютъ и образуются досвѣдченіемъ своимъ; опытъ и впечатлѣнія внѣшнія даютъ направленіе и пятно ихъ способу мышленія и дѣланія. Съ того становища судивше оказуе ся важность нѣкоторыхъ ту собранныхъ приповѣдокъ; ибо въ нихъ отбивается народное мнѣніе Галицкого Русина и отношеніе его къ другимъ народамъ, съ которыми онъ отъ давныхъ вѣковъ поживаетъ. Не менѣе разительно пребивается ту различаніе становъ и ихъ противоположность: попъ, хлопъ, ляхъ, жидъ и нѣмецъ". Дещо з таких, що так скажу, національно та суспільно антагоністичних приповідок переслав Яков Головацкий Срезневському в листї з 8 серпня (27 липня) 1844 р., (розуміеть ся таких, що не війшли до віденського виданя приповідок Ількевича)[2]. Про решту приповідок зі збірки Головац-

[1]) Пор. „Московскій Наблюдатель" 1836 г. VII, ст. 288 і далї; И. С. Свѣнцицкій, Матеріялы по исторіи возрожденія карпатской Руси. I, Львовъ 1906, ст. 147.

[2]) Про ті приповідки пор. И. С. Свѣнцицкій, Матеріялы, I, ст. 172—3 і Др. К. Студинський, Кореспонденція Я. Г. в лїтах 1835—49, ст. LX, зам. 2.

кого поки що годі сказати щось певного.

Ще 1909 р. завважив був др. Студинський, що „при побіжнім навіть порівнаню рукопису (Ількевичевих приповідок) з друкованою книжкою видно, як богато Як. Головацький завдав собі праці, щоби видати її в світ“ [1]). Нині переглянувши весь дотичний матеріял та порівнавши друковані приповідки з рукописом, прийшов я до спостережень та висновків не цілком корисних для роботи їх редактора. Та нехай говорять факти самі за себе! Поминаю вже те, що з огляду на відмінні погляди про правопис, яким належало би друкувати приповідки Ількевича, Івана Головацкого, що бажав задержати латинку, та Миколи Верещинського, фундатора „Приповѣдок“, що конче домагав ся введеня гражданки, принято остаточно правопис першої части „Вѣнка Русинам на обжынки“. Важнійше питане про автентичність друкованого тексту. І так німецький титул збірника Ількевичевого заступив Головацкий руським, значно відмінним. Далї німецьку передмову, написану Ількевичем, переложив дуже свобідно та доповнив згадкою про „загадки“, зібрані, як відомо, Бірецким, і помістив на кінці збірника приповідок, без зазначеня їх збирача та місця, де їх записано. Врештї що до німецьких паралель, захованих у рукописї Ількевича, треба сказати, що в віденськім виданю не лишило ся з них анї слїду; на мою думку сї паралелї були би значно причинили ся до лїпшого зрозуміня руського тексту, усуваючи всякі непевности що до їх значіня. Додати до того, що значна часть приповідок, записаних Ількевичем, не дістала ся цілком до віденського виданя, хоч вони мали своє значінє; що-ж до решти приповідок з рукопису Ількевича, то вони або появили ся в друку без зміни, або зі значними змінами та доповненями. Натомісь поминаю тут приповідки, яких нема в рукописї Ількевича, себто не Ількевичеві, що війшли в віденське виданє, та забраковані цензурою, про які була вже мова. Приповідки, записані Ількевичем, а не друковані 1841 р., подаю далї, не зміняючи їх правопису, для ілюстрації покутського діялекту, який заховав ся в рукописї, але не узгляднений відповідно в друкованім виданю.

Що до руської передмови до віденського виданя, підписаної „Издатель“, то без сумнїву її автором, як і автором усїх приміток треба вважати Головацкого [2]). Ось Ількевичева перед-

[1]) Др. Студинський, op. cit. ст. LIX (Передмова), зам. 8.

[2]) Диви про се також: Др. К. Студинський, Кореспонденція Якова Головацького в лїтах 1835 -49, ст. 298. Написав її Головацкий 1840 р.

мова до приповідок, яку подаю тільки зі зміною німецького правопису на латинку та інтерпункції.

VORREDE.

Wie der Abgebrannte in der Asche seiner vernichteten Behausung wühlend froh ist, wenn er kostbare Uiberreste von seiner Habe findet, also freuete ich mich bei der Sammlung vaterländischer Sprichwörter und Lieder, welche ich dem verehrungswürdigen Publikum mitzutheilen willens[1]) bin. Denn leider sind diese die einzigen Trümmer, die vom ehemahligen Reichthume in Kunst und Wissenschaft zu Halicz übriggeblieben, die einzigen Schätze, die im Innern der Völker aufbewahret aus der Vorzeit zu uns kommen, die einzigen Güter, welche das Schwert und Feuer der zahllosen Feinde nicht vernicht[et] hat. Theuer sind uns diese Uiberbleibsel. Wohl lächelt der Reiche[2]), wenn er den Armen sieht, wie dieser Kleinigkeiten mit großer Sorgfalt sammelt; und so werden viele unserer reichen Slawen[3]), den[en] ein beßeres Schicksal beschieden war, vielleicht lächeln, wenn sie diese unsere Armuth und Freude sehen. Ich habe nicht für Reiche[4]), sondern für meine Brüder gesammelt, und diese werden meine Gabe nicht verschmähen.

Ja, euch, o theuere Landsleute sey diese Sammlung vaterländischer Sprichwörter gewidmet. Empfanget sie mit jenem freundschaftlichen Herzen, mit welchem sie euch der Sammler weihet. Leset darin die Urtheile[5]) unserer Ahnen über Menschen und die verschiedenen Lebensverhältniße, welche sie erfahren haben; erkennet an demselben ihren Geist, ihre Art zu denken und zu fühlen; vernehmet darin die Stimme der Weisheit, wie sie sich unter unserm Volke hören ließ, und ziehet daraus den Nutzen für euer Leben.

Geschrieben in Horodenka in Galizien den 1-ten September 1838.

Gregor Mirosław Ilkiewicz
Sammler.

III.

Поки перейду до детального розбору приповідок, що містять ся в рукописї Ількевича, присвячу кілька уваг ортоґрафії того рукопису, писаного латинкою. Ось замітнїйші признаки того правопису: Руське я віддає рукопис правильно через jä (з двома подовгастими значками над а); замісь етимольоґічного ô висту- пає в рукописї ö (з двома точками в горі). Participium per-

[1]) В ркп. Willner. [2]) В ркп. хибно: Teiche.
[3]) В ркп. хибно: Schlawen. [4]) В ркп. хибно: Teiche.
[5]) В ркп. Antheile.

fecti activi для третьої особи singularis має в рукописї скрізь окінчене -ł (як у польськім), пр. chodył, robył. Церковно-славянське ѣ передає рукопис Ількевича буквами ie. Під впливом польської мови не раз прикметники мужеського роду sing. не мають кінцевого j, пр. Bölszy wydatok, nyż prychöd, або: Ne płatyt bohaty, ałe wynowaty; dobry, połny і т. д. Часто іменники мужеського рода, окінчені на -ць, виступають у рукописї без змягченя, пр. hornec, szwec, kupec, pałec, worobec, hołubec, konec, winec. Се очевидно прикмета покутського говору, характеристична для Коломиї та коломийського округа. Так само характеристичне для Покутя уживанє букви є замісь літературного я, що виступає в друкованім тексті, а в рукописї зазначене виразно пр. kaleje, rodiet, hriedu, zezwoleje. Спорадично трафляють ся форми, як trisy (трясн), łysziej (лишай). Деколи замісь літературного и виступає в рукописї Ількевича діялектичне ie, і то навіть по k: kień (кинь), niżkie (ніжки), takie (таки). Вплив польської мови слїдний у таких формах, як: s tem, w sercu, sciny (стїни), po ludzki, ludzka, Hrehory, zdradył, uwiazł, wspieraje. На україніэми подабають два nominat-иви: neszczystia, szczastia. Гуцульськими треба назвати дві форми, заховані в тім рукописї; pyłnuje, szenuje. Буковинїзмами можна вважати такі форми, як: durnej, spornej, łepne, zaszłe, szklannej, зам. дурний, спірний, липне, зайшли, склянний. В ablat. sing. женських іменників виступає часто покутське закінчене ов, ев, зам. ою, ею, пр. motykow, skyrow, hubow, pazuchow. Те саме можна сказати про прикметники, пр. s łychow dołew, та заіменники, як: tobow, s sobow і т. д. Та найбільше видно роботу Головацкого на таких приповідках, що містять у собі дієслова зворотні. Як відомо, руські діялекти в Галичинї і на Буковинї переважно кладуть заіменник ся перед дієсловом, а навіть розділяють одно від одного иншими виразами; те саме бачимо і в рукописї приповідок, записаних Ількевичем. Ось пр. „Dobroje samo sia chwałyt“ і. т. д.; „De sia dwom waryt, tam sia i trety pożywyt“, „Newistka sia skarżyt“ і т. п. Менші і дрібні відміни поминаю.

Як зазначено вже висше (ст. 18 і 20), деякі народнї приповідки, записані Ількевичем, лишили ся в рукописї і не війшли до віденського виданя чи то через переочене їх редактором, чи через цензорський засуд. Ось ті приповідки в такім порядку, як записано їх рукою Ількевича, порядком латинської азбуки (подаю переважно без німецьких паралель):

Aby do huby, budut jisty zuby.
Bez bożoji woli niczoho sia ne stane.
Bere wowk i rachowane.
Bez żartu. Ohne Scherz.
Bida tomu dworowy, de rozkazuje korowa wołowy.
Bje bryndziu w dirawu diżku.
Biłyj jak Arab, czornyj jak huś.
Boczka powna ne hołosyt.
Böh s kałytow stojit nad syrotow.
Böh znaje, szczo wony s sobow majut?
Bohato psiw zajcia smert'.
Buło szczo jisty i pyty, ałe prynuki ne buło,
Brydkie[1]) prezwysko[2]) poctywosty ne wadyt.
Bresze w żywy oczy. Er lügt in die Augen.
Bay-barzo. Freilich. Wegen meiner.
Bohdajem sia triczy zlaszyw! — Cyt, wże ty wiru, ne kłeny sia wrażoju wiroju!
Chodyt jak köt zahoreny. Er geht, wie wahnsinnig.
Chto sia urodyt durnem, to i w Kijowi rozumu ne kupyt.
Chto szmaruje, toj i jide.
Chto sia raz sparył, to i na zymne dmuchaje.
Chto bohato obyciaje, toj mało daje.
Chto perwsze (sic!) zajide, toj mełe.
Chto w czas ne prychodyt, sam sobi szkodyt.
Czeszy ditka z ridka, aby ho ne derło.
Czekaj hrybe, nim tebe chto zdybłe. Warten macht Sorgen.
Czeszy sia takiem rohom, jakiem sia dystaty można. Strecke dich nach der Decke.
Czort swoje, a pip swoje. Jeder will recht haben.
Czoho sia Iwaś ne nauczył, toho sia Iwan ne nauczyt.
Czuże wydyt pid nosom, a swoho ne wydyt pid lisom.
Czuże ne hrije. Fremde Sachen werden uns nicht warm machen.
Czuduje sia, jak tela na nowi dweri.
Czudo Mychajłowe, czudo straszne, czudo Machuniowe. Ein nachläßiger Mensch. (Sage).
Daty worohowi chliba i soły. Sey großmüthig.
Dery tohdy łyka, koły sia derty dajut.
De dobre, de dobre, a doma najłutsze.
De chwist riadyt, tam hołowa błudyt.

---

1) В рукоп. Bredkie. 2) В рукоп. pryzwysko.

De niczoho nema, tam i car sprawu prohrał.

De tonko, tam sia rwe. Der Arme verliert das Brot aus dem Bettelsacke.

De diwok sim, tam dola wsim, a de odna, i tij rydka.

De pide Jeryj, to wse mu hyrka weczery.

Deń biżyt, a try dny łeżyt. Ein Faulenzer.

De muż staryj, a żona mołoda, tam na dity uroda.

Deś ne posijaw, to win tam zijde. Er muß überall seyn.

Ditko a baba, to odna rada.

Dobra żona, koły je mich pszona.

Dobroje samo sià chwałyt, a złoje potrebuje pochwały.

Dohadżaje jak boleczci... tychij...

Do moho bereha niczoho dobroho ne prypłyne.

Do hotowoji kołody ne sztuka ohniu pryłożyty.

Do Boha apelacyja. Nimm deine Zuflucht zu Gott — es ist verloren.

Dobrym ładom ide. Die Sache hat guten Fortgang.

Dobra nasza, chot' nema maryasza. Unsere Sache steht gut.

Dureń psowy oczy promył.

Dobre szelity (szumity) w czużim.

De dobre, tam i oteczestwo.

De sià ne pałyt, tam sià i ne kuryt.

De dwa sià wadiàt, tam trety bere za kałytku.

Dwi gospodyni, a dwa kohuty w ŏdnim domu nykoły sia ne zhodiàt.

Do lisa drowa sià ne woziàt'.

Finfu mu pustył pod nŏs. Er hat ihm den Rauch unter die Nase gelaßen.

Horjeczku maje, a jist' bez pamiaty.

Hołowa sywije, a rozum szelije.

Hołod najłutszy kuchar.

Huczuo buczno, a piaty holi.

Hnat mowczyt, a wse znaje.

Hryciu, ne spuskajsia na durnyciu.

Humenowy jak humenowy, a czercewi zasie.

Jabłuko ŏd jabłuni daleko ne pade, a chot' pade, to sià chwostom oberne.

Jakŏj pip, takie i błahosłoweństwo.

Jak łetiła worona do hory, to krakała, a na dił i kryła opustyła.

Jaka zapłata, taka i robota.

Jaka taka piseńką łutsza jak płacz.

Jak pryjszło, tak pöszło.
Jak hrajut, tak skacze.
Jak speczemo, tak damo.
Jak by z oka wypaw.
Jak z rejestru howoryt. Er spricht, wie ein Buch.
Jaka petruszka, taka juszka.
Jak je horoch i kapusta, to chata ne pusta.
Jak kamiń w wodi propał.
Jak kamiń w wodu kynuł.
Je bohato — myne sia; je mało — obyjde sia.
Jiż Fed'ku, to chrin, to red'ku.
I sam Bŏh tam ne bere, de niczoho nema.
I Carewi można figu w kiszeni pokazaty.
Kamiń na miści porostaje.
Kołyś ne pip, ne wbyraj siä w ryzy.
Koły pip poswiatyw pasku, to ne stoju o łasku.
Kołym siä dobre mał, to mene i susid znał; a koły chudyna, to zabuła i rodyna.
Koły tohdy treba buty kozi na torzi.
Koły sia ne chocze, to hirsz choroby.
Koły chto ne chocze, to hirsze jak ne może.
Komu na lik, tomu i na wik.
Kowal konia kuje, a żaba nohu stawyt.
Każda łasycia swij chwist chwałyt.
Każda ruka k sobi horne.
Każdyj sobi o tij dobi.
Koby pes buw siw, to by buw zajäciä złowył.
Koho ne pecze, toj sia ne widsuwaje.
Kiń maje cztery nozi, a preciä siä potkne.
Każda rana maje swŏj plaster.
Kupa złoho na odnoho.
Kurci zawsze siä snyt proso.
Krutyt, jäk pes chwostom.
Kruhom durak.
Kameniä ne dawby hołowu prowałyty.
Każdyj naj smotryt swoho, ne kożucha moho.
Koły bida, ne idy do susida (Żyda).
Każdyj brat sòbi rad, a każda sestra sobi nesła.
Lach, Żyd i sobaka, to wira odnaka.
Łacno szelity, koły prystupaje.
Łuczsze kamiń hłodaty, niż dytynu hoduwaty.

Łyse siă urodyło, łyse i zhyne.
Łycha iskra wse połe spałyła i sama zhasła.
Łacno howoryty o neprytomnim.
Łutsze buty dobrym chłopom, niż łychym popom.
Łutsze nyni worobec, niż zawtra zajec.
Machane za byte siă ne rachuje.
Maciok zrobyw, Maciok i zjiw.
Majesz buty złym popom, łutsze bud' dobrym chłopom.
Mołczy, jăzyczku, budesz jił kaszku... pałanyczku.
Mokryj wody ne lakaje sia, a hołyj rozboju.
Mudryj Lach po newczasi, koły ne stało w zapasi.
Maje hubu jak cholewu. Ein loses Maul.
Mamo, zakryj meni oczy, naj siă na wrażoho Lacha ne dywlu.
Natura jak u tura.
Na wowka pomowka, a zajci kobyłu łupiat'[1]).
Na werbi hruszky pokazuje.
Na czornim siă chlib rodyt, a na biłe srati chodiat'.
Nawczyt bida popyty, koły nema szczo wchopyty.
Na słabyj żywit i pyrohy zawadiat.
Na czasti frasunky ne pomohut i trunky.
Na wowka pomowka, a wowk sune.
Na seło po rozum, do mista po hroszi.
Naj znaje pōp s seła, szczo znaczyt pōp miskyj.
Na starim ohnysku łehko ohniă rozłożyty.
Nahana mudroho bilsze warta, jăk pochwała durnoho.
Najborsze toj zbłudyt, szczo szwydko sudyt.
Naj siă silska sobaka meży dwirski ne miszaje.
Ne zawsze Petra w czetwer. Nicht alle Tage ist Pfingsten.
Ne zaczipaj hyda, bo hotowa bida.
Ne łyże (sic!) mni huby, koły sołodki, ałe koły hyrki.
Ne dywno mni, szczo kiń zdoch, ałe chto psam daw znaty.
Ne dywno mni, szczo pes zdoch, ałe dywno, że szcze nohamy drygaje.
Nema syłowanie na myłowanie.
Nedohoda babynij diwci.
Ne hraj kitko s pesykom, bo tiă wkusyt.
Ne snyw siă. Auch im Traume mag ich ihm nicht.
Ne wsi rozumy ś pojiw.
Ne rad pes, że ho wbyły, to szcze nohamy drygaje.

---

[1]) В рукоп. перечеркнена.

Ne spuskaj sia, Hryciu, na durnyciu.

Ne wełyka szczerbyna, de umerła dytyna, tam wełyka jama, de umer tato i mama.

Ne koty czerez peń kołodu.

Ni tuda, ni suda.

Ne wir hubi nikoły.

Ne dla psa kowbasa, a ne dla Hryciä pałanyciä.

Ne pytaj, jak sia majesz, posmotry, to pöznajesz.

Ne twoje siä mełe — ne wyberaj.

Nim hrubyj schudne, to chudoho czort woźme.

Ni soromu, ni Boha. Weder Scham, noch Scheu.

Nimciä ne perepyszesz, żinky ne perelubysz[1]).

Nim siä diwka widdast', to i psowy wody podast'; a jak sia öddast', to i sobi ne podast'.

Nyni panujesz, zawtra bidujesz.

Ni darowane, ni kupłene.

Na odno kopyto dit'ko jich wsich prykrojiw.

Ne o tim mowa.

Nichto siä z rozumom na swit ne rodyw.

Nowe syto na kiłku wiszajut.

Na smitiu szlub braw. Er lebt in wilder Ehe.

Obyciaw pan kożuch, tepłe joho słowo.

Odna soroka z płota, desiat na płyt (sic!).

Odno do lisa, druhe do bisa. Sie können sich nicht vertragen.

Öd złoho ani sia ödchrystyty ani ödmołyty.

O wowku mowa, a woł w sity.

Öd złoho czołowika poły uriż i utikaj.

O wowku mowa, a woł kryz płit siä dywyt.

Öd ohnia utikaje, a w boloto lize.

Odno sonce dost' na nebi.

Oskomynu zrobyw mu. Einem den Mund wäßerig machen.

O wowkowy mowa, a wowk tu.

Oj ne utnesz borszu szyłom.

Panskie a żydywskie nykoły ne propade.

Pes psa jist', jak barana nema.

Pes, kotryj bohato bresze, mało kusaje.

Pek tobi opyru! Alles Übles über dich!

Pererobyw ho na swoje kobyto (sic!).

Pje jak wyjt (sic!), bje jak pańskyj firman, a robyt jak popiw słuha. Der Vogt, der Hoffuhrmann und des Geistlichen Knecht taugen zu nichts.

---

[1]) В рукоп. ся приповідка перечеркнена, мб. цензором.

Posmarowaw mu medom (smetanow) popid nös.
Pokorne tela dwi matery sse, a hordoje żadnoji.
Pöznaty lewa po pazurach.
Pöżnaty, chto pan s pana.
Pödczas pohody bij siä welykoji wody.
Popowy zwoniat', a popadiu z seła honiat'.
Po zhubłenij sokieri dobre i toporysko. Nach einem abgebrannten Dache sind auch gut die Wände. (B рки. Wander).
Posuń siä hrybe, naj kozar siäde. Der Dumme will immer das Vorrecht haben.
Pozyczaj złyj obyczaj; jak oddaje, to łaje.
Po tim frasunku napyjmo siä trunku.
Posij ridko, to siä wrodyt dit'ko.
Popyw słuha jäk jist', to upryje, a jak robyt, to zmerzne.
Po czim pyznaty durnoho? Po smichu joho.
Pip swoje, a czort swoje.
Pip w zwin, a dit'ko w kłepało.
Pip tilko pysne, to tysne, a diäk rewe, a mało bere.
Popiw mich, a stareckyj kiń nykoły ne nasyczeni.
Pyłnuj swoho, ne kożucha moho.
Prohraw pip parafiju.
Prykład łutszyj niż nauka.
Pryhoda sama nykoły ne prychodyt.
Prybery peń, to bude podobeń.
Pesi hołosy ne idut pid nebesy. (sic!)
Pes ne wtykaje (sic!) wid kołacza, ałe wid bycza.
Podywył siä na werbu taj hołodny. Von der schlechten Speise wird man nicht satt.
Rachowani wiwci także wowk bere.
Ranniji ptachy zuby terebjat', pyznyji oczy proterajut. Ein fleißiger ruht schon nach der Arbeit, wo der Faule erst aufsteht.
Rano wstaty — treba siä operezaty. Du wirst mich nicht überlisten.
Ryba z rybow żyje, a lude z lud'my.
Rozume, pidy do hołowy! Verstand, überlege dir!
Ryba zawsze od hołowy smerdyt.
Skoryj jäk medwid' za perepełyciämy.
Smiłyj Żyd i w szkoli bzdyt. Der Muth überwindet alles.
Snyt siä, bzdyt siä; oswyne siä, myne siä. Der Traum verspricht uns Vieles, nach dem Erwachen ist nichts.
Strachy na Lachy, a Rusynam siä dostane. (Sage).

Stryżeno i hołeno. Er ist biegsam, elastisch.
Staryst' ne radôst'.
Starost' ne radost', mołodost' — płochost'.
Swyszcze (sic!) teper w krużiłku, kołyś utratył żinku.
Stuływ pes chwöst pöd sebe. Auch der Tapfere kehrt in sich.
Statku dirawoho ne napołnysz.
Sołomy do ohniu ne prykładaj.
Spustył na kwintu. Er spannt gelindere Seiten auf.
Spustył sia na łehki chlib.
Skazał prawdu, że aż w piätach postyhło.
S tobow ani w diru, ani w duczku. Mit ihm ist weder zu handeln, noch zu wandeln.
Spiszył siä, jäk szwec s czobit'my na jarmarok.
Służba wôlnôst' tratyt.
Sytyj hołodnoho ne pôznaje.
Smert ne znaje podchlibstwa.
S druhoho szkody uczy sia mudrosty.
S wełykymy panamy rydko, a s durniämy nykoły ne perestawaj.
S psa ne bude kołbasa.
S czużoho woza i sered bołota zlizaj.
S jakiem (!) chto perestaje (sic!), takiem (!) sam siä staje.
S wełykimy panamy ne siähaj do odnoj myski.
Siedaj tycho i ne rypaj siä.
S pałciä ne wyssaw sobi.
S durnem i najszołszy ne peredilisz sia.
Szyła mu nawet holiut'.
Szkoda i hruszki w popeli zaspaty. Die günstige Gelegenheit soll man nicht versäumen.
Szczo siä łyse urodyło, to łyse i zhyne.
Szcze siä ne wrodyło, a wże chrystyły.
Szczoby ludy rachowały syr i masło, to by nykoły pyrohôw ne jiły.
Szczo siä perewołocze, to ne wtecze. Verschoben ist nicht aufgehoben.
Szczo Rusyn, to pałyczka, szczo Żyd, to pes. Was ein Stock, ist ein Bauer, was ein Jud, ist ein Hund.
Szczo maje utonuty, to ne uwysne.
Szczo sołodkie, to dobre; szczo czerwone, to krasne.
Szczoby ne żynka, ne dity, to by w korczmi sydity.
Szcze maczucha ne zabyła siä w hołowu.
Szcze toje w wełykyj zwôn ne zwonyły.

Szczo siä ne zmoło, to siä skrupyt.
Szcze ne złowył, a wże skube.
Tak ho lubiat', jak psy kota (dida).
Tak ho lubiat', jak söl w oku oder hryn w nosi.
Tam dobre, de nas nema.
Tak robyt, jäk popöw najmyt: jak jist, to siä rozhortaje, jäk robyt, to kożuch bere.
Tak ne jäk, de uroda, tam i smak.
Tak to pomoże, jäk umerłomu kadyło.
Takie tepło, że aż kosty rozperaje.
Tak siä maje, jäk hoły w ternu.— —.
Takōj jäk baran. Er ist wohl genährt, fett.
Tak potribny, jäk piate kołeso u woza.
Tiähnuły medwedie do medu za ucha, a od medu i chwyst urwały. Wo es einem gut geht, will er nicht gern weg.
Tohdy siä pes nauczyt pływaty, jäk mu siä w ucha nale.
Tohdy siä stane, jäk rak swysne.
To oko jeho. Das ist sein Liebling.
Trafyła kosa na kamiń. Er hat auf den Rechten getroffen.
Treba jisty prysmakie, nim budut kislakie.
Treba uchom zemli pryjmaty, chtiwszy harazd maty.
Trudno wowkom oraty.
Trymajet sia, jäk pianyj płota.
Treba tu pobreńkotaty. Geld ist hier der Lohn.
Trafyw s pieca na łob.
U Wasile wesile, a kurci smert'.
Upała mu hrynka. Die Hoffnung hat ihn getäuscht.
Udar[1]) w stił, to siä nożyci ozwut.
Uczepył siä, jak wosz kożucha.
Umerłomu i kadyło ne pomoże.
Wełykyj popöw Iwan, a durnej.
Wowk dopoty łowyt, poky jeho ne złowiat'.
Wołk łowny, a chłop mowny, to sobi bratia.
Woły korowy daju tobi, tylko doli (szczastia) ne daju.
W czypciu siä urodył. Er ist Fortunas Kind.
W hostyni dobre, a doma najłutsze.
W noczy kożda korowa czorna.
Wse ryba, szczo w wodi, i żäba ryba.
W Rymi buł, a Papy rymskoho ne wydił.

---

[1]) В рукоп. поправлено на: Uder.

Wowcza pokora. Verstellte Demuth.
Wpaw w tisnu diru.
Wziały ho lude na zuby.
Wyłojiw mu dobre skiru.
Wse ide na bakier.
Wziaw bis konia, naj bere i batych. (sic!)
W noczy kożdöj köt bury.
Za korole Sasa buło wsioho do pasa, a za korole Sobka ne stało w polu ani snopka.
Zaswityt sonce i pered moje wikonce.
Zażywaj Fed'ku, to chrön, to red'ku.
Zahybaje, jäk ryba w wodi.
Zajszow w hołowu.
Zhubyw czernec kłubok, ne zasmutył sia; najszoł, ne radował sia.
Znajet siä, jak swynia na perci... perłach.
Znaje kurjeczu cycku. Er versteht gar nichts.
Złyj spret i dobroho pokusyt. Eine schlecht aufbewahrte Sache wird den Besten in Versuchung bringen.
Znaje pes, czyje sało zjiw.
Zwjażу hołowu pyd kolino, to ne bude bolity. Er verlangt nach etwas, was an die Unmöglichkeit gränzt.
Złe sobi posteływ.
Złöj tanecznyci[1]) i spidnyciä zawadyt.
Zołotii kluczy wsi bramy otwierajut.
Znaje siä na farbowanych łysach. Er kennt die Schmeichler — Er läßt sich nicht betrügen.
Złyj nabytok ne spörnej[2]).
Załeł sobi pałku. Er ist betrunken.
Zaspaw hruszky w popeli. Die günstige Gelegenheit hat er versäumt.
Złaja porada — hotowe neszczastie.
Złöj takiej zamok, do kotroho kożdy klucz siä prydast'.
Zdorowa (dobra) rada, tak jäk hotowy hroszy.
Złodij kożdy smołu w rukach maje, bo wsio mu do ruk łepne.
Zjiw pes sało. Er hat kein gutes Gewißen.
Zaszłe hłuboko w lis.
Zacznemo z inszoji boczki.
Złapały wowka w sit'.
Zajać mu dorohu perebihł. Es begegnete ihm ein Unglück. (Sage).
Z małoji chmary wełykyj doszcz.

---

1) В рукоп. хибно: tanecznyki. 2) Так в рукоп.; повинно бути: spörnyj.

Znaje pes, czyje sało zjiw.
Zła sokiera nykoły ne zhyne.
Żydowy chot' by s neba, wiryty ne treba.
Żyje swojim dworom.
Żärt na bok.
Żinku ne perelubysz, Nimcia ne perepyszesz.

Що до німецьких паралель можна сказати, що вони не тілько свідчать про знане німецької мови у нашого автора, але не раз бувають необхідними для поясненя значіня руських приповідок, особливо з переносним значінем. Часто сї німецькі паралелї являють ся дословним перекладом, а деколи тількос обвідним переданєм їх значіня. У всякім разї вони позволяють, хоч і не скрізь добре зрозуміти значінє тих приповідок, які видають ся неясними самі для себе, а понадто дають можність поправити ті друкарські похибки, які трафляють ся особливо в перших аркушах віденського виданя, та вже були завважені фактичним редактором того виданя, Іваном Головацким. Поминаючи инші дрібнїйші „прогрішки" зазначу тут тілько одну приказку з двома похибками, що змінили навіть її змисл, а не поправлені завчасу дістали ся і до капітального, тритомового виданя дра Івана Франка „Галицько-руські народнї приповідки", що заняли 6 томів „Етноґрафічного Збірника". Ось у третїм томі того виданя (ст. 109), дословно передрукована з віденського виданя приповідка „Хто скляний дух має, най на чужого каменем не кидає". В буквальнім значіню ся пословиця цїлком неясна, а так само і в переноснім. Бо раз годї зрозуміти, що се таке той „скляный дух", а по друге, чому не стоїть у другій половинї приказки „на чужый", а тільки „на чужого"? Найлїпшу відповідь на се питанє дає рукопис Ількевича, в якім читаємо: „Chto szklännej dach maje, näj na czużyj kamenem ne kiedaje". Правда, отся приповідка не цїлком докладно і виразно записана („szklännej"), та за те німецька її паралеля „Wer ein gläsernes Dach hat, der werfe nicht mit dem Steine auf fremdes" показує наглядно, що в віденськім виданю надруковано хибно „дух" замісь „дах", і „на чужого" хибно замісь „на чужый".

(*Конець буде*).

Оден з Ніжинців.

Подав **Мих. Грушевський.**

Столітний ювилей Е. Гребінки, відсвяткований недавно українським громадянством, мусів пригадати йому ту ніжинську школу, в котрій почала ся творчість Гребінки, його молодшого товариша Афанасєва-Чужбинського і богатьох инших, яким традиція літературної творчости Гоголя, Кукольника, Гребінки і инших стелила потім дорогу до літературних занять, до поетичних проб. Народня українська нота бреніла досить виразно в сій традиції і заохочувала молодих вихованців ніжинської школи брати ся не тільки за оброблення українських сюжетів прикладом Гоголя і инших, але й українською мовою, прикладом Гребінки і Чужбинського. Власне в отсій замітці хочу звернути увагу на одного з молодших і менших представників сеї ніжинської школи Івана Олександровича Затиркевича.

Спеціялістам від української бібліографії він звісний як автор української байки „Калюжа“, надрукованої в „Основі“ 1861 р. за місяць цвітень; врештою байка ся досить популярна, бо покійний М. Л. Кропивницький, котрому братова Ів. І. Затиркевича, звісна українська артистка А. П. Затиркевич-Карпинська звернула увагу на сю байку, часто деклямував її на українських концертах і зробив її досить звісною. Більш нічого в українських писань Ів. Ол. Затиркевича здаєть ся не було друковане ні за житя ні по смерти. Син покійного Дмитро Іванович Затиркевич в серпні минулого року надіславши

Принято на засіданю історичної секції дня 17 лютого 1912.

мені до поміщення в „Літературно-Науковім Вістнику“ чотири недруковані поезії свого покійного батька звернув мою увагу на його літературну спадщину. На мою просьбу прислав він мені потім все, що лишило ся з писань його батька на українській мові, а також біоґрафічні відомости і спомини про нього, які мав. Подаю тут отсї біоґрафічні відомости і всю надіслану мені літературну спадщину покійного, як причинок до історії українського житя середини XIX в.

Іван Олександрович Затиркевич, з потомственних дворян Полтавської ґуб., родив ся 23 марта 1829 р. в селї Блотниці Прилуцького повіту. В науку віддано його до ніжинської ґімназії, а по скінченню її, маючи 20 літ, в 1849 роцї перейшов він на юридичний відділ ніжинського ліцея. Писати почав ще бувши в ґімназії. Д. І. Затиркевич зазначує, що маленький віршик „Злодій“ (поданий низше) написав його батько в ґімназії на 15 роцї житя; віршик сей носить виразні слїди впливу приказок Гребінки, друкованих в 1830 рр. Писательством займав ся потім Іван Затиркевич і в ліцеї, але на другім роцї перервав він свої літературні і наукові заняте бажаючи взяти участь в севастопольській війнї. „Въ службу вступилъ по случаю потери аттестата и неимѣнія времени для назначенія экзамена передъ выступленіемъ въ военный походъ — рядовымъ“, як значить ся в його аттестатї. „За отличіе“ в битві з 27 серпня 1855 під Севастополем іменований був прапорщиком. По скінченню севастопольської війни стояв з своїм полком в Орлї і в инших містах. Бувши в Орлї в 1861 роцї з иншими офіцерами свого полку зорґанізував почесну стрічу тіла Т. Гр. Шевченка, котрого тодї перевозили на Україну. Про се оповідає він сам в своїй замітцї, відшуканій між його паперами Д. І. Затиркевичем:

„Гробъ Т. Г. Шевченка провожали изъ Орла слѣдующіе офицеры Камчатскаго пѣхотнаго полка“ (між ними значить ся і „подпоручикъ Ив. Ал. Затыркевичъ“). Украинскій поэтъ Т. Г. Шевченко род. 25-го Февраля 1814 г.; умеръ въ Петербургѣ 26-го Февраля въ 6-омъ часу утра (47 лѣтъ). Гробъ съ тѣломъ его прибылъ въ Орелъ въ ночь на 2-е Мая, — а этого числа его сопровождали черезъ городъ священникъ полковой Евгеній Петровичъ Өедюшинъ, полковая музыка (игравшая вмѣсто похороннаго марша — „Грыця“), перечисленные въ спискѣ офицеры, гимназія и много народа. Священника (моего кума) упросилъ и музыку доставилъ я. — За священникомъ обратились было къ архіерею (Павелъ), но онъ отказалъ

въ виду того, что Шевченко былъ штрафованъ, — и даже выслалъ іеромонаха посмотрѣть, не провожаетъ ли гробъ епархіальный священникъ. Іеромонахъ на дрожкахъ прослѣдилъ процесію до заставы... Евгеній Петровичъ получилъ отъ Лазаревскихъ (Иванъ Матвѣевичъ служилъ тогда въ Орлѣ), за проводы Шевченка, его портретъ. — Приложенные здѣсь[1]) роза, мохъ и листики розмарина — съ гроба Шевченка".

В 1863 роцї З. перейшов на Кавказ, де й зістав ся до самого кінця своєї служби, до 1882 року. Останнїми часами сповняв обовязки помічника правителя канцелярії штаба кавказького военного округа і члена военної цензурної комісії тогож округа. В 1882 роцї вийшовши в одставку з чином полковника оселив ся в своїм малім маєточку в селї Блотницї і проживав тут до смерти. Господарством сам не займав ся, видержавивши землю селянам, а віддавав свій час читанню і ріжним сїльським зайнятям; жив в добрих відносинах з селянами і старав ся їм бути, чим міг, помічним. Вмер 26 липня 1902 року в тяжких муках від ґанґрени, що розвела ся від відмороження пальців на нозї ще в севастопольську війну. Українські писання Ів. Затиркевича відшукав Д. І. Затиркевич такі:

Злодїй.

Колись Михайло стрів Романа
Та й каже він йому:
„Чи ти не чув приказ від пана,
„Щоб в некрути везти Хому?"
— За що? — спитав Роман перехрестившись.
„За те, що крав та ще й напившись,
„Узяв мішків із два в амбарі
„Та й в шинк отпер їх на машкарі.
„Він сам собі і добрий чоловік,
„Та бач, такої вже він масти:
„Як трохи випе він — а дуже пить привик, —
„То так його й пха, щоб що небудь украсти".

1844.[1])

Собача доля.

Раз у шинку, у жида Бенї,
Сидїли люди за столом.
Чумак Перевертень Пархом
Почав молоти теревенї
Своїм письменним язиком
Об тім, що хлїб посеред поля —
Не наша, а „собача доля".
— На тебе пажжа! тю, дурний! —
Тут крикнув Хведір хуторний:
— Чи не сказив ся ти, козаче!
Чия-чия? — „Кажу, собача!
Чого кричиш, мов навісний?"

---

[1]) Роки подані Д. І. Затеркевичем тільки для деяких писань.

— Бо брешеш! — „Бог мене побий!
Щоб я відсіль не вийшов з хати!
Отто! не дасть і доказати!“ —
Народ увесь зареготав,
Бо всякий дуже добре знав,
Що не збрехати так нікому,
Як Перевертневи Пархому:
Він вам і зірки пощита,
Казну турецьку — так, по пальцях.
Ну, та й бував же він в бувальцях:
На Дін, в Одесу і у Крим
Уже десятий рік Пархим
Що літа ходить, чумакує,
І, мабуть, там він брехні чує,
Та нам між сіллю і везе.
Усякий зна, що він верзе
Ні се, ні те — а всякий слуха.
„Та ну-бо, Хведоре, стрівай!“
Озвавсь козак Касьян Макуха:
„Не смійтесь, хлопці, ось нехай
Він там розкаже по порядку,
Хай сам роскусить сю загадку!“
Пархом був гарний чоловік,
Ніколи він не обіждав ся;
Хоч Хведір як його не пік
Усякий раз, — а він сміяв ся
І сторію свою кінчав.
На сей случай він так почав:
„Трохи чи не спочину мира,
В людей зовсім другая віра
Була: за Бога чтили звіра,
Капусту, сонце і часник —
Усяку всячину — єй-Богу!
Ну, се ще, брат ти мій, нічого, —
А то, бувало, чоловік
Із камню вицюка такого,
Як сам, тай каже: ось де Бог!
Та й припада йому до ног.
Були, бач, всї, долопоклонцї,
Не християнський був народ.
І на таких світило сонце,
І урожай був кажний год!
Та я б усїх прогнав їх к чорту,
Я б їх до одного стребив!
А милосердний Бог терпів
І хлїб родив! Якогож сорту?
Не так, як се тепер у нас:
Тодї соломи й не бувало,
А колосок був скрізь, як раз —
Аж од землї! Мабуть не мало
Збирали хлїба! і народ
Не мав, як ми тепер, клопот:
Одно ворочавсь коло хати —
І тільно що ходили жати!
Пашня-ж — мов падала з небес:
Оце вам гречка, се овес,
А се ячмінь, а се пшениця, —
Ну, просто весело й дивить ся!
І що-ж? тодї народ увесь
За тее щастя, тую долю,
Спасибі Богу не сказав;
І буцїм-то не понїмав,
Хто родить хлїб на чистім полї,
Хто світ создав, хто їх создав,
На світї жить хто дав їм волю!
Так, бач, у їх свої боги —
Той без руки, той без ноги!
А Бог живий дивив ся з неба,
Терпів, — а далї й каже: „треба
Долопоклонцям показать,
Що Аз на світї Бог єдиний,
А не поліплені із глини!“
І зволив янголів послать,
Щоб накарати чоловіка,
І повелїв їм почухрать
Усю пашню, щоб і до віку
Не бачив хлїба він шматка...
Із неба янголи злетїли
І тільки що почать хотїли, —
Ось вийшла сторія яка:
На божий суд рябі й усякі,
Усї до одного, з села
На поле вибігли собаки,
Пронюхавши про сї дїла, —
І стали Господа просити,
Щоб одвернув од їх напасть
І дав їм хоч би пяту часть
Святого хлїба. „Дай, щоб ситі
Ми, кажуть, Господи, були;
Коли не людям, нам пошли!“
Господь на землю подивив ся,
Почув, поняв, що каже пес, —
Та вже на пса змилосердив ся
І рік до янголів з небес:
„До верху жита не чухрайте,
А в верху колос зоставляйте!
Нехай що году так росте,
Красуєть ся і половіє, —

А чоловік хай землю рие
І засіва зерно святе!“ —
Не так же, Хведоре-козаче,
Тепер ми робимо самі?
Орем, і жнем, і сієм ми.
А долю ми їмо́ — собачу!“

Дід і онук.

Дідок на призбі, під віконцем,
Сидів і грів ся перед сонцем,
Схилившись, мов старая хатка.
Він задивив ся, як хлопятко —
Малий його онук мабуть —
Зробив собі коня з лозини
(Звичайно, як мала дитина:
Йому аби кінець загнуть —
То й кінь) — і їздить коло тину:
То наче стрілка полетить —
Лозою, мов хвостом, вертить —
На землю сяде, знов поверне...
Дід дума: „от дитя химерне!
Неначе там чого шука...“ —
Аж ось до діда внук скака.
— Дивіть ся, діду, як прийшло ся:
Ось другий я і друга кося —
Дивіть ся — ось де, на землї...
Я побіжу — воно женеть ся
За мною, наче ті шмілї;
За ним — менї не полаеть ся,
Хіба присядеш до землї —
І то не можна в руки взяти...
Дїдусю! що воно таке —
Сердите, хитре і швидке?“
Дїдок почав тут усміхатись
І брови сивії підняв:
„То, сину, щастя, одвічав:
Його не можна нам піймати,
А як од його біжемо —
Воно нас наганя само...“

Чуже лихо.

Якийсь здоровий парубіка
Ніс у мішку залїзний шар, —
Зігнувсь, ступае, мов калїка.
От і підняв увесь базар
Його на сміх: „чого він гнеть ся?!
Що за велика там вага,
Що аж на землю він ляга?!“
І старець там — і той сміеть ся...
А як би знали, що несеть ся,
Закрив би рот базарний люд, —
Бу у мішечку девять пуд,
А може буде ще й з походом!...

Біда на світї з сим народом!
Зовсїм невірний той Хома:
Чужого лиха їм нема!...

Злодїй.

Був Хведір-злодїй, - хто не знае?—
Було украде й заховае, —
Що инший раз не знайде й сам!
Осточортїв він дуже нам!
У батька ввесь, тиеї-ж масти:
Йому й не хлїб, як не украсти!
Забув я, хтось менї казав,
Що Хведір той, проти Купала,
Цвіток із папорті достав
(Така хвортуна, бач, упала),
Зашив і носить у руцї; —
Так, кажуть, нащо ті й ключі!
Хоч там який мудрящий буде
Замок — коли не брешуть люде —
Одімкне зразу бісів син!...
От Хведір якось то на Дін
З весни потяг, та не один —
Повів і небожа з собою,
Не те, щоб хлїба заробить,
А щоб своею головою
Мошенству і Петра навчить.
Пішли злодїйськими стежками,
Понад болотом; шелестить
Трава у їх під личаками,
Стрибають жаби під ногами...
Аж гульк! — у прорізї сидить
На яйцях качка — звісно дика...
Забила трясця чоловіка,
Що як би яйця підчепить,
Да так, щоб качка не почула!...

Ну, що-ж ти думаєш — поліз,
І осока не шелеснула,
Яєць аж шестеро приніс —
А качка наче там заснула!...
Ну, не чортяка, ну, не біс?!...
От дядько в пазуху засунув
Дохід, та й каже: „так учись!
Ти, може, і разу не плюнув —
Аж ось у пазусї і єсть!
Дурна якась то в світї честь —
Розумним лучче будь, Петруха!“
Небіж тихенько дядька слухав,
Так що і оком не мигнув.
(Літ чотирнадцяти він був).
Ідуть... вже стало припікати,
Бо сонце високо сплило;
Пора й обідать... а як хати
Їм по дорозї не було,
Бо скрізь болото — де сїдати
Дорожнїм людям? на траві,
Коло криницї. От і сїли,
З кісся зняли свої сакви
І біля себе положили.
„Виймай же, каже дядько, хлїб
Та сіль, під ними є і сало, —
Не бійсь, Петруха, буде мало —
Достанем — бо чогось прилип
Язик; мабуть підмазать треба...
Виймай же все мерщій, що слїд...
А ось і яйця ті, що з неба
До нас упали на обід...“
Тут дядько став яєць шукати:
Лап, лап... „Що за нечиста мати!
А де-ж отсе я яйця дїв?
Менї здаєть ся, упустив
Я їх за пазуху, прокляті!“
— „Та я їх, дядьку, вже поїв!“ —
„А ти ж сібірний, а завзятий!
Оттак старого одуригь!!“
— О — вже! ученого учить! —
Петрови треба б одвічати.

Для повноти додаю і друковану його байку:

Калюжа.

...А от вам казка і не казка...
Весною їхала коляска,
Упростяж коней шестїрня;
Коляска, наче та свиня,
Була забовтана грязею;
Хвалїтар, кучер, два лакеї,
Юхтовий з заду чамайдан; —
З вікна дививсь старенький пан, —
Людцї шапки йому здіймали;
На лїсу дїти позлїзали —
Побачить: що воно за біс? —
Проїхало воно... а далї —
Якось то Бог не переніс —
Серед калюжі конї й стали —
Усї, одразу, як один!...
Чому й не стать! — як роздиви-
[лись:
У грязь колеса заситились
Троха не більш, як на аршин!...
Тут кучер зараз: „Ну, ребят-
[ка!
Ну, ну! витягувай!! кричить...
Тоненька пужка, знай, свистить!...
— „Нї, парень! чортового батька!“
Стоїть і думає народ:
— „Се, бач, калюжа — наш до-
[ход,
Троха мабуть не цїлий год...
Тут, брате, конї не потягнуть:
Нехай там будуть хоч які —
Чи генеральські чи царські —
Де-де, — а тут вони пострянуть!...“
А й справдї люд той угадав,
По їхньому, бачу, вийшло:
Хвалїтар мов комар пищав,
Витягував, аж тріснув дишель;
Той бідний кучер аж охрип —
А все нїчого!... Конї — сїп, —
Та й годї... дергонуть і стануть..
Упріли так, що жалко й глянуть!
Досталось бідним лошакам!...
До віку б кучер мордував ся,
Коли б до нас не обізвав ся
Із просьбою панюга сам:
— „А чи не можна добрі люде,
Зарятувать? Од мене буде
Карбованець, чи й більше вам...“
— Чому не можна? За волами
Як що таке, то і піти,
А коненяток одпрягти,

То й витягнем... Ходім, Овраме! —
І привели, і запрягли;
З коляски челядь постягали, —
Тому миверству показали,
Що коні, бачте, не воли —
Серед Юрківської калюжі:
Бо кінь який не буде дужий,
Та, бач, гарячий: стриб да сіп,
Кипить, мов у горшку окріп,
І силу даром потрачає...
Святеє діло — віл: ступає
Повагом, стиха ремиґа, —
А витаска вагу в багнюки...

Ся вірша вам задля науки —
Не вам, старі, а вам, онуки!...

Прозових оповідань одержав я отсї два:

Зозуля.

Стояло собі село Ханьки. Нічого сказать — село було гарненьке: були у йому і сади, і млини, і вітряки, хати мазані й білені, і людці заміжненькі. От хоч би й Касьян Здешній! — Хата у його гарна. віконицї коло вікон, далебі, що зелені, волики в його дуженькі, коненята ситенькі, хомути на їх ремінні... — зовсім чоловік. І не один Касьян — багацько було людей, як треба. Да і місце, де стояли Ханьки, було як кажуть москалї, „нічаво-сь, приволное“.

От якось то одніею весною, — коли, як і вам, панове, звісно, злітаєть ся із вирію усяка птиця — летіла зозуля та й сіла на вербі; сіла та кує, бо вольна кувать скільки хоче, поки на Петра мандриком не подавить ся. Так ось слухайте, що з того вийшло! Тая верба, на котрій присусідилась рябенька зозуля, росла на Стешиному городї, а на Горпинин через тин перехилилась. — Вийшла Горпина з хати, та й каже, бачите, до зозулї: „зозуля, правдива, скажи минї, скільки літ іще жить? „Один, два, три, чотири, пять...“ А тая, дурна, аж присїдає та кує, а далї знялась і полетіла. — „Стехо, Стехо!“ закричала Горпина: „чи чула, скілько зозуля менї год накувала! Аж шісдесять і два!“ — Хиба тобі? — обізвалась Стеха, що у себе на городї кавуни садила і тож щитала зозулині годи, задля себе; — може менї скорійше? — „З якої речи?“ — Як з якої? А верба чия? Моя баба, як була ще дївкою, так сюю вербу посадила у саму вербну неділю... Ся верба свячена; я вже добре знаю... — „Знаєш ти багато!“ — забрязкотіла Горпина, мов хто фасолю на залїзну сковороду сипав. — „А сього хиба не бачиш, що верба трохи стріхи не покрива; стріха моя, так і зозуля, спасибі їй, минї накувала шісдесять і два годи...“ — Ні минї! — „Ні, минї!“ — „Брешеш, менї!“ -- „Брешеш, минї!“ — І пішли, і пішли лаятись. Ґвалт такий підняли бісові баби, мов собаки на цїсарця, або на коробейника. Стеха уже й город кинула. Іде добрий чоловік пов двір, подивить ся — подивить ся, послуха — послуха, як баби лають ся, та як не розбере завіщо, то й піде собі мовчки. А Горпина та Стеха вже й подряпались, вже й поскублись, а все за тую зозулю, що покувала

та й полетіла. Добре, що чоловіків не було дома, бо обидва у полї орали.

Як ось, так над вечір, дзвінок дзень, дзень!... Засїдатель, кажуть, приїхав. Тут Горпина і Стеха одягли ся, підобгали під очіпки патли, та до засїдателя одна на другу жалкуватись усе за тую зозулю. Засїдатель сидить у розправі за столом, а перед ним лепорти усякі розкидані; на носї у його окуляри, а своїми баньками усе лупа, мов тая сова, що в день не бачить, голову то туди, то туди перехиляє да прицїляєтьця, якби хльостко вчистить на лепортї свою фамілїю. На йому жовта жилїтка, вишнївкою облита. А проти його коло порога і в сїнях стоять десяцькі та соцькі з орлами; двері були розчинені, бо на дворі тепло. Аж ось Горпина й Стеха убігли у хату, плачучи, та й повались засїдателеви у ноги. Одна каже: „батечку, голубчику! оттак і так: розсудїть нас, як самі знаєте!“, а друга каже: — паночку, оттак і так: розсудїть нас, як самі знаєте! — Засїдатель перше повагом вислухав одну, а як друга з своїми словами туди ж лїзла, то вони звелїли її десяцьким придержать у сїнях. Що ж! Стеха відтіля ще голосила. Розказавши усе дїло Горпина розвязала хустку, виняла і положила на стіл нового карбованця. Дойшло дїло до Стехи, і Стешин карбованець посунувсь до засїдателя. Тодї вони поставили їх перед собою, шморгнули у ніс доброї кабаки, зціпили щільно губи, подумали-подумали, а далї накрили карбованцї долонею та й кажуть: — „Ну, якжеж, вас, стало буть, помирити?... Бачите, у законах про зозулю нїчого написаного нема; а як ми та станемо зубрітать новії закони, то щоб часом не було нам чого небудь поганого, або що... Так, так зовсїм недзя, не можна... Коли ж уже дуже хочете, щоб вас розсудити, так я ось як думаю, оттак можна: „нехай, стало буть, не тобі зозуля накувала, а минї!“ — Та й посунув до себе два новеньких карбованцї. — „Що ж, нехай, чи нї?“ — „Нехай, паночку, голубчику! Нехай! Коли не минї, то і не їй!“ — закричали у один голос Горпина і Стеха. Засїдатель ще щось стали було їм казати, так не дали йому баби й пікнуть, та все дякують за мирову. От кому, панове, зозуля накувала!

1850.

Хтодонт.

Казка.

У селї Понорах жив собі чоловік Хтодонт. Хатка його край села стояла біля самої верстви, що написано на дощецї, яке село. Він собі чоловічок мов і нїкчемний, а до чоловічка у осени, після жнив, так люд і суне. „Будьте ласкаві, кажуть, Хтодонт Охримович, ідїть до нас, да з своїм струментом; у нас весїлля; звісно, дївоче та парубоче дїло — потанцювать хочеть ся“. Без Хтодонта нїхто і гопака у селї як треба

не ударить, бо він був гарний музика. Усюди був звісен: чи близько містечко Кисленьке, а й туди часом було кличуть на весілля усе ж сього самого Хтодонта. Так так же-ж бо зучив ся, вражий син, смиком возити, що було хоч і пяненький, і засне сидячи у куточку, так сама рука кива, куди треба! Парубок Супоня загуде у бубон — і таку „горлицю" вдеруть, що ну. Сам голова, було не втерпить, щоб не підтупнуть. Хтодонт умів грать і панськую пісню: „Я в пустині пасла свині", — чи як там. Вернув ся раз Охримович з весілля, так щож ви думаєте? На другий день пальці йому так понабрякали. „Ні вже тепер, каже Хтодонт, кличте не кличте, а не піду грать нікуди! Сього зо мною ніколи не було, скільки не живу на світї; а тепер се в очей! єй-же Богу в очей!... Хай танцюють вражі діти під один бубон... Єй-же Богу в очей!" І зовсім було положив наш Хтодонт Охримович не грать, хоч ти його тут заріж. Аж так, через тиждень, до його у хату з золотими цвітами молода, та так низенько кланяєть ся, та просить від батька, від матери, та ще й від себе на весілля. Подумав-подумав Охримович: шо ж, у мене рука, благодарение Богови, уже тепер не тее... Та на другий день опять у куточку і опять сама рука виграва: „ой дівчина-горлиця до козака горнеть ся!"

От ви, панове, не питаєте, а я собі тож мовчу. Вам би давно треба мене спитати: „де ж се той вражий син, Хтодонт Охримович навчив ся так смиком орудувать?" Слухайте ж!

Годів з пять назад Хтодонт не вмів і скрипки у руках держать: великий палець було якось так підверне, що усї струни мовчать, або гудуть казна-що. Тож, нікуди гріха дівать, часом Охримовичу нічого було й їсти, бо був зовсїм, сердека, бідний. Не знаю, якось то достав він скрипицю. От раз сидить на печі підобгавши ноги; перед ним тілько що маячить каганець; сидить наш Хтодонт, держить у руках скрипицю, та й дума: „що як би отсе та вмів я грать усякії танцї! Тодї б то роздобув грошей! Так би мене й таскали б з весілля на друге!.. Я б душу оддав за науку..." Коли чує Хтодонт, щось за ним зворухнулось... він назад зирк! — аж маленьке чортенятко, се підлїточок, сміеть ся і кланяєть ся нашому Охримовичу. Хтодонт злякавсь, перехрестивсь та й каже: „іди собі к нечистому!" — Зараз, зараз! — одвіча йому чортинятко, — тілько, дай, трошки заграю! — „Іди, іди! бач який! дам йому скрипку поганить!... геть!"... — Хтодонт Охримович! Дайте! Дядюшка! Серденько!... Буду за вас Бога молить!... — „А що, дума Охримович усміхаючись: хай бісова дитина загра; може воно й справдї гарно грать уміє. „На та гляди, щоб струни були цїлі!" Зрадїло чортиня, вхопило скрипку, та як учистить: „Із-за гори, з-за лиману", да так тоненько-тоненько, та жалібно. Слухав-слухав Хтодонт пісню, а далї

так гірко заплакав, що він сирота. „Е, біс твойому батькови! сказав Хтодонт бісиняті, утираючи сльози: грай веселої!“ — Як учеше-ж воно веселої! Як задрига та засова Хтодонт з радощ: ногами! — так з печи знай тільки глина сипеть ся!... „Послухай!“ сказав Охримович чортиняті — „от ти ще молоде, а гарно граєш: я й не чув краще! Навчи так і мене старого!“ — А що даси? — пита бісове чортинятко. Хтодонт подумав та й каже: „Що дам? а що тобі дать?“ — Дайте, дядюшка, серденько, душу! На що вона вам? Вона тьфу! — тепер є, а далї полетить так, що не знати-мете й куди. — „Нехай так!“ каже Хтодонт. „Тільки пусти на пять літ погулять з скрипицею на весїллях, та щоб твої струни були...“ — Звольтесь, дядюшка! — каже бісенятко, а само таке веселе стало, мов після могорича. Дуже, мабуть, захотїлось Хтодонтові вивчить ся грать на скрипцї, що аж заложив душу.

З вечора, що дня, лїта було до Охримовича навіжене чортинятко, крутить йому пальцї, притуляє до струн само й піднїма, котрий треба, — звісно давало Охримовичу, як кажуть пани, вроки. А Хтодонт що день, то усе краще, усе краще грає і вже почав сам без нечистої сили. Що-ж ви думаєте! Пішов наш Охримович у славу, дріма собі по кутках, а хлопцї та дївчата танцюють — не натанцюють ся під його „горлицю“ та під „московського бичка“. Нажив собі Хтодонт грошей чимало, — і на струни не тративсь, бо доставлялись йому з пекла, да такі кріпкі, що й не перепиляєш.

От минуло пять лїт, — швидко вони пролетїли! Став Хтодонт щось думать, думать, а далї занедужав: — от-от умирать... Коли тут, де не візьмись, до його з поклоном сват. — Давай, каже, хахол, душу! Годї тобі гулять! Да живей, бо нїколи! Казьонне, стало бить, дїло!... Хтодонт зовсїм уміра, та і тут, слухайте, яку викинув штуку! Мабуть не даром усе об чімсь думав. „Ох-ох-ох!“ каже, „так отсе ти уже й за душею... Як скоро!“ — Живей! — кричить на його біс, мов москаль, бо за пять лїт підріс уже чимало і смілїйший став. „Добре, каже Хтодонт Охримович, „подай лиш сюди скрипку; послїдний раз вже заграю“. Узяв скрипицю, заграв: „Летїв орел через море“, а далї й говорить: „так отсе тобі треба й душу оддавати... на ж коли к спіху...“ — та й сунув йому деревяну душу із скрипки... Дурне чортиня перше взяло, а далї, як роздивилось, що його одурено, як запищить, як загарчить, да все зі злости обсмикує свій поганий хвостик. — Подай, хахол, свою душу! Падлєц! — Хтодонт було трохи злякав ся... — аж тут на двері з чашею отець Лаврін!... Бачить чортиня, що воно тут зовсїм лишнє, да мерщій дало у пекло драла з деревяною душою. — Розказав Хтодонт батюшцї свої гріхи, причастив ся, зовсїм як слїд, приготовив ся к смерти... а через місяць опять побачили його на весїлю: сидить собі,

куняє, а рука сама „метелицю“ виграває! Тілько й біда, що рвуть ся іноді струни, чого перш не було; мабуть нечиста сила жартує з Хтодонтом Охримовичом. — От вам і Хтодонт!

1850.

З российських віршів, надісланих Д. І. Затиркевичем, подаю отсї:

Просьба.

Ты посыпь, зима,
Снѣгомъ искристымъ
Землю голую,
Почернѣвшую;
Проложи пути
По полямъ, лугамъ,
Чрезъ стоячій прудъ,
Рѣки быстрыя;
Ты пусти въ поля
Вьюгу сильную
И засыпь снѣжкомъ
Хаты людскія. —
Далеко отсель
Есть слободушка,
Въ той слободушкѣ
Красна дѣвица.
Какъ украду я
Красну дѣвицу
У отца ея
И у матери,
Въ темну ноченьку,
Ночь беззвѣздную —
Усажу ее
Въ сани шитыя,
Оберну ее
Лисьей шубою. —
И умчатъ меня
Кони бойкіе,
Путь-дороженьку
Пролагаючи. —
Ты завой, зима,
Вьюгой страшною
И засыпь слѣды,
По которымъ я
Увезу мою
Ненаглядную.

1847.

Дума.

Вотъ и колоколъ
Отзывается
На сельской нашей
Колоколенкѣ;
Но не въ церковь онъ
Призываетъ насъ.
Видно, чья нибудь
Грѣшна душенька,
Распростившися
Съ жизнью здѣшнею,
Вмигъ оставила
Тѣло тлѣнное...
Эхъ! тоска, тоска,
Какъ подумаешь,
Что и намъ лежать
Во сырой землѣ,
И услышавши
Погребальный звонъ,
Какъ-то нехотя
Перекрестишься;
А въ груди моей
Екнетъ сердечко.
Видно, хочется
Воли-волюшки,
А не хочется
Въ яму тѣсную.

1847.

Тогда онъ бѣденъ былъ, она еще бѣднѣй, —
И только силами они богаты были.
Сначала долго онъ дичился передъ ней,
А послѣ поняли другъ друга, полюбили.
Весь день у нихъ дѣла и лишь по вечерамъ,
Когда уляжется денная ихъ забота —

Вотъ тутъ-то былъ разгулъ ихъ искреннимъ рѣчамъ
При чтеньи въ слухъ романовъ Вальтеръ-Скотта...
И разошлись они (такъ видно рокъ велѣлъ),
И всякъ изъ нихъ попалъ на трудную дорогу...
Сперва она о немъ, а онъ о ней жалѣлъ,
Но послѣ свыклися съ разлукой понемногу...
И въ жизни встрѣтились нечаянно опять,
Но ужъ теперь, увы! рѣшительно напрасно!
А что бы, кажется, осталось имъ желать? —
Онъ былъ уже богатъ, она еще прекрасна...
1853.

Завѣтный садъ.

Не терплю въ садахъ фонтановъ,
Бѣлыхъ статуй и аллей,
И искусственныхъ кургановъ,
И искуственныхъ огней, —
Не люблю садовъ столицы:
То по моему не садъ,
Гдѣ испуганныя птицы
Съ громомъ музыки летятъ;
Гдѣ въ диковинной теплицѣ
Рядъ растеній выписной
Стосковался, какъ въ больницѣ,
За тропической весной,
Какъ заключенникъ въ темницѣ, —
За родимой стороной...
Тамъ тяжелъ и воздухъ мутный,
И гулянья говоръ пустъ.
Лучше маленькій, уютный,
Какъ одинъ огромный кустъ —
Садъ оставленный природѣ,
Хаосъ хмѣля и вѣтвей,
Гдѣ не стрижены по модѣ
Липки, — садъ, гдѣ соловей
Беззаботный такъ прекрасно
Намъ щебечетъ про любовь,
И убрали звѣзды ясно
Міра соннаго покровъ
И заглядываютъ страстно
Въ чащу сплетшихся листовъ!...
Какъ привольно и прохладно
Въ этомъ маленькомъ лѣсу!
Отчего же такъ отрадно
Помнить мнѣ его красу?
Оттого, что здѣсь скамейка
Притаилась межъ корней,
И бѣжитъ тропинка-змѣйка,
И приводитъ прямо къ ней...
Сколько разъ я ту бесѣдку
Осторожно посѣщалъ
И прекрасную сосѣдку
Въ той бесѣдкѣ заставалъ!...
. . . .
Но слова мои напрасно
Улетали съ вѣтеркомъ, —
Не утѣшилъ я прекрасной!
Не утѣшилъ... но потомъ,
Мнѣ на грудь она такъ страстно
Наклонялася челомъ!...
. . . .
Послѣ, милое созданье,
Мы простились, разошлись, —
Но бесѣдка, садъ, свиданья
Живо въ мысляхъ сбереглись...
1853.

Весенняя ночь.

Трещатъ и свищутъ соловьи,
Въ торжественномъ сливаясь [гимнѣ,
Какъ пѣвчихъ хоръ въ святые дни
Поетъ Творцу хвалу въ прокимнѣ.
На землю легъ прозрачный мракъ,
Какъ у заутрени пасхальной.
Въ водѣ пруда дрожащій зракъ
Сверкаетъ отъ луны печальной.
Какъ тихо въ эту ночь кругомъ!..
Блестятъ далекія зарницы...
Все спитъ спокойнымъ, мирнымъ [сномъ:
Спятъ воды, звѣри, дремлютъ птицы,

Спятъ дѣтища лѣсной семьи,
Весенней зеленью одѣты...
Не спятъ одни лишь соловьи
Да безпокойные поэты.

Бастіонный романсъ.[1])

Пусть надо мной такой-то полкъ смѣется
И говоритъ: ты очень глупъ, „монъ шеръ“!
Съ меня, какъ пыль, хула его стряхнется:
Я, слава Богу, также офицеръ.

Пусть у меня краснѣе клюквы рожа,
Пусть я лишенъ порядочныхъ манеръ,
Пусть я, для нихъ, бурбонъ, мужикъ, — а все-же
Я, слава Богу, также офицеръ!

Тогда[2]) молчалъ я только изъ приличья;
Теперь „егорій“ есть — я кавалеръ
И, сверхъ сего замѣтнаго отличья,
Я, слава Богу, также офицеръ!

Когда убьютъ, я вытянусь въ могилѣ,
Точь въ точь во фронтѣ рослый гренадеръ;
Но и тогда означится на рылѣ,
Какой я былъ исправный офицеръ.

1855.

---

[1]) Здѣсь выставленъ типъ того времени офицера, произведеннаго изъ фельдфебелей.

[2]) То е. когда былъ нижнимъ чиномъ. *Примітки автора.*

Miscellanea.

Недоля галицьких дяків.

Досї маємо дуже небогато вісток про суспільне становище, матеріяльне положенє й орґанїзацію галицьких дяків від часу приступленя Галичини до унїї. А шкода велика, бо дяки були й тут, як і по цілій Українї, довший час народнїми просвітителями, удержуючи бодай прімітивну школу; вони й витворили цілий ряд інтересних пісень, що хоч визначають ся своєрідним характером (примішка церковного елєменту в мові й змістї), увійшли таки нераз між простий нарід, а історик народньої пісні мусить їх що йно виловлювати з поміж народу.

Оттим то й буде цікавий отсей невеличкий причинок до історії нашого дяківства в часї, коли Галичина була вже під владою Австрії.

Власне в моїм посїданю находить ся збірник українських пісень переважно церковних, писаний, здаєть ся, 1830-го року в Галичинї. Рукопис найдено в Коломиї чи в околиці, а його точнїйший опис подам незабаром. На стор. 125 сего співаника находимо отсю пісоньку, яку подаю ту без змін — розділяючи її тільки на стрічки (пісня писана per extensum), модернїзуючи переписанє та уживаннє великих букв.

Pisn switowaja.

A kto w switi ne buwaw, tot bidy ne znaje:
Ze każdy pip swoho diaka za naymyta maie.
Skoro sia diak hde zabawyt, zaraz posyłaiet:
„Idy, diacze, na proborstwo, bo dobrodziy łaie“.
Oy, pryszow diak na proborstwo — pip zaczaw kryczaty:

„A hdeż ty sia zabawlaiesz? Czas już zaprihaty!
Bery koni do wody ta borzo zaprihaty,
Bery batih u ruky a siday pohaniaty!“
Pryichaw pip do mista, piszow myże kramnyci,
A ty, diacze, tu y czekay do temnoy żernyci.
Wyichaw pip za misto, popadia pytaie:
„Łyboy nasz diak ne obidaw, ze złe pohaniaie.“
Pryichaw pip do domu ta zaczaw kryczaty:
„Bery, diacze, kluczi, knyhy ta pidemo otprawlaty!“
Otoż diakom taka płata, że popam usłuhuie,
Sydyt w szkoli za psiu matyr ta uszy hoduie!

Рукопис, як згадано, має дату: 1830, але ся пісня очевидно старша, як можна догадувати ся із єї нерівної, певно місцями попсованої форми. Варіянт сеї пісні вже відомий — його надрукував д. М. Л. у „Кіевской Старинѣ“ 1903, I (том LXXX), стр. 5—6 у відділї „Документы, извѣстія и замѣтки“. В замітцї додано, що пісню записано в 1840-х роках в Подільській ґубернії з уст народу. Варіянт „Кіевской Старины“ відбігає від нашого не тільки дещо у змістї, але передовсїм у мові, яка тут більше народня. Очевидно наш текст старший не тільки датою записаня, але й цїлим складом. Для порівнаня не завадить повторити на отсьому місцї подільський варіянт (подаємо його із зміною правопису):

„Що ся в світї дїє? Чи все то Бог знає?
Ой що кождий піп дяка за наймита має!
Скоро де дяк відвене ся, зараз посилає:
„Ходи, дяче, тай до нас, бо пан-отець лає“.
Ой скоро дяк навернув ся, став його ругати:
„Куди, дяче, к чорту ходиш? Конї напувати!“
Напоївши конї, кажуть запрягати:
„Бери батіг, сїдай на віз“ — йому поганяти.
Приїхав до міста, не мав я вигоди:
Не їв, не пив цїлий день, та й терпів голоден.
Ой їдем до дому, попадя питає:
„Ой десь наш дяк не обідав, що так поганяє?“
Приїхав до дому, не знав що почати:
Сватив мене за чуприну, давай обертати!
Як вирвав ся я із рук, тай став утїкати,
Прибіг в школу — накричав: „Ходїмо співати!“
Виспівали миску муки пóзонок солї,
Наварили галушок, наїлись доволї.

Як бачимо, оба варіянти у головному схожі — тільки кінець їх ріжнить ся. Подільська пісня кінчить ся ще досить весело, а галицька словами розпуки.

Із сього видно, що ся пісня була розширена на значнійшім просторі України.

Цікаво булоб довідати ся, о скільки отсе прикре положенє дяків та їх використовуванє з боку священиків відповідає дійсности. Видавець варіянту „Кіевской Старины“ каже, що він сам памятає, як то у 40-вих роках XIX в. сільські дячки й пономарі сиділи „на кóзлах“ у священиків, передовсім у благочинних, та поганяли коний. Не ліпше було й в уніятських священиків у Галичині.

В сїй справі можемо подати майже сучасний, (з 1845 р.) урядовий документ, де малюєть ся положенє дяків. Виймаємо його із рукописної книги, що має заголовок: Protocollon polityczno Cerkiewnych Zarządzeń, уділеної нам ласкаво із парохіяльної бібліотеки о. Іваном Бирчаком, руськ.-кат. парохом села Підбережа в долинськім повіті (книга містить ряд інтересних розпоряджень від 1820—1860-тих років минулого віку). Наше розпорядженє звучить у дослівному відписї:

№ 130. Es ist hierorts die Anzeige vorgekommen, d(a)s(s) die Kirchensänger: 1-te bei der Pfargeistlichkeit bei jeder sich darbiethenden Gelegenheit den Fuhrmansdienste besorgen müßen, d(a)s(s) dieselben 2-te einen Gehilfen unterhalten und befolden müßen welcher jedoch nicht dem Kirchensänger, sondern dem Pfarr-Curaten jedwede Dienste verrichten muß, d(a)ß öfters 3-tes nicht bloß der Kirchensänger sondern auch dessen Gehilfe zur Bedienstung im Pfarrhause und zur Verrichtung manigfaltiger Arbeiten zugleich in Anspruch genommen werden. 4-tes d(a)ß die Gehilfen durch eben diese Verwendung derselben zu den häuslichen Arbeiten genöthiget werden, diesen Stand zu verlassen und lieber ein Handwerk erlernen oder dem Ackerbau sich widmen wollen, als den Curaten unentgeltlich Dienste leisten und nebenbei nichts erlernen können; d(a)ß der Kirchensänger 5-tes im Falle er einen Gehilfen nicht bekommen kann, ungeachtet er selbst alle Arbeiten verrichtet, dem Curaten für die Befoldung eines Knechten ein gewisses Quantum erlegen muß, und d(a)ß einige Curaten so weit gehen selbst den dritten Theil von dem kargen und theuer verdienten Einkünften des Kirchensängers abziehen; d(a)ß 6-ts die Curaten bei Aufnahme neuer Kirchensänger gar nicht darauf sehen, ob dieselben im Kirchendienste bewandert, sondern ob dieselben in ihren Zeugnißen seitens der Folgsamkeit in Hausarbeiten und der Bedienstung anempfohlen werden, d(a)ß 7-te bei der Verwendung der Gehilfen zu den vielen Dienstleistungen, der Kirchensänger an Sonn- und Feyertagen den ganzen Kirchendienst allein besorgen muß, d(a)ß die

meisten Curaten nur zur Absingung der Collecte und Ewangeliums während der Frühamte erscheinen; d(a)ß 8-ten der Kirchensänger oder der Gehilfe für das kleinste Dienstvergehen vom Curaten oder dessen Ehehälfte oft selbst Schläge ertragen muß, d(a)ß 9-tes der Kirchensänger, wenn er Familie hat, nicht nur selbst, sondern auch mit Weib und Kindern ohne der mindesten Entgeltung zu den verschiedenen Verrichtungen im Pfarrhause erscheinen muß, d(a)ß hiedurch 10-tes die Lage der Kirchensänger weit drückender wird, als des Bauers, welcher, wenn er Frohndienst verrichtet hat, von keiner Seite angefochteten werden darf; d(a)ß 11-tes die Kirchensänger ihre dienstfälligen Beschwerden nirgends anbringen können, weil die Dechante selbst mit ihren Kirchensängern glimpflicher umgehen, und bei den dechantlichen Bereisungen sich derselben ohne weiters bedienen. Leider muß das Consistorium zugeben, d(a)ß die in der obigen Beschwerde enthaltenen Punkte nicht ganz grundlos sind, und d(a)ß viele Curaten mit ihren Kirchensängern noch härter umgehen, als in der besagten Eingabe dargethan wird, d(a)ß durch diese Verfahrungsart nicht bloß der Kirchendienst, sondern auch das Volksschulwesen sehr viel leide; ist klar — diesem Umstande ist aber auch zuzuschreiben, d(a)ß dermahlen der Mangel an fähigen Kirchensängern, somit auch an gut Pfarrschullehrern von Tag zu Tag fühlbarer wird. Die Curaten, welche sich durch diese vorliegende Beschwerdschrift getroffen fühlen, sollten doch bedenken, d(a)ß nicht Sie es sind, welche den Kirchensänger eder dessen Gehilfen besolden; d(a)ß die Pfarrgemeinde den Kirchensänger nicht zum Dienste des Curaten, sondern zum Kirchen und Schuldienste aufnehme, und nicht für die Dienste im Pfarr- sondern im Gotteshause bosolde. Aus Anlaß dieser Beschwerdschrift hat sich das Konsistorium veranlaßt befunden die ehrwürd. Curat Geistlichkeit väterlich zu ermahnen, den ohnehin kläglichen Stand der Kirchensänger und dessen Gehilfen ihrerseits dennenselben nicht noch mehr zu verbittern, sondern auf jede nur mögliche Art zu versüßen trachten; im widrigen Falle das Consistorium jede dienstfällige Anzeige einer strengen Untersuchung wird unterziehen lassen. Diese Curende ist der gesammten ehrwürdigen Curat Geistlichkeit zu verlautbaren und mit den gehörigen Unterschriften versehen, anher rückzustellen. Lemberg den 23-t Junii 845. G. Jachimowicz, Weihbischof.

Сей обіжник є такий докладний і ясний, що він не потрібує ніяких коментарів. Шкода тільки, що не знаємо, чи такі скарги з боку дяків предкладано львівській консисторії вже й давнїйше, а коли так було, що робила з ними консисторія. Бо тут стоїмо вже перед глибоко закоріненим злом, яке вже

й видає шкідливі овочі, бо на сїм терпить і церков і сільська школа.

Вертаючи до нашої пісні, мусимо подивляти її незвичайний реалізм. Була се очевидно скарга, що плила із щирого серця. Події, розказані в пісні, взяті живцем з дійсности, а урядовий акт представляє справу ще в далеко гіршім світлї (пр. попадя в пісні бодай спитаєть ся, чи дяк що їв за службою священикови, а в консисторіяльнім обіжнику згадано, що попаді ще й побивають дяків). Так отже і пісня й обіжник кидають інтересне світло на церковні й шкільні відносини по українських селах у першій половині XIX в.

Подав *Яр. Гординський.*

З фолькльорних занять Маркіяна Шашкевича.

Українська пісенна устна творчість відограла важну ролю в розвою поетичного таланту Маркіяна Шашкевича. Для його поетичних творів доставляли народні пісні поетичного стилю, тропів, фіґур, висловів, зворотів і ритміки, а навіть тужного настрою. І з того погляду, як і з огляду на ту ролю, яку судило ся відограти устній словесности протягом десяток літ у початках нового українського письменства в російській і галицькій Україні, вивчення тодішніх українських фолькльорних занять се один із невідложних дезідератів української науки.

Як головною основою недозволеної до друку „Зорі“ з 1834 р. були по словам Копітаря „russinische Volkslieder“, так і змістом „Русалки Днїстрової“ з 1837 р. в більшости народні пісні“. Звязати Шашкевича з такими фолькльорними виданнями, як „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ Залеского (з 1833 р.), Русалка, „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“, два томики Жеґоти Павлї (1839—1840) і звісний великий збірник Як. Головацького „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси“, пробував я у статї „Маркіян Шашкевич як фолькльорист“ у звідомленню львівської української ґімназії за 1910/11 р. (і відбиткою). До фолькльорних занять ініціятора народнього напряму української літератури в Галичині можу тепер докинути новий листочок на основі скупих останків широкої колись фолькльорної діяльности Шашкевича.

В галицько-українських фолькльорних виданнях протягом десятків літ попадають ся часто попри записи текстів із народу також вірші книжного походження, занесені туди з рукописних збірників,

що від 17 в. вдоволяли лїтературні потреби наших предків. З одного чи кількох таких збірників повиписував собі М. Шашкевич українські вірші без огляду на то, чи могли вони бути народнїми творами, чи нї. І так видаєть ся менї, що з подібного збірника походять отсї тексти, списані на перших вісьмох картках зшитка 4⁰ дванайцятьох карток білого бібулястого паперу: Nа́що менѐ зачипа́ешь (Шашкевич як фолькльорист, ст. 27), Nедалеко млина̀ (ст. 24), Дѣвчина хорбша, здорбва бýла (ст. 14), Ахъ! и нещасный, що ма́ю дѣлати (ст. 13), Ты дѣвчино из Подол'я (ст. 12), Шумитъ, шумитъ лѣщинонька (ст. 11), Прошу я тя, моя мыла (ст. 11—12) — всї три піснї творять тут один текст; дальше: Nа сионьскій горѣ, Стояв чернец над водою (ст. 25—26) і Лярум, лярум, любцю кумцю, таже мы з собою. Що згадані тексти переписані зі збірника, за тим промовляло би злученнє трьох згаданих текстів в одну цїлість, дальше такі тексти, як „Стояв чернец над водою" або „Лярум, лярум, любцю кумцю" з дописикою: na nótę: Od dawna bywał jedyny | Zwyczaj u polaków. | Kochały nas dziéwczyny | Najbardziéj wojaków. В книжнім середовищі повстала й отся вірша:

Nа сионьскій горѣ
В пресвятом соборѣ
Святи ся собрали
И там праздниковали
Со духами видимими
И аггели правдивими.
Господи, помилуй.

Петро з апостоли
Седитъ въ конец стола,
За столом владики,
Въ кутках пустельники,
По запѣцках пустельники,
По припѣчках мученники.
Господи, помилуй.

Сионьскіи дочки
Заграли въ скрипочки,
А на баса Илько,
Въ цимбали Гаврилко,
А Онуфрей, взявши баса,
Витинает гасса гасса.
Господи, помилуй.

Соломона князя
Взяла въ танецъ Пазя.
Федько зъ Горпиною,
Грицко з Мариною,
Такъ ся всѣ дивовали,
Же так пили и гуляли.
Господи, помилуй.

А попи зъ дяками
Там ся посварили,
За кварту горѣлки
Що но ся не били,
А Иван вхопив збан
Тай до ринку по горилку.
Господи, помилуй.

Попивают збанком
Яцко зо Стефанком,
А Маевѣй зъ Процикомъ
Пют вино горщиком.
Пий, Кирило, въ мое имя,
Випивайте, випю и я.
Господи, помилуй.

Пантелемон честный
Взяв ся до почести,
Nахиливши збанка,
А пів до Стефанка.
Андрей кричит на Парашку,
Жеб подала з вином фляшку.
Господи, помилуй.

Верещит Микита,
Добра оковита,
Святи кажут в Nебѣ,
Добрая горѣлка,
Добра мира и без гроши,
Утѣха наша хороша.
Господи, помилуй.

А Михалку (sic) в трубу
Реве на всю губу,
Василь седит въ кутку,
Грае си на дудку,
А Онисько взяв цимбали,
Витинает дали, дали.
Господи, помилуй.

Заграйте козака,
Закличте и дяка,
Поскачже ты, дяче,
З Гавроньkою конче.
Поскачже ты, Данило,
Чи то буде всѣм мило.
Господи, помилуй.

Константина князя
Подпоила Пазя,
Взяв на бакѣрь шапку,
Взяв въ танец Гацку,
А Микола плещет в руку,
А смѣется до розпуку.
Господи, помилуй.

А наш дяк недбалця,
Nичого не дбае,
Nапѣтся сивухи,
Зараз и спѣвае:
Святый Боже, святый крѣ(п)кий,
Мы в цымбали, а вы въ скрипки.
Господи, помилуй.

Варіант Головацького (II, стр. 499—501) відмінний або правдоподібнійше є стягненнєм двох текстів, одного з них із відписи Шашкевича.

Що Шашкевич лучив інтерес до народньої пісні серед сучасного люду з інтересом до пісень і вірш у давних збірниках, вказують три пісні зі старих збірників, надруковані в Русалці Днїстровій по короткій статейці п. з. „Старина“, а з них пісня про Варну була вже в „Зорі“. В бібліотецї „Народного Дому“ у Львові найшов ся матеріял, що являєть ся новим доказом сього поміченя, а саме пів аркуша сірого паперу й осібно аркуш із заміткою на обох „из писанои книжки“. На піваркуші є такі пояснення слів: Я собѣ гадаю = ich will mich erinnern і сѣдало = der eigene Platz, Sitzort. Крім сього ось яка записка: въ суботу сто́го Іва́на Купайла — на тое свято хлопцѣ паробкӣ и дѣвкӣ обвязуются чорнобѣльомъ, аби ихъ крижи в жнива не болѣли. — З уст старого дѣда. А низше: сонце ся буде купало на святого Івана; тра дуже рано встати, дивити — глядятъ такожъ два колоскӣ в купѣ. нащо(?). Під запискою Шашкевича в скобках рукою Вагилевича: Изъ празд. опис. Купала.

Не народнього походження зараз перший текст на піваркуші:

Оставайтеся, буяри,
Украиньскіи судары,
Вôд вас иду̂, отѣждʒаю,
На недолю нарѣкаю.

Гей, пойду тай вернуся,
Заплакавши, оглянуся,
Серце мое кровлю сплыло,
Умирати лутше было.

Матижъ моя рѣднейкая
плачетъ по мнѣ бѣднейкая,
Сестричейка и вся родина,
Оставайся, милая дружина.

Ахъ, дружино, ахъ, сусѣди,
прычинѣтся тоей бѣды.
Лутше было незнатися,
Нѣжъ познавши розстатися.

О братія рѣдненькіи,
О братія о Христѣ,
Бувайтежъ ми здоровіи
З дружиною и в дѣтми.

От васъ иду, отѣзджаю,
Пану Богу поручаю.
Боже, з неба высокого
Глянь на мене молодого.

Що ся стало, ты самъ знаешъ,
От приязни розлучаешъ.
Шумитъ, шумитъ дубровойка,
Бѣднажъ моя головойка.
Хочъ я пойду и за Краковъ,
Тожъ буду я всюдъ еднаковъ.

Сей варіянт був звісний Головацькому, бо його рукою написано над текстом „Думка дявбеска", але він видрукував відмінний (I, стор. 363—364) або по свойому звичаю звід двох текстів без зазначення.

Другим текстом сього півархуша є по означенню самого Шашкевича:

Думка.

Гей у полю криничейка, а въ ней видно дно,
Чемужъ мого милейкого не видно?
Гатила я криничейку цѣлый день,
Не видѣламъ я свого милейкого шестый день.
А я тую криничейку загачу,
То я свого милейкого зобачу.
Ходиламъ я цѣлу ничку на валу,
Иди, мôй милейкій, до (до) дому,
Не чиний мнѣ молодейкій сорому.
А дежъ ты ся, мôй милейкій, забавивъ,
Жесь мене вечеройки позбавивъ?
Забавивъ-емъ ся, моя мила, на[1]) меду,
Болитъ мене головойка, не зведу.
А щожесь ты, моя мыла, гадала,
Колись над(Д)унаемъ стояла?
Гадаламъ ся, мій милейкій, втопити,
Жебы стобою облудою не жити.

Варіянт у Залеского (стор. 223) обіймає усього вісїм стрічок, варіянт Головацького доповнений иншим (I, стр. 281—282). Рукою Головацького поправлено „по валу" на „по малу", як і є в варіянті Головацького.

Дальший текст означений рукою Головацького „Дявбска":

Тужу без престанку, щожъ чинити маю?
як ми день настане, вставичне вздыхаю
безъ приятеля такого, що я чекаю на него
и вѣкъ собѣ трачу, що его не бачу.

---

[1]) В рукоп. не.

Кобымъ въ лѣсѣ мешкавъ и жалю бымъ не мавъ,
да щобымъ нѣгды никого невидавъ.
А такъ на свѣтѣ жиючи и на люди ся дивлючи,
нераз гôрко плачу, що лѣта такъ трачу.

Лѣтажъ мои, лѣта, лѣта молодіи,
Вы сами скажете яко хорошіи,
Якъ я нужди уживаю,
а потѣхи звасъ не маю,
не раз гôрко плачу,
що долѣ не бачу.

Ахъ, Божежъ мôй, Боже, Боже мôй одиный,
дай менѣ той день на ловы щасливый.
Як я буду полювати, буду пріятеля шукати
По лѣсахъ, по горахъ, по зеленыхъ борахъ.

А скоро не найду, то я въ воду скôчу,
бо бильше на свѣтѣ вже жити не хочу
безъ приятеля такого, що я чекаю на нёго
И вѣкъ собѣ трачу, що его не бачу.

Останнїй текст піваркуша означений Головацьким „Думка“

1. Ахъ, якъ тяжко серце тужитъ за тобою мила,
Якъ згадаю, щомъ тя любив и тысь мя любила.
Въ ночи не сплю, день ми сумний, все гадка о тобѣ,
Жити буду я для тебе, милость скôньчу въ гробѣ.

2. Скоро личко румяное першый раз загляне,
Заразъ хтѣвêмъ говорити, що сердейко вяне.
Тысь любила що еншого, я не смѣв казати,
Що не можу безъ тя жити, щожъ маю дѣяти.

3. Якъ небачу твоей краси, рокомъ ми година,
нерозибѥ[1]) моей туги найближша родина.
Куда тилько повернуся, твоя тѣнь за мною,
Цы я хожу, цы я сижу, не маю спокою.

4. Хоть далеко одѣжджаю, серце оставляю,
Бо не хочу уже инной, Богомъ присягаю.
Хоть бым видѣвъ тисячъ дѣвокъ, на жадну не гляну,
Бо не хочу, щобимъ зрадивъ Мариню кохану.

5. Будь здорова, будь щаслива, люби мя одного,
бо незнайдешъ въ цѣлимъ свѣтѣ для ся вѣ(р)нѣйшого.
О, якъ буде хто вѣрнѣйшій, давай хутко знати,
Щобъ до дому не ѣхати, щобъ тутъ умерати.

Дещо відмінний і довший о одну строфу варіянт Залеского (стр. 321—322), а з варіянтів Головацького один (I, стр. 340)

[1]) В рукоп. невозибѥ.

має в основі відпис Шашкевича з досить значними поправками Головацького, зазначеними вже в рукописи, і поміщений межи думками „образованнаго сословія“, а другий (II, стр. 705—706) угорського походження.

Ряд текстів повного аркуша зачинає отсей:

Раютъ менѣ, щобся звѣнчати,
Щобъ дѣвочій станъ вже занехати.
Цы имъ моя неволя мыла?
Дѣвкоюмъ ся ще не нажила.

Я дѣвкою пиду, где схочу,
Я ничимъ ся не заклопочу,
Ани хлѣбомъ ни водою,
ани мужомъ ни дитиною.

Нехай тая за мужъ спѣшится,
Що ей вже личко марщится,
Я молода якъ ягода,
еще мене за мужъ шкода.

Я спѣваю, я гуляю,
Я таньцюю, гадки немаю,
Я щаслива, во всѣмъ довôлна,
Я весола, бомъ ще вôлна.

Цы ты менѣ, Мариню мыла,
Цы ты менѣ що учинила,
Цы менѣ принадойку дала,
Цы ты мене чимъ очаровала?

Щобъ ты такъ в сѣный до хати,
Як я знаю чимъ чаровати.
Є у мене чари готови,
бѣле личко, чорни брови.

Що ты робишъ? бôйжеся бога.
Я дѣвчина бѣдна, убога.
Оженися ти зо мною,
то поправишъ долю свою.

Варіянти в Залеского стр. 450, Головацького I, стр. 366—367, в обох без трьох останнїх строф, які надруковані в Головацького як народня думка I, стр. 305, що правда, в трохи відміннім тексті.

Межи думками „образованнаго сословія“ надрукований і дальший відпис Шашкевича „Чого, Марино тяжко вздыхаешъ“? з такими відмінами: 1 р. зам. „Марино“ — „дѣвчино“, 2 р. зам. „конца“ — „кôнця“, 6 р. зам. „купати“ — „вмывати“, 9 р. зам. „Марино“ — „дѣвчино“, 12 р. зам. „тôлко“ — „только“, 13 р. зам. „воли“ — „волѝ“, 16 р. зам. „И тимêсь дяка“ — „И тымъ єсь мене“, 17 р. зам. „чаройки, чорніи очейки“ — „чары, чорнѝ оченьки“, 18 р. зам. „бѣліи ручейки“ — „бѣлѝ рученьки“, 20 р. зам. „Же си дяка“ — „Же 'сь дяченька“.

„Пѣснь на Хрестини“ перечеркнена Головацьким:

И мы пришли з божого дому,
привелисьмо гречную куму,
дитинку маленку хрещену,
з гречными кумами принесенну.

Кума кумѣ дає дитину,
Кума мовитъ: ходи, мôй сину,
Маленькій, бѣленькій,
бѣлого личенка, повненькій.

Кума куму поздоровляє,
А баба за стилъ всѣхъ запрашає.
Около весоло,
ѣсти и пити несено.

Баба також пред ними стоитъ,
хорошіи квѣточки строитъ,
чястує, пильнує
и квѣточками дарує.

Починае от духовного,
не минае ани жадного,
чястуе, пильнуе
и колачами ихъ даруе.

Прошу, куми, ласкави бувайте,
бесѣдою не забавляйте.
Гуляйте, випивайте,
пречистую дѣву выхваляйте.

Нехай молитъ своего сына
Яко Матêрь едина
за нами синами.
Ты, мати божая, будь з нами.

Найбільший текст має зазначенне рукою Головацького „Алегор.", що пішов за вчаснійшим зазначеннем Вагилевича: I A, 1 P Alleg. Pies. Се вірша:

О вороблеви.

Гей, учинив воробель на припѣчку жнива,
змолотивши пшеничейку, наробив сы пива,
тры части хмелю давъ,
потомъ барзо жаловавъ!
зачавъ гостей скликати,
тымъ пивомъ чястувати.

Було птаство не лѣниве, взяло ся злѣтати,
Воробчика смутнейкого в томъ розвеселяти,
приспѣвъ панъ журавель
и его братъ хрусташель
и панї синыця,
рôдная сестрыця!

Ахъ, кинувъ ся воробель гостей выглядати.
Коли гляне быстрымъ окомъ, ажъ ихъ не видати,
тôлько два пугачи, славни трубачи,
бузько (бузьокъ) органиста, а крукъ пан басѣста.

Веселый панъ воробель все дома готуе,
запрошеныхъ къ себѣ гостей прекрасно частуе,
гостѣ идутъ, въ замки бютъ,
отворяютъ, отмыкаютъ.
Воробель ихъ бачитъ, веселейко скачетъ.

Гу, гу, гу, гурмовъ стали ся витати,
часъ бы въ васъ вже, милый брате, строшка погуляти,
шумитъ панї совуля, соколева матуля.
Я воробель, слуга вашъ, чекае васъ до тихъ часъ.

На той банкетъ комара с комаркою забили,
Штыри пóвтѣ солонини слушныхъ наробили,
Сто кобасъ начинили, головизну увензили,
Схабы припѣкали, гостѣ частовали.

Ледви було по пôвночи, сова прилетѣла,
Прилетѣвши до вopобля, пидъ столомъ си сѣла,

старшый панъ журавель казавъ слати постѣль,
а хрустель напився, пôдъ столôмъ звалився.

И в тôмъ сова̀ хрустѣля на муку̀ потерла,
А старшому журавлеви горло передерла,
Гостѣ порозганяла, на банкетѣ зôстала,
а сороки з той бѣды вишли разомъ в присѣды.

Зисталася еще сова̀ с пугачами въ хатѣ,
Казала си танцѣ пекне по французски грати.
Гей, гей, совуля, соколева матуля,
теперь скачи̂мъ до воли̂ в вороблевой стодоли̂.

В той часъ с родомъ так шалѣла, ажъ ся утомила,
не хотѣла пива пити, браги ся напила,
гей, гей, пугачи̂, славнии трубачи̂,
теперь ходѣмъ на ловы до жидôвской школы.

Варіянти в Залеского стр. 406—408 і в Головацького II стр. 507—508; останній є стягненнєм відписи Шашкевича та варіянту Ількевича. Поправки та переставлення пороблені рукою Головацького також на рукописи Шашкевича.

Варіянт останньої вірші стрічаєть ся у Залеского (ст. 208—209). Головацький назвав її „коршемна", найвлучнійше оцінив її сам Шашкевич, коли під текстом зазначив просто „без ваги". Се вірша:

О горѣвцѣ.

Фляшкажъ моя потѣха, келишокъ къ радости,
Ани я ся бою лиха, тôлько з высокости.
Арендаръ мôй отецъ, мати,
Каже менѣ горѣвки дати,
а щожъ по журбѣ?

Арендарка лѣпше знае, чого менѣ треба,
повну фляшку наливае, хоть кажу, не треба,
повну фляшку наливае,
горѣвки ми достарчае,
кажеть менѣ пити.

А я в тôмъ не перечу тай напиваюся,
иду з коршми до домойку та не вяляюся,
скоро прийду[1]) до свой хати,
заразъ кажу ѣсти дати,
потымъ иду спати.

Щасливый чоловѣкъ, що пие горѣвку,
скоро прійде до домойку, стане бити жôнку,
будь ты, жинко, правдивая,
въ каждомъ разѣ вычливая,
ты менѣ не лай.

[1]) В рукоп. прийдо.

Якъ горѣвки не стане, корова не мила,
милшая арендарка горѣвки налила,
кажетъ пити, не тужити,
Головойки не сушити,
що день три квартѣ.

Пиду я ся скаржити до жида на жинку,
а чей менѣ почекае довгу за горѣвку,
а вôнъ мене потѣшае,
а в кишеню заглядае,
цы не маю грошей.

Арендару мôй любимый, щожъ кажешъ дѣлати?
цы ещеся напивати, пы вже занехати?
иды, Грицю, вже до дому,
приведи менѣ корову
и штыри волы.

Бѣднажъ моя головойка, щожъ маю чинити?
позаберавъ жидъ товарь, на нѣчимъ робити,
пиду цѣпомъ молотити,
абы душу поживити,
а ввечерь жинку быти,
на новое вчити.

Закінчують виписки зі збірника коломийки:

1. Кокоруза, кокоруза, кокорузы дайте,
кокоруза непоможе, козака шукайте.

2. Редьковъ сѣю, редьковъ поливаю,
рости, редьква, на зиму сховаю.

Семку, Менку, где ты забавився.
На майданѣ, мосцѣ панѣ, горѣвки напився.

3. Гей, не буду я ся жинити, хиба у Петривку,
Заберу я дѣвки в торбу, пиду на вандривку.

4. Выйду я на горойку, погляну в долину,
повтѣкали дѣ(в)ки з торбы, теперь я загину.

5. А ви львовѣ дѣвчатойка не тои натури,
позносили на гору всѣ свои кури.

6. У поле(!) романъ росте, лобода ще выжше,
Лежитъ козакъ, розтягнувся, дѣвча надъ нимъ свище.

7. Не буду я води пити, вода луговая,
не буду я жинки бити, жинка молодая.

Від повисших текстів, виписаних зі старого збірника, треба відріжнити записи пісень, з яких низше поданих не стрічав я у збірниках, в які ввійшли Шашкевичеві записи. Подаванне дотичної літератури не в моїй цїли.

1.

Насеред села сидѣла вдова,
Ой мала (в рук. маю) вона сина
[Василя.
Ой малаж вона сина Василя,
Ой мала вона, на війну дали.
Чекае рочок, не йде синочок,
Чекае другий, не йде син любий.
На третий рочок иде синочок,
Синочок иде, невѣстку веде.
Ой вийшла мати з новоѣ хати,
Ой взялаж вона сина витати.
Ой винесла она двѣ скльенцѣ вина,
А трета бутелька сама тротина,
А до синонька пье солодкій медок,
До невѣсточки сама тротина.
Невѣстка не пье, під коня льее.
А син ся дивит, з коня ся хильее.
Ой зналась, мати, як чаровати,
Ой знайже, мати, як поховати.
Невѣсточку під воротьцьема,
А синонька під віконьцьеми —
На невѣстоньцѣ тай березонка,
На синонькови явір зелененький.
Береза росте, розростае ся,
Лист до листонька привертае ся.
Явір росте, розростае ся,
Лист від листонька відвертае ся.

2.

Годьмо[1])ся, годьмо, товаришеньки, годьмо,
До едноѣ дѣвчиноньки на зальоти ходьмо.
А як будем, Пане брате, на зальоти ходити,
Треба еѣ, Пане брате даруночок купити.
Ой еден ѣ купим шовковіи панчошки,
А другий ѣ купим кізловіѣ черевички
(ту двѣ словѣ незнаю; якось она від них відбирала)
А іак ми вийдим на широку долину,
Там ми собѣ покажемо, вдовин сину, дѣвчину.
А іак ми вийдимо на високую гору,
Там еден другого копѣіонькою сколе.
А вдовин син стрѣлив, гору[2]) перестрѣлив,
А попович стрѣлив, в саме серденько стрѣлив.
Ото тобѣ, вдовин сину, отож тобѣ дѣвка,
У твоѣм серденьку оловльеная[3]) стрѣлка.
За вдовиним сином дзвони ся розщибают,
А поповича тратити гадают.
За вдовиним сином а всѣ дзвононьки дзвонять,
Ой, а поповича вже тратити виводять.
Стійте, панове, ще мене не тратѣте,
Пишѣте листоньки, до батенька шлѣте.
А батенько пише, назад відсилае,
Як мій син наробив, нехай так відбувае.
Пишѣте листоньки, до сестроньки шлѣте,
(так як батько)
(пишѣте до брата, а брат також так)
Стійте, — . . . до матѣнки
Матѣнка пише, ще борше відсилае,
Най ми, панове, хоть годинку зачекают;
Матѣнка ѣде, хусточкоў махае,

---

[1]) На горі: Радьмо. [2]) Рукою Головацького на горі: долину.
[3]) На горі рукою Голов.: калиновая.

Свого сина червѣ(н)цѣми обіймае.
Ще зо 2 словѣ.

3.

Ой два нас, 2. нас, товаришеньки, 2. нас,
Вандруй, вандруй трета, дѣвчинонько, до нас.
Ой радаби я та з вами вандрувати,
Але ся бою зрадоньки мати,
Але ся бою, о, зрадоньки мати.
Ой не бійся ти та, дѣвчинонько, того,
Йк на свѣтѣ жию, незрадиў нѣкого.
Не так сье бою коня вороного,
Йк я ся бою козака молодого,
Бо кінь наздопче, та знайдутся му лѣки,
А козак зрадит, неслава на вѣки.

4.

Зоря всходит, вечерь близенько.
Ой, вийди, мое серденько.
Ой вийди, вийду (sic), не чини жалю
Серцю моему, дорогий кришталю.
А хоть въ садочку студенна роса,
вийди миленька, вийди и боса.
Якже я маю босо ходити,
Свои ноженьки одморозити.
Через рѣченьку, через болото
Подай рученьку, мое золото.
Подай рученьку, подай и обѣ,
Притисни мене, миленька, к собѣ.
Піду въ манастирь, там посвячуся,
На тебе, мила, не подивлюся.

5.

Небуду я жита жаў,
ино пшениченьку,
Небуду я вдови браў,
ино дѣвчиноньку.

Бо у вдови два сини,
Будут мене бити,
А в дѣвчини чорні очи,
будем ся любити.

бо у вдови два сини,
Оба не женаті,
А в дѣвчини бѣле личко,
буду цюловати.

6.

Ой закурила ся бѣла дороженька, в крути (sic) гору идучи,
Ой заплакали новѣ рекрути, на війноньки (sic) идучи.
Ой вы, павоньки, чорнѣ галоньки, та чомъ въ гору не взлѣтаете?
Ой вы, рекрути, молодѣ жоўняри, чомъ до дому невертаете?
Ой радібы мы въ гору ся знести, та нас туман полегаеть (!),
Ой радібы мы ся до дому вернути, та нас Цѣсарь не пускае.

Ой не так цѣсарь тай не так цѣсарь, як цѣсарева мати,
Хоче нами, нами вояками всю Польску звойовати.

7.

(Так, як: ой там на горѣ)

Ой Лях, мати, лях,
Питае ся, куди шлях,
Питае ся дороги
До дѣвчини небоги.

Закурило, замело,
Дороженьки не було.
Ой ѣхали два попи,
Дороженьку пробили.

Ой встань, доню, не лежи,
Дороженьку покажи,
Покажи ми, куди шляк,
Нехай ѣде вражий Лях.

8.

Мати жур варила,
На поровѣ студила,
Ой, жур, мати, жур,
Лѣпший русин як мазур.

9.

Ой не лѣтай, зазуленько, поночи,
Бо си видреш на калиноньку очи.
Ой як же минѣ не лѣтати по ночи,
Згодовалам дѣтоньки, а не маю помочи.

10.

Утипаса на рамена,
Служилъ жолнѣръ за улана,
Кита бѣла, гевѣръ чорный,
Хлопець гожий и моторный.

Ахъ, вы хлопцѣ смѣхованьцѣ,
[на горі: новобраньцѣ],
Neберѣте дѣвки въ таньцѣ,
Тилько берѣтъ молодицѣ
И то бѣлѣ, круглолицѣ.

А вы, люди, не смѣйтеся,
Чужѣй бѣдѣ нетѣштеся,
Коли буде божа воля,
Незагинетъ моя доля.[1])

11.

Дала мене моя мати за високі гори,
Буде мене виглядати по під ясні зори.
Або я тую хату зпалю або ю завалю,
Нехай я си чорні очи на ню не зриваю.
Єдна гора високая, а другая низка...

(знаема.)

Як повисші тексти позбирані з пренайрізнороднійших карточок і записок, так і дальші коломийкові пісеньки:

---

[1]) Се також не запись серед народу.

Коб то пити, коб то пити, коб то ся не впити,
Жеби знати, що сказати, ским поговорити.

Спѣвалабим спѣваночки, коб то ѣѣ вдати,
Ту чужая сторононька, ту чужіи люди,
Як я невдам спѣваночки, сором минѣ буде.

Горѣлонько, оковита, люблюж я тя пити,
Тяжко, горко заробити тебе заплатити.

Заковала зазуленька на хатѣ на розѣ,
Заплакала дѣвчинонька в сѣньох на порозѣ;
Заковала зазуленька, де тучіе не била,
Там родина з родиною горѣлоньку пила.

Ой родина з родиною, а брат из сестрою,
А ще кражше, подобнѣжше, як муж из жоною.

Заковала зазуленька на гаю, на гаю,
А деж я ся не родила, вмирати гадаю.

Оженив ся нетяга, а взяв собѣ Гапку,
Кутокъ дѣток накресав при своим упадку.
Єдно каже: Тату, тату! друге каже: папу,
Я насунув чяпчьерину, пішов по за хату.

Заспѣваўбим спѣваночку, та не вмѣю вдати,
Я в чужіѣ сторононьцѣ, будутся смѣяти.

Кобы ты бувъ добрый хлопецъ,
Тобысь выйшовъ на городецъ,
А я бымъ тя підголила
И без бритвы и без мила.

Бодай тіѣ карабіни в огнѣ погорѣли,
Щоби мене молодого плечѣ неболѣли.
Ой заплачеш, отець, мати, заплачеш, заплачеш,
Як ти мое господарство на плечи зобачиш.

(Коло Крехова.)

Ой посѣявъ козакъ гречку
На дубови на вершечку,
Зірвала ся шура бура,
Козакови гречку здула.

Не журѣтся, когутоньки, не журѣтся, курки,
Нема ксьендза вишотравки, поѣхав до турки.

До звісного вже треба ще додати, що гагілки для Русалки записав Шашкевич. В записи мають вони назву: „Гайівки“, пізнійше „Гайлки“. В первісній записи, в якій пізнїйше поробив зміни Я. Головацький, є деякі відміни супроти тексту Русалки. Ось вони: стор. 42 стр. 5 зразу „везѹть“; стор. 43 стр. 10—11 додаток Як. Головацького, а саме:

Возьми ся за під вижки,
Шукай собѣ товаришки.

стр. 15 се, стор. 44 стр. 6 Ганѕсенька, стр. 8 Касуненька, стр. 12 Андрейева, стр. 13 на Ганѕсеньцы, стр. 15 йі, стр. 20 Андрѕсева, стр. 21 Касуненьцы, стр. 23 йі кѕповаў, стр. 24 Мирѕнів. Вкінці замітка: Гаійвки сѕт бесконечні.

Якою правописию списані гагілки, покаже отся, що не ввійшла в Русалку:

А вжеж весна воскрэсла,
А шчож вона винесла,
Весньануйѕ росу,
Дьівоцькѕйѕ красѕ —
Дьівоцькайа краса
В дунайѕ сье прала.

На тій самій карточці і ряд забав: 1 Кострѕба, 2 Данчик, 3 Йавір, 4 Грѕшка, 5 Дібровнайа Заз., 6. воротар, 7 Мак, 8. Дьід.

Між паперами Головацького найшли ся ще дві записи двох пісень, що ввійшли до Русалки, перша з них на стор. 50 починаеть ся в рукописи „Сѣяла дѣвчина долю“ і мае дальше тільки одну річеву відміну: стр. 6 Тай листы напишемо. Друга пісня із початком „Мовила говорила — йарая пшеницье“ мае замітку „Короваева“ й такі відміни: стор. 51 стр. 4 в стозѣ, стр. 5 Ай подоба; стор. 52 стр. 5 Лиш подоба, стр. 6 побіч сияти (снийати), стр. 8 такая, стр. 10 листом, стр. 12 при студенной, стр. 16 Десь ти, дѣвчинонько, росла.

З Шашкевичевих записий казок стрінув я поки що одну:

Господарь насѣявъ проса, на которе журавлѣ спадали, а тяжко ихъ було віднадити, особливе оденъ паробокъ, стерегущій того проса (бо мусѣў) — не мігъ собі з ними ради дати и нѣколи ему ся виспати було, бо все въ ночи прилѣтали — та що вінъ робитъ — бере двѣ коритѣ и налевае горѣлки, мовлячи, прилетять, а наѣвши ся, схотять пити, піпьють ся тай не злинуть, а я ихъ полапаю (не тямлю, ци то самъ піпъ (господаръ) не бувъ, що тою ночею проса стерѣгъ). — Ледве соненько спочило, бачь, летитъ стадо журавлѣв, летить и веселенько гукае — а піпъ зрадоваўся та втѣшив зъ доброго розуму (дурного лучше) — тай ся причаивъ въ борозьнѣ. Спали журавлѣ, наѣли ся тай напили ся, тай негôднѣ підлетѣли. — Радосно вискочивъ лисомъ попонько зъ борозни, приступивъ къ пяницямъ, бравъ по ѐдному и головами за поясъ затикав — та йде — журавлѣ, втямиўшися, стали крилами робити (маяти), а же ихъ тьма була, лукавого попа під небеса піднесли; а такъ путникъ на воздухахъ въ голову отъ бѣди заходивъ; впав на гадку пустити ихъ (зраву му жяль було) — но аби ся неровбивъ, по ѐдному

випускавъ — а так спустився на землю, но въ далекій чужинѣ (дальше не тямлю) — — О качцѣ, когутѣ, баранѣ, яйци, медведѣ, що въ дорогу йшли —

Казка писана олівцем, потім поправлювана чорнилом. З боку замітка:

Маяти — махати свѣтомъ сербôвъ, викидаюхимъ (sic, викидаючихъ)

Заінтересованиє Шашкевича народньою творчістю було для нього школою, в якій вивчував ся живої мови. Шість кінцевих карток згаданого в горі зшитка займають виписки зі збірника Залеского, а саме сторін 305—388 з замітками про поодинокі слова та вислови. Між иншим є тут ось які уваги: поглянь = sich blicke; кром = außer; дружина = 1. Freundschaft, 2. Gesellschaft; пребувати = verweilen, sich aufhalten; порон = prom; гадати = myśleć, dafür halten; чей, чай = vielleicht, doch mit einer festeren Hoffnung — чаяти; як згадаю = jak wspomnę sobie; вовѣк = na wieki; годѣ = trudno, niepodobna; годѣ = dosyć, genug; не розсудят люди = ludzie to nie przeszkodzą, co Bóg usądził (postanowił); знати вона відлюблена = vom andern geliebt, dem ersten verlohren; понехати = zostawić, verlassen; гûл'яка, гûля = Zweig; влост = ein Land, Gegend (не руськое, но польс.); загуменье, загуменки; вѣдати = wiedzieć; строити = vergiften, auch утроити, отроити; п р о ч мене = außer; розлучники = diejenigen, die die Liebenden trennen, überhaupt; з вечера = въ вечер; з ранку = des Morgens; ой не свѣти, ясна зоре, нû ты п е р е к р о ю = Halb-Mond; відколи = seit; від коли? = seit wann; слôвце = Wörtchen; розсвѣт = Morgendäm(merung); вѣдай = podobno; вороги, вроги; хутко = geschwind, bald; злюбити = полюбити; оборôг = obróg: загуба = zguba, Untergang, Verlust; бездольный = unglücklich; лихая година = die unselige Stunde; из = aus, von; мѣсто = statt; зовижи (sic, зовижу) = erblicken, ansehen; бортник, бортничка, бортъ; не помалу = nicht wenig, sehr; мести (tempus definitum), а метати eben so, нести — носити, черпсти — черпати, гребсти — гребати; з дрôбненька, з лехка, з швидка; як мя зловит = злапае (злапле): лягну, ляжу (время приходящее глагола лягати, (definit.) лягчи; зайняла стогнати = зайняла, ймила, стала, зачяла, взяла и п.; имати = łapać, переймати, займати и п.; хотѣти, тако-жъ хтѣти; вийшли рано дѣвчатоньки збирати н а т и н у = n a ć, naćina u Mazurow zwie się liśćie od ziemniakow (alias kartofli); острôг, цы не е от того умалительное острôшокъ; вѣдай = podobnoś; зьмякати = хуста зьмякати, (activ.) з-мягкати, з-мягнути; колодка = kłódka, kloc, także i narzędzie do zamykania; при-

падити = (indef.) принажати, принудити, приголубити; печь = der Ofen; надсадити ся = podźwigać się; розрадити = ausreden aus dem Kopfe; мехом, от мех, кажут тако-жъ мохомъ от мохъ; розлука = Trennung; кладка — вôдте кладязь = студенец; шо тобѣ на гадьцѣ = was denkst du?; сѣни = Vorhaus, примѣръ до славянь(с)кого сѣнь = der Schatten, стѣна = die Wand, тѣнь = der Schatten; мерзеный = obrzydły; долѣв = abwärts; гидный, гидкій, огидний, огидник — ца, бридник = abscheulich; дружиночка = przyjaciołka; заволока = що ся заволôкъ; лешень = тôлько; оболôг = облôг; гожій = hoży; крâлêвна = крілъівна; днина = dzionek; не слы = nie posyłaj; нй защо = bez wartości; лядащо = ladaco; мамка, матонька; херѣла, хорѣла, болѣла; каламутити = = trüben; вянути = więdnieć, серце вяне; можу = могу; мѣзельнй пальцй = die Ohrfinger; калитка = мошонка у ременя, де ся гроші хевають; розпитатися = dewiedzieć się dokładnie; лѣтник = eine Art von Kleid, vielleicht dasselbe, welches man in andern Gegenden полотянка nennt; бекьеши = ein Pelz mit Unterzug vom blauen Tuch; бѣдняка = ein armer Teufel; кусок = ein Theilchen.

Як народнї піснї і устна словесність загалом були для Шашкевича жерелом вивчення народньої мови, так збірники з віршами книжного походженя є одним зі сполучників, що вяжуть нову добу української лїтератури зі старою українською лїтературною традицією, спільним і для скорійшого відродження нашої лїтератури на российській Українї. Подав *М. Вовняк.*

„Основи нової славянської полїтики Бакунїна“.

Отся проґрамова статя Михайла Бакунїна не новість. Вона кілька разів друкована була в 1848 р., а власне перший раз у польськім перекладї в познанській ґазетї „Dziennik domowy“, потім у перекладї на чеську мову в пражській ґазетї „Wčela“ ч. 75 із д. 15 вересня, а відси в перекладї на німецьку мову в Йордановім журналї Slavische Jahrbücher 1848 ч. 49, ст. 257—260. Новістю отсеї публїкациї являєть ся її француський оріґінал, писаний рукою самого Бакунїна в перших днях червня 1848 р. Сей оріґінал тодї ж дістав ся до рук нашого земляка Івана Борисїкевича, який у часї славянського зїзду особисто познайомив ся з Бакунїном і під текстом його автоґрафа дописав францускою мовою, що ся статя була написана в часї бомбардованя Праги. Правдоподібно вона

написана була троха вчаснїйше і була предложена зїздови, але не принята ним тому, що містила в собі проґраму далеко ширшу від тої, яка мала б обіймати тілько австрійських Славян. Про се читаємо у вступі М. Драгоманова до виданя листів Бакуніна до Герцена та Оґарева[1]) ось що: „Бакунїн подав зїздови якийсь проєкт, про який сучасний чеський історичний огляд зїзду (Historicka sprava o sjezdu slovanském) говорить: „Проєкт Лїбельта і Бакунїна не міг бути принятий тому, бо не відносив ся спеціяльно до Славян в Австрії, але звертав увагу також на инші, позаавстрійські галузи". (Časopis Českého Museum 1848, dil druhy, 12). Тому, що протоколи зїзду не опублїковані, не відомо докладно, який був проєкт Бакунїна. Правдоподібно він був уложений в дусї його статї, надрукованої тодїж у ґазетї „Dziennik domowy". Основа тої статї містить у собі проєкт заведеня всеславянського собора, який був би посередником між ріжними славянськими племенами і усував би між ними всякі вчинки противні ідеї братерства. Вся та концепція славянського братерства не тілько утопійна для тодїшнього, так само як і для нинїшнього стану відносин, але також зовсїм іділлїчна і властиво не входила в полїтичні та конституційні подробицї питаня, і з сего погляду уступає не лиш проґрамі Кирило-Методієвого Брацтва Костомарова 1846—7, але навіть проєктови Лїбельта, предложеному пражському зїздови 1848 р. Соціялїстична тенденція виступає в проєктї Бакунїна в формі бажаня, аби кождий Славянин мав право до частини землї на спільній славянській теріторії, але й се бажанє висловлено досить неясно".

Пізнїйший історик славянського зїзду в Празї 1848 р., др. Зденек В. Тоболька, лише коротко згадує про сю проґраму Бакунїна, тай то недокладно, будїм то вона подана була зїздови від Лїбельта та Бакунїна,[2]) коли річ зовсїм очевидна, що її автором був сам тілько Бакунїн. Ось французький текст сеї — не статї, але проґрами.

---

[1]) Письма М. А. Бакунина къ А. И. Герцену и Н. П. Оґареву Съ приложеніемъ его памфлетовъ, біографическимъ введеніемъ и объяснительными примѣчаніями М. П. Драгоманова. Женева 1896. Украинская типографія (ст. LV—LVI).

[2]) Dr. Zdeněk V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. V Praze, 1901, ст. 159.

Principes fondamentals de la nouvelle politique slave.

Après avoir traversé des siècles d' esclavages, de buttes penibles et de souffrances, consequences malheureuses de leur dèsunions, les Slaves se rèunissant aujeourd'hui pour la premiere fois dans un congrès géneral et se donnant la main pour une alliance fraternelle, declarent solennellement devant Dieu comme devant les nations, que les principes suivants feront dèsormais la base de leur nouvelle existence politique.

1. Arrivés les derniers dans la marche de la civilisation europèenne, eprouvés et formés par de longs malheurs, ils se sentent appellés à réaliser ce, que les autres peuples de l' Europe ont préparés par leur développement ulterieur et ce, qui est regardé aujourd'hui comme le but final de l' humanité, c' est à dire: la grandeur, la liberté et le bonheur de tous, fondés sur une solidarité sainte et fraternelle des individus comme les nations.

2. Ils ont été trop longs temps eux-mêmes les victimes de l' oppression ètrangere, ils ont trop bien vu les consequences facheuses, la demoralisation et la désorganisation, qui resultent pour l' opprimé, mais encore et surtout pour celui qui opprime; ils ont trop profondement abhorrés le joug ètranger, pour vouloir jamais imposer le leur à une race ètrangere. Le respect et l' amour de la liberté des autres est à leur yeux la premiere condition de leur propre liberté.

3. Ils ont été trop longs temps victimes du mensonge et de la violence, pour vouloir puiser autre part leur nouvelle existence et leur force, que dans la verité sainte et pure, dans la liberté pure, dans la justice pure, sans aucune arriére pensée, et par la même ils excluent à tout jamais de leur politique tant exterieure qu' interieure la diplomatie et la conquête, tout ce qui aurait pour but de fonder artificiellement ou mecaniquement une puissance centrale quelconque au detriment de la liberté des individus ou des nations. La nouvelle politique de la race slave ne cera donc une politique d' états, mais une politique des nations, une politique des peuples independants et libres.

4. Ils fonderont leur nouvelle puissance sur l' alliance indissoluble et fraternelle de tous peuples, qui composent la race slave, et ils ne chercheront point d' autre centralisation, que celle de la fédération slave tout entiere. Tous leurs malheur sont provenus de leur désunion. Ensemble ils auraient été invincible, mais ils été dispersés, désunis jusq' à oublier les liens sacrés de race et de sang, qui devaient les unir irrevocablement dans une commune destinée; d' au-

tres se sont laissés entrainer dans une guerre fratricide, d' autres enfin s' oublierent jusq' au point de servir d' instrument à une race ètrangere et à une politique antislave pour opprimer leurs frères. Et Dieu pour les en punir les laissa tomber l' un après l' autre sous le joug des Allemands, sans en excepter même ceux, qui ont conservés l' apparence d' une existence nationale et independante, car ceux-la sont dèvenus le fléau de leurs fréres, les executant à la fois criminels et malheureux d' une pensée allemande.

Mais le temps des épreuves a fini, l' heure de la delivrance a sonnée pour les Slaves. Arrivés à Prague de points le plus opposés ils se sont compris par leurs langues, qui ne sont que les idioms differents des modifications de cette langue belle et sonore, qui se parle depuis les bords de l' Adriatique et de la mer Noire jusqu' aux confins de la mer Blanche et de la Siberie. Ils se sont trouvés unis par leurs interets communs, mais encore plus unis par le sentiment de la grande destinée, que l' avenir leur prepare; ils se sont inclinés devant le Dieu en le remerciant d' avoir mis fin à leur dures èpreuves, de leur avoir conservé dans toute la pureté ce sentiment fraternel; ils se sont mutuellement pardonné le passé, et ne voyant plus devant eux que le present et l' avenir, ils ont prêté serment de ne plus separer leurs destinées.

Bases d' une alliance slave.

1. L' indépendance des tous peuples composant la race slave est reconnue.

2. Mais tous ces peuples sont solidaires l' un de l' autres. Cette solidarité (wsaimnost') doit étre intime, que le bonheur ou le malheur de l' un soit le bonheur ou le malheur de l' autre et qu' aucun ne puisse se sentir et se croire libre, quand les autres ne le sont pas, et vice versa l' oppression de l' un est l' oppression des tous.

3. La fedération universelle des tous les peuples slaves est l' expression et la réalisation de cette solidarite. Elle represente la Slavie entiere et porte le nom du concile slave.

4. Le concile slave est placé audessus des tous les peuples slaves comme autorité et comme tribunal supréme; tous doivent également s' incliner devant ses jugements et exécuter ses ordres.

5. Toute tentative de la part d' un peuple slave, ayant pour but de former au soin de la fédération génerale une fédération particulaire, ou bien de soumettre un autre peuple slave soit par la diplomatie, soit par la violence, dans le but former un état central puissante, capable de contreballancer ou même de limiter la puissance

de la fédération génerale; toute tendance de former une hégémonie quelconque soit aut profit d' un peuple ou bien des quelques peuples reunis et au detriment des autres, est declarée comme un crime et comme une trahison envers toute la Slavie. Les peuples slaves, qui veulent faire partie de la fédération, doivent entièrement resigner leur puissance et la concentrer entre les mains du concile et ne chercher dèsormais leur grandeur particuliere que dans le développement de leur bonheur, de leur liberté et de cette sainté fraternité, qui doit ètre la base vivifiante et religieuse de la nouvelle existence slave.

6. Le concile seul a le droit de declarer la guerre aux puissances ètrangeres. Aucun peuple ne peut l' entreprendre sans l' assentiment de tous, car d' après cette même loi de solidarité tous doivent prendre part à la guerre de chacun, et aucun ne peut abandonner son frére dans le moment du danger.

7. La guerre intestine entre les peuples slaves est proscrite à jamais comme un crime, comme le plus odieux fratricide. Si nait des disputes entre deux peuples slaves, elles doivent être portées devant le concile, dont le jugement et la decision doivent être executées comme sacres.

8. Mais des trois derniers points il se suit necessairement, que quand un peuple slave est allegué à l' improviste soit par un penple ètranger, soit par un peuple rebelle slave, avant que le concile ait eu le temps de prendre une decision ou des mesures quelconques, tous les peuples voisins doivent voler à son secours. Est donc declaré traitre à la patrie tout peuple slave, qui porte les armes contre un autre, tout peuple slave, qui en cas d' attaque ne vole pas au secours de son voisin attaqué. Defendre son frère est le premier des devois.

9. Aucun peuple slave ne peut contracter d' alliance avec les peuples ètrangers; ce droit est uniquement reservé au concile; aucun ne peut mêttre à la disposition d' un peuple ou d' une politique ètrangere des troupes slaves.

Constitution interieure des peuples slaves.

Les peuples slaves ètant independants, chacun peut se donner librement des institutions adaptées à ses moeures, à ses intérêts, à sa position, sans que le concile ait droit de s' enmeler. Mais il y' a des principes inherents à la nature slave, qui doivent faire par consequent la base fondamentale de la nouvelle existence des peuples slaves alliés, et sans l' observation religieuse desquels aucun ne peut entrer dans la féderation universelle.

Ces principes sont: l' ègalité de tous, la liberté de tous et

l' amour fraternel.

1. Sous le ciel libre de la Slavie point d' ésclaves (ni de droit ni de fait). La subjection sous quelque forme qu' elle se prèsente, est proscrite à jamais; tous les Slaves sont ègalement libres, ègalement frères. Point d' autres inègalités que celle, que la nature a creé. Point des castes. La ou il existe encore une aristocratie, une noblesse privilegiée, elle doit, si elle veut être slave, chercher desormais son honneur et son privilége dans la richesse de son amour et dans la grandeur de son sacrifice; soeur ainée de son peuple par les sciences et les arts, elle doit se fondre et se perdre entiérement dans les masses populaires, pour y puiser une vie nouvelle et pour l' initier à son tour dans la civilisation accumulée par les siecles.

2. Sur le territoire immense et beni, qui occupe la race slave, il y a de la place pour tout le monde, et chacun doit avoir la part dans la propriètè nationale et dans le bien-être des tous.

3. Tout individu appartenant à un peuple slave a par la même le droit de citoyen chez tous les autres peuples de la même race, et doit être regardé et traité par tout comme frère; la même solidarité, qui unit tous les peuples slaves, doit aussi exister entre tous les individus slaves.

4. Le concile a le droit et le devoir de veiller à ce, que ces trois points fussent religieusement observés et largement appliqués dans les institutions interieures des tous les peuples, qui font partie de la fédération universelle. Il a le droit et le devoir d' intervenir lorsqu' ils sont violés par une institution ou une mesure quelconque, et tout Slave a le droit d' en appeller au concile contre les decisions de son gouvernement particulaire.

Під сим текстом, писаним рукою самого Бакуніна, без дати та без підпису автора, дописано иншою рукою і блїдійшим чорнилом ось які слова: Ces principes conçu par Bakunin le Russe fut confié a sousigné pendant le bombardement de la ville Prague, qui suivit le congres des Slaves au mois Juin. 1848. I. Borysikiewicz. **Се прозвище в рукописї перечеркнено подовжною рискою, цїлу дописку перечеркнено пятьма скісними рисками, а в низу під текстом дописки инша рука дописала:** Dostałem od I. Cie—".

Рукопис Бакуніна містить ся на аркуші канцелярійного білого паперу без водяного знака. Записано тілько піваркуш, зложений у формат folio, **на першій сторонї 57, а на другій 43 рядки письма Бакуніна, 4 рядки дописки Борисїкевича і 1 р. третьої дописки. Другий піваркуш чистий. Сей документ одер-**

жав я в 80-их рр. минулого віку від д. Івана Белея, який одержав його від пок. Івана Борисікевича.

Подаю далї дословний переклад тексту Бакуніна на нашу мову:

Основні прінциии нової славянської полїтики.

Пройшовши столїтя неволї, важких боїв та терпінь, нещасних наслїдків їх розєднаня, Славяни на ново єднають ся сьогодня перший раз на загальному конґресї, і даючи собі руку для братерської злуки заявляють торжественно перед Богом і перед народами, що від тепер ось які прінціпи будуть творити підставу їх нового полїтичного житя.

1. Ідучи останніми в походї европейської цівілїзації, випробувані і вироблені довгими нещастями, вони чують себе покликаними здійснити те, що підготовили инші европейські народи своїм дальшим розвоєм, і що сьогодня вважаєть ся остаточною метою людськости, а власне: величність, свобода і щастє всїх, основане на святій дружности та на братерстві одиниць так само як і народів.

2. Бувши аж надто довгий час самі жертвами постороннього гнету вони аж надто добре зрозуміли прикрі наслїдки, деморалїзацію та безладдє, які виникають із поневоленя не тілько для поневолених, але також і особливо для тих, що поневолюють. Вони аж надто глубоко зненавидїли чуже ярмо, щоб мали бажати накладати своє ярмо на якусь чужу расу. Пошана та любов до свободи инших, се в їх очах перша підвалина їх власної свободи.

3. Занадто довгий час вони були жертвами ошуки та насиля, щоб могли бажати оперти своє нове житє на чімось иншім, як тілько на святій, чистій правдї, на чистій свободї, на чистій справедливости, без ніякого застереженя і без ніякої задньої думки. Тим самим вони виключають раз на все зі своєї полїтики як зовнїшньої, так і внутрішньої, всяку діпльоматію та завойованє і все те, що могло би мати метою основанє штучним або механїчним способом якої будь центральної власти на шкоду свободи одиниць або народів. Нова полїтика славянської раси не буде полїтикою держав, лише полїтикою націй, полїтикою незалежних і свобідних народів.

4. Свою нову власть вони оснують на нерозривнім та братерськім звязку всїх народів, що складають славянську расу, і не шукати-муть ніякої иншої централїзації, а тілько всеславянської федерації. Всї їх лиха повстали в їх розєднаню; злучені в єдність вони мати муть непоборну силу. Доси вони були розсипані, розєднані до тої міри, що забували про святі звязки раси та крови, які повинні були нерозривно лучити їх для спільного призначеня. Деякі з них дали втягти себе в бра-

товбійчу війну, а нарешті инші забули ся аж до тої міри, що послужили знарядом чужої раси та протиславянської політики для гнобленя їх братів. І Бог караючи їх довів їх до того, що вони одні за одними попали під ярмо Німців, не виключаючи навіть тих, що заховали позір народнього та незалежного житя, бо власне ті[1]) зробили ся бичем для своїх братів, виконуючи злочинно та лиходійно німецьку думку.

Але час проб скінчив ся; вибила година освободженя для Славян. Прибувши до Праги з найдальших кінців, вони зрозуміли язики одні одних, що являють ся тілько ріжними ідіомами тої самої гарної та звучної мови, якою говорять люди від берегів Адрійського аж до Чорного і аж до берегів Білого моря та до Сибіру. Вони побачили, що їх лучать спільні інтереси, але ще більше лучить почуте великого призначеня, яке готує для них будущина. Вони поклонили ся Богу, дякуючи йому за те, що закінчив їх важкі проби, що заховав у них у всїй чистоті братерське почуте. Вони взаїмно простили собі все минуле, і не бачучи перед собою нїчого крім теперішности та будущини, вони присягли собі не розділяти на далї своїх призначень.

Основи славянського звязку.

1. Признаеть ся незалежність усїх народів, що складають славянську расу.

2. Всї ті народи приступають до згоди одні з одними. Ся згода (взаїмність) мусить бути так тїсна, що добро або лихо одних буде добром або лихом других, і що нїхто не може почувати себе [щасливим] анї свобідним, доки такими не будуть усї инші; навпаки, поневолене одних буде поневоленем усїх.

3. Загальна федерація всїх славянських народів буде виразом і здїйсненем сеї злуки. Вона буде представляти всю Славянщину і буде називати ся **славянським собором**.

4. Славянський собор буде містити ся понад усїми славянськими народами як найвисша власть і найвисший суд; усї однаково повинні підлягати його ореченям і виконувати його розпорядженя.

5. Всяке зусилле одного славянського народа з метою утворити в лонї загальної федерації якусь часткову федерацію, або поневолити инший славянський народ чи то діпльомацією, чи то насиллем під якусь центральну власть, яка могла би противажити або обмежити власть загальної федерації; всяке зусилле до утвореня якої будь геґемонії на користь одного народа або хоч би звязку кількох народів на шкоду ин-

[1]) Автор очевидно має тут на думцї Росію, що від XVIII в. жие під панованем нїмецької династії. *І. Ф.*

ших, признаеть ся злочином і зрадою всеї Славянщини. Славянські народи, які захочуть брати участь у федерації, повинні зовсім зректи ся свого пановахя і зосередити всю власть у руках собора, та не шукати від тепер своеї окремішньої величі ні в чім окрім розвою свойого добра, своеї свободи і того святого братерства, що повинно бути животворною та релігійною основою нового славянського житя.

6. Собор сам один мае право виповідати війну чужим державам. Жаден народ не може починати війни без згоди в усіми иншими, бо відповідно до сего закона солідарности всї повинні брати участь у війнї кождого, і нїхто не сміє відступати свойого брата в хвилї небезпеки.

7. Внутрішня війна між славянськими народами забороняеть ся раз на все як злочин і як найпоганїйше братовбійство. Коли виникне незгода між двома славянськими народами, її треба виточити перед собор, а його засуд і рішене мають бути виконані як святі.

8. Із трьох остатнїх точок випливае в конечности, що коли один славянський народ несподївано буде зачеплений чи то яким сусїднїм, чи яким збунтованим славянським народом так, що собор не зможе в пору повзяти рішеня або подати способів заради, всї сусїднї народи повинні ставати йому до помочи. Признаеть ся зрадником вітчини кождий славянський народ, котрий підійме оруже проти иншого, і кождий славянський народ, котрий у разї нападу не стане до помочи свому нападеному сусїдови. Боронити свойого брата, се перший обовязок кождого.

9. Жаден славянський народ не може входити в союз із чужими народами; се право застережене виключно соборови; нїхто не сміє віддавати війська одного славянського народу на услугу якої будь чужої полїтики.

Внутрішнїй устрій славянських народів.

Незалежні славянські народи повинні кождий для себе надати собі свобідно устрій відповідний до їх обичаїв та до їх інтересів, а собор не мае права вмішувати ся в те. Є одначе основи вроджені славянській вдачі, які консеквентно повинні стати підвалинами нового житя славянських народів у їх злуці, і без релїґійного пошанованя для тих основ Славянство не може стати членом всесвітньої федерації.

Сї основні прінціпи такі: рівність усїх, свобода всїх і братня любов.

1. Під свобідним небом Славянщини не буде невольників, анї по закону, анї фактичних. Поневолене, в якій би формі воно не проявляло себе, заборонене раз на все. Всї Славяни однаково свобідні, однаково брати. Нема нїяких инших нерівностий окрім тих, які витворює природа. Нема каст. Там, де доси ще істнуе арістократія, шляхта наділена привілеями,

вона повинна, коли хоче бути славянською, від тепер шукати своєї чести та своїх привілеїв у богацтві своєї любови та в величині своєї посвяти. Старша сестра свойого народа, через свої науки та штуки вона повинна вся розплисти ся та згубити ея в народнїх масах, аби з них зачерпнути сили для нового житя, а зі свого боку дати їм доступ до цівілїзації нагромадженої віками.

2. На безмірнім і благословеннім просторі, який займає славянська раса, досить місця для всїх, і кождий повинен мати участь у народній власности та в загальнім добробутї.

3. Кождий осібник, член одного славянського народу, тим самим має право горожанства у всїх инших народів тої самої раси і скрізъ повинен бути уважаний та трактований усїма як брат. Та сама солїдарність, яка лучить усї славянські народи, повинна здружувати також усї осібники славянської нації.

4. Собор має право й обовязок дбати про те, аби ті три точки були заховувані як релїґія і широко приложені до орґанїзації всїх краєвих інстітуцій у кождого народа, що творить часть загальної федерації. Він має право й обовязок вмішати ся скрізь там, де би якась інстітуція або якийсь поступок нарушували ті прінціпи, і кождий Славянин має право відкликати ся до собора проти рішеня свойого часткового правительства.

Польська дописка під Бакунїновим текстом троха неясна. З француської дописки видно, що Бакунїнів автоґраф підчас бомбардованя Праги дістав ся в руки Борисїкевича. Яким припадком і від кого дістав його в свої руки Цешковский, один із делеґатів познанських Поляків, що перечеркнув дописку Борисїкевича і підписав початкові букви своєї назви, сего не вмію виясиити, тай се впрочім дрібниця, тим більше, що рукопис усе таки назад дістав ся до рук Борисїкевича. Читаючи отсю проґраму Бакунїна та її мотивоване не можна не завважити її основи — релїґійного чутя, яке піддає йому не так революційні, як радше християнські основи нової славянської полїтики — братерство та справедливість у вимірі прав та свобід. Величня хвиля зїзду представників Славянства в Празї, при якій відбуло ся також руське богослужене, відправлене церковно-славянською мовою, мусїла зробити на нього велике враженє, коли йому зараз уявила ся вся громада славянських народів, що стають перед Богом і поклоняють ся йому і подають собі руки для згідного житя та згідної оборони своєї свободи. Мало обізнаному в історією славянських племен російському ентузіястови вселюдської свободи та братерства зараз уявило ся,

що всї Славяни в однїй хвилї можуть дарувати собі обопільно всї урази, забути всї кривди, змазати всї історичні рахунки, і перетворити ся в одну величезну сїмю, переняту одним високим ідеалом, найвисшим, до якого здібне людське чутє. І в тїй самій хвилї у нього під впливом власного чутя являєть ся віра в високе призначенє славянської раси, яку від тепер сам Бог поведе до якоїсь йому відомої, незвичайно високої цїли. Навівши висше оцїнку тої проґрами, подану М. Драгомановом, я вважаю потрібним зазначити, що він при всїй бистроті свойого осуду не відчув і не оцїнив власне сеї чутєвої основи тез Бакунїна, супроти якої подрібні вказівки про те, як має бути устроєне будуще житє, не мали для автора такого великого значіня, аби він задавав собі труду формулувати їх докладнїйше. Право кождого Славянина до участи в спільнім всеславянськім добрі не конче треба розуміти так, як зрозумів се Драгоманов, буцїм-то кождий Славянин у будущій славянській державі повинен одержати шматок землї, бо-ж новочасна цївілїзація витворює велику масу таких матеріяльних і духових дібр, у яких і без шматка землї людське житє жоже бути свобідне, продуктивне та щасливе.

Не можна також назвати зовсїм справедливим осуду Драгоманова, буцїм то проґрама Бакунїна „зовсїм ідїлїчна і властиво не входила в полїтичні та констітуційні подробиці". Бакунїн, як бачимо, зовсїм ясно відчув і поставив самостійність і рівноправність кождої славянської народности, не згадуючи навіть про якісь історичні права, а навпаки, виразно усуваючи всякі прівілєґії одного народа над иншими. А найважнїйше полїтичне право — право війни та оборони народньої самостійности — не тілько висловлене у Бакунїна зовсїм ясно, але надто основане і заґварантоване федераційним устроєм усїх славянських народів та обовязком до солїдарности в оборонї спільної свободи. Можна сїй проґрамі зробити хиба закид браку відповідної екзекутиви, але сей брак у нього заступає моральне і релїґійне почутє, яке й у всїх новочасних констітуціях являє ся основою державної екзекутиви, розуміє ся, обік економічних інтересів, що вяжуть кожду одиницю з суспільністю.

Подав *Іван Франко*.

Наукова хроніка.

„Кіевская Старина“ і її „Покажчик“.

Систематическій указатель журнала „Кіевская Старина“ (1882—1906 г.). **Составленъ Членами Комиссіи**: И. Ф. **Павловскимъ**, В. А. **Щепотьевымъ**, А. А. **Явойскимъ** и **студентомъ Кіевскаго университета** Б. Д. **Чигринцевымъ. Изданіе Полтавской Ученой Архивной Комиссіи**, Полтава, 1911, ст. (4)+219.

Давно вже відчувала ся потреба покажчика до „Київської Старини“ і недивно, що з ріжних сторін робили ся заходи сю потребу задовольнити. Займав ся сим покійний Доманицький, а історично-фільольоґічний відділ Харківського уніерситету нещодавно навіть предложив зладженне покажчика до „Київської Старини“ яко медальну тему. І справді за 25 літ свого видавання нагромадила в собі „Київська Старина“ таке богацтво ріжнородного українського матеріялу, сирого й оброблєного, що ніякий нині дослідник кроку не може ступити без знайомости з сим матеріялом, — ні історик, ні історик літератури, ні етноґраф і т. д. Але користуванне сим матеріялом страшно утруднювало ся через брак відповідного покажчика, а перегляд 94 грубих томів, щоб знайти потрібну статю, замітку чи документ, не можна сказати, щоб був надто приємною працею. Тому з зрозумілим заціккавленнем дожидали ми появи сього видання Полтавської Архивної Комісії, коли прочитали в ґазетах про заходи сеї Комісії коло зладження покажчика до скарбів полишених українській науці заслуженою покійницею.

Але одержавши врешті сей покажчик ми, як се нераз буває при гарячім дожиданню, розчарували ся в нім в тім самім ступні, в якім ждали його. Мусимо признати ся отверто: покажчик нам зовсім не сподобав ся — ні способом уложення матеріялу, ні виконаннем поста-

---

Принято на засіданню історичної секції дня 19 червня 1912.

вленого завдання, як внутрішнім, так і зовнішнім. Виданнє зовсїм не показне, друк ординарний, книжка нагадує скорше цінник якоїсь провінціяльної фірми, друкарських помилок повно, особливо де приходить латинське письмо. Друкарня не мала видко відповідних черенків і тому скрізь, де приходить польський, або чеський текст, в покажчику майже послїдовно не видержана відповідно до того тексту правопись. Та й у французьких і німецьких текстах повно грубих помилок і перекручувань, аж гидко читати. Але залишімо зверхню красу, а перейдїмо до внутрішньої.

Покажчик складаєть ся з девятьох відділів, між які розсортований цілий матеріял „Київської Старини" і „України" (1907 р.), яко її продовження. Відділи сї такі: І. Археольоґія (осібно „церковна" й „загальна"), II. Історія і історичні матеріяли (знову осібно: „церковна" історія і „загальна"), III. Красне письменство, IV. Історія лїтератури (дїлить ся на 4 підроздїли: а) матеріяли, б) статї, в) статї й замітки про Котляревського, г) статї й замітки про Т. Шевченка), V. Ґеоґрафія і етноґрафія, VI. Біоґрафічний матеріял (сей широкий „відділ" ділить ся знову на ряд дрібнїйших роздїлів: а) біоґрафії, характеристики й матеріяли до них, б) листи й листуваннє, в) спомини, г) записки, замітки й щоденники, д) промови (sic!), е) некрольоґи), VII. Портрети, рисунки, статї й замітки про них, VIII. Бібліоґрафія, IX. Miscellanea, додатки й поправки. Вкінцї книжки додано „покажчик авторів статей".

Як бачать самі читачі, подїл на відділи не зовсїм щасливий. Справдї, що за допотопне роздїленнє „церковної" археольоґії або історії від „загальної", роздїленнє, яке відгонить ще середньовіччиною! або що за смішне полученнє етноґрафії з ґеоґрафією! Історія церкви, церковні старинности — се лиш частина загальної історії чи археольоґії і спеціяльно виділяти їх, коли не виділяють ся инші частини, нема жадної розумної підстави, крім пережитої традиції.

Дальше, серед ріжних рубрик, часто зовсїм недоцїльних і довільних, здивований читач не стріне таких потрібних відділів, як право і мова, не кажучи вже про инші дрібнїйші, напр. добре б було зібрати осібно статї по історії штуки (малярства, будівництва і т. д.) на Україні (де що з того попало в відділ VII, але тільки спорадично).

„Біоґрафічний матеріял" на наш погляд не було особливих підстав виділяти в окремий відділ, а тим більше садити до сього відділу без розбору ріжні річи, котрі властиво сюди не належать, а котрі з більшим правом (і з більшою користю для читачів) могли відійти до відділів історії, історії лїтератури, етноґрафії і т. д., як то побачимо низше на рядї прикладів. Відділу IX-го властиво не повинно б бути. Перевірити матеріял і доповнити пропущене повинні були укладачі ще

перед друком, коли все се можна було рознести по відділам. При добрім же доборі відділів не треба-б було відокремлювати жадної „смѣси“, бо всьому знайшло ся би місце в своїм відділї. А то тепер сей відділ тільки утруднює користаннє з покажчика, трудне й без того. Справдї для того, щоб відшукати потрібну вам статю чи замітку мусите ви переглянути майже цілий покажчик, — так хаотично і зовсїм не систематично він уложений. Матеріял дуже часто зовсїм довільно й припадково рознесений по відділам і тому читач в багатьох випадках не годен просто зорієнтувати ся, де шукати. Розуміеть ся при кождім поділї буває, що та чи инша річ може піти до ріжних відділів, але тодї так треба й зробити — повторити сю річ по всїх відповідних рубриках, хоч би й як завдало се праці укладачеви: адже його завданнє улекшити иншим користаннє з журнального матеріялу. Очевидно, що при сортованню треба бути обережним і не пхати річи до невідповідного місця: для сього треба знати зміст її, а не покладати ся на самі заголовки. Впорядчики нашого покажчика не виказали нічого подібного, а обмеживши ся до того ще тільки на сам індекс авторів, не подавши анї індексу імен взагалї, анї індексу річевого, поставили кождого, хто хотїв би користати з їх покажчика в дуже неприємне становище — переглядати покажчик з гори до низу, аби щось відшукати. Треба вам напр. відшукати лїтературу про вірші — мусите переглядати цїлий відділ IV, V, та ще й обовязково зазирнути в IX, не кажучи вже про відділ бібліоґрафії. А всього сього не було би, коли-б в річевім покажчику стояли при слові „вірші“ всї дотичні статї про вірші, які де-будь в покажчику знаходять ся. Спробуйте відшукати лїтературу напр. про Гребінку, Квітку, або що — муситимете так само карткувати кілька відділів: IV, VI, VIII, IX за тим тільки, щоб в котрімсь знайти одну-дві статї чи замітки, бо автори не спромогли ся улекшити вам сю роботу через зладженнє іменного покажчика, а ви не певні, що цікавого для вас матеріялу не знайдете в якімсь із сих відділів.

Без доброго іменного і річевого індексу кождий покажчик тратить три чверти своєї вартости, а надто такий „систематичний“, як отсей. Доданий покажчик авторів зовсїм не вистарчає, навіть не зважаючи вже на неповноту й ріжні помилки та недокладности, які в нїм подибуємо.

При добрих індексах навіть найлїпший поділ матеріялу по відділам має підрядне значіннє, а не то такий, якого доконали наші впорядчики. Справдї, міркуйте самі. Ось перед нами відділ церковної археольоґії. Сюди попала напр. (див. ч. 7) замітка Біляшевського „Два замѣчательные предмета кіевскаго церковнаго археологическаго музея“ хоч вона до церковної археольоґії нічого не дає, а трактує про монету св. Володимира і вислу печать Давида Святославича. Укладчик по-

бачивши в заголовку „церковний археольоґічний музей“, рішив мабуть, що се належить до церковної археольоґії, ніби в сім музею не може бути річей світських або належних не до археольоґії, а напр. до етноґрафії чи що. Ніяк до церковної археольоґії та й взагалї до археольоґії не належить замітка А. Л(азаревського) згадана під ч. 2. Чому-б в такім разї не віднести ч. 145 або 404 до церковної археольоґії?

А знов однородні замітки попадають то в той, то в инший підрозділ, замість щоб бути в однім (напр. про знахідки в Київо-Печерській Лаврі, див. чч. 4, 5, 24 і знов ч. 165). В відділї загальної археольоґії подибуємо замітку про „старі тракти або дороги на Українї“ (ч. 211) і статї про антропольоґічний тип Українців (див. чч. 51, 52). До обох підрозділів археольоґії попали й всї статї й замітки, які торкають ся архивів, біблїотек та переховуваних в них документів, або взагалї рукописей, надписей і такого иншого, хоч не все, бо напр. ч. 657 і ч. 1279 віднесені до загальної історії, а ч. 2136 до етноґрафії. Розуміє ть ся треба було зібрати в осібнім підроздїлї всї сї статї або вже розвести їх по ріжних рубриках, віднїсшичи до відділу історії чи історії лїтератури, дивлячись по їх змісту. Все-ж, що відносить ся до історії нашої штуки, слїд би було також виділити в окремий відділ, або принаймнї треба би було повторити в відділї VII (напр. чч. 43, 92, 209 та ин.). Так само помішані ріжні річи і в відділї церковної історії: див. чч. 259, 304, 316 і 354 до історії братств на Українї, або ч. 392 („Самосудъ старообрядцевъ“), або ч. 341 („О новооткрытомъ Славянской богѣ Раѣ“), або ч. 397 (Л. Свѣчка въ роли похитителя церковныхъ денегъ) та цїлий ряд статей і документів до історії культури, просвіти, або штуки взагалї,—тим більше, що упорядчики не тримали ся якоїсь одної системи і одні річи містили в сім відділї, а знов однородні їм в другім (пор. напр. чч. 396, 398 в відділї церковної їсторії і чч. 1205, 1241, 1314 в „звичайній“, ч. 1746 в „матеріялах“ до історії лїтератури, і т. д.); в таких випадках треба було зазначувати в обох відділах. Чом напр. замітку під ч. 1074 уміщено не в церковній, а загальній історії? А знов, раз замітка під ч. 341 віднесена до історії церкви, то й замітка під ч. 212 про ідол в Ахтирцї повинна би з тою самою рацією бути перенесеною з відділу загальної археольоґії до церковної.

Поміщені в відділї загальної історії ч. 787 (Z., Полтавскій Земскій Музей), або ч. 1273 (Скриленко, Екатеринославскій Областной Музей имени А. Поля) сподївали ся-б ми бачити скорше в відділї археольоґї з огляду на систему, якої тримали ся упорядчики в тім відділї; ч. 789 „Забавная родословная“ (Доказательства Хама Данилея Куксы потомственны) — в покажчику другий заголовок пропущений — скорше треба би було віднести до історії лїтератури (до матеріялів) і повторити в відділї рисунків; так само й ч. 1133 віршований „Отвѣтъ малороссій-

ских козаковъ украинскимъ слобожанамъ“ (в покажчику невірно „Отвѣтъ малороссійскимъ слобожанамъ“), треба було віднести до матеріялів історично-літературних; ч. 1414 відповідно до пляну впорядчиків мало би бути віднесене до церковної археольоґії (по нашому-ж до спеціяльного відділу історії штуки). Крім сього багато річей треба би було повторити також в відділї ґеоґрафії, про що низше.

Переходячи до відділу III-го, красне письменство, мусимо висловити жаль, що в сім відділї не тримали ся впорядчики тої самої системи, що й в розділї некрольоґів — вона в сім разї була-б ще більш оправданою, бо значно улекшила б користаннє з покажчика, а то тепер цїлий ряд ориґінальних творів наших письменників треба шукати не під їх авторами, і під назвисками людей, до рук котрих сї твори припадково попали ся: напр. Гулака-Артемовського: під П. А. І. (ч. 1533) — помилка, замість П. А. Г., ініціялів П. Гулака Арт., — і Скольський (ч. 1555, помилка, замість Сокальський); Гребінки — під Комаров (1479) і О. Л(евицький) (ч. 1529), хоч під ч. 1466 подано вже Забілу, а не Комарова, котрий опублїкував його вірші; Думитрашка під Доманицький (ч. 1464) і Комаров (ч. 1480); Квітку під Ю. Т. (ч. 1586); Максимовича під В. Науменко (ч. 1523) і В. Н[ауменко], ч. 1443; Руданського — під Креминський (1485) і Лотоцький (1504); Рудиковського під Щербина (ч. 1584).

В сім же відділї конечно треба було зазначити вірші Забіли, опублїковані В. Мировцем в статї поданій під ч. 1829, Морачевського, опублїковані В. Науменком (див. ч. 1845) та Рудиковського, опублїковані В. Щербиною (див. ч. 3144). Даремно також віддїлили впорядчики твори Мирона (чч. 1517 - 1520) від Франка (1573), адже сей псевдонїм нашого заслуженого письменника давно роскритий, не являєть ся жадною лїтературною тайною і тому впорядчики не тільки мали право, а й повинні були все підписане Мироном помістити під справжнїм імям автора, а під Мироном лише дати відповідний відсилач. Упорядчики-ж не зробили сього нї в сім відділї, нї инших на превеликий жаль і шкоду читачів. Розуміеть ся ч. 1525 („Три сестри, царевич, степ і море“) не місце в сім відділї, а лише в етноґрафії.

Переходимо до відділу IV, історії лїтератури. До „матеріялів“ даремне зачислені статї Грінченка (ч. 1624) і Франка (Мирона) (ч. 1671), ч. 1628 слїд би віднести до „переписки“ раз уже заведено такий відділ, ч. 1648 надаєть ся скорше до дальшого розділу, ч. 1666 треба віднести до відділу VII, бо тут іде річ про портрет Максимовича. За те чимало „матеріялів“ знаходимо в відділї оброблених статей (чч. 1764, 1782, 1802, 1812, 1833, 1853, 1854, 1881 і т. д.). Крім сього чимало є тут річей, котрі сюди зачислені через якесь непорозуміннє, як

напр. статя Ірпенського, Малороссы въ Петербургѣ (див. ч. 1801), яка нічого спільного з історією літератури не має. Даремне поміщені тут і статї про колядки, котрим місце в відділї етноґрафії (див. чч. 1857 і 1892), де треба би було повторити й ч. 1874 (Сумцова, Квітка яко етноґраф), подібно як і ч. 1753 (Багалїя про історичні повісти Квітки) не вадило може-б повторити в відділї історії. Статя д. Єфремова (ч. 1787) скорше може відносити ся до етноґрафії або вже до історії, ніж до історії лїтератури. До етноґрафії-ж, а не до історії лїтератури відносить ся й ч. 1805, де вже і є подібна річ (див. ч. 2138). Взагалї непослїдовности і в сім відділї чимало, так напр. Галагана про вертеп (ч. 1761) тут, а Тарнавського (не Тарновського) в матеріялах (ч. 1742), статї П. Житецького про думи принотовані в сім відділї, а його-ж статя про творцїв і співцїв сих дум — в етноґрафії (ч. 2244). Слїд би було повторити в сім відділї статю Стороженка, Кирило-методієвські заговірники (ч. 1307). Ряд статей міг би відійти до відділу біоґрафічного та його підроздїлів (напр. біоґраф. нарис під ч. 1838, статя Василенка про О. Бодянського під ч. 1757, чч. 1765, 1766 та инші). Під ч. 1888 занотована статя Франка при чім автори не відважили ся роскрити ініціял (Іван Ф.).

В відділї V, в котрім до купи помішані ґеоґрафія і етноґрафія, так само зустрічаємо річи з чужих відділів, або належні до кількох, але подані чомусь лише тут, як з другої сторони такі самі річи тут не згадують ся, а натомісь зазначені в инших. Так з повним правом можна би було віднести до історії чч. 2112, 2118, 2119, 2132, 2202, 2304, 2311, 2313—2315, 2499 (про мапу України), 2619, як з другої сторони отсї річи уміщені в відділї історії надавали би ся до занотовання і у відділї ґеоґрафії (пор. чч. 935, 936, 942, 970, 1026, 1143, 1145—7, 1168—9, 1189, 1191, 1197), а знов ч. 2123 (пісні штучні, не народні) треба-б віднести до матеріялів по історії лїтератури, а чч. 2395 (штучне віршоване оброблення старого переказу) і 2407 в нїм повторити.

Багато клопоту задає при користанню відділ VI, де між дрібними підвідділами розбитий однородний матеріял. В роздїлї біоґрафій зустрінемо й некрольоґи й спогади, для котрих маємо осібні роздїли; спогади і щоденники розбиті по осібних роздїлах, 7 промов виділено також для чогось до окремого роздїлу. Плутанина, словом, неможлива і часто не розумієш, чому та чи иньша річ саме в сім, а не иншім роздїлї.

В відділї біоґрафії подибуємо напр. замітку Дабижи про шпагу Карла XII (ч. 2684), замітку про булаву Тетері (2851), А. Л(азаревського) про чашу Богдана Хмельницького (ч. 2628) і хрести гетьмана Сагайдачного (ч. 2629), чом же тоді не уміщена тут його замітка про келію св. Дмитра

Ростовського (див. ч. 242)? Тутже уміщена замітка про „Святковання памяти Богдана Хмельницького у Львові“ (ч. 2859), котра розуміеть ся нічим не може прислужити ся до біоґрафії знаменитого гетьмана, в усякім разї менше, нїж замітка про його пасїку (ч. 2747). Ще менше має спільного з чиєю будь біоґрафією замітка Н. Б(іляшевського) про Нові альбоми Де-ля Флїва (ч. 2781), місце котрій в відділї археольоґії, бо власне її сї альбоми торкають ся.

Кілька статей треба би було віднести просто до історії лїтератури, як напр. 2769, 2779, 2860, 2861, кілька звичайні некрольоґи (2654—5, 2689, 2710, 2713), иншим місце в відділї історії (напр. 2683, 2735, 2741, 2770, 2771, 2792, 2795, 2797, 2809, 2838 та инші), в котрім уже й знаходимо подібні річи (див. напр. чч. 890, 912, 914, 1040, 1182, 1255, 1271, 1385, 1399).

Не знаємо, навіщо впорядчики внесли до відділу переписки (як що взагалї варто було заводити сей відділ) листи, котрі позбавлені всякого інтересу сучасности або недалекої минувшини, а мають виключно тїсно-історичне значіннє. Такі листи відповідно до їх змісту треба було рознести по ріжних инших відділах, передовсїм до історії (візьмім на вибірки чч. 2882, 2912, 2917, 2924, 2977—78, 2988, 2991, 3003 та ин.), як се й зробили самі впорядчики з деякими статями (див. напр. ч. 1135). Ряд листів надавав ся би до уміщення в відділї біоґрафій.

До відділу „споминів“, який також на нашу думку не має самостійного значіння, попали й річи, до споминів властиво неналежні, напр. всї ті дрібні замітки, які присвячені „памяти“ котрогось з наших діячів, але в котрих елементу споминного не має й дрібочки, напр. 3031, 3033, 3045, 3049, 3050, 3054 і т. д. і т. д. Одні з таких заміток можна було віднести просто до біоґрафій, а решту до слїдуючого роздїлу („щоденники, записки“ і т. п.), в котрім однаково подибуємо подібного роду річи (напр. 3111 — „Изъ воспоминаній о П. П. Гулакъ-Артемовскомъ“, або ч. 3117, 3130 і т. п.). Та й яка ріжниця між записками, щоденниками й мемуарами, уміщеними в роздїлї „г“ від споминів, згаданих в попереднім? — навіть формальної нема. Непевність самих упорядчиків і помилки допущені ними промовляють як не можна вимовнїйше про зайвість цїлого відділу VI-го.

Так, тут подибуємо річи, які мають чисто документальне значіннє і надають ся до відділу історично-лїтературних матеріялів (ч. 2814), або до статей, як напр. статя д. Петлюри про Карпенка-Карого, котра попала до некрольоґів (ч. 3236), замість до „Споминів“ (бо „Памяти Тобилевича), як би можна було сподїватн ся від упорядчиків, а така сама статя д. Д. Дорошенка, друкована рівночасно з нею

в тій самій „Україні“, віднесена до відділу статей (ч. 1780); некрольоґічна замітка Д. Дорошенка про Голубовского попала до біоґрафій (ч. 2689); замітка Стороженка про могилу Е. Гребінки — опинила ся чомусь серед „споминів“; некрольоґ Комарова про Ухач-Охоровича уміщений в відділї біоґрафій (ч. 2713), а далеко ширша посмертна замітка Ѳ. Лободи про К. Думитрашка з характером спомину віднесена до некрольоґів (ч. 3178), не вважаючи на те, що в „Київській Старинї“ друковані вони поруч; до споминів попала статя Чалого, хоч місце її серед біоґрафій, коли вже не серед історично-лїтературних статей (ч. 3101). Таких прикладів можна назбирати й більше, але досить і сих. Крім сих уваг можна ще висловити одну загальнїйшу, навіщо було відділяти відділи IV і VI, а не поставити поруч? Коли вже автори уважали відд. VI за увінчаннє цїлого будинку, то відділ V можна би було дати безпосередно по II-ім.

В відділї VII, „портретів і рисунків“, така сама неповнота й непослїдовність, як і в обговорених вище. Багатьох портретів читач даремне тут буде шукати, напр. не зазначено портретів Гр. Полетики (1891 р. кн. 4), Ілї Тимковського (до статї під ч. 2864) та инших. Дещо попало в инші роздїли, хоч належало би властиво сюди, дещо варто би зазначити ще раз і в сїм роздїлї (див. чч. 2215—17, 2263, 2436, 2506, 2858, 2870). Як порядкували наші автори покажчик, видно з того, що статя Шугурова, Андріолли и Матейко, какъ авторы рисунковъ и картинъ изъ малорусскаго быта, віднесена до історії (див. ч. 1385), а його-ж однородна статя, К. Трутовскій и его картины и рисунки изъ малорусскаго быта — до відділу біоґрафій (див. ч. 2863)!

Покінчивши з оглядом поодиноких відділів переходимо до загальних браків. Отже передовсїм упорядчики повинні були не скупити ся на відсилачі і одну і ту саму річ нотувати в разї потреби два й більше разів, напр. якесь виданнє подавати під його титулом і знов під видавцем або редактором, документ під його назвою і під його видавцем, спільні працї під кождим автором осібно і т. д. На жаль упорядчики майже не тримали ся сього прінціпу, а що найгірше, не тримали ся чогось одного, а подавали то тільки під титулом видання чи документу, то під іменем видавця. Так не зазначені видавцї-публїкатори Каллаш (ч. 1704), Н. Ш(угуров) (ч. 1991), Степович (ч. 2999), Науменко (ч. 2958), хоч під ч. 2970 він зазначений, так само під ч. 2904 не зазначено А. Л(азаревського), котрий подав сю річ, а під ч. 109 се вже зроблено, Н. Стороженко (ч. 2075), Ястребов (ч. 1197), Н. П. (ч. 1662); альманах „Складка“ поданий лише під упорядчиком (ч. 3368), а „Рада“ навпаки тільки під своїм титулом (ч. 4248); чч. 4221—2 подані тут під видавцем, а треба було й під автором; ч. 4583 треба було

подати і під другим автором, чого не вроблено, так само й під авторами треба було подати ч. 3582, хоч се ще й невелика біда, коли річ збірна, але вже річ оригінальну належну одному авторови (не збірку тільки документів в якімсь виданню) треба конче подавати тільки під автором, тим часом упорядчики дозволяли собі робити навідворіт (див. курез під ч. 108, де статю Д. Багалія про Заріцького треба шукати під Заріцьким), або подавали якусь річ лише під її заголовком, а не автором, як напр. Словарь Ломиковського (ч. 1274).

І таку непослідовність знайдуть читачі на кождім кроці, хочби напр. в цілім Шевченківськім відділї, в котрім одно подане під іменем видавців, друге можна знайти лише під Шевченком, хоч і тут знов нема ладу (пор. хоча-б ч. 2084 і слід. з ч. 2040), або напр. в відділї Ш чч. 1466 і 1479—80. Все се не улекшує користованнє покажчиком.

В тім випадку, коли доводило ся нотувати якусь річ безіменну, при котрій імя автора або видавця не подано, впорядчики подавали її під якимсь шляґвортом, а не після азбучного порядку її назви, але на жаль і тут не тримали ся чогось одного і раз робили так, другий инакше, пор. чч. 24, 1231, 1363, 1620—22, 1662, 1700—1, 2672, 2728, 2766, 2820, 3858 (по шляґвортам) і чч. 1128, 1138, 1626, 1630, 1633, 2302—3, 2430, 2448, 2453, 2794, 2822 і т. д. (без них). В виборі шляґвортів також не було чогось сталого, якогось одного прінціпу, як се можна бачити з вищенаведених чисел, що знов причинило ся лише до хаотичности покажчика, а не до його систематичности. Та коли в безіменних статях справа шляґвортів спірна, то вже зовсїм зайві були вони в статях поданих під авторами (пр. 1120, 1443, 1504, 1893, 2769, 2779, 2844, 2850, 2864 і т. д.).

Не причиняєть ся до систематичности і невміннє впорядчиків дати раду з кріптонїмами, котрі вони дають то без зміни, то переставляють, чим вносять чимало плутанини до покажчика. Так напр. одні статї подані під В. А(нтонович), див. напр. чч. 258, 665, 4694 і т. д., инші-ж його таки статї вже під А. В., див. чч. 1, 40, 236 і т. д.; так само з В. Горленком: В. Г.: 1604, 1959, 4701 і т. д. і Г. В.: 12, 711—3, 4722; Н. Біляшевським: Н. Б.: 153—6 і инші, Б. Н.: 57, 1949 і инші; А. Лазаревським: А. Л.: див. ст. 10, 23—24, 190 і Л. А.: див. чч. 354, 355, 4789—94; О. Левицьким: О. Л.: 165 і багато инших і Л. О.: 376—7, 942—5 і т. д. Не бажаючи втомлювати читачів ми не станемо продовжувати сього списка, але можемо запевнити, що така „система“ на кождім кроцї. Те саме і в іменнім покажчику авторів, де ріжні автори, напр. С. Є(фремов) і Е. С(ѣцинскій) фіґурують поруч, див. чч. 1253 і 2058, а один і той сам автор, як напр. бідолашний В. А. і А. В. та инші, по ріжних рубриках.

На наш погляд всї сї ініціяли, а також ріжні псевдонїми треба було роскрити, подавши їх поруч при правдивім назвиску автора, або зазначивши їх лише в іменнім покажчику з відсилачем на правдиве. Роскрити величезну більшість ініціялів не становило жадного труду, бо кожен знає, що В. Н. то Науменко, Н. М. то Молчановський, П. Є. — Єфименко, С. П. — Пономарев і т. д. Так само треба було зробити з псевдонїмами, бо яка причина крити ся з Франком (Мирон), або Драгомановим (Кузьмичевський, М. Т-овъ, Р. Л. Н. і т. д.)?

Подаючи статї під авторами впорядчики тримали ся при тім не азбучного, а хронольоґічного порядку, але й тут сталого порядку не дотримували, див. напр. ст. 3—4 під Біляшевський, ст. 83 під Біньковський, або ст. 109 під А. Л(азаревський). Подибуємо також не все вірні (напр. чч. 446, 821, 1326 — зам. изъ треба къ, 2872 — вірне те, що в скобках, 2426, 2488, 2834), а надто не все повні титули статей і книжок (напр. чч. 127, 239, 1892, 2177—9, 2805, 3343, 4069, 4160, 4203), часом брак імен при назвисках авторів (напр. чч. 1860, 3866 і инші). В покажчику авторів трапляють ся пропуски (бракує напр. Ів. Ротара — ч. 1859, Іскри — ч. 2980).

Крім сього не спростовано такі помилки: ч. 256 треба справити на Булгаков; ч. 273 — невірно подана книжка і рік журналу; ч. 449 кн. 7, а не 6; 1524 пропущені автор (Ф. Равіта) і перекладчиця (К. М.); ч. 1702 — П. Б(иков), а не П. В.; ч. 1721 — треба Раставецький, 1742 — Тарнавський, 1555 — Сокальський, а не Скольський (ся помилка занесена і до покажчику авторів); під ч. 1880 — пропущено, де надрукована статя (1907, кн. 7—8, ст. 212—217); в ч. 1991 треба справити на „Карташевская“; 2022—3 — треба Н. Д. Н, а не Н. Н. Д., або принайменї вже Н., Н. Д.; 2180 — треба не „обычай“, а „бытъ“; ч. 2345 — Корнієнко, а не Карпієнко; в ч. 2363 — треба Маркович; 2631 — А. Л. а не Л. Л.; ч. 2797 — треба Строцький, а в ч. 2942 — Грабовський; під ч. 3258 — пропущена відповідна книга „К. Ст.“ (кн. 3-я); чч. 1661—1662 і 1666 зле розміщено.

Значно більше помилок в відділї VIII, тому його ми вмисне залишили на сам кінець. Передовсім тут помилки в чужих словах, а надто в тих, котрі, як польські або чеські, вимагали особливих черенків, яких очевидно провінціяльна друкарня не мала (для ł, ą, ę, č, ń, ó, — то що); майже скрізь подибуємо q замість g, v зам. w, Y зам. V або W, а нераз F замість T, що вже являєть ся звичайним недоглядом. А втім перекручені не лиш польські, або чеські, а й французські й німецькі назви аж не пізнати. Прикладів не наводжу, бо треба би було вибирати правильно надруковане, що цілком неможливо відшукати серед моря блудів, які соромлять не лиш коректора, друкарню, а й видавців! Тож не спра-

вляючи титулів книжок зазначимо лише найзамітнійші перекручення авторів: отже Głoger а не Gloqer (ч. 3598), Де-Витте, а не De-Wamme (ч. 3675), Diebold не Dubold (3688), Zmigrodski, а не Zvygrodski (ч. 3786, помилка укладача, бо Zvygrodski стоїть між Zbiór і Зенкевич), Ilgowski, а не Jegovski (ч. 3833). Зверну також увагу впорядчиків, що ніякого Коломия, автора книжки Підета Восток і Запад, не було, а був Підеша, автор повісти Восток і Запад, виданої в Коломиї (див. ч. 3872), так само ніякого д. Jarganq'а ніколи не було, а була рецензія на один з річників (Jahrgang) Ruthenische Revue, котру й треба було подати під правдивим титулом часописи (див. ч. 4663), так само нема жадного Ludvik-а (див. ч. 4002), а є проф. львівського унів. Finkel, котрий називає ся Ludwik-ом і котрий з помічю Генрика Савчинського (Sawczyński) опрацював Бібліографію польської історії. Впорядчики одну часть з сеї бібліографії (część II, z. I), не зазначаючи її, подали лише під мітичним Ludvik-ом, а другу (część I), зазначивши її, лише під Sawszynski (sic) (див. ч. 4288). Кумеднійше в сій помилці те, що в покажчику подибуємо таки й Finkel L. з вказівкою на иншу його роботу (див. ч. 4495). Зверну ще увагу впорядчиків, що книжки baron-a de Baye (в покажчику невірно: Bay) треба було подати під Baye de (чч. 3424—5), а Sadok-a Barącz-a (ч. 4289) під Баронч, а не Садок; що ч. 4590 — мітичне і являє ся лише уривком з покажчика д. М. Комарова, одміченого під ч. 1995. До менших помилок треба віднести непослідовність в поазбучнім укладанню чужих імен (Sichler на З, див. ч. 3788, а Jelinek, ч. 3832, на J, знаменитий же Jarganq на Я).

Дрібнійших помилок не вичисляємо, але й наведених досить, щоб показати, що відділ VIII зовсім не причиняє ся до прикрашення покажчика.

Що до пропусків, то їх у самім покажчику відносно не багато, бо багато зауважили (хоч за пізно) ще самі впорядчики і подали в доповненнях, але сих доповнень така маса, що користаючи з покажчика раз-по-раз треба заглядати до відділу IX-го. Та даруймо сї пропуски, а зазначім незауважені. Отже в бібліографії пропущена рецензія на Н. Малиновського, Кіевскій женскій Флоровскій монастырь, хоч зазначено рец. на Маниковського, котра являє ся лише половиною одної спільної рецензії, зробленої на обі річи Гл.; не зазначена книга Реви, Кіевскій крестьянинъ и его хозяйство, рецензію на котру дав Л. С. Л(ичков) (хоч се властиво не пропуск, бо сю рецензію можна таки знайти хоч не під автором книги, а під автором рецензії (див. ч. 3988); не зазначена праця Z. Fiszer-а, Rybactwo, хоч згадана праця J. Starkl-а, Łowiectwo (обі в виданню, відміченім під ч. 4203). В инших відділах помітили ми такі пропуски: Археольоґія: Н. Біляшев-

ський, Къ археологическому съѣзду въ Кіевѣ (1897, кн. 2, ст. 311—328), його-ж, Къ археологическому съѣзду въ Харьковѣ (1900, кн. 4, ст. 139—148); Історія: Z., Кое что изъ прежней жизни лѣвобережнаго духовенства (1887, кн. 4, ст. 790—794, изв. и зам.); Красне Письменство: Сочиненія П. П. Артемовскаго-Гулака, подав А. Потебня (1888, т. XXI, ст. 184—208); Матеріяли до історії літератури: Н. Шугуров, О малорусской одѣ П. Даниловскаго, написанной по случаю нашествія Францувовъ (1895, т. 50, ст. 1—4 „Док., изв. и зам.“), С. Пономарев, Отвѣтъ на вопросъ о малор. одахъ изъ времени наполеоновскихъ войнъ (про сю таки оду, 1886, кн. 4, ст. 809—811, изв. и зам.), А. Псьол, Свячена вода (вірш, подав Н. Стороженко, 1894, кн. 2, ст. 323—324).

В Ševčenkiana пропущені „Письма Шевченка къ поэту Жуковскому и къ неизвѣстному“ (1899, кн. 2, ст. 67—73), хоч друковані перед ними „Письма К. Герна къ М. М. Лазаревскому и Шевченкѣ“ принотовані.

В відділї біоґрафічнім серед чч. 2676—7 пропущена перша замітка В. Горленка-ж про В. Боровиковського з кн. 4-ої 1884 р. ст. 701—708; пропущена також редакційна замітка про В. Ломиковського (1894, кн. 11, ст. 310—311). Замітки з „Текущихъ Извѣстій“ впорядчики взагалї віґнорували, хоч і там було дещо цікавого, напр. „Увѣковѣченіе памяти Е. П. Гребенки“ в 1900 р., кн. 9, ст. 98.

На наш погляд анї сих, анї инших („Мелкія извѣстія“ річників 80-х рр.), в пропущенню котрих признали ся впорядчики в передмові, не слїд було обминати.

Ще одна увага технїчної натури: заголовки відділів для вигоди користання з покажчика треба було дати в живих паґінах, себто в горі кождої сторони над текстом.

На сїм ми кінчимо свою рецензію, в котрій здаєть ся увасаднили своє розчаровання в покажчику, виданім Полтавською Архивною Комісією. Хоч складало його кілька людей, але вийшло се не на користь книжки. Сказано „де багато господинь, там хата неметена“. Покажчик виданий Полтавцями не заспокоює потреби в дїйсно науковім покажчику до такої скарбницї нашої науки, якою являєть ся „Кіевская Старина“. Складовою частиною такого покажчика повинна бути повна інвентаризація її змісту, себто не лиш звичайний реєстр статей з іменним і річевим до нього індексом, а й спеціяльний покажчик імен і річей до самого журналу.

Приходить ся одначе побоювати ся, щоб нездала полтавська робота не стала до певної міри на перешкодї появі такого наукового покажчика, бо трудно сподївати ся, щоб по нїй, в скорім принаймнї часї, хтось забрав ся до його зладження, і тому тим більше доводить ся жалкувати, що вона така лиха.

Вол. Дорошенко.

Бібліоґрафія

(Оцінки, реферати, замітки).

Історія суспільна і культурна.

А. Шахматовъ — Корсунская легенда о крещеніи Владиміра (Сборникъ въ честь В. И. Ламанскаго, II, с. 1029—1183).

St. Srkulj — Drei Fragen aus der Taufe des heiligen Vladimir (Archiv für sl. Phil., XXIX, c. 246—287).

А. Бертье-Делагардъ — Какъ Владимиръ осаждалъ Корсунь (Извѣстія отд. рус. языка, 1910, I, с. 241—307).

Сї три статї тїсно звязані між собою і вносять в суміі богато нового і інтересного в оден з найважнїйших моментів нашої минувшини; не мавши змоги висловити свої гадки з приводу їх зараз по їх появі, роблю то бодай тепер; одначе не вхожу у всесторонне обговоренне їх — бо було б того занадто богато, тай деякі з сих питань порушую в останнїй главі І т. Історії, котру доповняв для нового видання.

Статї Сркуля і Берте-Деляґарда викликані були статею ак. Шахматова (властиво статями — бо й ще иншою його статею, уміщеною в Сборнику харьков. ист.-фил. общ.: Одинъ изъ источниковъ лѣтописнаго сказанія о крещеніи Владиміра). Сркуль одначе й перед тим працював в сих питаннях: свого часу я рецензував його статю про балканські війни Святослава (Записки т. XVII) — нова студія його служить її продовженнєм, котрому праця Шахматова дала тільки близший привід. Б.-Деляґард, як спеціалїст по історії й особливо — топоґрафії старого Херсонеса, навязує свої гадки до обох статей — Шахматова і Сркуля — та ставить собі завданнєм показати, як належить собі представити Володимирову кампанію з становища так би сказати — военно-топоґрафічного.

Праця ак. Шахматова подїляєть ся на дві частини; в першій (гл.

I—VII) він дає перегляд і систематику старих повістей про охрещеннє Володимира, в другій (гл. VIII—XII) близше спиняєть ся над так званим ним „Житіем особаго состава" й її відносинами до літописного оповідання. Окрім ранїйше опублікованого пок. Халанским текста сього жития (з ркп. Публичної бібліотеки) він публікує ще иншу, повнїйшу версію його з збірника XVII в., з бібліотеки купця Плїґіна (теп. Академії наук), піддає близшій аналїзї і пробує дати реконструкції початкового вигляду сеї „корсунської леґенди", як він її називає. Літописне оповіданнє він вважає комбінацією т. ск. київської леґенди (оповідання „древнѣйшаго свода") з сею корсунською — але на скільки інтересні і цінні його здогади про походженнє і зміст корсунської леґенди, о стільки, мушу признати ся, мало мене вдоволяють виводи шановного дослідника що до київської повісти. Тим часом як корсунська леґенда виходить повна преінтересного змісту — і билинних мотивів, і фактичних відомостей, і єрархічних тенденцій, на стільки київська виходить, так би сказати, порожнїм місцем: Шахматов думає, що вона була простою перерібкою болгарської повісти про охрещеннє Бориса. Полишаючи на боцї малу правдоподібність виводу з такого гіпотетичного джерела — повісти, котрої не маємо і не знаємо навіть, чи вона була, — зовсїм неймовірно, щоб Киянин XI в., заходячи ся писати про такого популярного героя як Володимир, не знайшов про нього ніякого інтересного матеріалу і попросту ескамотував болгарську повість, з легка підправивши її під Володимира! Тому кінець кінцем і дану Шахматовим реконструкцію літописного оповідання уважаю схибленою. Тим часом Сркуль в своїй розвідцї взяв сю гіпотезу Шахматова за вихідну точку.

Працї Сркуля і Б.-Деляґарда, хоч в значній мірі виходять з студий Шахматова, мають одначе зовсїм инший характер, ніж сї студиї. Тим часом як Шахматов студиює літопись як історик літератури літературний твір, продукт літературної творчости — ті два стають в позицію інтерпретаторів, які перед усїм силкують ся зміркувати, який реальний, фактичний підклад лежить під оповіданнями наших старих повістей — літописного оповідання перед усїм. Становище в самім ґрунтї, розумієть ся, мало раціональне.

Сркуль в своїй розвідцї ставить собі такі три питання: як розуміти оповіданнє літописи про посольства до Володимира; які мотиви привели Володимира до охрещення; котрого року се було. Починає з хрональоґічних виводів, котрі взагалї займають дуже богато місця в його працї, але результати їх не вважаю особливо цінними, і тому не буду над ними застановляти ся. Інтереснїйша проба дати загальне освітленнє полїтики Володимира: по гадцї автора він був повним індіферентистом в релїґійних питаннях (автор вважає, що норманські впливи

в Новгороді мусіли його таким зробити і наводить довгий ряд звісток на доказ релігійного індіферентизму Норманів), але будував свою політику на релігійних мотивах. Сркуль доказує, що виступаючи проти Ярополка, Володимир опирав ся на прихильниках поганства против християнства, і ставши князем київським з особливою енерґією заходив ся коло піднесення поганського культу — впровадивши небувалих перед тим антропоморфних ідолів богів на скандинавський взірець. Дивним способом одначе Сркуль іґнорує при тім не тільки виводи Соловйова, що шістдесять літ тому дав подібне ж освітленне політиці Володимира, але і арґументи Ґолубінского, котрі той видвигнув против сеї гіпотези — сї арґументи не перестаріли ся й тепер, і деякі з них можна вповні повторити і против здогадів Сркуля.

Виводи Сркуля про реальні факти, які лежать під оповіданнями про посольства до Володимира, мають служити поправкою і доповненнем до гіпотези Шахматова про житє Бориса, як первовзір літописного оповідання про Володимира; автор особливо спиняєть ся над здогадом, що посли німецькі — се були посли від Теофано, сестри царівни Анни. В аналізі звісток про переговори византийських цїсарів з Володимиром Сркуль ставить ряд слабо уґрунтованих і малопотрібних здогадів про тайний характер сих переговорів. Він здогадуєть ся, що умова цїсарів з Володимиром була потайна; Володимир хрестив ся потайки, його напад на Херсонес був зроблений за порозуміннем з цїсарями, щоб оправдати в очах суспільности відданне царівни за Володимира, і Анастас, піддаючи Корсунь Володимирови, поступав по мисли імператора!

Такі самі і здогади автора, що Володимир, виславши помічне військо цїсареви, тим ослабив себе, не міг вести успішної боротьби з Печенїгами, мусів залишити далекі заграничні походи і віддати ся внутрішній орґанїзаційній діяльности. Все се тільки через висланне 6 тис. війська, з котрого мабуть більша частина була варязькими приходнями, яких при охоті можна було справити собі друге стільки...

Против деяких здогадів Сркуля виступає Б.-Деляґард. Головна прінціпіальна ріжниця — що Б.-Деляґард не хоче признавати ваги політичних мотивів в зносинах Володимира з Царгородом; по його гадцї Володимир зовсїм не бажав споріднення з византийським двором, зовсїм не жадав царівни Анни — ся комбінація вийшла від царгородського двору, царівна Анна грала ролю закладницї за той полк дружини, який Володимир посилав — і він післав сей полк тільки тодї як Анна прибула до нього, після здобутя Корсуня.

Знов перецїнюванне вартости того помічного полку для Володимира — і зовсїм довільне перевертанне всїх вказівок наших джерел, всїх хронольоґічних показів за для повзятої наперед гадки — що Володимир

не міг сього полку пустити, не діставши всього того, чого хотів з Цар-города.

Така довільність в моментах основних робить дуже дивне вражіннє поруч великої скрупулятности в дрібницях — аж задалеко теж посуненої. Б.-Деляґард напр. комбінує зраду Жберна з зрадою Анастаса, вводить обидва сі епізоди як два ріжні моменти в історію облоги Корсуня і силкуєть ся знайти вповні реальний зміст букві обох сих оповідань. Се помилка, очевидно, але серед його коментаріїв є чимало і цінних пояснень і помічень, підданих знанием тодішньої военної техніки і історично-топоґрафічної обстанови кампанії. Напр. супроти гадок инших дослідників — до котрих прилучаєть ся й Шахматов, що деякі подробиці літописного оповідання вказують на чоловіка корсунського, місцевого, котрий пише про облогу з становища обложених, інтересне поміченне Б.-Деляґарда, що вся історія облоги оповідаєть ся з становища не обложених, а того війська що облягає — так би сказати на підставі штабового журнала Володимира, й ин.

Повторяю, всього богацтва помічень і гадок, які висувають і піддають згадані тут праці, вичерпувати в рамах рецензії не можна. Вони тільки ще раз показують, як ще богато інтересного криєть ся в сім переломовім моменті нашої минувшини, і як богато можуть дати для нього студії рукописного матеріалу і близша аналіза за його помічю джерел уже звісних. *М. Грушевський.*

Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566—1610, podług autografów wydał i objaśnił ks. Jan Sygański T. J., Краків, 1912, стор. VIII + 330 + 1 портрет.

Ks. Jan Sygański — Działalność ks. Piotra Skargi T. J. na tle jego listów 1566—1610. Szkic historyczny, Краків, 1912, стор. VIII + 138 + 19 ілюстрацій.

Кореспонденція Скарґи приносить немале розчарованє. Не видно з оттих листів того великого мужа стану, проповідника, майже пророка, що визначав ся таким широким поглядом, мав мати такий глубокий вплив на сучасників і з таким славним іменем перейшов в польську історію, — ні, в листах Скарґа тільки рухливий Єзуіт, занятий безнастанно справами свого ордену, інтересами пропаґанди, що добром ордену і церкви мірить всї инші справи і події — справдї тільки „ks. Piotr Skarga T. J.“, як його влучно називає видавець, — не щось більше. Між Скарґою, славленим в польській лїтературі, і Скарґою тих листів ріжниця така сама, як між кляснчним лицем проповідника на образі Матейка, а тим сухим несимпатичним обличем, яке показують сучасні ґравюри.

А може се тільки припадкове вражінє. Треба признати, що вида-

вець зміг віднайти тільки частину переписки Скарґи, його переписку з орденом, — кореспонденція з польськими діячами дуже скупа; освітлені тільки відносини Скарґи до єзуїтів, вся инша діяльність проповідника лишаєть ся в тіни. В виданю кс. Сиґаньского є 18 листів Скарґи до ґенерала єзуїтів Меркуріяна, 32 до ґенерала Аквавіви і коло 30 до инших єзуїтів; листів до осіб поза орденом дуже небогато: до Стефана Баторія 2, до Я. К. Ходкевича 1, до Мартина Кромера 3, до Стан. Карнковского 1, Юрія Радзївіла 1, Миколи Радзївіла 1, Яна Замойского 2 і ще деякі менше важні. На 100 листів є 80 адресованих до ордену — може тому переписка має такий спеціяльний характер; в польській мові є тільки 12 листів.

Але не вважаючи на се листи Скарґи дають дуже інтересний матеріял до оцінки чоловіка і часу. За виїмком 11 чисел, все се дотепер не публїковані документи. Великий жаль, що они не обхоплюють рівномірно всього житя нашого єзуїта; найповнійша переписка з 1571—1586 рр., з пізнїйших часів дуже бідний матеріял, з XVII в. маємо ледви 15 чисел. Зреферуємо тут важнїйші річи.

Цікаве для нас передовсїм становище Скарґи до нашої церкви.

Православє в оповіданю Скарги представляєть ся не таким слабим, як звичайно собі уявляємо; противно — деколи признає єзуїт, що Русини висше стоять від католиків. Так нпр. в листї до ґенерала ордену оповідає, що виленські Русини цїлий передріздвяний час проводять в постї і перевисшають пильністю католиків, так що латинники від них мусять брати приклад (ч. 37). Подібно розказувала Скарзї княгиня Слуцька, що католицькі ксьондзи не визначають ся чистим житем і для самих православних є великим скандалом (ч. 57). — Але перед обдуманою, вишколеною пропаґандою єзуїтів православє встояти ся не може. Маємо богато прикладів, як Русини зміняють віру.

Коло 1573 року (чотири роки перед липнем 1577 р.) навернув ся із „схизми Греків“ Бенедикт Война, пізнїйший виленський біскуп (1600—16), разом з братом і внуком; він виїзджав 1577 р. до Риму, але в науцї був rudior, а притім в старшім віцї, так що його до єзуїтів приняти не хотїли. Брат Войни Лаврентій, підскарбій литовський, ще зносить ся з православними, але вже ходить до католицьких костелів (ч. 49).

Великі приготовленя робили єзуїти для наверненя родини князів Слуцьких. Посевін привіз папські бреве до князя і княгинї, що була з католицького роду Тенчиньских. Але тимчасом князь умер і Скарґа взяв справу на себе. Показало ся, що княгиня сама причащаєть ся під обома видами і заявляє, що не дозволить синам відступити від батьківської віри. Але Скарґа доказав своєю вимовою, що княгиня не тільки

відрекла ся православного причастя, але обіцяла вислати двох молодших синів до Італії, щоби їх наближити до католицтва (ч. 57).

Широко описує Скарґа, яких то способів уживали єзуїти, щоби дістати в свої руки православну церкву в Полоцьку; король підпирав ту справу, слабосилий полоцький владика годив ся на відступлене навіть кількох церков (!), а все розбивало ся о опір еретика воєводи Миколи Дорогостайського, що не хотїв віддати православної церкви католикам; Скарґа впливав на воєводу через його жінку католичку і вкінци здобув церкву для єзуїтів (ч. 61, 62, 65).

В Полоцьку 1580 р. до ново отвореного єзуїтського костела починають ходити православні (ч. 65); 1581 р. найбільше притягають православних єзуїтські школи (ч. 75).

Про поступи католицтва в Вильнї доносить Скарґа 1581 р.: до кінця четиредесятницї навернуло ся 79 православних, 55 еретиків, а богатьох непевних утверджено в вірі (ч. 73).

В Несвижі православні є прості люди і легко переходять до католицтва (ч. 88).

Думали єзуїти про православних в Ризї (ч. 90); Скарґа радив заложити папську колеґію для Русинів в Дорпатї (ч. 95).

Пропаґандою між православними займали ся не тільки польські єзуїти, але звертали на се увагу і римські круги.

До Говія відносили ся в Римі 1577 р. з порученем, щоби вислати кількох молодих Русинів і Москвичів до Риму в грецький семінар; Говій вважає плян не практичним, бо вони не знають грецької мови, — хиба що учителя для них привзуть з Ілірії. Справою мав заняти ся нунцій (ч. 48). Знов 1579 р. папський посол Посевін робив через Скарґу заходи, щоби вишукати молодих „Москвичів, Татар і схизматиків" до папської колеґії в Брусберзї. Слуцька княгиня обіцяла вислати туди неправесного сина свого чоловіка і инших православних молодців (ч. 57).

Справі унії присвятив Скарґа, як відомо, деякі свої виданя; до них маємо нові дані. Книжка „про схизму" була написана вже 1574 р. по польськи; на прошенє виленського війта (Августина Ротунда Мелеского) Скарґа, як сам пише, передав її якомусь Русинови. Але пізнійше від того-ж війта дізнав ся, що він поробив заходи, щоби видати ту книжку друком безіменно: „ся річ дуже мене налякала і наповнила болем", говорить Скарґа, — не знати з якої причини, чи книжка не була ще викінчена, чи може вважав публікацію передчасною, чи було в тім ще що иншого. Досить, що Скарґа написав чим скорше з Вильна до Томи Плази, краківського пароха — мабуть в Кракові мала друкувати ся книжка — щоби перешкодив у виданю; о те саме просив віцепровінціяла Сунїера (ч. 33). Твір O jedności kościoła вийшов друком що-

йно 1577 р. у Вильнї, „з порученя провінціяла (Суннера)“, як пише автор. Скарґа розсилав примірники визначнїйшим діячам з духовенства. Дістав книжку ґенерал Еверард Меркуріян, який на бажанє кард. Гозія казав перекласти її на латиньску мову (ч. 46, 47, 105) — рукопись перекладу заховала ся в Римі в бібліотеці Vittore Emanuele (пор. Działalność, стор. 26); сам Гозій в листї до Скарґи похвалив книгу, але зазначив побоюванє, що початок третої части може обидити Русинів, бо не брак йому „кільців“ (ч. 48). Виленський декан Ярчевский привіз книжку на провінціальний синод до Пйотркова і мусїв її зараз відступити куявському епископови Карнковскому; Скарґа перепрошував епископа, що сам перший не вислав книжки, але „parum mihi dignum videbatur libellum parvi momenti, ex quo nullam delectationem sperabam“ — заявляв в пересаднїй скромности (ч. 56). Про книгу і її оба виданя згадує Скарґа ще в переддень унїї, якби з вдоволенєм, що допоміг справі (ч. 124). — Витяг з твору Скарґи видав без порозуміня з автором кальвініст Ян Ласїцкий в книжцї De Russorum et Moschorum et Tartarorum religione, Спіра, 1582 р.; сей Appendix був зложений „коротко і зимно, що можна пізнати єретика“, а на кінцї були ще нападки на Скарґу; той сам витяг появив ся в друге у Франкфуртї 1584 р., долучений до книжки Ґваґніна De rebus polonicis (ч. 105).

Про властиві переговори над справою унїї на жаль не знаходимо звісток в листах Скарґи. Аж 1595 р. згадує про давнїйший побут патр. Єремії на Українї, закидає йому недостачу справедливости і побожности та захланність; се було причиною, що митрополит і епископи наближили ся до Риму. Головою заходів уважає Терлецького; він тайно перетягнув до себе наперед владиків перемиського і львівського, а потім здобуто митрополита, ще двох владик і Потїя. Острожський не дав ся взяти до справи, хоч переконував його король і деякі пани; князь поборює унїю публичними письмами і аґітацією між народом (concitatione multitudinis); є небезпека, що збунтовані православні злучать ся з єретиками. Двох владик їде до Риму (ч. 124).

Крім сього матеріялу до наших справ дає кореспонденція Скарґи ще богато звісток про загальне єзуїтське житє.

Новий і інтересний матеріял маємо до початків ярославської колеґії Скарґа з початку противив ся введеню єзуїтів до Ярослава, а відповіднїйшим місцем вважав Перемишль або Львів; але фундаторка Зофія Тарновска не хотїла відступити від свого первісного пляну і колеґію осаджено в Ярославі (ч. 9, 14—22, 25—30). З сеї нагоди дав Скарґа цїкаві описи Павлового Села (нинї Павлосів), наданого єзуїтам, і самого Ярослава (ч. 18, 19, 30). — Богаті дані маємо про виленську колеґію, шкільнє житє в єзуїтських школах і т. ин.

Праця кс. Сиґаньского, основана на листах Скарґи, не дає навіть повної біоґрафії єзуїта — як се признає й сам автор. Се здебільше переповіджена переписка Скарґи з відповідними поясненями, хоч в нотках трапляють ся також нові дані. Оцінки діяльности Скарґи автор не дає; всї загальнїйші замітки держані в тонї панеґіричнім: Скарґа се „великий письменник, великий проповідник, великий горожанин і прихильник польського народа, один з нечисленних могутнїх стовпів, на яких спочиває склепінє вітчини нашої...“ *І. Крипякевич.*

Fr. Rawita-Gawroński — Włodzimierz Antonowicz. Zarys jego działalności społeczno-politycznej i historycznej. Львів, 1912, ст. 144.

Твори Равіти-Ґавроньского, присвячені польсько-українським справам, власне його „історичні“ праці мають свою славу. Вони можуть служити тільки доказом того, як певна idée fixe опановувала щораз більше автора, поки нарештї не викривила не тільки його почувань, але й позбавила його льоґічного думаня, одним словом зробила його „анормальним“. Здаєть ся, неначе би він мав одну тільки ціль в житю: показати всьому культурному світови страшну небезпеку, яка грозить з боку дикої української орди, чи не гіршої від „нашествія“ монґолів. Се вихідна точка всїх його „наукових“ праць, присвячених головно історії козаччини [1]), се альфа і омеґа цїлого — можна сказати — його історичного світогляду. Очевидна річ, що відповідно він кваліфікує всїх инших істориків, які не так, як він дивлять ся на сю справу, які не бачуть в козаччинї „збунтованого хамства“ тільки і не розбишак, які загрожували Річи посполитій, але борців за певні суспільно-полїтичні та релїґійні ідеали. Він не щадить і для тих діячів історичної науки повних злоби, ненависти та люти епітетів, не боїть ся навіть ужити найнегіднїйших інсінуацій та „арґументів“, щоб сплюгавити їх і їх думки. Небіжчик В. Антонович, як „twórca hajdamaczyzny naukowej“ — по словам Равіти-Ґавроньского — не від нинї став жертвою тих його некультурних нападів, які граничать вже з ненормальністю. Тому помиляв би ся той, хто би після крикливого заголовка брошури про Антоновича сподівав ся дійсно знайти „нарис його діяльности суспільно-полїтичної та історичної“. Не те в голові Равітї-Ґавроньскому, не на те впрочім він і здібний. Він взяв ся писати про Антоновича на те тільки, щоб вирівнати свої рахунки з творцем „гайдамаччини“ в історії, щоб помстити ся: перше всього за його погляди на козаччину і ролю польської шляхти на Українї, а відтак за те, що Антонович був — Поляком, який покинув свою

[1]) В „Записках“ подана була оцїнка його твору про Богдана Хмельницького.

народність і реліґію і став одним з творців сучасної національної думки на Україні.

Зараз на вступі пише Равіта-Ґавроньский про Антоновича: „Już to samo, że należał do dwóch narodowości, że zerwał węzły tradycyi i religii, łączące go z polskiem społeczeństwem, że poszedł na służbę idei państwowej wrogiej zarówno Rusi i Polsce, ciekawą czyni tę dwoistą pod względem moralnym postać. Dla nas jest tem ciekawszy, że w duchu idei państwowej politycznej Rosyi pchnął swoją działalność historyczną, że wykształcił w tym kierunku całe pokolenie pracowników, że dziejów własnego i ruskiego narodu użył jako narzędzia walki, że na dzieje polsko-ruskie patrzył przez pryzmat polityki państwowej rosyjskiej, na którą się dał złapać niebacznie; że, skutkiem tego, sformułowawszy fałszywe tezy historyczne, przeszczepił je ze szkodą prawdy i moralności w uczniów swoich; że stworzył hajdamaczyznę naukową, która dla walki w teraźniejszości szukała w dziejach nieuzasadnionego poparcia. Zastrzyknąwszy truciznę kozackiego warcholstwa i swawoli w nowożytne społeczeństwo ruskie, oderwał je na długie lata od pracy pozytywnej, skrzywił jego logikę i moralność, a walki przeszłości przekuł na nienawiść dzisiejszą“. Отсе провідна думка цілої брошури, думка яку намагаєть ся Равіта-Ґавроньский тільки ілюструвати біоґрафічними даними та даними про наукову діяльність Антоновича. Тільки на се й подає він біоґрафію та перегляд важнїйших праць Антоновича, щоб показати з одного боку, що се був чоловік без товариської оглади, чоловік, який сплюгавив память своєї матери, і Польщу покинув ради карієри — а з другого боку щоби всю наукову діяльність його представити як служенє російській правительственній полїтицї. „Ненависть до всього, що польське, отвирала йому дорогу“ — говорить пан Равіта-Ґавроньский про той час, коли Антонович по виходї з унїверситету викладав латину в ґімназії, а потім історію Росії в кадетськім корпусї в Києві, коли тимчасом його товаришам не повело ся в „карієрі“. І нема нїчого більше огидного і смішного заразом як ота „робота“ пана Ґавроньского: оте полїцейське шуканє в житю та духовій спадщинї чоловіка, який тепер вже не може боронити ся, оте єзуїтське накручуванє до певної з гори установленої думки, ота рафінована брутальність в інсінуованю всяких тенденцій, яких анї в житю анї в творах Антоновича не було і не могло бути, — а разом з тим — оперованє як найвигіднїйше катеґоріями етичними, фарисейське проблискуванє своєю моральною чистотою, сипанє моралїв та сентенцій. І сього абсолютно стерпіти не можна, коли пан Равіта-Ґавроньский відважуєть ся говорити про злочин Антоновича супроти українського народу, коли він має сміливість писати, що те все, що дав Антонович для України „przyczyniło się do obniże-

nia moralności narodowej i publicznej w dzisiejszem pokoleniu jego duchowych wychowanków, zachwaściło szkołę i literaturę na długie lata". Нехай і так би було, — але яке право моральне має говорити се пан Равіта-Ґавроньский, хто його настановив дбати про нашу публичну моральність? Невже він, той „благочестивий" старичок і досї думає, що його одинокою задачею в житю єсть контрольоване чужого йому публичного житя, чужої історії, чужої моральности публичної? Йому, що кілько працї мав би серед своєї власної суспільности, коли би хотїв прикладати до неї свої моральні „засади"?

Властиво кажучи — можна би промовчати і не звертати найменшої уваги на „уїдане" пана Равіти-Ґавроньского, дати йому до кінця соромити свою сиву голову. Але одно може трівожити читача: ануж той шал та духова недуга його — се не його лиш недуга, але ще готова перейти в дальші поколїня польські, стати явищем „нормальним"? Тодї зле відбила би ся така пошесть й на нашому орґанїзмі. Тому заздалегідь треба її демаскувати бодай, коли немає иншої ради.

М. Федюшка

Jakob Weiss — Die Dobrudza im Altertum. Historische Landschaftskunde (Zur Kunde der Balkanhalbinsel. Reisen und Beobachtungen hrg. durch C. Patsch XII). Сараєво 1911. Ст. 94+11 табл. + мапа, вел. 8°. По вступі про ґеольоґічно-морфольоґічний стан краю подано історію усїх етнїчних перемін від найдавнїйших передримських часів аж до часу римського панованя. В третїй частинї спеціяльні звістки про старинні оселї в Добруджі.

Wilhelm Ruland — Geschichte der Bulgaren. (Берлїн, Зіґісмунд, 1911. Ст. 79, вел. 8°). Се коротка, але добре написана історія Болгарії за цїлий протяг її істнованя. Автор не має претенсій до нових висновків і опирає свою працю на чужих жерелах. В 4 роздїлах: Від заложеня держави до заведеня християнства (640—865), Початок християнської ери, Турецьке пануване (1398—1878) і Княжество Болгарія (1878—1908) подає він найважнїйші подїї, звертаючи найбільшу увагу на полїтичні відносини.

Bolesław Echowicz — Polska a Mołdawia w pierwszej połowie XV w. (Gazeta polska. Чернівцї 1911, ч. 8—12).

— Stefan Wielki i jego stosunek do Polski (ibid. ч. 22, 24—26, 28).

— Stosunki mołdawsko-polskie, od śmierci Stefana W. do wygaśnięcia dynastyi Dragoszyców (ibid. ч. 47—50).

— Wojewodowie mołdawscy przez Turcyę obrani i ich stosunek do Rzeczpospolitej Polskiej (ib. ч. 88—90).

— Mohyłowie i Lupulowie i ich stosunki z Polską (ibid. ч. 90—92).

— Jan III na Mołdawie i zakończenie stosunków mołdawsko-polskich (ibid. ч. 93—94). Се ряд побіжних статей, в яких обговорено взаємини польсько-молдавські в XV, XVI і XVII столітю. Автор не подає нїчого нового і не входить глубоко в суть річи, тільки на підставі польських жерел зіставляє найважнїйші події в хронольоґічнім порядку починаючи роком 1402. Деякі партії дотикають теж української історії, приміром пята розвідка про Могилів і Лупулів, де оповідаєть ся про Домну Розанду і сватаннє Тимоша. Румунських публїкацій не використано.

Dr. Cz. N. — Z Dubiecka o Dubiecku (Gazeta polska 1911, ч. 100—104). Історичні звістки про Дубецько від 1389 року по тепер з описом дотеперішнїх будівель і давнїйших памяток. Між иншим згадуєть ся і про грек.-кат. церков. *З. К.*

Edward Webersfeld — Jaworów. Monografia historyczna, etnograficzna i statystyczna (Львів 1909, ст. 82). Ся розвідка друковала ся вперше в Przewodniku naukowym i literackim і при сїй нагодї була реферована в Записках. Окреме виданє приносить тільки одну зміну: в деяких примірниках пропущено опис теперішного міста (с. 65), бо автор надто критикував гиґієнічні відносини і чистоту яворівської Абдери... *І. Кр—ч.*

Ф. И. Свистунъ — Матеріалы для исторіи „презенты" въ Червонной Руси (Вѣстникъ „Народнаго Дома". Льв. 1911, чч. 3—4). Пять актів до історії т. зв. презенти в Галичинї (2-ої пол. XVIII — поч. XIX вв. (між ин. умова між парохіянами Зниївиск, Зниївської Вільки й Божої Болї з їх новопоставленим парохом, о. А. Добровинським, дотично плат за церковні треби з 1765 р.). *І. К.*

Н. Василенко — Селяне й кріпацтво на Українї (Рада 1911, чч. 39 і 40). Автор коротко переказує історію селянства на Українї від найдавнїйших часів до скасування панщини в Росії.

Др. В. Щурат — Гайдамаки у Львові (Недїля 1911, ч. 5).

В. Щ(урат) — Ще про Гайдамаків у Львові (ibid. ч. 6). За деякими лїтературними переказами оповідає в першій статейцї др. Щурат про покаранє одної партії гайдамаків у Львові та про чутки, які там ходили взагалї про гайдамаків. В другій подає коротенькі споминн о. Ю. Дуткевича про оповіданя старої його тїтки про увязнених у Львові гайдамаків та їх страченнє.

Проф. В. Бузескулъ — Историческіе этюды. Спб., 1911, ст. VI+(1)+406+(1), ц. 2 р. В сім цікавім збірнику проф.

харківського університету В. Бузескула серед ряду статей на ріжні теми з всесвітньої історії подибуємо й пару таких, що торкають ся й нас, нашої території. Се останні три статі (XII—XIV): „Харьковскій Грановскій“ (ст. 248—301), в котрім подає проф. Бузескул докладний нарис наукової діяльности й історичного світогляду видатного харківського професора Михайла Луніна, котрий, як знаємо, мав своїми викладами рішучий і добрий вплив на Костомарова. Далї йде широкий огляд житя харківського університету в рр. 1884—1905 під ферулою устава 1884 р. — „Изъ исторіи Харьковскаго университета при дѣйствіи устава 1884 г.“ (ст. 302—387), потім некрольоґ харк. проф. А. Лебедева („Амфіанъ Степановичъ Лебедевъ“, ст. 388—401), вкінці можна ще принотувати невеличкий додаток „Къ какому времени относятся похожденія Чичикова въ первомъ томѣ „Мертвыхъ Душъ?“ (ст. 403—406) — характеристика літературних метод Гоголя. *В. Д.*

М. Возняк — Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в першій половині XIX в. (Неділя 1911, ч. 43—4). В своїй цікавій статї збирає д. Возняк факти літературних взаємин між російськими і галицькими Українцями.

Др. В. Щурат — Епископ Ф. Шумборський про польське повстане в 1831 р. (Діло 1912, ч. 82). Др. Щурат публїкує тут два листи еп. Ф. Шумборського до еп. перемиського І. Снїгурського, в котрих він висловлює свій жаль з приводу повстаня. Листи мають і ширший інтерес як документ до історії гр. кат. віри на Холмщинї. *В. Д.*

Ѳ. О. Марковъ — Изъ кореспонденціи М. Малиновскаго (Вѣстникъ „Народнаго Дома“. Льв. 1911, ч. 5). Два листи відомого історика Тайнера до М. Малиновського з рр. 1840 і 1842 з просьбою — подати потрібні йому для праці про унію інформації про стан уніятської церкви в Росії й Галичинї, зібрати для нього з львівських архівів матеріяли до історії унії й ин. Крім того два фраґменти листів Копітара, який посередничив між Тайнером і Малиновським.

Ф. И. Свистунъ — Документъ для исторіи введенія галицко-русскаго нарѣчія какъ предмета обучанія въ городскихъ и гимназіальныхъ школахъ восточной Галичины въ 1848 г. (Вѣстникъ „Народнаго Дома“. Льв. 1911, ч. 2). Внесене „Руської Ради“ з Бережан до „Гол. Р. Ради“ у Львові в справі заведеня науки руської мови в народних і середних школах східної Галичини як обовязкового предмету. *І. К.*

О. Л. — **Світлій памяти Володимира Антоновича** (Рада 1911, ч. 54). З нагоди третїх роковин смерти славного історика подає автор коротеньку характеристику покійного як громадського діяча і історика, підносячи його заслуги.

С. Ч. — М. **Драгоманов і „Вольное Слово“** (Рада 1911, ч. 129). Фелетон знайомить з поглядами д. В. Богучарського на „Вольное Слово“, як орґан российської охрани, про що Драгоманов не мав очевидно понятя та на участь Драгоманова в переговорах Священної Охрани з Народовольцями. Як відомо твердження д. Богучарського спростовує д. Б. Кистяковський, але С. Ч. писав свій фелетон ще перед виходом брошури Кистяковського.

Ф. Матушевський — **В роковини смерти друга-товариша** (Рада 1911, чч. 193 і 194) і йогож — **З останнїх лїт житя В. М. Доманицького** (ibid. ч. 201—203). Статї подають нам спомини автора про покійного Доманицького від часу першої знайомости аж до останнїх днів його житя (по кореспонденції).

Ан. Василько — **Смерть Івана Бондаренка** (Рада 1911, ч. 189). Автор спиняючись над картиною й причинами самовбійства молодого талановитого історика, пробує начеркнути характеристику його як людини та знайомить нас з останніми роками його житя, коли на долю його випало чимало всякого лиха.

А. Грушевскій — **Наукове Товариство имени Т. Шевченка и его изданія 1905—1909 гг.** (Извѣстія Имп. Академіи Наукъ, Спб. 1911, кн. 3, ст. 66—132). Продовжуючи поважну пробу ознайомлення российських наукових сфер з українською науковою роботою нашого Т-ва, почату проф. М. Грушевським в Журн. Мин. Нар. Пр. 1905, переказує д. О. Грушевський в широкій статї результати сеї роботи в области історії, лїтератури і суспільного житя за пятиліте 1905—1909 р. *В. Д.*

—r. — **Die Schewtschenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. (Bericht für das Jahr 1910.)** (Ukrainische Rundschau 1911, ч. 5/6, ст. 133—135). Короткий огляд діяльности Наук Тов. ім. Шевченка у Львові і спис його публікацій. *З. К.*

Лїтература.

М. Крачковскій — **Новозавѣтный апокрифъ въ арабской рукописи 885—886 года по Р. Хр.** (Визант. Врем. XIV ст., ст. 246—275).

Автор видає з палеоґрафічним розбором уривок арабської перерібки Євангелія Никодима з оповіданем про сходжене Спаса в Ад. Уривок

ріжнить ся від грецького подробицями про уздоровлене розслабленого, воскресенне дочки Яіра, Лазаря. Дальше, грецький апокріф не знає зовсім анї промови смерти до Ісуса Христа, анї гомілетичних вставок (ст. 252—4). Переклад статї (ст. 261—267) після арабського тексту позволяє нам познайомитись близше з сим інтересним памятником. Він очевидного гомілетичного походженя, бо уривок починаєть ся як раз — після кількох речень оповіданя про чуда Ісуса над розслабленим і кровоточивою жінкою — окликом: „як великі твої знамена і чуда, Господи Владико Христе! 12 літ йшла вона за ним, 12 літ ходила перед ним. Се було знаменем... Я розумію під сим два завіти старий і новий...“ (довше порівнане). Після сеї вставки слїдує дальше оповідане. „Коли се увидів ворог, що ненавидить добро, діявол — він зімлїв і не міг заволодїти собою від страху і слабости, бо видів много невірних, митарів і грішників, що приходили до Господа свого з радістю і веселї, і приближались до нього з вірою і любовю. І сїв сей перелестник (звідник) і роздумував, щоб йому вчинити і сильно скорбів“. Взяв собі в товариша і помічника — Смерть. Їх розговор — се огляд тих вчинків Христа, якими він і Діявола і Смерть болюче вразив. Розговор сей (262—264), се перечислене всїх чуд Христових, інтересний з методольоґічного боку, як гомілетичний перехід від 1-ої частини гомілії до кульмінацийного пункту зображеної події. Льоґічним висновком міг бути тільки договір Смерти з Діяволом: біс підюджує товпу на Ісуса, товпа вбє його, отже дасть Смерти побіду над її переможником. Задумано — виконано. Картини будучої розправи і обрахунку з Христом, риторичні звороти про будучі муки, картинне зображене мук Христа в рядї вопросоодвітів скільки чого він витерпів (ст. 264) дають нам вражінє живо зміняючих ся подій, які кінчать ся передчасним ликованєм Смерти, що насміхаєть ся над Христом вмираючим на хрестї (ст. 265). Не вспіла вона одначе докінчити своїх перехвалок, як голос Христа залунав у геєннї, і від нього задрожали її основи. При словах Христа: „Отче, в руки твої передаю дух мій“, встали мерцї з гробів, а ангели спустились з неба і йдучи перед лицем Спаса голосили: „Начальники, відчиняйте двері, щоби війшов цар слави“. ...Горе Ада і його падьканя зображені знов так же картинно, як і попередні менти (ст. 266). Кінчить ся падьканє Ада його покаянєм, в якім він признає богочоловічність Христа і його силу як Спаса, якому на стрічу він (Ад) вийде із всіми мертвими в день послїднього суда. Після сего плачу проповідник звертаєть ся до слухачів з зазивом: „Прийдіть же нинї, братя, і вислухайте о силї твору Христа Господа нашого, як він побідив могучих і як розбив діявола і смерть хрестом...“ (ст. 267). По сім зазиві написано, хто коли і де списав сей твір, з інтересним закінченем: „І я

нікчемний грішник, що списав се, прошу всякого, хто се читати стане, і благаю його помолитись за мене і просити Христа, щоб простив мені мої прогрішеня. Я прошу Христа Бога нашого по благости і милосердю помилувати того, хто писав і просив написати, і того хто читав і сказав амінь".

Коли порівнати сей уривок, впрочім дуже повний, з одноцільним змістом, з Євангелієм Никодима, Словом о збуреню пекла та іконоґрафією Сходжене Ісуса у Ад, то переконаємось, що ся гомілія один з лучших і живійших памятників з циклю оповідань про спасене людства.

І. Свєнціцкий.

В. Н. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра. XX. (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. 1911, кн. 4, ст. 39—66).

Отсим розділом кінчить проф. Перетц свої цінні замітки та нові матеріяли до історії польського й руських театрів. Тут задержується автор на звичаю колядовання в Великоруси та на Україні в звязи з Польщею і друкує різдвяні і великодні гумористичні вірші-орації нищих, що виголошували їх, ходячи за прожитком, опублїковані мною в 1910 р. в XCVI т. „Записок". Збірник, з якого опублїковані тексти відносить проф. Перетц до 30—40 рр. 18 в., не на початок або й кінець 17 в., як я пішов за дром Свєнціцким. А дальше пише заслужений дослідник української літератури: „Далѣе, г. Вознякъ на стр. 120—123 предлагаетъ рядъ поправокъ къ чтенію д-ра Франка и моему. За чтенія д-ра Франка я не стою; мои мнѣ кажутся болѣе удобопріемлемыми, съ чѣмъ, повидимому, соглашается и г. Вознякъ. Чтенія же, которыми г. Вознякъ предлагаетъ замѣнить мои — отчасти предложены мною по догадкѣ, отчасти объясняются выпаденіемъ надстрочныхъ буквъ при печатаніи (напр., р. ѿ, у меня — только ѡ); часть разногласій, что справедливо замѣчено г. Вознякомъ — явилась вслѣдствіе того, что при корректурѣ я не имѣлъ подъ руками оригинала. Но при всемъ томъ — кое что въ поправкахъ г. Возняка кажется мнѣ сомнительнымъ и основаннымъ на непривычкѣ къ чтенію старой украинской скорописи. Такія разногласія въ чтеніи отдѣльныхъ словъ, главнымъ образомъ по причинѣ послѣдняго рода, читатель найдетъ и въ издаваемыхъ мною „виршахъ нищенскихъ", гдѣ я никоимъ образомъ не могу, напримѣръ, согласиться съ такими чтеніями г. Возняка, какъ: „ку(р)ка" я читаю „куᵀка" (= кітка) въ № 1-мъ; „ви(ж)ками" — я читаю „вуᶜками", ib.; „з ѡгню" — я читаю „зиᴹной" (зі мной); „тое(й) ковъбаси" — я читаю „тое ковъбасу", ib.; или въ № 3-мъ „не бродѣмо", я читаю „набродѣмо"; „кучати" — я читаю „кȣсати"; въ № 4-мъ „пошлюблю" я читаю „бо

шлюблю"; „ѡбмурова(н)ны" — я читаю „ѡбми[ло]ва^нное" (sic!); или въ № 5-мъ: „ѡзмишъ сюти" — я читаю „ѡзмижъ но ти" и т. д. Такимъ образомъ, можно, судя по моимъ личнымъ впечатлѣнiямъ отъ чтенiя рукописи — считать спорными не мало мѣстъ этихъ интересныхъ виршъ". З уваги, що текст вірш представляє собою цікаві дані до історії нашої мови та що я є противником слів „і т. д." без докладного вичислення, додам до того уступу проф. Перетца кілька заміток. Поперед усього рішучо обстоюю при поправках у текстах, опублікованих проф. Перетцом до часу друку моїх заміток. Про текст діяльоґу мав я нагоду говорити в CVII томі „Записок", а тут справлю і свої похибки і проф. Перетца в дальших текстів. Що „ку(р)ка" зам. „кутка" є переоченою друкарською похибкою, доказом того лекція у моїм тексті „Ѿ якъ ку(т) мо(р)читъ", де відрізнені обі букви (Извѣстія, стор. 57, стр. 193 з гори, моя відбитка стор. 15, стр. 4 з долу). З моєї невваги чи й з трудности відчитання має бути: зам. „кучати" — „кусати" (стор. 13, стр. 3 з долу), зам. „пошлюблю" — „Бо шлюблю" (стор. 94, стр. 6 з долу). За то проф. Перетц згодить ся на лекцію „ви^ж^ками" не „ву^ж^ками", „з ѡ^г^ню" не „зи^м^ной", „тое^к^ ковъбаси" не „тое ковъбасу" (!), „ѡбмурова^н^ны" не „ѡбми[ло]ва^н^ное" (sic), бо так стоїть у рукописи та відповідає льоґічному змістови тексту. З вичислених похибок проф. Перетцом лишають ся дві: „не бродѣмо" справлює проф. Перетц на „набродѣмо", а „ѡзмишъ сюти" на „ѡзмижъ но ти". Перше слово приходить у такій звязи:

Ѡде^н^ кричитъ: Панове, по човенъ ходѣмо, а по шию в то^м^ квашѣ ѹже не бродѣмо.

Протиставне а домагаєть ся перечення. В рукописи на місці е стоїть рішучо невиразна буква, на всякий спосіб далеко скорше е ніж а. Остатнє заквестіоноване слово взяте з початку сеї вірші:

Грицю, брате мо^и^ мыли^и^, ча^с^ и на^м^ на влови,
Ѡзмишъ (інкримінований склад) ти и з мѣшокъ житнои полови.

Друкуючи сей уривок в „Отчетѣ о занятiяхъ во время заграничной командировки въ лѣтнее вакацiонное время 1907 г." в 12 кн. київських „Университетскихъ Извѣстiй" (ст. 20—21) віддавав проф. Перетц початок другого вірша „Ѡзмить по ти", а догадував ся о можности читання і „ѡзмишъ ко ти" [1]). Інкримінований склад найправдоподібнійший „ко", а з рівним правом, як „но", можна читати й „сю". Поза тим тексти проф. Перетца та мій ріжнять ся іще ось у чім:

---

[1]) В „Извѣстiяхъ" має бути на стор. 21, стр. 7 з гори зам. „прибѣгъ" — „при бѣгѹ", стр. 12 зам. „перѣпѣчкою" — „пере^х^пѣчкою", стр. 18 зам. „зи^к^шовъ" — „за^к^шовъ", стр. 19 зам. „пасх" — „пасхѹ", стр. 22 зам. „перепѣчкѹ" — „пере^х^пѣчкѹ".

стор. 52 стр. 8 з гори має бути „горꙗчие“, не „и горꙗчие“.
„ 9 „ „ „и ковъбаси“, не само „ковъбаси“.
„ 53 „ 17 з гори „повѣмь бꙋчу [1]) моеѝ вродѣ“ виповнює проф. ви-[точковане мною (ст. 12 стр. 4 з долу) тяжке [до відчитання місце.
„ 54 „ 15 „ має бути „почала наᶜ таѝ кваша“ не „начала наᶜ [та кваша“.
„ 18 „ „ѡд квашѣ“ не „ѿ квашѣ“.
„ 21 „ „ѡд кума“ не „ѿ кума“.
„ 26 „ „ѡд ваᶜ“ не „ѿ ваᶜ“.
„ 55 „ 15 „ „спотикалемъсꙗ“ не „споткалемъ сꙗ“.
„ 58 „ 14 „ „при бѣгꙋ“ не „ирибѣгъ“ [2]).
„ 60 „ 8 „ (моя відбитка, стор. 27, стр. 13 з долу) вірнійша лекція проф. Перетца „шеліога“ не „шеліега“.
„ 13 „ (в мене 8 з долу) найскорше „Тад“, менше правдоподібно „таж“, не можливо „так“.
„ 17 „ має бути „мꙋсимо“ не „мꙋсѣмо“.
„ 61 „ 11 „ „ „на щаᶜтꙗ ѡброти“ не „нещаᶜтꙗ ѡброти“.

В закінченню друкує проф. Перетц анальоґічні до українських дві вірші, що повстали на великоруськім ґрунті. *М. Возняк.*

И. И. Огіенко — Изданія Неба Новаго Іоанникія Галятовскаго. Изъ исторіи старопечатныхъ книгъ (з журнала „Искусство“), Київ, 1912, 4⁰, ст. 67+(3).

И. И. Огіенко — Отраженіе въ литературѣ „Неба новаго“ Іоанникія Галятовскаго, южно-русскаго проповѣдника XVII в., Вороніж, 1912, ст. 26.

Як у розвідці „Изданія „Ключа Разумѣнія“ Іоанникія Галятовскаго, южно-русскаго проповѣдника XVII в.“ обробив д. Огієнко зверхню історію замітного підручника свойого часу для українських проповідників, так у першій із виписаних у горі розвідок розглядає автор зверхню історію другої книжки Ґалятовського „Неба Нового“. Істнованнє згадуваного доси бібліоґрафами й істориками літератури чернигівського видання із 1677 р. робить автор дуже сумнівним. „Таким способом, каже автор, згадуване доси в нашій літературі чернигівське виданнє „Неба Нового“ 1677 року правдоподібно не єствувало. Принайменше всі наші

[1]) В рукописи „бꙋгу“, правдоподібно г зам. ч.
[2]) Що так, вказує уже число складів:
ажъ при бѣгꙋ жадной ꙋже не засталемъ, (13)
ходꙗчи по цминтарꙋ, тилко засвиᶜталемъ (13).

старання винайти се виданнє не вінчали ся успіхом". За то на думку автора були два львівські видання, не одно, як доси подавали, хоч оба видання віднесені до того самого року, а навіть дня — 12 грудня 1665 р. „І завдяки тому, що титулова картка обох видань одна й та сама та зівсїм однакова, тих видань не розділювали та доси вважають одним першим виданнєм". Тому, що книжка Ґалятовського мала великий попит, зараз за першим виданнєм приступлено до другого. Тож складали друге виданнє просто з першого видання друкованого примірника тим самим письмом, ужили тої самої заголовної картки, заставок і ініціялів першого видання, складали книжку стрічка в стрічку з ориґіналу та старали ся, щоби склад був можливо зівсїм однаковим зі складом першого видання. І коли приглянути ся докладнїйше, можна запримітити, що тут є до діла з двома виданнями, що ріжниці в них обох ідуть від першої сторони до останньої. І так видно на кождій стороні одного й другого видання ріжниці в ортоґрафії, часто стрічки не згоджують ся, а й в серединї в змістї є незначні відміни. Третє чудо на к. 102 (вратованнє утопленого Оватова) й четверте тамже (будова монастиря Ватопет) від Іверського образу Божої Матери не надавали ся своїм змістом до того відділу, де їх умістив автор, і в другім виданню уміщені вони в иншім більше відповіднім відділї. Крім того є в другім виданню невеличкі додатки до трьох чуд, що діяли ся над якимсь єромонахом Йоаннікієм, а сї додатки пояснюють значіннє даних чуд. Вкінці в другім виданню є шість зівсїм нових чуд, яких нема в першім виданню, так, що змінив ся і обєм книжки; перше виданнє має 140 карток (зглядно 1+5+1+1+140) з 451 чудом, друге 144 карток (зглядно 1+5+1+1+144) з 457 чудами.

Твердженє д. Огієнка є на разї гіпотезою, з якою тяжко згодити ся. Здаєть ся, тут маєть ся до діла з корректурними картками, а потребу корректур могло викликати бажаннє прим. примістити чуда на своїм місцї; вони могли бути вислїдом обставин, спричинених друкарнею. А може під другим виданнєм треба видїти тільки текст, зревідований в часї друку автором? Межи нашими стародруками видань із корректурними картками є значне число. Відбитка з київського артистичного журнала „Искусство" зроблена дуже гарно та прикрашена прегарними знимками з „Ключа Разумѣнія" і „Неба Нового".

В другій брошурі, відбитцї з воронїжських „Филологическихъ Записокъ", застановлюєть ся автор над питаннєм, який слїд полишило „Небо Новое" як у народній, так і письменній пізнїйшій лїтературі. Ширили ся оповідання „Неба Нового" межи народом через проповідників, через безпосереднє читаннє друкованої книжки та в відписях і через мандрівних школярів. Оповідання про Богородицю в „Неба Но-

вого“ послужили одним зі жерел таких оповідань серед народу, одно з оповідань відбило ся навіть на колядці, записаній о. М. Зубрицьким, і звісній пісні до Почаївської Богородиці „Пасли пастирі вівці на горі“ (до річи кажучи, се не народній твір, а книжного походження). Оповіданнє про напад Половців 1096 року на Київ і 1097 р. на Галичину стало жерелом оповідань про шолудивого Буняка. „Небо Новое“ вплинуло на пересадженнє оповідання про Геновефу на український ґрунт, як і иншого німецького сюжету про маляря і чорта. Розширене на Україні оповіданнє про гордого царя Аггея можливо також поширило ся через ту книжку, як і деякі вірування про суд по смерти, про невмираннє побожного чоловіка без сповіди, про кару за ложну присягу. З „Неба Нового“ ввійшло кілька оповідань у белетристичну часть „Синодика“, декілька оповідань до збірника чуд Богородиці „Звѣзда Пресвѣтлая“ та до декількох рукописних творів. Колиж додати до того вплив „Неба Нового“ на розширеннє апокрифів, оповідань про позагробове житє і чортів, покажеть ся, що книжка Ґалятовського мала велике історично-літературне значіннє для України. А авторови належить ся подяка від заінтересованих дослідами над нашою літературою за обі гарні і совісні праці. *М. Возняк.*

Памяти Н. В. Гоголя. Сборникъ рѣчей и статей, изданный Императорскимъ Университетомъ Св. Владимира, К., 1911, ст. IV+169.

На збірник сей зложили ся реферати читані професорами Київського університету під час обходу університетом в р. 1909 столітньої річниці народження. В першім відділї маємо статї проф. А. Лободи, Грани жизни Н. В. Гоголя (ст. 1—15), — нарис біоґрафічного характеру, І. Шаровольського, Гоголь среди великихъ юмористовъ новаго времени (16—26) — історично-порівнуючий нарис, В. Малинина, Задачи художественнаго творчества Н. В. Гоголя (27—35) — статя знайомить з поглядами самого письменника на сї завдання, І. Сикорського, Психологическое направленіе художественнаго творчества Гоголя (37—48), — автор доводить, що „всї твори Гоголя становлять не лиш плід художнього чуття, а й свідомої психольоґічної умисности“; в другім віддїлї маємо статю А. Назаревського, Гоголь и искусство (49—90), котрий виясняє погляди Гоголя на штуку і її завдання, І. Каманїна, Нѣсколько словъ объ исторической драмѣ Н. В. Гоголя (91—98), котрий на підставі зібраних Кулїшем заміток Гоголя переказує зміст його драми з історії України, написаної ним і спаленої, та Вол. Розова, Традиціонные типы малорусскаго театра XVII—XVIII вв. и юношескія повѣсти Н. В. Гоголя (99—169), котрий виясняє цїкаву подібність між

багатьма лицедіями творів Гоголя, особливо його парубоцьких часів, до традиційних персонажів української драми XVII—XVIII віків.

Ся статя — найбільша в цілім збірнику — являєть ся й найбільш цікавою та ориґінальною. Спеціяльно для історика української літератури має вона свій інтерес. По ній слідує статя Назаревського. Решта — коротенькі реферати, котрі не представляють із себе нічого особливого і по-за звичайною „літературністю" зовсім безбарвні.

В. Дорошенко.

Сборникъ, изданный Императорскимъ Новороссійскимъ университетомъ по случаю столѣтія со дня рожденія Н. В. Гоголя, Одеса, 1909, ст. 126, ціна 85 коп.

На сей збірник зложив ся ряд ювілейних промов професорів одеського унів.: о. А. Клитина, Слово предъ панихидою (7—12), В. Мочульського, Что завѣщалъ Гоголь созданной имъ натуральной школѣ (13—23), С. Вилинського, Н. В. Гоголь въ исторіи русскаго общественнаго самосознанія (24—36), його ж, Гоголь и русская литература (48—58) і В. Лазурського, Великій меланхоликъ (37—47), а також С. Шелухина, Гоголь и малорусское общество (59—98 і окремо, Одеса, 1909, ст. 42), В. Данилова, Вліяніе бытовой и литературной среды на „Вечера на хуторѣ близь Диканьки" (ст. 99—120 і окремо, Одеса, 1909, ст. 22) і Х. Ящуржинського, Нравственно-общественные идеалы Гоголя (ст. 121—125).

З поміж коротеньких і маловартних професорських промов користно виділяють ся більш змістовні праці дд. Шелухина та Данилова, котрі дають нам ряд інтересних фактів і думок.

Промова д. Шелухина складаєть ся з двох частий. В першій він доказує, що через культурне збідненнє укр. народу завдяки денаціоналїзації його вищих кляс (зпольщенню, а потім змосковщенню) відношеннє сусідів-москалів до українців і їх культури було заперечне й зневажливе і що лише від Гоголя почала ся зміна на ліпше, коли Великоруси побачили, яких ґеніїв може давати Україна. В другій переходить до самого Гоголя, до його відношення до українства, оправдуючи його писаннє російською мовою, та вказує вкінці на значіннє писань Гоголя для українства, на конечний вплив їх на розбудженнє укр. свідомости серед рос. Українців.

Згоджуючи ся з другою частиною промови д. Шелухина, ми не можемо про те пристати на провідну думку першої. Автор тут на наш погляд переборщив. Але як би там нї було статя його читаєть ся і в сїй части з інтересом, бо автор не скупив ся на ілюстрації своєї думки. Щеціннїйша статя д. Данилова, в котрій автор поставив собі

таке завданне: підійти до Вечорів на хуторі з двох сторін — впливу осередку, який виховав Гоголя, і особистих літературних відносин письменника. Більшу увагу звернув автор як раз на другий вплив — Свініна Ореста Сомова. Зауважимо ще, що виясненне відношення Гоголя до народу (не до поміщиків) зовсїм слушне і сї сторінки праці д. Данилова ми охоче радимо перечитати всїм історикам літератури à la д. Єфремов.

В. Дорошенко.

М. Возняк — Проф. Яґіч про українську фільольоґію. („Неділя“ 1912, чч. 1—6). Автор подає коротенький нарис укр. фільольоґії на підставі виданої Спб. Академією Наук праці В. Яґіча, Исторія Славянской филологіи Спб. 1910. *В. Д.*

Проф. В. Н. Перетцъ — Новыe труды по источниковѣдѣнію древне-русской литературы и палеографіи. XI—XXXII. („Университетскія Извѣстія“, київські, 1910 р., №№ 2, 9; 1911 р., №№ 11—12). Се — продовжене роспочатого ще в 1909 р. систематичного огляду відомостей про памятки старої української, білоруської і російської літератури і мови, про початок якого була вже згадка в т. XCVI „Записок Наук. Тов. ім. Шевч.“ Проф. В. Н. Перетц, як і давнїйше, систематично переглядає нові описи архивів, музеїв та бібліотек, їх катальоґи, справоздання, видання текстів і т. п., зазначуючи все, що тілько заслугує в них на увагу для історика літератури і мови, робить свої критичні замітки і пояснення, свою власну оцінку переглянутих видань, часом подає навіть витяги та цілі уступи з цікавих текстів, вартих уваги записей і приписок на стародавнїх рукописах та книгах і т. п. В „Приложеніяхъ“ (№ 12 за 1911 р.) поданий текст книги „Руѳь“ з рукопису Новгородського Софійського собора (збір Спб. Духовної Академії, № 82 — по опису Д. Абрамовича), рівнобіжно порівнаний з текстом Острожської біблїї 1581. Сей текст був вже надрукований в ювілейнім збірнику в честь проф. А. І. Соболевского, але збірник з невідомих причин ще досї не побачив світа. Огляди проф. В. Н. Перетца безперечно будуть дуже користні і пожиточні для всїх, хто працює над історією старої літератури і мови. *О. Н.*

Вол. Дорошенко — Огляд новійших розвідок і видань по історії української літератури XVI—XVIII вв. („Наша Школа“ 1911, кн. I, ст. 23—42). Зміст: Розвідки і видання загального характеру; діячі кінця XVI і початку XVII ст.; кінець XVII—XVIII вв.; драматична література; вірші; думи і пісні. *М. Ф.*

Ѳ. П. Сушицкій — Кіевскіе списки „Бесѣды трехъ святителей“ („Университетскія Извѣстія“, київські, 1911 р., № 4,

ст. 1—39). Автор, побіжно переглянувши наукову літературу, присвячену сьому відомому новозавітному апокріфови, подає три нових тексти його, віднайдені в київських бібліотеках, з своїми увагами та характеристикою сих текстів. Порівнане з опублікованими давнійше приводить автора до висновку, котрий вже перед тим зробив проф. Архангельський, про неможливість ще усталити редакції списків „Бесіди", а також до свого власного, нового, — про істнуване кількох ґруп однородних, рівнобіжно та майже одночасно ідучих списків, широко розповсюднених на просторих і віддалених одна від одної теріторіях, як — Київ, північносхідна Русь, Галичина та Волинь. Один з текстів, поданих автором, — безумовно українського походженя, хоч і не має занадто різко зазначених прикмет українізації його церковно-славянської мови.

С. И. Масловъ — „Слова постническія" Исаака Сирина по рукописи, принадлежащей библіотекѣ Университета св. Владимира („Университетскія Извѣстія", київські, 1910 р., № 11, ст. 1—15, 1912 р., № 3, ст. I—XLI+17—28). Текст рукопису, являючи ся, по думці автора, одним з найстарших списків „Слів постническихъ", безпосереднього значіня для історії старого українсько-руського письменства не має. По особливостям своєї правописи і мови київський відривок — „представляє типовий памятник середньо-болгарського письменства кінця XIII—XIV ст." Автор подає текст по рукопису бібліотеки Київського Уніврситета з зазначенем відмін инших текстів (в № 11 за 1910 р.) та додає грецький текст, з котрого робили ся славянські переклади, після виданя Никифора *Θεοτόκησ'а*, 1770 р. (в № 3 за 1912 р., ст. 17—28).

Шевченко С. Ф. — Кирилловскія рукописи Дрезденской Публичной библіотеки („Университетскія Извѣстія" київські, 1911 р., № 6, ст. 1—13). Докладний опис шести рукописів (більше не знайшло ся писаних кириловським письмом) Дрезденської Публ. Бібліотеки. Дві з їх можуть мати де-який інтерес і для історика старої української мови та літератури.

В. И. Масловъ — Литературная дѣятельность К. Θ. Рылѣева („Университетскія Извѣстія", київські, 1911 р. №№ 1, 2, 6, 9, 11; 1912 р. №№ 1 і 2). Цікава і солідна праця про автора „Богдана Хмельницкаго", „Наливайка", „Войнаровскаго", „Бѣгства Мазепы", „Смерти Чигиринскаго старосты" і т. п. *О. Н.*

М. Лозинський — Маркіян Шашкевич (Рада 1911, ч. 239). Ювилейна сильветка письменника та огляд його заслуг для відродження нашого народа в Галичині з нагоди столітних роковин народження. *В. Д.*

Stulecie urodzin ks. Markiana Szaszkiewicza (Gazeta polska. Чернівці 1911, ч. 90). Тепло написана статя про обходи Шашкевича та про його житє і заслуги. Статя кінчить ся закидом, що Поляки не брали участи в святкованю — а прецінь Шашкевич „był... duchem, wiodącym ku odrodzeniu, więc i z strony naszej zasłużył na szacunek". *З. К.*

О. О. Марковъ — Къ исторіи „Русалки Днѣстровой" (Вѣстникъ „Народнаго Дома". Льв. 1911, ч. 4). Чотири документи, з яких три дотикають „Русалки Дністрової" безпосередно (нариси реляцій цензора й ректора В. Левицького до митр. Консисторії про слідство в дух. семинарії в справі виданя „Р. Дн."). *І. К.*

М. Возняк — В пошукуваню за портретом Шашкевича (Неділя, 1911, ч. 33), його-ж — Слідами Маркіяна (ibid. 45). В першій замітці автор звертає увагу з огляду на брак портрету Маркіяна на ті літературні дані, які можуть познайомити нас з рисами облича поета. В другій знайомить зі змістом „Галичанки", альманахом плянованим на рік 1843.

М. Возняк — Недрукована автобіоґрафія Володимира Шашкевича (Неділя, 1911, ч. 34—36 і окремо: Львів, 1911, ст. 3—29). З архіву львівської „Просвіти" друкує автор автобіоґрафію Маркіянового сина, яку написав той на жадане Ом. Огоновського для його Історії літератури. Хоч Огоновський використав її в 2-м томі сеї Історії, проте д. Возняк уважав потрібним подати автентичний текст, котрий будь-що-будь становить поважний документ для історії нашої літератури і культури. *В. Д.*

Dr. Wladimir Kuschnir — Das Schevtschenkojubiläum (Ukrainische Rundschau 1911, ч. 2, ст. 33—36). Заслуги Шевченка для українського народу і становище Москалів і Поляків.

Obchody na cześć Szewczenki (Gazeta Polska. Чернівці 1911, ч. 23). З нагоди ювилейного концерту, уладженого 19 червня 1911 р. черновецькими товариствами в память Шевченка, говорить ся досить докладно про Шевченка, його ювилей і ювилейні обходи. *З. К.*

Н. Д. Чечулинъ — Л. Глїбов, Байки, Кіевъ 1910 (Журн. Мин. Нар. Пр. 1911, кн. 3, ст. 178—199 і окремо: „Малорусскія басни Л. И. Глѣбова", Спб. 1911, ст. 24). В широкій критичній статї виказує д. Чечулин позички Глїбова у Крилова, роблячи при сім сувору догану Українцям за те, що їм, мовляв, і говорити не можна про таке позичанне. Зїдливий тон д. Чечулина тут нї до чого і ображати ся йому на українців зовсїм нема чого. Даремно він сердить ся і нарікає. Нїхто

в Українців не криеть ся в тим, що Глібов брав сюжети у Крилова, або й просто перекладав його байки. Оригінальність Глібова — в українізації сих сюжетів, в гарнім перекладї, котрі роблять його байки стільки-ж суто-українськими, скільки байки Крилова — щироросийські. Зрештою й Крилов позичав і наслїдував, так що амбіція д. Чечулїна ще більш не до речи.

Ан. Василько — Російська критика і українське письменство (Світло р. II (1911—1912), кн. 4, ст. 3—15). З нагоди 50-лїтнїх роковин смерти Добролюбова спиняєть ся д. Василько в своїй статї над відношеннєм його до укр. лїтератури, торкаючи ся до речи й поглядів на сю справу Чернишевского.

С. Дорош — Памяти М. Добролюбова (Рада 1911, ч. 260). Подавши характеристику видатного російського публїциста й критика як письменника, автор в другій частинї свого фелєтону оглядає відносини його до українства взагалї і Шевченка з окрема.

Др. О. Михалевич — Спомини про Петра Івановича (Байду) Нїщинського (Недїля 1911, ч. 13). Спомини про Нїщинського на схилку віку.

Ю. Романчук — Деякі споминки про Александру Кулїшеву (Недїля 1911, чч. 33—34). Автор публїкує з своїми замітками листи до нього покійної письменницї з рр. 1907—1910.

Останнї днї Олександри Кулїшевої (Ганни Барвінок) (Рада 1911, ч. 181). Статя писана на підставі відомостей поданих одним із близьких свідків останнїх днїв покійної письменницї і знайомить з невідрадним, повним суму становищем її перед смертю.

С. Єфремов — Пропаща сила (Рада 1911, ч. 164). З нагоди 40-лїтних роковин смерти Свидницького спиняєть ся д. Єфремов на талановитій його хронїцї „Люборацькі“, користаючи з неї і для характеристики самого автора і обставин його життя, про котрі також нагадує читачам.

С. Єфремов — Марко Кропивницький (Рада 1911, ч. 81). З нагоди перших роковин смерти драматурґа автор спиняєть ся на його значінню і заслугах для укр. театру і драматичної лїтератури.

С. Єфремов — На рідні могили (Рада 1911, ч. 270). Автор знайомить нас з перепискою Павла Грабовського з російським поетом П. Якубовичем (П. Я.).

Гр. Шерстюк — Борис Грінченко і вкраїнська школа (Світло, р. I (1910—1911), кн. 1, ст. 9—14). — Д. Пісочинець —

Вчителювання Бориса Грінченка (ibid. кн. 5, ст. 31—46). Перша статя загальнійша, бо говорить не лиш про працю Грінченка, як учителя, але й про його думки про народню освіту і народню школу, висловлені в його писаннях, — друга оповідає виключно про учителюваннє Грінченка і відношеннє до нього його учеників на підставі листів їх до Грінченка та споминів про нього. Статя д. Пісочинця вийшла і окремою відбиткою.

Ів. Спілка — На початку учителювання (Світло, р. I (1910—11), кн. 3, ст. 39—44). Автор — один із близьких товаришів і співпрацьовників Б. Грінченка — ділить ся з читачами своїми споминами про молоді літа покійного, коли він починав учителювати.

О. Пчілка — Умови Грінченкової праці (Рідний Край 1911, ч. 7, ст. 2—15). Дуже цікава статя, котра докладно малює ті умови, в яких доводило ся працювати Грінченкови. До історії цензури на Україні статя становить цінний знадібок.

Гр. Сьогобочнїй — На роковини (Світло р. I (1910—11), кн. 8, ст. 15—25). Автор подає ряд листів до нього Грінченка, котрі докидають дещо до біоґрафії покійного письменника.

С. Єфремов — Памяти Бориса Грінченка (Рада 1911, ч. 91). З нагоди роковин смерти подає д. Єфремов в ширшім фелєтонї характеристику покійного письменника.

Ф. Тусін — На дружню могилу (Рада 1911, ч. 259). Автор ділить ся з читачами своїми згадками про Грицька Шерстюка над його свіжою могилою.

А. Василько -- Трохим Зіньківський (Рада 1911, чч. 128 і 165). В першім фелєтонї автор спиняєть ся на біоґрафії Зіньківського, а в другім знайомить з його громадським світоглядом та писаннями.

М. Данько — Символїзм в творах М Яцкова (Діло 1912, ч. 5). Спинивши ся спочатку на понятю символїзма автор далї переходить до Яцкова, спиняючи ся коротенько на кількох його оповіданнях, головно „Білі вівцї“ й „Дївчина на чорнім конї“. Про творчість письменника д. Данько високої гадки.

М. Вороний — В путах брехнї (Рада 1911, ч. 143, 145 і 146). В широкім критичнім нарисї автор докладно розглядає пєсу Винниченка „Брехня“.

М. Вороний — Лїрика краси і смерти (Рада 1911, ч. 82). Фелєтон д. Вороного присвячений новій збірцї поезій д. Гр. Чупринки.

„Сон-Трава". Автор високо ставить Чупринку як поета, вважаючи його незвичайно оригінальним.

С. Черкасенко — Писання Архипа Тесленка (Рада 1911, чч. 170 і 171). З нагоди передчасної смерти Тесленка подає д. Черкасенко огляд його літературного доробку, зауважаючи, що в особі Тесленка загинув для української літератури талант великої сили.

З. Шевченко — Українська література в Росії (Рада 1911, ч. 88, 162, 235). За „Книжною Лѣтописью" знайомить нас д. Шевченко з укр. книжковою продукцією в Росії за січень-вересень 1911 р. *В. Д.*

Модест Левицький — Український театр (Каменярі 1911, ч. 10, ст. 8—9). По загальних увагах про український театр „Руської Бесїди" у Львові спеціяльні замітки про співучі сили. *З. К.*

Ежегодникъ коллегіи Павла Галагана. Годъ 15-ий. Київ 1911, ст. 98+14+54+9. Годъ 16-ий. Київ 1912, ст. 79+126+26+48. Кромі офіціяльного відділу, в якому містять ся справоздання колеґії і декілька наукових статей, маємо в тих двох річниках одну працю передовсім важну для нас: біоґрафічний нарис про П. І. Житецького (1836—1911), написаний одним з бувших учеників колеґії.

Вѣстникъ харьковскаго историко-филологическаго общества. Випускъ І. Харків 1911, ст. 86. Кромі своїх збірників (яких число дійшло до 20-ти томів), рішило іст. філ. товариство при харківськім унїверситетї видавати річно 4 випуски „Вѣстника...", в якому мають друкувати ся всї менші статї, замітки та справоздання з діяльности товариства. З праць першого випуска заслугують на головну увагу передовсїм працї М. Ф. Сумцова: 1) Харьковъ и Шевченко (тут займає ся автор питанями: про літературні та особисті стосунки Шевченка з Харковом, про впливи харківської провінції на його творчість, про відносини харківських земляків до поета); 2) Послѣднее стихотвореніе Т. Г. Шевченка; 3) Дубы Т. Г. Шевченка; 4) П. И. Житецкій; 5) І. Е. Мандельштамъ; 6) Т. М. Пархоменко; 7) Новости по исторіи украинскаго исскуства. Д. І. Багалїй подає замітку: Костомаровскіе дни въ Воронежѣ (27—29 марта 1911 р.), а Серг. Соловьев статейку ширшого змісту п. з. Новая Сорбонна. *М. Ф.*

Етноґрафія.

Verzeichnis der Märchentypen mit Hülfe von Fachgenossen ausgearbeitet von Antti Aarne (FF Communications, N. 3). Helsinki, 1910. Ст. X+66, 8°.

Величезний розріст фолькльору, який бачимо перед собою, наганяв неодному фолькльористови страху, що буде дальше з сею наукою, коли

вже тепер одиници трудно опанувати нагромаджені матеріяли свого власного народу, а ученому требаж знати не лише свій фолькльор, але й чужих народів, щоби дійти до ґрунтовних вислідів у студіях, які одиноко можна опирати на порівнуючій методї. Головною перешкодою у таких студіях був доси не лише поліґльотизм друкованих матеріялів, який лиш дуже нечисленні одиниції могли побороти, але ще більше збірки рукописних матеріялів, переховуваних в однім примірнику, в однім місци і недоступних тай невідомих комубудь. А до якої сили можуть зрости такі збірки, видно хочби з того, що один німецький учитель ґімназії, др. Р. Восідло, при помочи 700 своїх кореспондентів, зібрав близько міліон записів, з того майже половину пісень. Другий знов такий фольклорист, естонський пастор др. Яків Гурт, зібрав при помочи близько 1000 кореспондентів понад 100.000 сторін фольклорних записів. Аби сей матеріял використати, на те треба цілого ряду літ, а неодному ученому придало би ся вже тепер дещо звідти мати. Для улекшеня отже праці учених, за ініціятивою фінських і скандинавських фольклористів, засновано 1907 р. інтернаціональний союз фольклористів, званий коротко „FF“ (від назв: Folklore Fellows, Folkloristischer Forscherbund, Fédération des Folkloristes), який поставив собі за задачу улекшити доступ до всяких матеріялів, видавати систематичні і одностайні їх катальоґи, видавати матеріяли в легко доступній мові або бодай зі змістами у такій мові, посередничити в вишукуваню, переписуваню та перекладаню потрібних комусь тем і т. д. Для того стараєть ся союз у кождім краю і у кождого народу спонукати заложенє місцевої орґанїзації або бодай представительство, що входили би в склад союза і були посередниками між ним і тим ученим, якому треба було би матеріялів. У нас на разї є лише представительство, до якого входить зі Львова підписаний, з Чернівець др. З. Кузеля, а з російської України доси ніхто.

Союз почав уже видавати свій орґан п. н. „Folklore Fellows Communications“, якого доси вийшло сім випусків, а дальші друкують ся і вже з них є навіть окремі відбитки. Два перші випуски інформують про данські фольклорні збірки. Третїй містить працю фінського ученого А. Арне, якої наголовок поданий висше. Автор старав ся тут на підставі рукописних фінських збірок (в яких число оповідань доходить до 30.000) та відомих збірок С. Ґрундтвіґа і братів Ґрімів уложити систематичний катальоґ народніх оповідань, поозначуваних цифрами, відповідно до яких укладано би катальоґи поодиноких народів, через що дуже легко кождому булоб віднайти потрібний йому тип оповіданя. Кождий тип крім числа має ще й свою назву, в якій найчастїйше переданий короткий зміст оповіданя. Увесь матеріял поділений на три головні ґрупи (байки, казки, анекдоти) з ріжними відділами. Напр. до другої ґрупи крім звичайних

казок (Zaubermärchen) входять також леґенди, новелї і казки про дурного чорта. Розуміє ть ся, що з часом можуть у сім катальозї позаходити ріжні зміни і прийдуть численні доповненя, але головна основа його полишить ся все таки і буде дуже добре служити для всякої орієнтації.

На взір сього катальоґа типового підуть дальші спеціяльні. І так уже в ч. 5 „FF“ зладив сей сам автор катальоґ фінських оповідань п. н. „Finnische Märchenvarianten. Verzeichnis der bis 1908 gesammelten Aufzeichnungen ausgearbeitet von Antti Aarne“ (ст. XXXII+168). Ч. 6 „FF“ містить: „Katalog der Märchen der finnländischen Schweden mit Zugrundelegung von Aarnes Verzeichnis der Märchentypen ausgearbeitet von Oskar Hackman“ (ст. VI+38). Ч. 7 подає інформації про дотеперішну діяльність союза, а ч. 8 приносить знов „Verzeichnis der finnischen Ursprungssagen und ihrer Varianten von Antti Aarne“ (ст. 18). На дальші випуски заповіджені вже катальоґи найвизначнійших фолькльористів ріжних народів. Між иншим звернув ся союз і до Українців, щоби ладили свої катальоґи, але на разї справа стоїть у завішеню через ріжні перешкоди, в першій мірі матеріяльної натури. Можна мати надію, що перешкоди будуть усунені, до чого певно схоче причинити ся й етноґрафічна комісія Наук. Тов. ім. Шевченка.

Волод. Гнатюк.

Владиміръ Бобровъ — Русскія народныя сказки о животныхъ. Изслѣдованіе. Варшава, 1909, ст. IV+152, 8⁰. (Відбитка з „Рус. Фил. Вѣстника).

Покійний автор подає тут характеристику байки за Яковом Ґрімом (на підставі його: Reinhart Fuchs, Berlin, 1834), яка до нинї не стратила свойого значіня; опісля доповняє її поглядами Л. Тоблєра (на підставі праці: Ueber die dichterische Behandlung der Thiere), що були дальшим розвитком теорії Я. Ґріма. Не забуває одначе познайомити читачів і з думками противників Я. Ґріма, з яких приводить теорії В. Шерера, біоґрафа Ґріма (на підставі XII глави його праці: Jacob Grimm, 1885), за якими пішли знов: Росіянин Л. Колмачевскій (у праці: Животный эпосъ на Западѣ и у славянъ, Казань, 1882), Француз Л. Сідр (у праці: Les sources du roman de Rénart) і Фін Карло Крон.

Дальше розбирає автор працю Л. Колмачевського, зложену з таких чотирьох розділів: 1) Гіпотези про походжене, розвиток і розширене звіринного епоса. 2) Відносини славянського звіринного епоса до західного. 3) Головні питаня зі сфери середновічних поем про звірів. 4) Сатиричний елемент у звіриннім епосї. Він полишає на боцї 1 і 3—4 розділ, а задержуєть ся докладнїйше над другим, що стикаєть ся з його

темою та підносить тут головну помилку Л. Колмачевського, що пішов виключно за міґрацийною теорією, не вважаючи, що руський звіринний епос має зовсім відмінний характер не тілько від західно-европейського, але й від полудневого та східного. Для доказу він переводить порівнанє між одними й другими оповіданями та підносить усї ріжниці між ними, з яких виходить, що руські оповіданя (автор опирав ся головно на збірцї А. Афанасєва, тому під терміном „руські“ треба тут розуміти великоруські) далеко простїйші й натуральнїйші, як західно-европейські.

Також західно-славянські байки стоять майже виключно під західно-европейським впливом. Л. Колмачевський подїлив західні, славянські й руські байки на девять ґруп: 1) Кража риби. 2) Ловля риби. 3) Лис пориває когута. 4—5) Нерівний подїл жнива і Виратуванє чоловіка від хижої звірюки. 6) Звірі подорожні. 7) Лис судією, або Так світ платить. 8) Вовк дурень. 9) Дрозд. Всї инші байки трактує як такі, що „стоять окремо“ і силкуєть ся й їх якось підтягти під одну з наведених ґруп. В. Бобров подїлив натомість байки на 50 мотивів і розбирає всї поодиноко й подрібно. Розумієть ся, що він не вичерпав усїх мотивів, а колиб їх зібрано разом, то показалоб ся, що число спільних мотивів збільшило би ся, але зросло би також число самостійних мотивів. Автор стоїть за самостійністю руських байок, доказуючи, що хоч вони походять зі спільного жерела з західно-европейським епосом, то розвивали ся самостійно і визначають ся такими рисами й мотивами, яких нема ні в західно-европейськім, нї славянськім звіриннім епосї та що доля одних і других оповідань була відмінна і що руські байки переховали ся як не в первісній чистотї, то все таки лїпше, ніж західні. В західних байках видна всюди штучність і повільний розвій, в руських простота і природність; можна би сказати, що руські байки попали під перо записувачів у станї неозначености і нерозвитости.

В однім місци автор зазначуючи факт, що байки не попали до народних лубочних видань московських, поясняє се тим, що буцїм то воно „свидѣтельствуетъ объ отсуствіи въ народѣ интереса къ этимъ сказаніямъ“ (ст. 35). Тимчасом се треба пояснювати браком інтереса видавцїв, а не народа, який байки оповідав собі і оповідає далї не менше від инших творів устної словесности.

Увесь матеріял дїлить автор у себе на чотири головні ґрупи, в яких приміщує оповіданя про окремих звірів: 1) Хижі й дикі звірі (разом 11). 2) Домашні звірі (разом 8). 3) Птицї (разом 8). 4) Насїкомцї (разом 9). Є ще й маленький додаток про риби. Метода працї автора така: При подаваню оповідань про звірів, наводить він при кождім звірі насамперед спис усїх байок, в яких звір виступає; після того подає подрібний зміст байок у всїх варіянтах, при розборі варіянтів ви-

казує всї анальоґії й ріжниці, їх поетичну вартість, національність, самостійність або запозичене та добре переховане тексту або його попсоване. Чи всї погляди автора можна приймити, се залежить від точки, з якої виходить дослїдник фолькльору; в кождім разї праця не зайва і може послужити кождому при дальших дослїдах. Вона вказує також наглядно потребу виданя корпусу байок, якого доси нема мабуть іще у жадного славянського народа. *Вол. Гнатюк.*

С. Н. Чебанъ — Румынскія легенды о Богородицѣ. (Этнограф. Обозрѣніе, 1911, кн. 3—4, ст. 1—57).

В 1904 р. видала румунська Академія Наук у Букарештї богату збірку богородичних леґенд п. н. „Sim. Fl. Marian, Legendele Maicii Domnului", на які доси не звернено в славянській науцї відповідної уваги — очевидно задля малого знаня румунської мови — хоч вони мають багато цїкавого для славянського фолькльору так само, як румунські колядки, на що вказував свого часу пок. А. Веселовський. Румунський фолькльор міг би дати багато порівнуючого матеріялу особливо для нас Українців, що стикали ся довгі часи і то дуже близько з Румунами, головнож на лїтературнім поли та що стичність нашого простого народа з румунським продовжуєть ся й тепер на Угорщинї, Буковинї й Бесарабії, на що автор не звернув майже ніякої уваги, бо згадка про те, що „в теченіе XVI—XVII вв. между кіевскимъ и румынскимъ монашествомъ стояли самыя тѣсныя отношенія" (ст. 56), або що „многіе изъ галичанъ (!), особенно живущихъ въ Банатѣ, говорятъ на румынскомъ языкѣ, какъ на своемъ родномъ" (ст. 57) або не говорить зовсїм нїчого, або інформує фальшиво.

Пишучи свою працю, автор поставив собі за задачу „опредѣлить отношеніе румынскихъ легендъ къ русскимъ" і „прослѣдить степень отдаленія этихъ легендъ отъ ихъ первоисточниковъ" (ст. 11), при чім слово „русскій" він бере так, що під його значінє підтягає також терміни: білоруський та український, хоч білоруських матеріялів не використав зовсїм, а цитуючи раз відому збірку М. Федеровського „Lud białoruski na Rusi litewskiej" (ст. 38), причисляє її матеріяли до польського фолькльору; також українську лїтературу використав автор дуже скромно і полишив чомусь на боцї зовсїм такі річи, як: Ів. Франко, Апокріфи і леґенди з укр. рукописів (Памятки, т. II, почасти також т. IV, де надруковано кілька Снів Богородиці), хоч вони могли доставити йому дуже багато матеріялу до порівнаня; не згадав зовсїм про „Богогласникъ", хоч його почаївське виданє з 1790 р. мусить бути в російських бібліотеках; не знає також доповненя до „Богогласника" „Угроруських духовних віршів" (1902) підписаного; поминає колядки і згадує лише

про одну з них, про чудо з пшеницею при втечі Богородиції до Єгипту; цитує натомість деякі рукописні матеріяли, хоч дуже скупо, бо самі учительні євангелії могли стати для його теми правдивою копальнею золота, а самих українських рукописів по ріжних бібліотеках дуже багато; не можна було також поминати „Страстий Христових", в яких були би знайшли ся деякі паралелі до теми. Один текст страстий, записаний з народ. уст, надрукував я в 30 т. „Етн. Збірника" (ст. 67 – 80, ч. 36).

Увесь матеріял розбирає автор у порядку збірки Маріяна, що поділена на такі розділи: 1) Різдво Богородиції (ст. 1—14). 2) Благовіщенє (ст. 14—28). 3) Леґенди про Богородицю в звязи з Різдвом Христа (ст. 28—73). 4) Утеча Богородиці до Єгипту (ст. 80—98). 5) Богородиця шукає Христа, зловленого Жидами і переданого на муки (ст. 106—302). 6) Успеніє Богородиції (ст. 302—312). 7) Богородиця — спасенє людий (ст. 312 - 344). В остатнім розділї надруковані лише дві леґенди: одна про хлопця, що віддавав хліби Христови на образї (пор. Етноґр. Збірник, т. 13, ст. 245), друга про те, як Богородиця виратувала жінку, запродану чортови, знану між иншим з „Руна Орошенного" Дм. Ростовського. Про остатню висловлює ся автор, що не вважаючи на її популярність у книжній письменности полудневої Руси, в народ вона не перейшла „такъ какъ мы не встрѣчаемся съ нею ни въ одномъ изъ сборниковъ народныхъ легендъ" (ст. 47). На се завважаю, що варіянт сеї леґенди надрукував я як раз недавно між матеріялами з Бачки (Етн. Збірник, т. 30, ст. 82—84, ч. 39).

Перевівши порівнанє леґенд автор приходить до таких висновків:

Майже всї північно-руські (великоруські) книжні памятки тримають ся більше або менше візантійських церковних переказів і лише в рідких випадках проявляєть ся в них західний вплив. І народня творчість, підживлювана тою письменністю та скована суворою природою півночи, не посунула ся багато дальше: леґенда північного мешканця не визначаєть ся сміліcтю, не має розмаху фантазії, анї богацтва подробиць. За те ті леґенди, прибрані в звучну форму духовних стихів, крізь які пробиваєть ся нераз незвичайно живий образ Богородиції, повний руху і краси (ст. 51).

В українській книжній письменности зазначує автор сильний вплив заходу і малий звязок із церковними переказами. Щож до народньої української богородичної леґенди, то богацтвом мотивів, викінченєм і повнотою перевисшає вона значно великоруську. В нїй мало лїризму, мало тепла, деколи видний у нїй відомий український гумор та дещо легкодушне відношенє до релїґійних переказів, але за те в нїй велике богацтво побутових рисів і народнїх вірувань. Вона стоїть близько до за-

хідних жерел, хоч не втягнула в себе усеї ріжнородности мотивів лїтератури, що її підживлювала (ст. 52).

Румунські леґенди втягли в себе елементи і західного і східного походженя; через те, що в них пробиваєть ся сильна закраска церковних переказів і земного житя Богородицї, вони сходять ся з великоруською леґендарною лїтературою; західні впливи в них мають якийсь припадковий характер, тому стоять румунські леґенди близше до візантійських взірців, як до західних (ст. 53).

Шкода, що автор не подавав короткого змісту всїх леґенд збірника, без огляду, чи находив до них паралелї, чи нї, або бодай головних їх мотивів, чим був би причинив ся напевно до дальшого їх студіованя. Такий показчик мотивів повинен конечно появити ся, як не деінде, то бодай в „Communications" FF. *В. Гнатюк.*

Stanisław Schneider — Król wężów. Studyum etnologiczne („Lud", 1910, кн. I, ст. 17—32).

Автор зазначує вже в титулї, що його праця етнольоґічна студія і се спонукує нас приглянути ся їй близше. На метї мав автор обяснити культ вужа, що — по його думцї — витворив ся в Індії, Вавилонї або Єгиптї, звідти за посередництвом Фенїкійцїв дістав ся до Тракії, з Тракії до Греції, а звідти до наших Гуцулів. „Huculi zatrzymali od Borusów dawny szacunek dla największego ich bożyszcza, t. j. gadów. Dziś żaden Hucuł nie uderzy gadziny", яку називає софією (пор. віруванє: Не бий софію, бо ти умре мама рідна). „Sofija pochodzi od greckiego s o f o s, s a p i e n t i a. Skądże ten wyraz Sofija, oznaczający węża, dostał się do Huculów, jeżeli nie pośrednio z Egiptu, gdzie religijną czcią otaczano Kmefa jako „ducha dobrego", który podobny był do węża gnostyckiej sekty ofitów, uchodzącego za węża z raju i za wszechmacierz mądrość (σοφία)?" (ст. 28). Щоби се все дїйсно вияснити, треба би в першій мірі використати ввесь (а як не ввесь, то бодай у значній части) фолькльорний матеріял, яким нинї розпоряджаємо. На жаль, автор не враджує зовсїм, щоби був докладно з ним обізнаний. Йому заледво відоме оповіданє про чарівника, що може скликати вужів до себе (також жаб і т. д.) та знищити їх, при чім нераз і сам гине (у деяких варіянтах) — тай то лише в кількох нїмецьких варіянтах так, якби деінде їх не було, а зовсїм невідомі йому оповіданя прим. про царевича, заклятого в вужа, або про купно вужа хлопцем і віднесенє його до батька-вужа, що в кождім разї близше вязали би ся з темою, як смоки.

Загалом у своїй темі використує автор ледви кількох греко-римських письменників і — Ю. Словацького! Втягаючи сюди на щось також казку про визволенє царівни від смока, що хотїв її пожерти, поя-

сняє її значінє ось як: „Маємо тут використану байку про королївну, або княжну, пильновану смоком, яку визволює рицар, королевич або незначний чоловік, вбивши перше смока. Сей переказ творить основу не тілько грецьких мітів про Геракля, Кадмоса, Персея і Андромаху, про золоте руно, похід Арґонавтів і т. д., але також ріжних оповідань російських, польських, руських і українських (sic!). Зачарована дївчина, якої пильнує підзорливо смок, то заглублена в зимовім снї веґетація; смок, що боронить жерела житя, котрий не може стерпіти, щоби поновляв ся все процес, що відмолоджує природу, то ворожа зима; а сильний і героїчний юнак, що вбиває смока, добуває воду житя, а потім женить ся з княжною, то сильне сонце весняне, яке проганяє теплими проміннями холодну зиму і викликає обнову природи (ст. 31—32). Отся казка послужила Ю. Словацкому „za modłę do wypowiedzenia głębokich myśli o przeznaczeniu narodu polskiego w świecie i do stworzenia niebywałego dotąd w dziejach literatury pomysłu smoka, który pod jego mistrzowskiem słowem i czarodziejskiem zaklęciem z króla wężów przemienił się — w Króla-Ducha“ (ст. 32).

Тут автор помішав чомусь вужів зі смоками, хоч се навіть і з формального боку не допустиме: адже смок належить відповідно до народньої фантазії до породи ящірок тай далеко більший і сильнїйший від вужа. З фактичногож боку треба зазначити, що зовсїм инші віруваня й оповіданя привязують ся до одного, а инші до другого, але вони не відомі очевидно авторови, коли про них не згадує.

Належить також зазначити, що автор дуже любить бавити ся в етимольоґію (не знати лиш, чи вона кого переконає), хоч трохи менше, як другий співробітник „Ludu“, Шимон Матусяк. Як се виглядає, найлїпше покаже приклад. „Krak, założyciel Krakowa, jak Kadmus Teb, znaczy tyle co Drak (draco, δράκων, wąż, smok). Dziś jeszcze Niemcy, zamiast przyswojonego wyrazu: Drachen, mówią i piszą czasami: Kraken“ (ст. 23). „Z Tracyi przeniósł się kult węża do Grecyi, nazwa zaś grecka δράκων, którą Rzymianie przyjęli (draco), pochodzi od miana Traków, ono bowiem oznacza wężów lub smoków“ (ст. 27). А тимчасом другий етимольоґ, А. Петрушевич (пор. Галичанинъ, 1911, ч. 285: О Кракѣ-Карачунѣ) пише про се саме ось що: „Въ названіи „Карачунъ“, иначе „Крачунъ“ кроется названіе словенскаго бога солнца, именуемаго поляками Крокомъ или Кракомъ, отъ котораго получили свое названіе городъ Краковъ и вблизи того же находящаяся могила Крака, или — по нынѣшнему исковерканному выговору того слова съ добавленнымъ латинскимъ окончаніемъ — Кракуса. Этимъ объясняется, что объ ежедневномъ обращеніи солнца по небѣ употребляютъ поляки выраженіе: słońce kroczy. „Крокъ“ слышится въ русскомъ языкѣ въ словѣ

„окорокъ“ (Schinken), въ малорусскомъ языкѣ въ словѣ „кроквы“ (у верха дома)“. На скілько покривають ся сї поясненя з собою (а до них можна би підобрати ще й инші), най рішають самі читачі. Не лїпші етимольоґії автора також що до слова Семко (ст. 23) і Ziemowit (28). Та про се згадую лиш мимоходом, щож до головних висновків працї, то належить зазначити, що автор вибрав собі цікаву тему, але не опрацював її, як належало, тому хтось другий може зовсїм спокійно брати ся на ново за неї. *Вол. Гнатюк.*

Stanisław Wasylewski — Pieśń o żołnierzu tułaczu. („Lud“, 1910, кн. 3, ст. 247—258).

Автор порушив ~~тут~~ цікаву тему, але не можна сказати, щоби обробив її так, аби другі не мали вже нїчого до неї додавати. Пісня зложена виразно з трьох частин (з чого дві зовсїм певно не народнього походженя) і при її розслїдї треба на те поставити найбільший натиск та виказати, звідки взяли ся ті частини, чи не перейшли вони з фолькльору (або лїтератури) инших народів, коли й якою дорогою і т. д. Найважнїйша річ, се сконстатоване, чи пісня вандрівна, чи нї, а сього автор не зробив. Автор наводить її прототип, відомий вже в XVI ст., але се зовсїм не говорить про цїлковиту самостійність піснї, бо прим. і наша дума про Олексїя Поповича хоч оброблена самостійно, то на основі вандрівних мотивів; пісня про Байду-Вишневецького має також свої анальоґії у Сербів. За те образ коня грабаря, який власне є народнього походженя, а якого нема у прототипі піснї, називає він мотивом — хоч се тільки відривок з иншої піснї, а не самостійний мотив — і хоче добачити в ньому польську ориґінальність та запозичене його Чехами, Українцями й Росіянами. Не призадумуеть ся одначе над тим, чи можливе запозичуване відривків, бо доси маємо переважно докази запозичуваня цїлих пісень, тай то ще з таких пісень, що самі зліплені з кількох частин, та чи можливий розвій окремої піснї з відривка, чи навпаки, з піснї повстають відривки? На се звернув йому в части увагу вже А. Фішер (Lud, кн. 4, ст. 371—373) за Ол. Брікнером, що є пісня литовська про те, як три сестри виправляють брата на війну та що замість нього вертає кінь, знана також у Поляків і в Українців та що вона „musiała być czynną też przy nadaniu pieśni o żołnierzu tułaczu jej kształtu dzisiejszego“. Загалом автор повинен би лїпше приглянути ся українським вояцьким і козацьким пісням та сербським юнацьким (згадаю хочби королевича Марка з його конем Шарцом), а певно знайшов би там матеріял до доповненя своєї працї. *Вол. Гнатюк.*

Adam Fischer — Bajka o kozie obdartej. (Lud, 1910, кн. 4, ст. 347—357).

Автор отсеї статї виріжняєть ся тим користно від инших польських фолькльористів, що вміє вийти зпоміж вузких границь польського фолькльору та ступити на поле европейського, при чім тримаєть ся порівнуючої методи. В наведеній праці займаєть ся він загально звістною темою про козу-дерезу, яку дїд проганяє від себе, переконавшись, що вона говорила йому неправду на його доньку й жінку, при чім обдирає з неї шкіру. Автор наводить тут відповідну західно-европейську лїтературу (хоч не вичерпує її) і вказує на деякі варіянти российські, білоруські й українські, на жаль остатнї всї дуже недокладно, бо опираєть ся тілько на тексти друковані в польських виданях, тай то не всї, бо прим. полишає О. Кольберґа. Не знає він варіянтів І. Рудченка, П. Чубинського, Романова, Шейна, Садовникова і т. д. А шкода, бо власне через те, що не вичерпав докладнїйше лїтератури, не дійшов до ніякого висновку, кажучи, що „z wnioskiem ostatecznym lepiej się wstrzymać aż do zupełnego wyczerpania materyału“ (ст. 357). В кождім разї і той матеріял, який вспів автор зібрати, придасть ся дальшому дослїдникови до висновків, які можна буде поробити на підставі сеї теми, а й він не був би вийшов так безрезультатно, колиб був бодай покористував ся працею В. Боброва про байки, яка лишила ся йому невідома.

Вол. Гнатюк.

Др. В. Щурат — Українські народні пісні в городських актах (Недїля 1911, ч. 7). Автор, росповівши про записуванне пісень на картках актів, подає пару пісень з городських актів львівських. *В. Д.*

Wł. Grzebieniak — Chaty włościańskie okolic Dubiecka w pow. przemyskim (Lud, 1910, кн. 4, ст. 364—370). В отсїй невеличкій статї подає В. Ґжебеняк рисунки конструкції хати, стодоли й оборога з описом і місцевою термінольоґією в українській мові; хоч в околици Дубецька стоять уже села українські й польські, то в народній будівлї одних і других не подибують ся ніякі замітнїйші ріжницї. За те, що до церков в українських селах, то лише старші заховали свій відрубний стиль, а новійші, будовані від половини XIX ст., не ріжнять ся нїчим від польських костелів. Малюнків церков автор не подає. *В. Г.*

К—ч — Українська гумористика, етноґрафічно-лїтературний нарис (Рідний Край 1911 р., чч. 4—8 і 13—14). Д. К—ч (автор статї „Національные типы въ украинской народной словесности“) стежить за гумористичним елементом в укр. фолькльорі.

М. Немешъ — Народнѣ поговорки (о бурѣ, градѣ и молніи (Наука 1911, ч. 30, ст. 3—5). Нотуємо сї причинки до вірувань нашого народу на Угорщинї. „Поговорки" = оповідання.

М. Немешъ — Двоедушники (Наука 1911, ст. 43, ст. 3—5). Автор подає оповіданя про перевертнїв (дводушників), поширені серед нашого народу на Угорщинї (в околицях Углї). *В. Д.*

Tadeusz Zubrzycki — Bukowińscy górale polscy (Gazeta Polska, Чернівцї 1911, ч. 64). Автор не всюди вірно (числить приміром 60.000 Поляків на Буковинї) розповідає про судьбу угорських Словаків із Спіжа, яких польські круги старають ся зробити Поляками і вже се в части і зробили при помочи читалень, шкіл і зборів. Т. зв. górale осїли насамперед в Глїбоцї, Старій Гутї, Тераблештах і на Калїчанцї. 1834 р. повстала нова оселя в Солонци, а потім ще в Плосцї і Полнах Микулї. 1880 р. осїли вони в Дунавци, Давиденах, Зрубі і Пальтіносї. При кінци оповідає автор про судьбу звістного Шелї, якого поселено коло Сольки.

Or. Janiewitsch — Volkskundliches aus Russland (Archiv für Religionswissenschaft 1911, XIV, ст. 315). Згадують ся 3 звичаї, знані також і на українських землях. 1. Доки мерлець в хатї, ставить ся на вікно чарку води для очищеня душі померщого (гл. Eitrem, Hermes und die Toten, 43). 2. Людська душа вилїтає звичайно вікном, тому й отвирають його, коли хто помре (гл. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1909, ст. 400). Душу знахаря або чарівницї виносять злі духи через отвір в стелї (гл. приміром статю Милорадовича Народные обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда Полтавской ґуб. Сборникъ Харьк. Ист.-фил. Общ. X, 1897). 3. При виношеню мерця виливають воду за тїлом і замітають хату (гл. Шейна Великоруссъ 1900, ст. 778, R. Reichardt в Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde XIII, 3ош. 4, S. Eitrem, Hermes u. d. Toten, ст. 43).

Sexuelles aus Alt-Russland (Sexual-Probleme 1910, XII, 225—228). В остатнїх часах зачинають учені подавати матеріяли і причинки про полове житє в старій Руси та Московщинї, оголошуючи їх головно по всіляких лїкарських орґанах. От і тут переповіджено статю Н. І. Кумберґа в Русск. Мед. Обозр. (VII, 12, 683 і д.), в якій чимало відірваних звісток про полові недуги у мущин і жінок (м. и. про сифілїс), спільні купелї і т. д. Вони відносять ся переважно до XVI і XVII столїтя, про які маємо крім спеціяльних московських праць також окрему книжку Штерна.

Prof. Felix Asnaurow — Passivität und Massochismus in der Kulturgeschichte Russlands. (Sexual-Problem. Zeitschrift für Sexualwissenschaft und Sexualpolitik 1909, ст. 801—808.) Автор уважає Росію вітчиною масохізму і дає приклади з історії і теперішности, що свідчать про пасивність людности.

Dr. Friedrich S. Krauss – Erotische Sprichwörter bei den russischen Juden. (Sexual-Probleme. Zeitschrift für Sexualwissenschaft und Sexualpolitik 1909, ст. 452—466.) Референт дає тут виїмки з богатої збірки І. Берштайна і вибирає особливо пословиці, що дотикають відносин мущини і жінки, любови і взагалї сексуального житя.

Emil Popescu — Ceva despre poezia poporana (Junimea literatura 1911, VII, ст. 43—49, 69—75, 185—190). Огляд румунської народної поезії, між иншим балядової і обрядової, що в неоднім навязує до української народної поезії.

Elias Weslowski — Die Vampirsage im rumänischen Volksglauben. (Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Відень, 1911, XVII, ст. 67—78.) Автор подає 7 народних оповідань, в яких головну ролю грає упир. Як видно і з сих кількох причинків ріжнить ся румунський упир в загальних прикметах від українського і не тільки наносить град і бурю, але нападає навіть на родичів, збиткує ся над людьми а особливо мстить ся над дївчатами. Між иншим стрічаємо і тут мотив про виратуванє дївчини через спір двох упирів, про цвітку на гробі дївчини і про пробиванє небезпечного упира осиковим колом.

Fr. Černý — Moravští Valaši (Časopis Musea král. českého 1909, XXXIII, 355—365). Студія інтересна тим, що квестіонує волоський вплив на Моравах. Т. зв. „валашська" людність не дуже давна і прибула що й но в XVI-ім столїтю. *З. К.*

K. Ostaszewski-Barański — Wacław-Michał Zaleski (1799—1849) (Przewodnik Naukowy i literacki 1911, зош. 3—12 і осібно, Львів 1912). Широка, хоч трохи примітивно написана, біоґрафія Залеского. Відмічаємо її не лиш для того, що імя Залеского як Вацлава з Олеська звязане з нашою етноґрафією, але й тому, що Залеский був видатним польським громадським діячем в Галичинї, отже заслугує на увагу не тільки укр. етноґрафа, але й історика.

А. Грушевскій — Раннія этнографическія работы Н. И. Костомарова (Изв. отд. рус. яз. Акад. Н. 1911, кн. 1, ст. 77—120). Автор торкаєть ся в своїм цікавім начерку літературних і етноґрафічних інтересів і праць знаменитого історика в харьківськім і ро-

венськім періоді його житя, аж до катастрофи 1847 року, котра рівко ділить наукову діяльність Костомарова на дві частині. По ній пішли инші впливи і наукові інтереси обернули ся в инший бік, передовсім чисто-історичний. Д. Грушевський, розуміється, не міг обмежити ся на самім Костомарові — знаходимо у нього і ряд сторінок про Куліша (106—112), що торкають ся наукових взаємин між сими славними нашими діячами. *В. Д.*

L. Deubner — Volkskundliches (Archiv für Religionswissenschaft 1911, XIV, ст. 304—305). В короткім огляді новійших праць з обсягу фолькльору, згадує ся між иншим отсї видання: Кравс: Slavische Volksforschungen (1908); Abicht: Die russische Heldensage (1907) і Афанасєв: Russische Volksmärchen. *З. К.*

Dr. A. Chybiński — Etnografia muzyczna na III międzynarodowym kongresie muzycznym w Wiedniu (25—29 maja 1909). (Lud, 1910, кн. 2, ст. 160—178). В 1909 р. відбув ся в Відни міжнародний музичний конґрес, в якім взяло участь багато спеціялістів, між ними такі, як: др. Ільмарі Крон (Гельсінґфорс), др. Е. Горнбостель (Берлїн), др. Оґ. Гостінский (Прага, † 1910), др. Ганс Полляк (Відень), др. Й. Поммер (Відень), Гальмар Турен (Копенгаґа) і т. д. Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові репрезентував на конґресї д. Філ. Колесса (про якого висловлює ся др. Хибіньский, що він „dowiódł nietylko wiedzy, ale i sumienności naukowej“), який виголосив відчит про мельодії наших дум, що викликав між зібраними значне заінтересованє. Тому то й автор подаючи справозданє з нарад конґресу, присвячує рефератови д. Ф. Колесси досить багато місця, бо аж півпята сторони (ст. 169—173), подаючи його докладний зміст. Инші реферати відносили ся до музики і пісень ріжних народів, а вислїд їх зібраний і виданий у кн. п. н. „III Kongress der internationalen Musikgesellschaft. Bericht vorgelegt vom Wiener Kongressausschuss“. *В. Г.*

Право.

Кн. В. В. Тенишевъ — Общія начала уголовнаго права въ пониманіи русскаго крестьянина (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909 р., № 7, ст. 119—158).

П. Цыпкинъ — Общинное владѣніе (сводъ данныхъ, добытыхъ этнографическими матеріалами покойнаго князя В. Н. Тенишева) (Ibid., 1909 р., № 1, ст. 123—174).

П. С. Цыпкинъ — Пріобрѣтеніе имущественныхъ правъ въ крестьянскомъ быту (сводъ данныхъ, добытыхъ этно-

графическими матеріалами покойнаго князя В. Н. Тенишева) (Ibid., 1911 р., № 1, ст. 99—126).

Б. С. Мартыновъ — О семейной собственности у крестьянъ (Ibid., 1911 р., № 2, ст. 45 115).

Всї зазначені статї основані на етноґрафічних матеріялах кн. В. Н. Тенїшева. Матеріяли сї дуже цінні і в більшій частинї своїй торкають ся правного побуту, правних звичаїв і погядів селянської людности. Але, на жаль, вони відносять ся лише до российського селянства а при тім їм дуже ще далеко до такої докладности і повноти, котрі давали би спроможність робити на основі лише їх загальні висновки про звичаєве право цілої російської етнїчної теріторії. Початок великому етноґрафічному підприємству, завдяки якому зявили ся згадані матеріяли, положений був кн. В. Н. Тенїшевим через видане в роцї 1898-м „Программы этнографическихъ свѣдѣній о крестьянахъ центральной Россіи“. По сїй проґрамі ціла сїть місцевих співробітників ріжних ґуберній мала зібрати сировий етноґрафічний матеріял, а в С.-Петербурзї для зведеня його до купи засновано було спеціяльне етноґрафічне бюро. І справдї, дотичні матеріяли зібрані були в значній кількости на протязї 1898—1902 рр. Але смерть ініціятора і орґанїзатора перервала замірену в ґрандіозних розмірах важну і цікаву роботу. В 1903 р. бюро скасовано, а нерозроблений здебільшого матеріял наслїдники небіжчика передали до Музею Імператора Александра III. Таким чином наукове підприємство кн. В. Н. Тенїшева так і не доведено до кінця, кількість матеріялу не досягла сподїваної повноти, а, крім того, в самім укладї проґрами показали ся де-які недостачи й недокладности. Всї сї обставини не повстримали одначе кількох пильних дослїдників звичаєвого права від спроб використаня згаданих матеріялів і в короткім часї зявили ся розвідки, на них основані. Принотовані в горі відносять ся, як вже зазначено, до сеї катеґорії. Ті, що займають ся звичаєвим правом виключно українсько-руського народу, очевидно, не знайдуть в їх нічого такого, що могло би послужити безпосередно матеріялом для їх дослїдів; гадаю одначе, що познайомити ся з сими спробами і їм було-б не зайвим: подібні конкретні приклади матимуть значне методольоґічне значінє, будуть гарною ілюстрацією та доброю наукою, як треба робити подібні та анальоґічні розвідки або принаймнї хоч покажуть (і як раз до такого висновку приходимо по розглядї наших прикладів), — як не треба їх робити. Тому саме і хочу я звернути увагу на зазначені статї та зробити де-які уваги — головно методольоґічного характеру. Але насамперед позволю собі висловити кілька загальних гадок.

Право того чи иншого народу не є витвором якогось містичного „народного духа“, — як колись старали ся упевнити прихильники „істо-

ричної“ школи права і їх наслїдники. Надприродні і всемогучі творчі „духи“ з розвитком позітивного знаня вже відлетїли з области науки права, як зникли та зникають з инших областей людського досвіду. Позбавлені опіки єдиного народного духа, правні погляди окремих ґруп того чи иншого народу безперечно мають і завсїди матимуть значні відміни і ріжниці. І се є явищем цїлком нормальним і природним, коли взяти на увагу, що витворюють ся вони насамперед — під впливом ріжних і відмінних, оточуючих ту чи иншу ґрупу, матеріяльних обставин і умов — особливостей природи, теріторії і її клїмату, способів продукції і т. и.; в дальшій стадії розвитку сюди приєднують ся впливи обставин, зістаючих в залежности від перших: особливостей історичного розвитку, форм суспільного житя, чужих культурних і ин. впливів і т. д. Задивлюючи ся з психольоґічної точки погляду та узнаючи психольоґічний характер процесу при повстаню й витвореню правних норм, також мусимо признати, що спільна всїм людям психічна потреба в правнім реґулюваню відносин, пояснюючи самий факт повстаня, зародженя правного ладу та його розвитку, зовсїм не пересуджує конкретного характеру і змісту правних норм того чи иншого суспільства, народу, навіть його обєднаної більшими чи меншими „племінними“ особливостями місцевої ґрупи; загальна психольоґічна основа процесу правотвореня, спільна цїлому людству, ще не вистарчає для повстаня повної однаковости правного ладу в сих орґанїзмах, для переняття їх тими самими засадами. Конкретний характер і зміст правних норм залежить вже не лиш від самої психічної потреби в правнім ладї, але опредїлюєть ся головно оточуючими ту чи иншу етнїчну ґрупу (складову частину „народа“) найріжнороднїйшими матеріяльними умовами і обставинами, безпосередно впливаючими на психіку окремих одиниць, на їх розуміне суспільних відносин, на способи правного реґулюваня та забезпеченя сих відносин. Тому-то звичаєве право того чи иншого народу, невипливаюче з волї анї „народного духа“, анї єдиного державного законодавця, і представляє звичайно дуже значні місцеві ріжниці і відміни.

Фактом є одначе, що в сплутанім комплексї ріжноманїтних і часто навіть просто суперечних норм звичаєвого права, помічаєть ся також багато елементів спільних, подібних звичайно або й цїлком анальоґічних на цїлій території того чи иншого народа. Звідки походить се явище? Без сумнїву, головним жерелом його є насамперед те первістне („первобитне“) право народу, котре витворило ся ще на перших ступенях його суспільного розвитку, на обмеженій, невеликій теріторії правітчини, в передісторичні ще, здебільшого, часи його житя. Первістні правні погляди, звичаї і норми не так легко заникають, як здавало ся-б; вони посїдають незвичайну живучість і тревалість, — до-

казом того вже хоч би те, що переховали ся навiть до наших, нових часiв; здатнi також i до дальшого льоґiчного свого розвитку, розвиваючи ся та розгалужуючи ся, доходять вони в часом до значної зложености та богатства. I, безперечно, насамперед вони, сї норми первiстного права, представляють те спiльне, загальне i головне, що — висловлюючи ся математичним термiном — треба-б перш за все „вiставити по-за скобкою“ при дослiдї звичаєвих правних норм i поглядiв рiжних ґруп одного й того-ж народу. Ся спiльна величина, маючи ще й досї видатне практичне значiнє, — о скiлько орґани законодавства i правительства уважають потрiбним рахувати в звичаями й побутом людових мас, — разом в тим має i значну наукову вартiсть, даючи спроможнiсть робити важнi висновки про первiстний суспiльний лад i культуру народу, памятниками й забутками яких сї норми й погляди являють ся. Очевидно, що видiленє сеї спiльної величини представляє великi трудности, а для робленя загальних висновкiв потрiбно не малої кiлькости матерiялу, складного i доброго наукового апарату.

З розмноженем первiстного племени, котре є зародком народу, наступає розселенє його людности на бiльшiй територiї. У окремих ґруп кольонїстiв, попадаючих в вiдмiннi вiд первiстних природнi умови, починає витворювати ся також вiдмiнний вiд первiстного суспiльний лад, вiдмiннi погляди на суспiльнi вiдносини, а разом з тим i вiдмiннi правнi норми. Новi умови та способи продукцiї вносять новий правний свiтогляд, викликають новi форми правного реґулюваня повставших в їх правних вiдносин i стосункiв. До попереднього комплексу правних норм прилучуєть ся новий комплекс — продукт, нових обставин i умов житя. Та здебiльшого одначе природнi умови нової територiї розселеня та новi способи продукцiї мало чим вiдрiжнюють ся вiд первiстних, — розселююча ся людність сама шукає привичних, подiбних до первiстних природних умов. З сього випливає те, що й сей другий правовитворчий процес, не дивлячи ся на свою льокальну самостiйнiсть, здебiльшого сходить ся в результатах своїх з тим правовитворчим та розвоєвим процесом, який при нормальних обставинах вiдбуваєть ся й на територiях правiтчини та в инших її кольонiях. Сей другий фермент звичаєвого права народу рiвнож не робить значних виломiв в системi попереднього.

Значнi вiдмiни i рiжницї зявляють ся вже при дальшiм розвитку кольонiзацiї, котра, пiд впливом рiжних зовнiшних причин, не все йде природним шляхом; вона прямує иногдї (напр. при нападах ворогiв, елементарних нещастях i т. п.) в мiсцевости з цїлком вiдмiнними i непривичними природними умовами (з долiв в гори, вiд моря в глиб степу, з степiв в лїсову глибинь i т. д.) та примушує ту чи иншу ґрупу змiнювати попереднi способи продукцiї. Разом з природними умовами вiддiлують все

більше й більше умови удосконалюючого ся та усталюючого ся громадського й державного ладу, наслїдки історичних подій і перемін, особливости культурного розвитку тої чи иншої етнїчної ґрупи, суспільні і культурні впливи чужоплемінних ґруп і т. п. Останнього роду чинники рідко коли бувають однаковими для всього народу. Звичайно помічаєть ся противне явище. І знаємо, що так було в історичнім житю як українсько-руського, так і росийського народів. Автори зазначених розвідок цїлком зіґнорували сей факт (факт партикуляризму в звичаєвім праві). І в сїм як раз криєть ся те, що дуже позбавлює їхні розвідки наукового і практичного значіня.

Які-ж вимоги треба ставити кожному дослїдникови, щоб признати його працю і висновки задоволяючими? Здаєть ся, взагалї не прийшов ще час для робленя загальних висновків про систему звичаєвого права як ц і л о г о українсько-руського, так і великоруського народу. Посїдаємо для того ще занадто мало матеріялу; дослїдники, може, зробили би далеко краще та ужили би свої сили продуктивнїйше, як би обмежили ся або невеликою територією, котру могли би обхопити вповнї своїми спостереженями, або яким-будь одним, загальним питанєм, котре можливо було-б вияснити вже й на підставі досї зібраних фактичних відомостей.

У кожнім разї — головним завданєм при систематизуваню норм звичаєвого права цїлого народу, повинно бути насамперед виділенє тих, котрі зустрічають ся на ц ї л і й етнїчній його теріторії. Всї такі норми (і т і л ь к о т а к і) повинні творити основу для побудованя системи національного звичаєвого права. Розуміють ся, для того зовсїм не вистарчає ствердити розповсюдненє того чи иншого звичаю (чи погляду) прикладами з 2—3 місцевостей, як се нерідко роблять наші автори; тілько ствердженє розповсюдненя погляду або норми на цїлій етнїчній території може бути підставою для узнаня її загальности: ті чи инші погляди і звичаї можуть прецїнь бути лише випадково занесеними напр. ґрупою пересельцїв чи повстати завдяки якомусь иншому випадковому чинникови і в дїйсности бути зовсїм чужими для загалу місцевої людности. Особливо важно, щоб за територіяльну підставу при збираню матеріялів брати не штучно витворені території „ґуберній“, але тілько — е т н ї ч н і (племінні) (а почасти і і с т о р и ч н і) території.

Необхідно також, на мою думку, порівняти дослїджувані звичаєві погляди і норми з нормами попереднього державного законодавства. Нема сумнїву, що багато норм звичаєвого права — не що инше, як законсервовані в людових масах приписи і постанови колишнього позитивного права, що затратили тілько свою офіціяльну обовязуючу силу. Сконстатуванє останнього факту, не даючи нам, очевидно, права виелїміновувати з комплексу звичаєвих норм ті, що в дїйсности не представляють собою

безпосереднього результату масової людової творчости, — дало би нам гарну підставу до важних висновків та до пояснень окремих явищ в области звичаєвого права, які без того неможливо часом анї пояснити анї навіть зрозуміти.

Не менше важне — рівнобіжне порівнане з звичаєвим правом і давнїм законодавством сусїдних народів, від котрих ті чи инші частини народу могли позичити правні погляди і звичаї. Про те — не всї місцеві ріжницї і відміни пояснювати треба виключно чужими впливами. Багато з них суть, очевидно, наслїдками лише зазначених вище місцевих відмін природи, способів продукції і т. д., — сього роду чинники насамперед треба брати на увагу при оцінюваню свійськости чи чужорідности тих чи инших місцевих правних особливостей. —

От-такі загальні вимоги треба, на нашу думку, ставити до наукових спроб систематизуваня звичаєвого права того чи иншого цїлого народу. Подивимо ся ж, чи задоволили бодай приблизно сим вимогам автори зазначених розвідок?... Мусимо, на жаль, сконстатувати, що такого роду опрацьоване свого матеріялу навіть на думку не приходило нашим дослїдникам. Перший з них, кн. В. В. Тенїшев, обмежив ся лише тим, що зґрупував відповіди кореспондентів та, скомбінувавши їх, надав їм лїтературну форму. Сам він признаєть ся, що статя його є лише „рядъ отрывковъ", котрі одначе, на нашу думку, — далеко ще не характеризують „отношеніе народа (себто цїлої российської селянської людности, а не лиш де-яких місцевих ґруп її) къ нѣкоторымъ важнѣйшимъ вопросамъ общей части уголовнаго права", як гадає автор. Особливо прикро, що — „тѣ изъ народныхъ взглядовъ, всеобщность которыхъ не подлежитъ сомнѣнію (?)"... наводить автор навіть „...въ большинствѣ случаевъ безъ указанія губерній и уѣздовъ, гдѣ мѣстный корреспондентъ подтверждаетъ ихъ существованіе". Отже таким чином ми позбавлені навіть спроможности покористувати ся для инших цїлей систематизацією матеріяла, яку зробив автор.

Не більше вадоволяють нас і статї д. Ципкіна. Автор мав головно на увазї практичне їх значінє. Намалювавши в першій статї „сложную и разнообразную картину отношеній между крестьянами-общинниками центральныхъ губерній" та признавши, що — „въ результатѣ... образуется атмосфера, въ которой крестьянинъ-общинникъ не знаетъ (?), гдѣ начинается и гдѣ кончается его право", автор надає одначе своїй, основаній на такій плутанинї, „системі" звичаєвих правних норм незвичайне значінє та уважає потрібним перенести значну кількість їх в позитивне законодавство. До сконстатуваня „шаткости и неопредѣленности" людових поглядів на маєткові відносини та до признаня відсутности „благопріятныхъ условій для образованія въ народной психикѣ опредѣленныхъ

воззрѣній на владѣніе и собственность“ приходить д. Ципкін і в другій своїй статї; „получается“, каже він, „картина чрезвычайной пестроты, разнообразія и неустойчивости обычаевъ“... Инакше, розуміеть ся, і не могло бути, коли взяти на увагу його власне признане, що матеріяли, котрими він розпоряджав, були занадто вже убогі та відривочні. Наведемо ще цікавий уступ з статї автора, що характеризує особливости (і плиткість) поглядів автора на звичаєве право та на способи його реґулюваня орґанами правительства: „...не научившись приписывать себѣ права на предоставленные въ пользованіе участки земли“, каже він, „и переживать сознаніе обязанности другихъ воздерживаться отъ вмѣшательства въ осуществленіе имъ своихъ правъ по отношенію къ землѣ, крестьянинъ, въ большинствѣ случаевъ, чуждъ вообще сознанія долга своего и другихъ воздерживаться отъ посягательства на чужія хозяйственныя цѣнности; и, лишенная элементарныхъ благъ прочнаго позитивнаго порядка, опредѣленности и гарантіи правъ и обязанностей крестьянская жизнь, стала кружиться въ какомъ-то дикомъ танцѣ проявленій произвола и насилія. Отсюда — весьма слабое развитіе въ крестьянскомъ быту карательныхъ нормъ, примѣняемыхъ органами народнаго суда, за имущественныя правонарушенія и образованіе соціально-вредныхъ обыкновеній „преступнаго права“, особенно ярко наблюдаемое въ періоды народныхъ волненій. При такомъ положеніи, когда надлежащее развитіе обычнаго права затрудняется или дѣлается вообще психически невозможнымъ, раціональная политика гражданскаго права требуетъ желѣзной энергіи закона по отношенію къ существующему праву; и неисполненіе со стороны законодателя обязанности заботиться о доставленіи народонаселенію необходимаго для нормальной соціальной жизни, достаточно развитаго и опредѣленнаго позитивнаго права путемъ законовъ и предоставленіе народу или какой либо части его создать себѣ вмѣсто этого обычно-правовую нормировку, означаетъ соціально и культурно зловредное упущеніе“... і т. д.

Далеко уважнійше відніс ся до своеї праці д. Мартинов. Але і його висновки, хоч вони, як констатує сам автор, в основних і істотних рисах — в повній згодї з висновками, до яких прийшли ще перед тим дослїдники звичаєвого права, головно на підставі праць комісії для реформуваня волостних судів (Пахман, Мухін, Оршанскій, Тютрюмов, Єфименкова і ин.), — не можуть нас цїлком задоволити. Представлений д. Мартиновим образ правних основ маєткового ладу селянської родини є занадто вже загальним, недокладним, неповним. Сього, правда, і треба було сподївати ся та се признає також і сам досить обережний в своїх тверджених автор. Наведені порівнаня з правом ґерманським, новими австрійським, швайцарським, північно-американським, французьким

і деякими словянськими — виясшоють дуже мало. Розсліджене матеріялів кн. В. Н. Тенїшева та останві порівнаня могли привести автора лише до признаня, що — „институтъ семейной собственности въ русскомъ обычномъ правѣ... во многихъ отношеніяхъ представляетъ картину неутѣшительную. Какъ видно, обычное справо оказалось не въ состояніи съ надлежащею ясностью разрѣшить многіе, и при томъ весьма важные вопросы о взаимныхъ отношеніяхъ членовъ семьи. Тамъ, гдѣ въ особенности важно точное указаніе взаимныхъ правъ и обязанностей, обычное право представляетъ собою не только утомительное разнообразіе, но и весьма вредную неопредѣленность своихъ указаний“. Але хто-ж справдї завинив в отсїй неясности, неповнотї та невиразности? — чи таки звичаєве право, чи просто недостача відповідних фактичних відомостей і спостережень, неувага кореспондентів, недокладности проґрами кн. В. Н. Тенїшева і т. д.? Про се ми так-таки і не дізнаємо ся з розвідки д. Б. С. Мартинова. Дійсні причини зазначені автором ріжноманїтности та несталости людових поглядів і звичаїв лишають ся цікавою, але зовсїм невиясненою авторами таємницею. Менї здаєть ся одначе, що винна в сім насамперед неповнота ще та недостача відповідного сирового матеріялу, а при тім... — і досить — таки неуважне та поверхове відношене дослїдників до своєї задачи. *Ол. Назаріїв.*

Кузнецовъ — Положеніе членовъ крестьянской семьи по народнымъ пословицамъ и поговоркамъ (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909 р., вересень, ст. 235—279).

Дослідити становище членів селянської родини на підставі самих лише людових приказок та приповідок, без сумнїву, — річ не легка; а характеристика його, основана на такім обмеженім матеріялї, напевно вийде дуже недокладною, а то — й цілком невірною. На нашу думку, для того конечно потрібна поміч ще иншого роду матеріялів, освітлюючих сучасне та минуле людове житє; їх треба-б було увглядних авторови навіть тодї, коли-б він, рішивши ся обмежити свою тему та не роблючи загальних висновків, захотів показати лише одну сторону річи, а саме — як людова мудрість, висловлена в приказках та приповідках, задивляєть ся на справу, як вона малює й освітлює нам відносини між членами родини. Та, на жаль, автор не є остілько несьміливим: він, здаєть ся, зовсїм не турбуєть ся убогістю й недостаточністю своїх жерел (побіжний і припадковий екскурс в сферу звичаєвого права наприкінцї статї не доповнює їх). Мало того, й тим матеріялом, що розпоряджав д. Кузнецов, оперує досить невміло і невдачно. Напр. свідомість необхідности істнуваня родинних властей, яку помічає він в людових поглядах, саме — „большух“, що поруч з „большаками“ являють ся головно

властивістю російської селянської родини, — уважав він за відповідне ілюстровати чомусь українською приказкою (— „без хазяїна двір плаче, а без хазяйки хата плаче“), не дивлячись на те, що „большаки“ й „большухи“ зовсім не представляють характеристичну прикмету української родини; та не знати при чім тут й взагалї „большуха“? — приказка прецінь не згадує про неї, вказуючи лише на поділ господарських функцій між чоловіком й жінкою. Українські приказки зустрічаємо у автора досить часто (він користував ся збірниками Закревського, Шишацького-Ілліча, Павловського і инш.), але відповідне розумінє їх робить авторови очевидні трудности. Між доводами напр. „понижености до останньої степени“ особи женщини в селянській родинї та спостережень автора, нїби в селянськім житю „у женщини віднято... всяке право на узнанє своєї індивідуальности“, нїби — „їй відмовлювано навіть розум, душу, а саму женщину уважано за жерело кожного гріха і злого на землї“... — бачимо знов українську приказку: „куриця не птиця, баба не чоловік“; не знаю, чи справдї се — українська приказка, але, коли й так, то, очевидно автор цїлком не зрозумів характеру сього жартовливого виразу, що є лише веселою „грою слів“, продуктом людового юмору (— „чоловік“ укр. зовсїм не те, що „человѣкъ“ рос., а тілько — „мужъ“, „супругъ“). „З огляду на обмеженість ума, упертість, сполучену з хитрістю, кожна женщина, — твердить далї автор, — після змісту приказок, — мусить мати лиху вдачу“... і впять наводить тякож українські („баба — як тур“, „сто баб — сто немочей“, „де дві баби та три жаби зберуть ся вмісцї, — не переспорить їх чоловіка двістї“..); очевидно, що й тут він попадає в сьмішне становище через поважне трактованє людових дотепів. З юмором та іронїєю українських приказок бувають у його іноді правдиві куріози: „не за те бито, що ходила в жито, але за те [мала?], що дома не ночувала“ — наводить напр. автор; і тут же робить висновок: „отъ дѣвицы требуется..., чтобы она берегла свое доброе имя“ і т. п. Взагалї, не помітили ми у автора бодай елементарного знаня української мови: „дѣдко“ (дїдько), „соберутся вмисти“, „жонки“, „свой“, „у батеньки“, „дѣвка“, „два когута, два дыма, а двѣ господыни николися [sic!] не сгодятъ“ і т. п. перли так і мінять ся на кожнім кроцї. Ясно, що цїлком даремно д. Кузнецов силкуєть ся притягнути до своїх наукових операцій український (та й білоруський) матеріял. Та, здаєть ся, він є типовий „общерос“ в науцї і з того титулу, очевидно, зовсїм не потрібує рахувати ся з тими кардинальними особливостями й відмінами, які предстнвляє лад української (і білоруської) селянської родини в порівнаню до російської. Але се зайвий раз свідчить про помічену нами взагалї у автора дуже неглибоку вдумливість в зміст і значінє свого матеріялу. Статя д. Кузнецова в цїлому робить на нас вражінє дуже

елементарно „краяної“ й „шитої“ і наукове значінє, на нашу думку, має дуже невелике. Се — швидше виплід „вільних вправ“ провінціяльного аматора-етноґрафа, аніж поважна наукова розвідка. Має статя такі розділи: „большаки“ і „большухи“; становище в родині женщини взагалі й з окрема — замужньої, невістки, дівчини, удови, салдатки; становище старих і нездатних до праці; особливі члени родини на праві дітей; пасерби; нешлюбні діти; приймаки; зяті — „влазені“ (прийми). Вкінці подає автор спис жерел (збірники приказок та приповідок), досить недокладний. *О. Назаріїв.*

Я. Кузнецовъ — Семейное и наслѣдственное право въ народныхъ пословицахъ и поговоркахъ (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910 р., червень, ст. 201—243; грудень, ст.160—199).

Зміст сеї статї такий: понятє про родину; подружний союз; понятє про подружє; умови приступленя до подружного союзу; передшлюбні умови про маєток; прикмети і властивости молодого і молодої; час весіля; звичаї і обряди підчас весіля; погляд на подружє; особисті відносини між чоловіком і жінкою; обовязки мужа; причини незгоди в подружнім житю; маєткові відносини між чоловіком і жінкою; розвязанє подружного союза; союз батьків і дітей; особисті відносини між батьками й дітями; маєткові відносини між батьками й дітями; відділеня, виділи і родинні поділи; про союз кровний; спадкове право; опіка. З методольоґічного погляду і ся статя мало чим відріжнюєть ся від попередньої. Опрацьована вона, правда, дещо докладнійше і місцями (їх не багато) автор більше увзгляднює ті матеріяли, які дають нам досліди над звичаєвим правом та історією права; спис жерел також трохи повнійший. Але й при всім тім і сьому начеркови можна поробити подібні закиди, що й попередньому. Так само дуже нераціональне є вплутуванє українського матеріялу; ся нераціональність виступає тут ще більш виразно і яскраво з огляду на саму тему начерка — родинне і спадкове право, котре — як се загально відомо — розвивало ся у українсько-руського народу при зовсім инших обставинах та під зовсім відмінними впливами, аніж у Росіян. *Ол. Назаріїв.*

Jahrbuch für den Internationalen Rechtsverkehr 1912/1913. Herausgegeben von Dr. Ludwig Wertheimer. Монахів, Ранч, 1912. Часопись, присвячена міжнародному праву в усіх областях публичного житя і вирівнаню істнуючих правних постанов. В часописи узгляднене право загальне і цивільне, торговельне, промислове, авторське, державне, міжнародне, адміністрацийне і т. д. В кождім відділї окреме місце для Австрії і Росії.

George Draganescu — Rumänische Hochzeitsgebräuche. (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. Штутґарт 1910, том XXIII, стор. 68—105). Автор виказує в румунських весільних звичаях сліди подружя через рабунок і купно, а потім описує по черзї усї весільні обряди і звичаї як: нагода до сватаня, сватанє, заручини, вінчанє, пропій, комора і т. д. Обговорює також дотичне старе законодавство, вік вимаганий для подружя, ролю спорідненя і племінної приналежности і старий звичай confarreatio. Матеріял взятий автором з усїх сторін румунської території і пояснений тут і там цитатами з праць про инші народи. Дивно лише, що так малу увагу звернув він на звичаї полудневих Славян і Українцїв, у яких знайшов би не лише анальоґії, але навіть і поясненя деяких обрядів. Працї Вовка і Охримовича далиб йому саме цїнний матеріял з соціольоґічного боку і навчили б його краще уживати потрібних порівнань. Праця зраджує початкуючого автора, одначе має для нас вартість задля цїкавих анальоґій.

Prof. Felix Asnaurow — Die sexuelle Seuche in Russland (Sexual-Probleme 1910, VII, 497—503). Причини сильно розповсюдненого еротизму в Росії видить автор в соціяльно-політичнім гнетї, в японсько-российській війнї і в революції. Проявляєть ся він також в численних жидівських погромах (про що збірка Die Judenpogrome in Russland. Льондон, 2 томи) і в реакційнім поступованю правительства, що попихає молодїж в обійми проституції і деморалїзації. Автор розглядає статистичні дати за перші роки 20-ого столїтя і вибирає з них усе, що може причинити ся до схарактеризованя полового питаня в практичнім житю. Особливо цїкава статистика злочинів на половім підкладї. Поповнюють їх переважно мущини, між ними теж найбільше засуджених. Що до віку найбільше проступників у молодих людий до 30 року а серед них знов найбільше у нежонатих і незамужних. Се видно добре з отсего зіставленя:

	Проступників було			
в віцї до 20 року	17·5%	мущин,	33·0%	жінок
„ 21—30	54·5%	„	52·5%	„
„ 31—50	23·0%	„	14%	„
„ понад 50 лїт	5%	„	0·5%	„
вільного стану	75·5%	„	86·5%	„
жонатих або замужних	21%	„	8%	„
повдовілих і розведених	3·5%	„	і 5·5%	„

Між засудженими було 41% неграмотних у мущин і 84% у жінок; найбільший процент засуджених припадав на найнизші верстви, особливо на селян.

В парі з проступками проти моральности йде і зріст самоубійств,

які дуже часто викликані половими причинами. Коли між роками 1898 а 1900 було ще 1235 випадків самовбійства, а за роки 1904—1906 1317, то число се за роки 1907—1909 більше як подвоїло ся до цифри 3·976. *З. К.*

Проф. А. Д. Билимовичъ — Къ вопросу объ упраздненіи сервитутовъ (Докладъ, читанный въ собраніи Кіевскаго Юридическаго Общества 5-го февраля 1911 года) (Университетскія Извѣстія, київські, 1911, № 8, ст. (1)+3—60 і осібно). Розвідка написана з приводу внесеного в Державну Думу законопроекту про ліквідацію сервітутових відносин. Не дивлячи ся на свою головно практичну ціль — внести до законопроекта поправки та зміни, — розвідка ся має і ширше значінє, подаючи цікаві відомости про сервітутові відносини в ґуберніях Київській, Подільській і Волинській; написана вона на підставі непублікованих ще матеріялів, добутих з канцелярії київського, подільського і волинського ґенерал-ґубернатора. Розвідка д. Билимовича служить користним доповненем до розділу в його книзї „Землеустроительныя задачи и землеустроительное законодательство Россіи" (К., 1907), присвяченого питаню про скасованє сервітутів. *О. Н.*

Видання й статї, ширше обговорені в сїм томі:

Наукова хроніка.

Систематическій указатель журнала „Кіевская Старина" (1882—1906 г.), 1911.

Історія суспільна і культурна.

А. Шахматовъ — Корсунская легенда о крещеніи Владиміра.
St. Srkulj — Drei Fragen aus der Taufe des heiligen Vladimir.
А. Бертье-Делагардъ — Какъ Владимиръ осаждалъ Корсунь, 1910.
J. Sygański — Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566—1610, 1912.
— Działalność ks. Piotra Skargi T. J. na tle jego listów 1566—1610, 1912.
Fr. Rawita-Gawroński — Włodzimierz Antonowicz, 1912.
В. Бузескулъ — Историческіе этюды, 1911.

Література.

М. Крачковскій — Новозавѣтный апокрифъ въ арабской рукописи 885—886 года по Р. Хр.
В. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, 1911.

И. Огiенко — Изданiя Неба Новаго Iоанникiя Галятовскаго. 1912.

— Отраженiе въ литературѣ „Неба новаго“ Iоанникiя Галятовскаго, южно-русскаго проповѣдника XVII в., 1912.

Памяти Н. В. Гоголя. Сборникъ изд. университетомъ св. Владимiра, 1911.

Сборникъ, изданный Императорскимъ Новороссiйскимъ университетомъ по случаю столѣтiя со дня рожденiя Н. В. Гоголя, 1909.

Етноґрафiя.

А. Aarne — Verzeichnis der Märchentypen, 1910.

В. Бобровъ — Русскiя народныя сказки о животныхъ, 1909.

С. Чебанъ — Румынскiя легенды о Богородицѣ, 1911.

S. Schneider — Król wężów, 1910.

S. Wasylewski — Pieśń o żołnierzu tułaczu, 1910.

A. Fischer — Bajka o kozie obdartej, 1910.

Право.

В. Тенишевъ — Общiя начала уголовнаго права въ пониманiи русскаго крестьянина, 1909.

П. Цыпкинъ — Общинное владѣнiе, 1909.

— Прiобрѣтенiе имущественныхъ правъ въ крестьянскомъ быту, 1911.

Б. Мартыновъ — О семейной собственности у крестьянъ, 1911.

Кузнецовъ — Положенiе членовъ крестьянской семьи по народнымъ пословицамъ и поговоркамъ, 1909.

Я. Кузнецовъ — Семейное и наслѣдственное право въ народныхъ пословицахъ и поговоркахъ, 1910.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

має на складі між иншими отсї книжки:

	Коро
Адріян. Аґрарний процес у Добростанах	1·—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0·40
„ Чари на Україні	0·45
Барвінський В. Дослїди з поля статистики	0 20
Бодянський О. Українські казки, зі вступом і поясненями	0 50
Боровиковський Л. Маруся, теж	0 26
Брайтенбах В. Біольоґія в XIX в.	0·26
Будзиновський В. Хлопська посїлість в Галичинї	2·—
Верхратський Ів. — Начерк соматольоґії	3·—
Вовк Хв. Антропометричні дослїди укр. населення Галичини, Буковини й Угорщини	1·50
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народній поезиї	1·00
„ Русини Пряшівської епархії і їх говори	1·40
„ Словаки чи Русини?	0·80
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ. словесности	1·40
„ Угроруські духовні вірші	2 50
„ Зносини Українців із Сербами	0·80
„ Народна пожива на Бойківщинї	0·40
„ Як писати заіменик ся при дієсловах	0·40
„ Бойківське Весїлє в Мшанци	0·60
„ Весїлє Керестурі	1·—
„ Віршована леґенда про рицаря і смерть	0·40
„ Хоценський співанник Левицьких	0 60
„ Леґенда про три жіночі вдачі	0·25
„ Руські оселї в Бачцї	1·—
„ Лїрники	2·—
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II, III і IV вид. 2, по	7·50
„ т. V—VII див. Збірник іст.-філ. секції.	
„ Ілюстрована Історія України	5·20
„ Про давнї часи на Українї (коротка історія України з ілюстр.)	0·60
„ Люстрації королївщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	
„ Виїмки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2·00
„ Розвідки й матеріяли до історії України-Руси, II—V	12·00
„ Останнї романи Г. Сїнкевича	0·40
„ Вступний виклад з історії давньої Руси	0·20
„ Хмельницький і Хмельнищина	0·20
„ Звенигород галицький	0·70
„ Похоронне поле в с. Чехах	0·60
„ Описи Ратенського староства	0·60
„ Хронольоґія подій Галицько-волинської лїтописи	1·00
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0·50
„ Економічний стан селян в Львівській королївщинї XVI в.	0·50
„ Звичайна схема „русскої“ історії й справа раціонального укладу історії східнього словянства	0·20
„ Етноґрафічні катеґорії й культурно-археольоґічні типи в сучасних студиях східньої Европи	0·30
„ Спірні питання староруської етноґрафії	0·50
„ Справа українсько-руського унїверситету у Львові	0·50
„ Справа українських катедр і наукові потреби українства	0·45
„ Матеріяли до історії суспільно-полїтичних і економічних відносин Західньої України	3·00
„ Господарство польського маґната на Заднїпровю перед Хмельниччиною	0·40
„ Дмитро-Вишневецький Байда в поезії й історії	07·0
„ Про батька козацького Б. Хмельницького (попул. оповід. з ілюстр.)	0·70
„ Культурно-національний рух на Українї в XVI—XVII вв. (з ілюстр.)	3·50
З. Ґінтер. Історія ґеоґрафічних відкрить у XV—XVI ст.	2·20
Джиджора Ів. Матеріали московського „Архива Министерства Юстиции“ до історії гетьманщини	0·40
„ Економічна полїтика російського правительства супроти України в 1710—30 рр.	2·—
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0·20
„ Рай і поступ 2 вид.	1·00
„ Микола Ів. Костомарів	0·16

	Корон
Драгоманів М. — Літературно-суспільні партії в Галичині	1·80
„ Козаки	0·30
„ Листи до Ів. Франка і инших т. I.	3·40
„ Листи до Ів. Франка і инших, т. II.	4·40
„ Шевченко, українофіли й соціялізм	2·00
Еґан Е. Економічне положене руських селян на Угорщині	0·26
Енґельс Ф. Початки родини, приватної власности і держави	1·05
Етноґрафічний збірник т. I—IV, VII—X, XII, XXV і XXVIII по 3·00 кор., т. V, VI, XIII—XV, XVIII—XIX, XXIV, XXVI—XXVII по 4·00 кор., т. XVI і XXIII по 5 кор., т. XI, XXI—XXII по	6·00
Єфремов С. Національне питане в Норвеґії	0·30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4·00
„ т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4·00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Белзській	5·00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4·00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4·00
„ т. VII: — Люстрація королівщин з р. 1570	4·00
„ т. VIII: — Акти до історії Козаччини 1513—1630	4·00
Жите і Слово, вістник літератури історії і фолькльору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5·00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0·40
Заневич — Знесене панщини в Галичині	1·00
Записки Наукового Товариства імени Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—XCVIII по 3·00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5·00, комплети I—XX по 48·00, I—L по	120·00
Збірник фільольоґічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. I., нап. О. Кониський, 3·—, на ліпшім папері 4·00, в оправі	5·00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словесність і письменство, т. I. 3·00, на ліпшім папері	4·00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3·00, на ліпшім папері	4·00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. II., нап. О. Кониський	4·00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5·00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4·00
„ т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню словесність і письменство, т. III.	4·00
„ т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7·00
„ т. X: Розвідки М. Драгоманова про укр. народню словесність і письменство	4·00
„ т. XI—XII: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49	6·00
Збірник історично-фільософічної секції т. I—IV розійшли ся (Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріяли до історії духового житя Галицької Руси XVIII - XIX віку	4·00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4·50, на ліпшім папері	5·50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7·50
„ т. X і XI: Історія України-Руси, нап М. Грушевський, т. VI	7·50
„ т. XII—XIII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т VII	8·00
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3·—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2·00, т. XI—XIII по	5·00
„Зоря“, письмо літературно-наукове, р. II і V по 6·00, р. VI і IX по	10·00
„ „ літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV—XVIII по	12·00
Зубрицький М. Село Мшанець, Старосамб. пов.	3·00
„ Велика родина в Мшанці, Старосамб. пов.	0·10
„ Пачкарство бакуну в горах у Галичині в XIX ст.	0·60
„ Причинки до історії рекруччини в Галичині	0·20
„ Тісні роки. Причинки до історії Галичини 1846—1861 рр.	0·20
Історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	2·40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статі	4·00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси	6·80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3·00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія вел. кн. литовського	3·20
т. VII. Іван Линниченко: Суспільні верстви Галицької Руси XIV—XV в.	3·20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI—XVIII вв.	2·00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12·80
XIII. М. Костомаров — Гетьманованє Виговського і Ю. Хмельницького	3·20
XIV—XVI. М Костомаров — Руїна	8·40

PUBLIKATIONEN

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Čarnećkyj-Gasse, 26.

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, bis jetzt erschienen Bde, I–CXXVII (Geschichte, Archäologie Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). B. I—XX vergriffen.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. 15 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filosofičnoi sekcii).

Bd. I: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. I. (bis Anfang des XI Jahrh.).

Bd. II: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. II. (bis Mitte des XIII Jahrh. .

Bd. III—IV: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. III (bis zum J. 1340).

Bd. V: Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. VI—VII: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. IV (bis zum J. 1569).

Bd. VIII—XI: M Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. V (Verfassung und soziale Verhältnisse in XIV–XVII Jahrh.).

Bd. X—XI: M Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. VI (Oekonomische, kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. XII—XIII: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. VII (Ukrainische Kosaken bis zum J. 1625).

Bd. XIV: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine, Bd. VIII, I. Teil.

Bd. XVI: Al. Novyćkyj, Taras Ševčenko als Maler.

2. Ukrainisch-ruthenisches Archiv:

Bd. I: H. Svjencićkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim in Lemberg.

Bd. II: Iv. Franko, Materialien zur Geschiche des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII–XIX Jahrh.

Bd. III: M. Teršakoveć, Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt der Ruthenen im Galizien 1830—1840.

Bd. IV: Materialien zur Geschichte des ruthenischen Schulwesens in Galizien im XVIII–XIX Jahrh.

Bd. V: M. Vosnjak. Philologische Schriften des Iv. Mohylnyckyj.

Bd. VI: H. Svjencićkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim. II Teil.

Bd. VII: H. Svjencićkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim. III Teil.

Bd. VIII: Dr. I. Franko, Der Kampf um Alphabet in Galizien im J. 1859.

Bd. IX u. Bd. X: M. Vosnjak, Beiträge zur Geschichte der ukr. Lieder und Versifikationen.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 18 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcii).

Ukrainische Bibliothek. Bd. I—VIII.

6p

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publizierte bis jetzt 17 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk).

D. Die Archaeographische Kommission publizierte biz jetzt folgende Werke:
1. Quellen zur Geschichte der Ukraine.
Bd. I: M. Hruševśkyj, Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken von Halyč und Peremysl vom J. 1565–66.
Bd. II: M. Hruševśkyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565.
Bd. III: M. Hruševśkyi, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Bels und Lemberg im J. 1564–5.
Bd. IV–V: St. Tomašivśkyj, Galizische Akten und Annalen aus den J. 1648–1649.
Bd. VI: St. Tomašivśkyj, Galizische Chroniken 1648–1657.
Bd. VII: M. Hruševśkyj, Lustrationen vom J. 1570.
Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513–1630.
Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648–1657.
Bd. XXII: Journal von J. Markovyč.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I–VII.
3. Kotljarevśkyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798.
4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine.
5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der esten Ausgabe vom 1840.

E. Statistische Kommission publiziert:
1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt 3 Bde

F. Juridische Kommission publizierte bis jetzt:
1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
3. Juridische Bibliothek. bis jetzt 4 Bde.

G. Die Ethnographische Kommission publizierte:
1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk; bis jetzt erschienen 38 Bände.
2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 18 Bände.

H. Bibliographische Kommission publiziert:
Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 4 Bde.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1–59 ukrainisch und deutsch.
Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10 vorrätig.